

ELS NOSTRES HOMES DEL DIUMENGE

Els inicis del cinema als pobles de la Conca de Barberà

Pedro Nogales Cárdenas
Alexandre Rebollo Sánchez
José Carlos Suárez Fernández

[publicacions] urv

Consell Comarcal
de la Conca de Barberà

ELS NOSTRES HOMES DEL DIUMENGE

Els inicis del cinema als pobles de la Conca de Barberà

Pedro Nogales Cárdenas
Alexandre Rebollo Sánchez
José Carlos Suárez Fernández

[publicacions] urv

Consell Comarcal de la Conca de Barberà

Montblanc, Tarragona, 2018

Consell Comarcal de la Conca de Barberà
C/ Sant Josep, 18 · 43400 Montblanc
Tel. 977 861 232 · cccb@concadebarbera.cat
www.concadebarbera.cat

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili
Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474 · publicacions@urv.cat
www.publicacions.urv.cat

1a edició: setembre de 2018
ISBN Consell Comarcal Conca de Barberà (paper): 978-84-09-05552-4
ISBN URV (PDF): 978-84-8424-699-2

DOI: 10.17345/9788484246992
Dipòsit legal: T 1240-2018

Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili és membre de la Unión de Editoriales Universitarias Españolas i de la Xarxa Vives, fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a nivell nacional i internacional.

Índex

Justificació i agraïments

El 1929, Robert Siodmak, Edgar G. Ulmer, Curt Siodmak i Fred Zinnemann fan un film experimental dins l'època de major auge de les avantguardes cinematogràfiques europees dels anys trenta, on barrejaven la ficció i el documental per retratar la vida de Berlín durant un diumenge. Era un film alemany que es va titular *Menschen am Sonntag*. La seva traducció literal és «La gent diumenge», que en anglès (*People on Sunday*) es va respectar bastant, però que en castellà tenia alguna petita variació, i és que en lloc de «gente» es va utilitzar «hombres» i va quedar com a *Los hombres del domingo* (*Els homes del diumenge* en català). Escollir aquest film com a títol d'aquest treball sobre la història dels inicis i desenvolupament del cinema durant el primer terç del segle xx als pobles de la comarca de la Conca de Barberà ha estat per tres motius: per la seva data, per la seva història i per l'evocació del títol en castellà. En primer lloc, la data és dins el període cronològic que abasta l'estudi i que va de finals del segle xx fins a 1940. En aquest període es poden considerar 3 etapes diferents: la dels inicis, la de la plenitud del cinema mut i la de la transició al sonor. Precisament el film s'emmarca dins d'aquesta transició del cinema mut al sonor, un període de canvis en la història del cinema i poc conegut en l'àmbit local, que coincideix, a més, amb el moment d'expansió i consolidació dels locals cinematogràfics als pobles. El film és, per tant, un clàssic i ens evoca aquests inicis del cinema, aquesta memòria del passat d'un mitjà amb poc més d'un segle d'història. La memòria que ens interessa estudiar i recuperar. La memòria que estem perdent.

És precisament aquest concepte de memòria perduda el que enllaça amb un altre dels motius pels quals hem escollit aquest títol: la història d'aquest film. Realitzat el 1929, s'estrena a Berlín al febrer de 1930. Després va desaparèixer i el negatiu original, que tenia 2.014 metres, es va perdre. Actualment no existeix una còpia completa, l'última restauració es va fer a Holanda, al Nederlands Filmmuseum, a partir d'una còpia de 1.615 metres. A aquests metres s'hi va afegir escenes perdudes trobades a la

Cinemateca Suïssa, a la Cinemateca Reial Belga i a la Fundazione Cineteca Italiana. Finalment, s'ha arribat a un metratge de 1.839 metres, uns 200 metres menys dels que tenia originàriament. Aquesta història de la recuperació del film ens ha agradat molt, primer perquè un dels nostres principals treballs a la Unitat d'Investigació del Cinema de la URV és recuperar pel·lícules del nostre patrimoni cinematogràfic i a la Conca de Barberà treballem en col·laboració amb l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà en la recuperació de les imatges cinematogràfiques de la comarca, amb èxits destacats. D'altra banda, una part del treball també està dedicat a realitzar un petit catàleg dels films filmats a la Conca de Barberà i saber-ne la història. Però, sobretot, ens agrada aquesta història perquè ens permet establir un cert paral·lelisme amb aquest treball. Parlem de persones, locals i històries que van tenir importància en el seu moment (anys deu, vint i trenta del segle passat). Després, en alguns casos, van ser oblidades i ara intentem recuperar-les amb retalls d'informació trets d'aquí i d'allà amb la intenció de reconstruir aquestes històries perdudes, però, per molt que ho intentem, desgraciadament el pas del temps ha fet la seva feina i, encara que hem pogut reconstruir un percentatge important de la història del cinema a la Conca de Barberà en les primeres dècades del segle xx, no l'hem pogut recuperar totalment, com ha passat amb el film *Els homes del diumenge*.

D'altra banda, la història d'aquest film va associada a la història dels seus creadors: Robert Siodmak, Edgar G. Ulmer, Curt Siodmak i Fred Zinnemann. La seva trajectòria i els secrets que amaga el film també són interessants. Robert Siodmak, Edgar G. Ulmer i Fred Zinnemann són grans noms de la història daurada del Hollywood clàssic. Tots van arribar a la meca del cinema procedents de l'emigració, en alguns casos obligada. Robert Siodmak era d'origen alemany i és a Alemanya on inicia la carrera com a cineasta fins que l'any 1933 els nazis li prohibeixen un film i es trasllada primer a França fins a 1939 i després als Estats Units, on desenvolupa bona part de la carrera fins a 1952, en què, perseguit pel Comitè d'Activitats Antiamericanes, es trasllada de nou a Europa (França, Alemanya i Suïssa, on morirà l'any 1973). El seu nom està lligat al millor cinema negre americà dels anys quaranta. Edgar G. Ulmer era jueu d'origen txec i als anys vint es va traslladar a viure i treballar a Alemanya, on va estar implicat en alguns dels grans títols del cinema alemany dels anys vint. Després d'una primera etapa als Estats Units (1923-1926) va tornar a Alemanya, per establir-se definitivament als Estats Units a mitjan dècada dels trenta. Ja a Hollywood, als anys quaranta, el seu nom es relaciona amb el millor cinema de sèrie B i cinema negre. Fred Zinnemann, encara que apareix com a director del film, va realitzar, al costat de Curt Siodmak, la fotografia del film. Zinnemann va ser el més famós dels quatre, ja que va arribar a obtenir quatre Oscars. Ell era jueu austríac, ja que havia nascut a Viena. Després de treballar en la indústria alemanya del cinema als anys vint, cap al final d'aquesta dècada emigra als

Estats Units, on comença una carrera ascendent. A poc a poc va progressant i treballant amb els grans actors de més èxit. L'època daurada li apareix a partir de 1948 amb films amb missatge polític de rerefons (antinazi durant els anys quaranta i anti-caça de bruixes els anys cinquanta) en títols com *Sol davant el perill* (1952), *D'aquí a l'eternitat* (1953), *Història d'una monja* (1959) o *Xacal* (1973). La reeixida carrera nord-americana d'aquests grans directors va eclipsar-ne els inicis en el cinema i va amagar joies experimentals com aquest film, *Els homes del diumenge*. El nostre esforç en aquest llibre intenta rescatar de l'oblit aquells inicis cinematogràfics del cinema a la Conca de Barberà, eclipsat o oblidat pels locals i els noms de l'època daurada de l'exhibició cinematogràfica dels anys quaranta i cinquanta. Recuperar-los és entendre millor aquesta època daurada i el posterior declivi del cinema als pobles. A més, a aquests noms cal afegir-hi el del gran Billy Wilder, el gran director de la comèdia americana, també emigrant d'origen alemany, que va participar en el film com a guionista. Un fet poc conegut de la trajectòria d'aquest gran director i d'aquest film i que enllaça perfectament amb la concepció d'aquest treball de descobrir aquestes petites històries que es troben amagades i enterrades en el passat cinematogràfic dels pobles d'aquesta comarca.

Ens queda l'últim punt, el de l'evocació a la qual ens remet el títol. El film el fan possible grans homes com són els seus directors i la història del cinema als pobles d'aquesta comarca és plena d'homes el record dels quals, en alguns casos, es conserva, però en la majoria s'ha perdut en el temps. El cinema era en aquells dies un espectacle de cap de setmana, de diumenge, especialment. Així que el nostre objectiu essencial és recuperar la memòria dels nostres *homes del diumenge*, que van fer possible que milers d'habitants de la Conca de Barberà gaudissin i s'il·lusionessin amb un espectacle tan nou i destacat que va acabar arraconant la resta. Aquests *homes del diumenge* van ser molt importants per a diverses generacions de conquencs, encara que després caiguessin en l'oblit.

Creiem que és la nostra feina rescatar aquesta memòria perduda de l'oblit, però per complir aquesta tasca hem necessitat l'ajuda de moltes persones que comparteixen amb nosaltres aquest deure de conservar i recuperar la memòria del nostre passat i el desig de conservar el nostre patrimoni històric. Sense ells el nostre treball no hauria estat possible i és just retre'ls un petit homenatge d'agraïment per part nostra a la seva feina. Com és el cas del personal de l'Arxiu Històric de Tarragona, fonamental en el nostre treball i que posen molta il·lusió en la conservació de la memòria de totes les comarques de Tarragona. També hem de fer extensiu aquest agraïment a tot l'equip de l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, especialment al seu director, Josep Maria Porta, que fa molts anys que treballa per la conservació i recuperació de la memòria històrica de la Conca de Barberà; a Lali Albareda, tècnica de l'Arxiu amb qui hem compartit moltes hores de treball de recuperació del patrimoni cinematogràfic d'aquesta

comarca, i a la resta del personal de l'ACCB, Míriam Gambús i Núria Vila, per l'ajuda sempre atenta i professional. Agraïment que també volem fer a les persones que ens van obrir i ajudar a consultar els arxius municipals, concretament els dels municipis de l'Espluga de Francolí, Sarral i Santa Coloma de Queralt; la bona disposició dels responsables i treballadors ha estat clau per reeixir.

Un agraïment que també és necessari al personal de l'Hemeroteca Fundació Catalunya–La Pedrera, per la seva tasca de custodis del patrimoni hemerogràfic de les comarques de Tarragona, i al personal de la Biblioteca del Centre de Lectura de Reus.

Però tot el nostre esforç en aquesta recerca no hauria arribat a bon port sense l'ajuda i el suport de la Universitat Rovira i Virgili, de la Diputació de Tarragona —especialment de Pilar Casas, la directora de l'àrea d'Assistència al Ciutadà— i del Consell Comarcal de la Conca de Barberà, encapçalat pel president, Francesc Benet. Ells han fet possible que aquesta il·lusió que nosaltres hem posat a recuperar la història dels inicis del cinema als pobles de la Conca de Barberà pugui ser compartida amb la resta de la gent mitjançant aquest llibre. Sense el treball d'aquestes institucions mai no hauria vist la llum un treball d'història local i microhistòria com és aquest. Gràcies de tot cor.

I des del cor, només ens queda una cosa més: agrair a la família i als amics la paciència demostrada durant aquest últim any llarg de recerca en què hem desenvolupat aquest treball perquè tingui la màxima qualitat possible, especialment als nostres pares, encara que n'hi hagi que ja no són entre nosaltres. A ells agraïm haver compartit amb nosaltres les alegries dels resultats de tots els nostres esforços per donar a conèixer la història del nostre cinema. També ens cal agraïr a qui influí en el nostre amor per la història del cinema, mestres que, malauradament, ens han deixat com el Dr. José María Caparrós Lera, mort aquest 2018 o el Dr. Miquel Porter i Moix, mort l'any 2004. Des de la Universitat de Barcelona, on impartien classes, van saber transmetre'ns el gust per la feina ben feta i la dedicació vers el cinema i el seu passat. A tots donem les gràcies i desitgem que l'objectiu inicial de recuperar la memòria d'aquests *homes del diumenge* del nostre cinema posi en valor el treball de moltes persones que treballen o han treballat per conservar la memòria històrica i recuperar de l'oblit la tasca de moltes altres que van veure en el cinema alguna cosa més que un simple entreteniment. Disposeu-vos, per tant, com a lector a descobrir persones, noms i espais o locals que en moltes ocasions s'han deixat de banda perquè van estar dedicats a una cosa tan poc important com era el cinema i a compartir el record i l'emoció dels primers moments d'aquest art als pobles de la Conca de Barberà.

Introducció

1. L'entorn geogràfic

Jon Letamendi i Jean-Claude Seguin (2004: 342-347), en l'estudi sobre els inicis del cinema a Catalunya, posen de manifest la importància del ferrocarril i la influència del nombre d'habitants en la difusió de les primeres projeccions cinematogràfiques per Catalunya. Per això, creiem que per entendre la difusió del cinema, especialment en els primers anys, és important tenir present determinats aspectes geogràfics. Així doncs, cal fer una breu introducció al medi geogràfic on se circumscriu aquest estudi. Perquè sense aquesta breu introducció geogràfica i històrica difícilment podrem entendre com el cinema va anar penetrant als pobles i quan i com es va anar assentant fins a convertir-se en el gran fenomen lúdic del segle xx.

1.1 Medi físic

La comarca de la Conca de Barberà[1] està formada per 22 municipis, amb una superfície de 650,20 km^2 i una població de 20.220 persones el 2016. És la sisena comarca en extensió de la província de Tarragona, darrere del Baix Ebre, la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Montsià i el Baix Camp, i la 24a de tota Catalunya. En canvi, en població és la 32a de Catalunya i la 8a de la província de Tarragona, darrere del Tarragonès, el Baix Camp, el Baix Penedès, el Baix Ebre, el Montsià, l'Alt Camp i la Ribera d'Ebre. Només per davant de la Terra Alta i el Priorat.

És la comarca més al nord de la província de Tarragona i la zona de pas bàsica entre Tarragona i Lleida. Així, al sud limita amb les comarques tarragonines del Prio-

1 No creiem que calgui donar una extensa bibliografia de llibres de referència sobre la geografia i la composició de la comarca de la Conca de Barberà, per la qual cosa hem optat simplement per donar una referència general que ens ha servit de base per realitzar aquesta breu introducció geogràfica, una referència realitzada per professors de la Universitat Rovira i Virgili i que, a més, conté una bibliografia amb altres llibres destacats. Aquest llibre és: Roquer, Santiago (coord.) (1993): *Comarques de Tarragona*. Tarragona: Diari de Tarragona, Diputació de Tarragona. Concretament, el capítol realitzat per Jordi Amorós Ros dedicat a la comarca de la Conca de Barberà (pp. 161-176).

rat, el Baix Camp i l'Alt Camp i al nord, amb les lleidatanes de les Garrigues, l'Urgell i la Segarra. També és un eix de comunicacions amb les comarques de Barcelona, ja que a l'est limita amb la comarca barcelonina de l'Anoia. Aquest eix de comunicacions nord-sud-est el veurem molt millor quan comentem les infraestructures de comunicacions que travessen la comarca; ara hem de veure que geogràficament i socialment la Conca de Barberà té dues zones ben definides, una al nord i una altra al sud, marcades pels rius Francolí i Gaià:

1. Al nord hi trobem la zona de la Baixa Segarra, una depressió connectada a la serralada del prelitoral barceloní amb els contraforts de les serres de Miramar, Comavert i Brufaganya i la depressió del riu Gaià especialment, encara que també destaquen el riu Corb, afluent del Segre, i la riera de Clariana, afluent de l'Anoia. Històricament, aquesta zona ha estat connectada a la Segarra històrica, encara que va ser incorporada a la Conca de Barberà en la divisió comarcal de 1936. Com veurem, les diferències estan tant en l'orografia com en els tipus de cultius, en les comunicacions, en la densitat de població, en la vegetació i en el clima, una mica més temperat a l'estiu i una mica més fred a l'hivern que el de l'altra zona.

2. Al sud hi ha la Conca estricta, marcada per la depressió del riu Francolí i el seu afluent, el riu Anguera, i delimitada al sud pels primers contraforts de les muntanyes de Prades, que la connecten a la serralada de Prades i la del Montsant. Al nord d'aquesta zona hi trobem la serra del Tallat, que la separa de la Baixa Segarra. Aquesta zona té característiques geològica i morfològica de la Depressió Central i el seu clima és una mica més calorós que el de la zona nord, encara que més fresc, per l'entrada del vent de marinada del sud, que la zona de la Depressió Central de Lleida.

Fora d'aquestes dues grans àrees geogràfiques hi trobem tres municipis amb característiques pròpies, com són els de Vallclara i Vilanova de Prades, situats a l'extrem sud i dins de les muntanyes de Prades, que poden ser definits com a autèntics municipis de muntanya, i a l'est hi trobem el municipi de Senan, que geogràficament té característiques diferents de la Conca estricta, ja que hauria de formar part de la comarca de l'Urgell però va ser adscrit a la Conca de Barberà durant la creació de les comarques actuals. A banda, s'ha de dir que l'única alteració en la composició municipal de la comarca ha estat la incorporació el 1990 del municipi de Vallfogona de Riucorb, procedent de la comarca de la Segarra.

Aquesta divisió municipal i pedanies, així com les característiques que hem comentat sobre les àrees, les podem veure en el mapa següent:



Aquí es fa difícil definir una tipologia de pobles com hem fet en altres comarques, ja que no podem parlar estrictament de pobles de muntanya i de plana o diferenciar entre els de costa i interior, ja que no hi ha costa i tots són pobles de l'interior; ni els rius marquen tant la fisonomia de la comarca com en el cas del Montsià. Aquí la diferència la trobarem en altres aspectes com la població o les comunicacions. Sí que hi ha aquestes dues grans zones, no prou ben comunicades, i una més poblada (Conca) que l'altra (Baixa Segarra), però per a l'estudi del cinema no hi ha un factor social o geogràfic destacat a priori que ens porti una diferenciació notable, com passa amb les zones turístiques de la costa a altres comarques. Sí que hi ha alguns pols d'atracció turística destacats com les aigües termals de Vallfogona de Riucorb o l'Espluga de Francolí i el monestir de Poblet, que s'han de tenir en compte en l'anàlisi de l'evolució cinematogràfica de la comarca. I també hem de tenir en compte la no-existència d'una gran ciutat a la comarca com pot ser Tarragona, Reus o Tortosa, sinó dos nuclis de gran importància històrica com Montblanc i Santa Coloma de Queralt, i que a continuació estudiarem amb una mica més de detall en els apartats de l'evolució de la població, de les comunicacions i de l'economia. Només avancem que Montblanc, la capital de la comarca, és un important eix de comunicacions de la zona i un atractiu turístic, pel seu conjunt medieval, tan destacat com ho és el monestir de Poblet.

Finalment, comentem que aquesta breu descripció geogràfica no és una descripció gratuïta, sinó que aquest entorn geogràfic determina en part les comunicacions i en part el desenvolupament econòmic de cadascun dels municipis, especialment a principis del segle xx, i això ajuda a entendre el desenvolupament del cinema en aquests municipis.

1.2 Comunicacions

Un dels aspectes geogràfics que destacàvem al principi com a elements importants que cal tenir en compte a l'hora d'entendre el desenvolupament dels inicis del cinema era el de les infraestructures de comunicació del territori que estudiem. Com hem comentat abans, la Conca de Barberà és una comarca de pas entre Tarragona i Lleida i, per tant, un eix de comunicació terrestre. Fora d'aquest, no tenen cap més importància la resta de vies. Les aèries són inexistents i els aeroports més propers se situen de la capital de la comarca (Montblanc) a uns 24 km el de Reus, 76 km el de Lleida-Alguaire i 107 km el de Barcelona. D'altra banda, les vies marítimes i fluvials de comunicació són nul·les, ja que la comarca no té costa i els seus rius no són ni han estat mai navegables.

Pel que fa als vials terrestres, l'orografia de la comarca n'ha condicionat el desenvolupament i l'evolució. Ja hem comentat la mala comunicació històrica entre la Baixa Segarra i la Conca estricta, que únicament ha millorat durant el segle xx amb la carretera C-241d; però la situació actual està lluny de ser definida com una bona connexió. La Baixa Segarra és essencialment una zona de carreteres locals, excepte el breu pas de la C-14 pel municipi de Belltall. La C-14, l'N-240 i l'AP-2 són les tres principals carreteres que creuen la comarca i les tres conflueixen a Montblanc. Com passa en moltes comarques, la capital és el punt essencial d'unió de les rutes més usuals de la comarca. Però no vol dir això que tingui un modern sistema de comunicació, ja que hi ha un important retard en la modernització dels eixos viaris que són la C-14 i l'N-240. La C-14 fa el trajecte entre Andorra i el Pirineu lleidatà amb la costa tarragonina. Una carretera convertida en autovia de Reus a Alcover, que després passa a ser un coll d'ampolla al pas per Picamoixons i la Riba abans d'entrar a la Conca de Barberà. Malgrat les millores, a la Conca de Barberà continua sent una carretera de dos carrils amb un trànsit intens, especialment els caps de setmana. Abans d'arribar a Montblanc, en paral·lel, puja per l'Alt Camp l'N-240, que, després de deixar Fontscaldes, es converteix en una sinuosa carretera que travessa el tossal Gros de Miramar, per després baixar fins al poble de Lilla i confluir amb la C-14 a Montblanc. L'N-240 és la connexió directa entre Tarragona i Lleida i la més freqüentada pels aragonesos per baixar a les platges de la Costa Daurada. Una de les grans reivindicacions en infraestructures de la província de Tarragona ha estat el desdoblament i la conversió de l'N-240 en autovia, la denominada A-27. El 2015 es va aconseguir per fi acabar el tram entre Tarragona i Valls (Masmolets), i es quedava a les portes de la Conca de Barberà, tot i els deu anys de retard que porta acumulats el projecte. A Montblanc, la C-14 i l'N-240 tenen un tram en comú que després se separa per anar cap al nord la primera i cap a l'oest la segona. Així, la primera recorre uns 26 km dins de la comarca passant pels municipis de Vilaverd, Montblanc, Blancafort, Solivella i Passanant i Belltall, mentre que l'N-240 recorre uns 20 km passant pels municipis de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí i Poblet.

A principis del segle xx, aquestes eren les dues carreteres primordials de la comarca, complicades de transitar a l'entrada de la Conca perquè havien de travessar els contraforts del tossal Gros de Miramar i les muntanyes de Prades, amb molts revolts. No és fins a 1979 que no hi ha una primera millora substancial en les comunicacions de la zona. Aquell any s'inaugurà l'autopista AP-2, que connecta Barcelona amb Saragossa, i, per extensió, Catalunya amb l'interior (Madrid) i el nord (País Basc) de la península Ibèrica. Aquesta autopista entra pel nord del tossal Gros de Miramar i a partir de Montblanc circula en paral·lel gairebé a l'N-240 fins a la sortida de la comarca, amb un recorregut aproximat de 33 km pels municipis de Barberà de la Conca, Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí i Poblet. En el pas per la comarca té una sola sortida a Montblanc (sortida 9) i una àrea de servei una mica abans.

Un altre dels temes que cal considerar en les comunicacions va ser la inauguració el 2008 de la línia d'alta velocitat entre Barcelona i Madrid, tot i que té poca incidència a la zona, ja que no té cap parada a la comarca i les més properes es troben a 31 km (Camp de Tarragona) i a 57 km (Lleida) de Montblanc. A més, la incidència que té a la Conca és més aviat negativa per l'impacte paisatgístic i el malestar popular i de protestes i lluita social que va ocasionar. D'altra banda, les vies ferroviàries tradicionals són les connexions entre Barcelona i Lleida, tant en els ramals per Valls com per Tarragona-Reus, amb parades a Vilaverd, Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí i Poblet. Línies amb poca freqüència de pas i que amb el temps s'han anat deteriorant per l'escassa inversió per part de Renfe, que ha convertit això en una reclamació permanent de tot el territori del Camp de Tarragona.

Aquesta breu descripció de les comunicacions referma la separació entre la Baixa Segarra i la Conca estricta, i aquesta última zona és per on passen pràcticament totes les comunicacions més modernes, mentre que la Baixa Segarra té pràcticament carreteres secundàries i no té tren. A més, la descripció marca molt la importància de Montblanc com a eix vertebrador de les comunicacions de la zona. Per això, aquest mapa ens està definint un poble per damunt dels altres, tot i no ser una gran ciutat com passa al Tarragonès amb Tarragona, al Baix Camp amb Reus o al Baix Ebre amb Tortosa.

1.3 Economia

És precisament el nivell de desenvolupament econòmic un dels temes que també s'ha de tenir en compte per a l'estudi dels inicis del cinema, perquè això determinaria l'evolució demogràfica dels pobles i la importància de la burgesia en la composició social. Aquests són elements importants per comprendre el fenomen cinematogràfic en el primer terç del segle xx.

Actualment (l'any 2014[2]), les dades del producte interior brut de la Conca de Barberà per sectors productius ens diuen que el sector de la indústria i la construcció és el més important a la comarca (52,7%), seguit molt de prop pel sector dels serveis (44,2%) i que el sector primari és molt testimonial (3,1%). Si utilitzem xifres d'ocupació (afiliació a la seguretat social de 2017), trobem una taxa d'atur molt elevada, del 19,6% del total de població activa, i per sectors les xifres canvien molt poc. El sector primari puja a un 5,3%, però continua sent molt testimonial i el percentatge que creix el treu del sector industrial i de la construcció, que baixa al 50,5%, encara que continua sent el més important de la comarca, ja que el de serveis manté el 44,2%. Indubtablement, això no era així en la primera meitat del segle xx, en què l'agricultura era el sector més important dins l'economia de la comarca, un sector on també podem apreciar la diferència entre la Baixa Segarra i la Conca. Així, a la Baixa Segarra el cultiu predominant són els cereals i a la Conca, la vinya. A banda d'aquests cultius, també hi trobem oliveres, avellanes, ametlles i una mica d'horta prop dels rius. A la Baixa Segarra els cultius estan dedicats especialment al blat i a l'ordi, conreus de secà que necessiten poca atenció i permeten al pagès dedicar-se a altres tasques que complementen els ingressos de l'agricultura. Molt més futur té la vinya, fonamental a la Conca estricta, que va produir un dels moviments cooperativistes vitivinícoles pioners a Catalunya. Un moviment que va tenir importància i incidència en la història del cinema d'aquestes terres. Actualment, els vins produïts a la zona tenen denominació d'origen i, tot i els intents de produccions alternatives com el cava, que al final va acabar derivant part de la collita cap al Penedès, el vi continua sent la base central de l'economia de les cooperatives de la zona, un cop superada la profunda crisi de l'agricultura de la zona als anys vuitanta del segle passat.

Actualment, la indústria i la construcció són els motors de la comarca, tot i que aquesta activitat industrial es concentra en uns quants nuclis com Montblanc, l'Espluga de Francolí, Santa Coloma de Queralt o Sarral. La majoria de les empreses instal·lades en aquests pobles són foranes i hi estableixen les plantes de producció que necessiten mà d'obra poc especialitzada. El sector metal·lúrgic, el dels prefabricats per a la construcció i la indústria alimentària són els principals sectors. El metal·lúrgic, concentrat a Montblanc, que en el present segle ha adquirit un nou impuls amb les inversions d'empreses dedicades a la fabricació de components per a l'automòbil com Mahle Behr (abans Frape Behr). El de prefabricats de la construcció té una major implantació a Santa Coloma de Queralt i la característica especial de tenir més capital propi de la comarca. Finalment, el sector alimentari s'ha estès més per la comarca i en la dècada dels noranta adquireix revolada amb la implantació de fàbriques dedicades a

---

2 Les dades s'han extret de l'Institut d'Estadística de Catalunya, que es pot consultar al web següent: <http://www.idescat.cat>.

la pastisseria congelada. D'altra banda, històricament, hi havia una certa presència del sector tèxtil a Santa Coloma de Queralt, que va arribar a ser el tercer nucli productor de la província després de Reus i Tarragona, però aquest sector —com va passar a tot Catalunya— va anar progressivament perdent força. Mentre el tèxtil dequeia, als anys cinquanta s'iniciava un veritable procés d'industrialització de la comarca gràcies a les facilitats i incentius donats per Montblanc a la instal·lació de factories en el seu municipi. Així, a principis del segle xx, excepte en algun nucli molt concret, el sector industrial era un sector econòmic pràcticament residual en l'entramat econòmic de la comarca.

Finalment, tenim el sector terciari, amb dues branques ben diferents: el comerç i el turisme. Aquest és un sector en constant creixement, tot i que encara no és el principal sector econòmic de la comarca, com passa en bona part de la província de Tarragona, però igual que la indústria és un sector amb una alta concentració en molt pocs nuclis urbans i alhora, igual que ocorre en l'agricultura, un sector que també marca la diferència entre la Conca i la Baixa Segarra. Així, Montblanc, com a capital de la comarca, és el centre comercial de la Conca estricta, amb una petita competència de l'Espluga de Francolí, i Santa Coloma de Queralt ho és de la Baixa Segarra. Hi ha un comerç detallista i de tipus mitjà, com ara els comerços dedicats als productes i maquinària agrícola. Els de nivell superior es busquen a les comarques adjacents. Per sota d'aquest comerç de tipus mitjà, en molts pobles de la comarca hi trobem la típica botiga de poble amb productes diversos.

En el cas del turisme, ser una comarca lluny de la costa i de l'alta muntanya fa que aquest sector no tingui el mateix pes que a les comarques costaneres de la província com el Baix Penedès, el Tarragonès, el Baix Camp, el Baix Ebre o el Montsià. Però és un sector d'important creixement, que a principis del segle xx s'assentava sobre les aigües termals de l'Espluga de Francolí i Vallfogona de Riucorb i que, mentre aquestes van anar perdent importància, va anar agafant més força el cultural, assentat sobre el monestir de Poblet i el conjunt urbà medieval de Montblanc, als quals s'hi va anar afegint nous llocs d'interès com les coves paleolítiques de l'Espluga de Francolí. En aquest sentit, últimament, s'hi ha d'afegir el turisme ecològic entorn de les muntanyes de Prades i el turisme rural. Però aquest és un turisme d'estades curtes, de manera que no ha generat un gran desenvolupament de l'oferta hotelera a la zona, encara que cada vegada vagi adquirint més importància amb festes i recreacions com la de Setmana Medieval de la llegenda de Sant Jordi a Montblanc.

En aquest breu repàs, hem vist com a principis del segle xx la comarca era eminentment agrícola, amb una forta mobilització social en el sector vitivinícola que va donar origen a un fort moviment cooperativista. La industrialització hi era escassa, excepte en nuclis molt concrets com Santa Coloma de Queralt, especialitzada en el

sector tèxtil. Igualment, el comerç hi era també escàs i estava representat per la típica botiga de poble amb productes variats. En canvi, el turisme, tot i la manca de costa, era molt dinàmic gràcies als balnearis de Vallfogona de Riucorb i l'Espluga de Francolí i l'atractiu del monestir de Poblet, al qual aviat es va sumar el nucli antic de Montblanc. Aquests punts d'atracció turística seran molt importants en el desenvolupament del cinema en aquesta comarca, com veurem més endavant. Ara, només constatem, una vegada més, com passa en altres comarques tarragonines, que aquest repàs econòmic posa de manifest una transformació de l'estructura econòmica de la comarca al llarg del segle xx, encara que de forma diferent de les de les comarques costaneres com el Tarragonès o el Montsià. Una transformació que manté certs trets del començament del segle xx, que hem de tenir presents per entendre la implantació del cinema en aquests pobles, igual que cal considerar que l'estructura social i econòmica dels pobles d'aquesta comarca era diferent de l'actual.

1.4 Evolució de la població

Finalment, l'aspecte més important de tots per al desenvolupament del cinema és l'evolució demogràfica. El nombre d'habitants determina el potencial d'espectadors i la rendibilitat del negoci de l'exhibició cinematogràfica, encara que hem de veure si al final és un factor fonamental o no, i si podem establir una relació tan senzilla com seria que com més quantitat de població, més activitat cinematogràfica.

La comarca entrava en el segle xx amb menys de 30.000 habitants (27.987, en concret), uns 7.500 habitants més dels que té ara i uns 1.000 habitants menys dels que tindrà Tarragona el 1920; i durant tot el període estudiat estarà immersa en un procés de despoblació que s'accentuarà en la segona meitat del segle xx, fins a arribar a un mínim de prop de 18.000 habitants als anys noranta per viure una lleugera recuperació en les primeres dècades del segle xxi. Així, en el període que estudiem perd prop de 5.000 habitants i inicia la dècada dels anys quaranta amb 23.085 habitants. Som, per tant, en una comarca de molt escassa població (menys d'1/5 de la població de Tarragona capital), en regressió demogràfica i amb molts pobles (22 en total), que seran, per tant, pobles petits. Actualment, només hi ha 4 municipis que superin els 1.000 habitants (Montblanc, l'Espluga de Francolí, Santa Coloma de Queralt i Sarral) i 5 més per sota de 100 habitants (Llorac, Vallfogona de Riucorb, Savallà del Comtat, Senan i Forès). A principis del segle xx, el panorama era una mica diferent. Els pobles per sobre dels 1.000 habitants eren 8: Montblanc, l'Espluga de Francolí, Santa Coloma de Queralt, Sarral, Vimbodí i Poblet, Solivella, Barberà de la Conca i Blancafort. D'aquests, abans que acabi el període d'aquest estudi, Blancafort ja havia perdut aquesta barrera en el cens de 1940 i Barberà de la Conca, Solivella i Vimbodí i Poblet la perdran en la segona meitat del segle xx. Per sota de 100 habitants, no n'hi

haurà cap durant tot aquest primer terç del segle xx i el poble més petit era Senan, amb 279 habitants el 1900. Si fem una comparativa d'aquestes xifres amb el present, veiem com tots els municipis de la Conca de Barberà perden població amb les dues úniques excepcions de Montblanc, que passa de 5.741 habitants l'any 1900 a 7.290 el 2016, i accentua el paper de capital de comarca, i l'Espluga de Francolí, que en 116 anys només guanya uns escassos 137 habitants, i passa de 3.654 l'any 1900 a 3.791 el 2016.

Malgrat que després de la Guerra Civil la comarca ha perdut prop de 5.000 habitants i que pràcticament tots els pobles tenen xifres de població inferiors l'any 1940 que a l'inici del segle xx, no tots tenen un comportament similar. Així, hi ha pobles que durant aquest període estan en un procés progressiu de regressió demogràfica, com ara Barberà de la Conca, Santa Coloma de Queralt, Senan, Vilanova de Prades, Vilaverd i Vimbodí i Poblet. N'hi ha d'altres que tindran un pic de creixement, que pot ser puntual o progressiu, per després baixar progressivament o ràpidament. Aquest pic de població bé es pot produir a la dècada dels anys vint (Blancafort, Conesa, Forès, Llorac, Savallà del Comtat i Solivella), a principis dels anys trenta (Passanant i Belltall i Vallfogona de Riucorb) o en els inicis de la Guerra Civil, i patir-ne després més fortament que altres els estralls (l'Espluga de Francolí perd prop de 300 habitants durant la Guerra Civil, Montblanc perd 500 habitants i el petit poble de les Piles perd 13 habitants). Hi ha un altre grup de pobles que van oscil·lant durant tot aquest període, així que una dècada perden població i a la següent la recuperen, com els casos de Pontils, Sarral i Vallclara. Finalment, ens queda el cas atípic de Pira, que creix fins als anys vint, per decréixer als trenta i guanyar població durant la Guerra Civil; acaba aquest primer terç del segle xx amb més població que a l'inici, tot i la Guerra Civil i les seves conseqüències humanes.

La taula següent ens resumeix aquesta evolució demogràfica, especialment la de les primeres dècades del segle xx, en què hem ressaltat l'inici de la Guerra Civil per poder veure'n, si comparem les columnes de 1936 i 1940, les conseqüències humanes. Hem anotat, a més, al final, la població actual per entendre l'evolució final de la comarca i poder comparar la situació actual amb la de principis del segle xx:[3]

3 Aquestes dades de població es poden consultar i extreure del web de l'Institut d'Estadística de Catalunya: <http://www.idescat.cat>.

MUNICIPI	1900	1910	1920	1930	1936	1940	2016
Barberà de la Conca	1.368	1.354	1.325	1.250	1.133	1.031	478
Blancafort	1.162	1.141	1.158	1.012	1.001	875	393
Conesa	451	479	511	489	475	424	116
L'Espluga de Francolí	3.654	3.424	3.173	3.224	3.255	2.959	3.791
Forès	418	437	445	339	364	309	47
Llorac	341	351	421	391	346	281	96
Montblanc	5.741	5.325	5.079	4.851	5.120	4.598	7.290
Passanant i Belltall	915	962	973	1.014	960	877	161
Les Piles	476	429	402	379	398	385	207
Pira	486	525	536	517	522	547	500
Pontils	813	483	527	453	434	450	120
Rocafort de Queralt	760	684	689	675	650	590	251
Sta. Coloma de Queralt	2.886	3.087	3.224	3.474	3.434	3.148	2.726
Sarral	2.217	2.048	2.239	2.183	2.243	1.795	1.587
Savallà del Comtat	366	318	370	319	317	266	59
Senan	279	274	248	247	250	203	51
Solivella	1.610	1.587	1.626	1.558	1.516	1.303	619
Vallclara	375	386	332	295	301	244	110
Vallfogona de Riucorb	467	488	496	538	513	430	94
Vilanova de Prades	523	419	395	332	328	280	118
Vilaverd	949	866	757	730	726	677	452
Vimbodí i Poblet	1.730	1.654	1.578	1.493	1.504	1.413	954
TOTAL	27.987	26.721	26.504	25.763	25.790	23.085	20.201

Però un dels aspectes que més ens interessen d'aquesta evolució demogràfica és l'ordinalitat dels municipis en relació amb la seva població, perquè un petit estudi comparatiu ens pot evitar errors en les conclusions. De vegades es pot tendir a extreure conclusions sobre l'arribada i evolució del cinema en funció de la població actual. Si fem això, en el cas de la Conca de Barberà l'ordre dels municipis pel que fa a la població (any 2016) és el següent:

1r	Montblanc	(7.290 hab.)
2n	L'Espluga de Francolí	(3.791 hab.)
3r	Santa Coloma de Queralt	(2.726 hab.)
4t	Sarral	(1.587 hab.)
5è	Vimbodí i Poblet	(954 hab.)
6è	Solivella	(619 hab.)
7è	Pira	(500 hab.)
8è	Barberà de la Conca	(478 hab.)
9è	Vilaverd	(452 hab.)
10è	Blancafort	(393 hab.)
11è	Rocafort de Queralt	(251 hab.)
12è	Les Piles	(207 hab.)
13è	Passanant i Belltall	(161 hab.)
14è	Pontils	(120 hab.)
15è	Vilanova de Prades	(118 hab.)
16è	Conesa	(116 hab.)
17è	Vallclara	(110 hab.)
18è	Llorac	(96 hab.)
19è	Vallfogona de Riucorb	(94 hab.)
20è	Savallà del Comtat	(59 hab.)
21è	Senan	(51 hab.)
22è	Forès	(47 hab.)

Si traslladem aquesta ordinalitat al primer terç del segle xx, podem apreciar alguns petits canvis, com es pot veure a la taula següent de les quatre primeres dècades del segle xx:

	1900	1910	1920	1930	1940
1r	Montblanc	Montblanc	Montblanc	Montblanc	Montblanc
2n	L'Espluga	L'Espluga	Santa Coloma	Santa Coloma	Santa Coloma
3è	Santa Coloma	Santa Coloma	L'Espluga	L'Espluga	L'Espluga
4t	Sarral	Sarral	Sarral	Sarral	Sarral
5è	Vimbodí	Vimbodí	Solivella	Solivella	Vimbodí
6è	Solivella	Solivella	Vimbodí	Vimbodí	Solivella
7è	Barberà	Barberà	Barberà	Barberà	Barberà
8è	Blancafort	Blancafort	Blancafort	Passanant	Passanant
9è	Vilaverd	Passanant	Passanant	Blancafort	Blancafort

	1900	1910	1920	1930	1940
10è	Passanant	Vilaverd	Vilaverd	Vilaverd	Vilaverd
11è	Pontils	Rocafort	Rocafort	Rocafort	Rocafort
12è	Rocafort	Pira	Pira	Vallfogona	Pira
13è	Vilanova	Vallfogona	Pontils	Pira	Pontils
14è	Pira	Pontils	Conesa	Conesa	Vallfogona
15è	Les Piles	Conesa	Vallfogona	Pontils	Conesa
16è	Vallfogona	Forès	Forès	Llorac	Les Piles
17è	Conesa	Les Piles	Llorac	Les Piles	Forès
18è	Forès	Vilanova	Les Piles	Forès	Llorac
19è	Vallclara	Vallclara	Vilanova	Vilanova	Vilanova
20è	Savallà	Llorac	Savallà	Savallà	Savallà
21è	Llorac	Savallà	Vallclara	Vallclara	Vallclara
22è	Senan	Senan	Senan	Senan	Senan

Aquest quadre ens mostra algunes constants, que en alguns casos es mantenen en el present i en altres no. Invariablement mantenen la posició al llarg de tot el primer terç del segle xx Montblanc (1r), Sarral (4t), Barberà de la Conca (7è) i Senan (22è). Dos continuen a la mateixa posició en l'actualitat en relació amb el nombre d'habitants (Montblanc i Sarral) i els altres dos han patit breus variacions pel que fa a la posició (Barberà de la Conca ha passat a ser 8è i Senan 21è). Entremig d'aquests municipis hi ha grups de pobles que van alternant posicions. Així, en la segona trobem l'Espluga de Francolí que perd la posició a la dècada dels anys vint en favor de Santa Coloma de Queralt, que n'era la tercera a començaments del segle xx, mentre a la 5a i 6a és Vimbodí i Poblet qui alterna aquesta posició amb Solivella. A partir de la 8a posició i fins al final, els grups no són tan clars i les pujades o baixades poden ser de dos o tres llocs; destaquen especialment les fluctuacions de Vallfogona de Riucorb, que en el pitjor moment es troba al 16è lloc (1900) i en el millor al 12è (1936). També és important la caiguda profunda de Forès, que va arribar a ser el 16è als anys deu i vint del segle passat i actualment és el poble amb menys habitants de tota la comarca. Aquesta caiguda de Forès també es pot apreciar a Barberà de la Conca, i això ens indica que la situació actual té importants diferències en l'ordinalitat dels municipis, tot i que manté certes constants ja comentades. Aquestes diferències, a més, estan molt marcades per la poca població de molts d'aquests municipis, que tenen poblacions molt similars; per això, qualsevol pèrdua de població pot fer-los baixar uns quants llocs.

Una altra cosa que posen de manifest aquestes fluctuacions en l'ordinalitat dels municipis segons els habitants és que marquen molt els tipus o les agrupacions de

municipis que podem realitzar per veure-hi l'evolució dels inicis del cinema. A començaments del segle xx, podríem agrupar els pobles de la comarca de la Conca de Barberà en els següents tipus o grups:

1. Un gran poble. Montblanc és aquest gran poble de la comarca, que és, a més, la capital. Tot i estar en regressió demogràfica durant aquest període, sempre voltarà els 5.000 habitants —entre 4.598 l'any 1940 i 5.741 el 1900— durant aquest primer terç del segle xx. A més, és el punt d'atracció comercial de la resta de municipis de la comarca i cruïlla essencial de comunicació de la Conca. És, per tant, el poble que marca la dinàmica social en relació amb la història del cinema a la comarca.
2. Pobles de més de 1.000 habitants. En aquest grup hi trobem els municipis de l'Espluga de Francolí (3.654 habitants l'any 1900), Santa Coloma de Queralt (2.886 habitants el 1900), Sarral (2.217 habitants el 1900), Vimbodí i Poblet (1.730 habitants el 1900), Solivella (1.610 habitants el 1900), Barberà de la Conca (1.368 habitants el 1900) i Blancafort (1.162 habitants el 1900). Al final de la Guerra Civil, Santa Coloma de Queralt serà l'únic poble d'aquest grup que superi els 3.000 habitants i que haurà guanyat població respecte al 1900. La resta haurà perdut població: l'Espluga de Francolí passarà a estar una mica per sota dels 3.000, Sarral perdrà la barrera dels 2.000 habitants i Blancafort deixarà de ser un municipi de més de 1.000 habitants.
3. Pobles de més de 500 habitants. En aquest grup hi podem incloure 5 municipis, que són els de Vilaverd (949 habitants l'any 1900), Passanant i Belltall (915 habitants el 1900), Pontils (813 habitants el 1900), Rocafort de Queralt (760 habitants el 1900 habitants el 1900) i Vilanova de Prades (523 habitants el 1900). Com la majoria dels municipis de la comarca, a la fi de la Guerra Civil pateixen una regressió demogràfica i per això abandonaran aquest grup Pontils i Vilanova de Prades, tot i que s'hi incorporarà Blancafort, que ha perdut al final de la guerra el llindar dels 1.000 habitants (875 habitants el 1940).
4. Pobles de menys de 500 habitants. En aquest grup hi ha els 9 municipis restants, que són Pira (486 habitants l'any 1900), les Piles (476 habitants el 1900), Vallfogona de Riucorb (467 habitants el 1900), Conesa (451 habitants el 1900), Forès (418 habitants el 1900), Vallclara (375 habitants el 1900), Savallà del Comtat (366 habitants el 1900), Llorac (341 habitants el 1900) i Senan (279 habitants el 1900). La regressió demogràfica que pateix la comarca fa que al final de la Guerra Civil s'incorporin a aquest grup dos nous municipis: Pontils (450 habitants el 1940) i Vilanova de Prades (280 habitants el 1940). Així, el 1940 el grup passa a tenir 11 municipis i es converteix en el grup més important

d'aquesta classificació, tot i que no hi ha cap municipi en cap moment per sota dels 100 habitants.

Aquesta simple agrupació ens permet veure com més de la meitat —14 municipis en concret— tenen menys de 1.000 habitants, la proporció més gran de qualsevol de les altres comarques estudiades fins ara. Incidirà això d'alguna manera en els inicis i l'evolució del cinema en aquesta comarca? Això és el que hem d'esbrinar. Igualment, l'estudi ens ha de permetre comprovar si aquestes agrupacions de municipis en funció de la població tenen el mateix comportament pel que fa a l'evolució dels inicis del cinema. Si fos així, provarem que el factor demogràfic és fonamental en l'evolució dels inicis del cinema als pobles; si no, haurem de veure quins altres factors influeixen en aquesta evolució.

En general, i com a resum, aquest és el territori que rep el cinema a principis del segle xx a l'actual comarca de la Conca de Barberà i hem de veure si aquestes característiques de població, industrialització i comunicacions van afectar la implantació i la forma de desenvolupament d'aquest fenomen; si això va ser semblant al que passà en altres zones o si és singular del cas de la Conca de Barberà, i buscar les raons de totes aquestes semblances o diferències.

2. Vicissituds històriques

En aquest breu repàs que hem fet de determinats aspectes geogràfics, ens hem referit constantment al primer terç del segle xx com a marc de l'estudi. Pensem que ara cal delimitar aquest marc històricament, relacionar-lo amb el cinema i justificar les raons d'aquesta elecció.

Hi ha un ampli consens[4] a establir una etapa inicial del cinema entre el seu naixement[5] i la segona dècada del segle xx (anys deu). Els anys vint van ser una etapa de consolidació de la indústria i els anys trenta, una etapa de transició del mut al sonor. Sense deixar de ser cert això, especialment pel que fa a l'exhibició a les ciutats i en relació amb la indústria cinematogràfica de producció i distribució, la qüestió que ens plantegem és si aquest esquema cronològic és aplicable al desenvolupament del cinema dels pobles i aquesta comarca és un perfecte exemple per estudiar-ho, ja que no té grans ciutats. Aquest és un dels interrogants de l'estudi i, per això, hem ampliat el marc cronològic fins al final de la Guerra Civil espanyola. Així, la recerca abasta tot el primer terç del segle xx, entre 1897 i 1939. La raó de la data d'inici d'aquest període

4 Vegeu només com a exemple el títol de l'article de Pedro Ballesteros Torres «Per a una bibliografia sobre els primers anys del cinema a Espanya: 1895-1910» (2009: pàg. 1-38) o l'estudi de José Antonio Bello Cuevas (2010), que abasta de 1896 a 1920.

5 Un naixement que atenent a la primera projecció bé seria 1895 per l'oficial al món, o bé 1896 per la primera projecció a Espanya, a Madrid.

és molt clara: la de la primera projecció a les comarques tarragonines. En canvi, la del final del període no ho sembla tant, ja que, tècnicament parlant, una data que marcaria profundament la indústria cinematogràfica seria la de 1930 i no la de 1939, perquè suposà el pas del cinema mut al sonor. Nosaltres hem escollit, en canvi, una data de caràcter sociohistòric com va ser el final de la Guerra Civil espanyola perquè aquesta data suposà en essència un gran daltabaix en tots els aspectes de la vida política, econòmica i social de Catalunya i d'Espanya. També podrem veure com aquest esdeveniment marcà un profund canvi en l'exhibició cinematogràfica a molts dels pobles de les comarques tarragonines. En fi, que la raó d'aquesta periodització és que volem explicar, en un marc geogràfic concret (la Conca de Barberà), no només quan i quines persones feren les primeres exhibicions cinematogràfiques, sinó també veure si aquelles exhibicions es van consolidar en forma de projeccions habituals o simplement foren projeccions puntuals. En resum, estudiar les formes i el procés d'assentament del cinema als pobles. També ens agradaria veure si aquest fenomen, estudiat a petita escala, és comparable amb altres comarques tarragonines i extrapolable a la resta de Catalunya.

Com que una de les dates que marca la periodització és de tipus sociohistòric, estaria bé fer unes breus pinzellades de l'evolució històrica de Catalunya i d'Espanya durant aquest primer terç del segle xx[6] i relacionar-les amb el cinema, perquè l'esdevenir històric, en molts llocs i en alguns moments concrets, marca o determina algun dels aspectes del desenvolupament del cinema en aquesta comarca.

Aquesta evolució històrica fou la d'un país que passà d'un estat amb estructures de poder vuitcentistes i antiquades a un estat modern i en vies d'evolució progressista que es veuria truncada per una guerra civil i una dura postguerra. No va ser la primera guerra que afrontava el poble espanyol des de la Restauració borbònica, l'esmentat conflicte havia estat precedit per diverses guerres colonials a Cuba i al Marroc. Aquest últim conflicte al Marroc va donar lloc a una dictadura militar als anys vint que enfonsà la monarquia i induí a la transformació del país en una república efímera de forts contrastos i disputes polítiques. Una República que acaba tràgicament en una guerra civil de la qual surt triomfant una dictadura militar.

Espanya i Catalunya havien entrat en el segle xx amb profunds contrastos entre elles agreujats per una gran crisi política sorgida arran de la derrota militar de 1898 davant els Estats Units i la consegüent pèrdua de les últimes colònies a Amèrica (Cuba i Puerto Rico) i Àsia (Filipines). Aquestes guerres colonials eren les últimes guerres del segle xix que impregnaven l'inconscient col·lectiu del poble català.

6 Igual que en el cas anterior sobre la geografia de la comarca de la Conca de Barberà, no pensem que calgui donar una detallada relació de la bibliografia necessària per explicar l'esdevenir històric d'Espanya i Catalunya en les quatre primeres dècades del segle xx, i més tenint en compte que, atenent tant a les obres generals com a les d'àmbit local, aquesta bibliografia ocuparia més pàgines que tot aquest estudi en conjunt. Per això, hem optat per donar unes quantes obres de tipus general a la bibliografia final, a les quals ens remetem com a obres de consulta utilitzades per aquest breu esbós que fem aquí de la història d'Espanya i Catalunya en els primers quaranta anys del segle xx.

D'altra banda, mentre la resta d'Espanya era un país eminentment agrícola, exceptuant el País Basc, Catalunya era una important zona industrial sobre la base del tèxtil. Mentre podem considerar que la resta d'Espanya anava endarrerida en tots els índexs de desenvolupament respecte als països europeus més propers, Catalunya era la zona més europeïtzada de la península Ibèrica, tot i tenir els seus problemes. Mentre a la resta d'Espanya la crisi del 98 va fer ressorgir el nacionalisme centralitzador latent durant tot el segle XIX emmarcat en un desig de regeneració d'un país ofegat per l'oligarquia i el caciquisme, a Catalunya es desenvolupava i organitzava políticament un fort nacionalisme identitari propi que anava adquirint a poc a poc més quotes de poder. A aquesta situació s'hi havia de sumar la sempre important presència del republicanisme, que no havia estat esborrat del mapa polític espanyol després de la fi de la Primera República espanyola el 1874, i un incipient moviment obrer en vies de consolidació, amb la peculiaritat que a Espanya hi havia més implantació de l'anarquisme que del socialisme. Fou en aquella societat endarrerida respecte a altres països europeus, més rural que urbana, on inicià el cinema els primers passos. La situació sociopolítica que hem descrit va fer molt difícil la consolidació d'una indústria cinematogràfica a Espanya i va ser per això que el desenvolupament de la indústria de l'exhibició fou molt lenta a tot el país.

En aquella Espanya, la màxima autoritat era el rei Alfons XIII, que a poc a poc s'anà fent gran i es convertí en el primer rei que utilitzaria el cinema com a element de propaganda del seu regnat. La seva monarquia era el cim d'un sistema polític liberal conservador d'alternança de partits implantats després de l'experiència de la Primera República el 1874 i que estava en ple procés de crisi per falta de líders i per les lluites internes dels partits Conservador i Liberal, que s'alternaven al govern en un sistema que caminava cap al desmantellament total i cap al final també de la monarquia. Els tres grans problemes que havia d'afrontar el govern de Madrid en aquells anys eren l'auge del nacionalisme, especialment el català, la recuperació del republicanisme i el ressorgiment d'un nou colonialisme. El primer acabà esclatant en els esdeveniments de la Setmana Tràgica de 1909 que amb prou feines aconseguí controlar el govern central. El segon va caminar cap a una unificació de les forces republicanes. I el tercer marcaria la vida de milers d'espanyols i tot el rumb polític de les dues primeres dècades del segle XX. L'ocupació de l'escàs territori del nord del Marroc portà als desastres de 1909 al barranc del Llop o al d'Annual de 1921.

Aquells esdeveniments van tenir reflex en el cinema que van veure els habitants dels pobles de la Conca de Barberà. D'una banda, els desastres al Marroc comportaren àmplies onades de fervor patriòtic i mostres de suport als soldats de les quals no són aliens els empresaris dels primers cinematògrafs, amb sessions de cinema a favor dels soldats. De l'altra, moltes de les associacions recreatives que acolliren el cinema tenien

un clar caràcter polític, i el creixement de les forces catalanistes o republicanes afavorí el sorgiment d'associacions més progressistes, que entenien el cinema com un element de desenvolupament de les petites poblacions rurals. Per exemple, la difusió del republicanisme va estendre pel territori centres, ateneus i cases del poble que crearen diverses entitats politicoculturals que van jugar un important paper en el desenvolupament del cinema en molts pobles de Catalunya.

Als anys deu, els problemes continuaven sent els mateixos. El nacionalisme català feu alguns petits passos cap a un autogovern, com ara la creació de la Mancomunitat de Catalunya l'any 1914, que va impulsar el primer estatut d'autonomia de Catalunya el 1919. Marroc entrà en un període de punt mort com a conseqüència de la Primera Guerra Mundial, en què Espanya es mantingué neutral, no sense les tensions internes entre partidaris dels aliats o dels alemanys. La Primera Guerra Mundial va suposar una certa prosperitat econòmica que va portar a certes reformes davant la creixent pressió dels sindicats i partits obrers, especialment el Partit Socialista, assentat en zones obreres urbanes i que seguia una via reformista, i l'anarquisme de la CNT, assentat en zones camperoles i zones industrials importants com Catalunya, que seguia la via revolucionària.

L'auge d'aquests grups obrers va augmentar la conflictivitat obrera, que es va agreujar amb la crisi econòmica produïda després de la fi de la Primera Guerra Mundial i que va donar lloc al període del pistolerisme en què grups armats obrers s'enfrontaven obertament als carrers a grups de pistolers contractats pels patrons en una espiral d'acció terrorista-reacció. I a això s'hi ha de sumar la forta implantació del caciquisme, especialment a les zones rurals. Tota aquella situació, agreujada amb la crisi del Marroc causada pel desastre d'Annual, va portar l'exèrcit a donar un cop d'estat i implantar la dictadura de Primo de Rivera l'any 1923.

La dictadura va atenuar la conflictivitat obrera i el nacionalisme català amb una forta repressió d'ambdós i una política d'obres públiques que va donar lloc a un període de bonança econòmica i a una millora de les condicions laborals dels obrers. També va posar fi al problema del Marroc amb l'ajuda de França, però va vincular definitivament el destí de la monarquia al de la dictadura, que amb el pas dels anys va pretendre imitar el model feixista que Mussolini havia implantat a Itàlia mitjançant la creació d'un partit únic i una forta repressió de l'oposició. Aquella repressió fou molt important en l'esdevenir de la història del cinema als pobles perquè determinades associacions van tenir problemes per continuar la seva activitat, i el desig de control de la societat que imposava la dictadura també va ser implantat al cinema.

A més, la repressió va portar l'oposició a unir-se al voltant del republicanisme. Primo de Rivera va deixar el poder l'any 1930 i el rei va intentar salvar la monarquia tornant a la llera democràtica. Però ja era tard i la victòria de les forces republicanes a

les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 va precipitar la fi de la monarquia i la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931.

En plena crisi econòmica arribava una República que va ser un breu període d'esperança i il·lusió no exempt de contradiccions, grans tensions i greus conflictes. Els cinc anys de règim republicà es poden dividir en quatre períodes: el període constituent (1931), el bienni reformista (1931-1933), el bienni conservador (1934-1936) i l'etapa del Front Popular (1936), amb l'epíleg de la Guerra Civil fins a 1939. El primer període fou el de la creació de l'estructura política de l'Estat i va estar marcat per la discussió de la Constitució, que finalment s'aprovà l'any 1931. Després de l'aprovació de la Constitució, s'escollí, com a president de la República, Niceto Alcalà-Zamora i es nomenà un nou govern, que va presidir Manuel Azaña. S'iniciava llavors el bienni reformista, en què el govern es va dedicar íntegrament a aprofundir en les reformes empreses, que van afectar l'estructura de l'Estat, les relacions laborals, la situació del camp i l'Església. Els grups afectats per aquelles reformes van començar a organitzar-se contra la nova República i el 1933 la CEDA, una coalició de grups de dretes, guanyà les eleccions. S'iniciava el bienni conservador, en què, encara que no governés la CEDA, aquesta el marcaria pel fet de donar suport als diversos governs. El programa bàsic del nou govern va ser rectificar tota la política del període anterior, canviant, reformant o derogant pràcticament tot el que s'havia aprovat en el bienni precedent. Després del fracàs de l'aixecament de 1934 a Astúries i Catalunya, les forces d'esquerres s'aliaren en el Front Popular per derrotar la CEDA i això passà el 1936, però el nou govern va durar pocs mesos. La majoria de les forces oposades a la República (monàrquics, catòlics, falangistes, carlins) s'aliaren amb sectors conservadors de l'exèrcit per donar un cop d'estat que acabés amb la República. Esclatà el 18 de juliol de 1936 i el seu fracàs abocà el país a una guerra civil de tres anys de duració.

Durant aquells anys, el cinema estigué immers en els seus problemes, causats per l'aparició del cinema sonor i la crisi que va provocar a les sales d'exhibició el 1930, cosa a la qual s'uní la crisi de l'economia mundial, que van coincidir més o menys amb la crisi de la monarquia i la proclamació de la República. En veritat, l'esdeveniment polític que va marcar més la història del cinema als pobles de la Conca de Barberà va ser la Guerra Civil espanyola i les seves conseqüències.

La Guerra Civil dividí el país en dues zones i, mentre en una l'exèrcit prengué el control absolut i imposà la seva llei emparant-se en grups carlistes, falangistes i catòlics, els quals es van unificar en un sol partit i amb un sol cap, Francisco Franco, a l'altre bàndol les lluites internes entre els diferents partits, especialment entre anarquistes i comunistes, van dividir les forces i van anar minant a poc a poc la resistència de la República. Mentre uns, els revoltats, reberen el suport de les grans potències europees com Alemanya i Itàlia, els republicans foren sotmesos a un bloqueig en què només l'URSS

es negà a participar. Això feu que, gradualment, el territori controlat pels republicans comencés a minvar. Si en un principi s'havien imposat en les grans zones industrials i el llevant espanyol, l'avanç de l'exèrcit des del Marroc feu que Madrid es veiés assetjada, que la meitat d'Andalusia es perdés, que l'any 1937 es perdés tot el nord espanyol (País Basc, Santander i Astúries) i que els primers pobles de Catalunya caiguessin en mans dels revoltats el 1938 i l'abril de 1938 les tropes franquistes arriben al mediterrani pel vessant sud de l'Ebre. Aquest territori mai no tornarà ja a mans republicanes, tot i la contraofensiva republicana al juliol de 1938 a la batalla de l'Ebre. Amb un territori republicà de nou dividit entre Catalunya i la zona centre, la derrota dels republicans a la batalla de l'Ebre va fer que es perdés definitivament Catalunya l'any 1939. Entre el 10 i l'11 de gener de 1939 tota la Conca de Barberà caurà en mans de les tropes franquistes; poc després, Tarragona (14 de gener), Barcelona (26 de gener) i la resta de Catalunya (10 de febrer). En aquesta evolució dels fets, mentre les forces republicanes pensaven a imposar una revolució proletària —durant la guerra o quan s'acabés—, a la zona revoltada s'imposà una dictadura de tall feixista, que l'1 d'abril de 1939 obtingué la victòria definitiva sobre les forces republicanes.

Després de la Guerra Civil, ja res no seria igual. No hi hauria monarquia ni república, sinó una llarga dictadura militar feixista al principi i tecnòcrata liberal després, encara que conservadora i ultraconfessional catòlica sempre. Aquell règim va canviar completament la vida i la fisonomia d'Espanya mitjançant una molt dura repressió social, política i policial. Per això, tanquem cronològicament el nostre estudi dels inicis del cinema als pobles de la Conca de Barberà a la fi de la Guerra Civil, perquè, després del final, l'exhibició cinematogràfica en aquests pobles seria diferent, tot i que no ens hem pogut resistir a apuntar els inicis d'aquesta transformació, encara que vagin una mica més enllà de 1940.

3. Estat de la qüestió

Però, abans d'estudiar aquesta transformació poble per poble, hem d'explicar dos aspectes més: l'estat de la qüestió del qual partim, amb l'objectiu de saber si podem comparar la situació que reflecteix aquest estudi amb l'esdevingut en alguna altra zona de Catalunya, i, després, les fonts utilitzades i les dificultats amb què ens hem trobat per entendre millor les limitacions de l'estudi.

Moltes vegades partim de conceptes preconcebuts i mitifiquem idees del nostre passat. El cinema contribueix molt a la mitificació d'aquestes idees. Per exemple, el film de Giuseppe Tornatore *Cinema Paradiso* (1988) és un exemple perfecte d'aquesta mitificació nostàlgica. S'hi explica una preciosa història de relació humana entre el projeccionista d'un cinema de poble i un nen. El film ens transporta a la infància i ens porta

pel camí de la nostàlgia cap a la importància social del cinema. Però, quin cinema: el de principis del segle XX o el dels anys quaranta? Al final del film veiem com aquest cinema desapareix engolit per les conseqüències de l'arribada de la televisió als pobles. Tot i estar ambientat a Itàlia, les imatges del film i la nostàlgia, pràcticament, es poden transportar a Espanya. Per a una generació, aquesta era la història del cinema del seu poble, una història nostàlgica però que s'ha de situar després de la Guerra Civil. Però, i abans, què va passar? Com va arribar el cinema a aquests pobles?

3.1 La recerca a Espanya

Hi ha molt pocs estudis detallats dels inicis del cinema als pobles. En canvi, sí que n'hi ha molts de l'arribada del cinema a les principals ciutats d'Espanya. Això es deu a la facilitat que hi ha per investigar aquest tema mitjançant la premsa local, que és abundant a les ciutats i les capitals de província. La documentació als pobles, però, és més feixuga i difícil de treballar.

L'any 2009 Pedro Ballesteros Torres feia una extensa relació bibliogràfica sobre els estudis que s'havien dut a terme sobre els primers anys del cinema a Espanya (1895-1910). Durant 38 pàgines donava una bibliografia en què, a més de fer un repàs bibliogràfic comunitat per comunitat —que analitzarem breument a continuació—, oferia referències d'obres generals, d'aspectes socioeconòmics i de biografies. En aquesta extensa bibliografia hi ha unes 266 referències d'interès per a aquest estudi, 57 de les quals eren de Catalunya. Però el que ens interessa ara és analitzar, a través d'aquesta bibliografia, quin és l'estat de la recerca dels inicis del cinema a cada comunitat a principis del segle XXI:

- A Andalusia, els estudis sobre la història del cinema s'han estès de forma desigual pel territori des d'aquells treballs inicials de Rafael Garófano a Cadis, María Pepa Lara García a Màlaga i Carlos Colom a Sevilla. Són, precisament, Màlaga i Sevilla les que acumulen el major nombre de referències, però, mentre a Màlaga també s'ha fet recerca a pobles com Antequera, a Sevilla els estudis continuen concentrant-se a la capital, amb excel·lents treballs com els de Mònica Barrientos o Begoña Soto. A més, Sevilla és encara el lloc d'on surt la majoria d'obres que analitzen el conjunt d'Andalusia. Destaca, en aquest sentit, la tasca de Rafael Utrera. D'altra banda, Cadis —amb els estudis de Rafael Garófano— i Granada són dues províncies destacades. Però, en aquest cas, ambdues també sobresurten perquè traspassen els límits de la capital amb estudis sobre el cinema en ciutats pròximes com Jerez o comarques com el Camp de Gibraltar i la de Guadix. Finalment, Almeria, Còrdova i Jaén són províncies poc treballades on hi ha poques referències i les que hi ha només són de la seva capital.

- A Aragó, el pes de la província de Saragossa i la seva capital és molt important, i l'estudi del cinema continua estant molt centrat en aquesta ciutat. En destaquen els treballs d'Agustín Sánchez Vidal. Tanmateix, en diverses ocasions, algun estudi general, com el d'Amparo Martínez Herranz sobre Aragó —en el llibre dirigit per José María Caparrós (1996: p. 45-88)—, fa referència a projeccions en diferents pobles i ciutats fora de les capitals. A la resta de províncies, menys treballades, l'esquema és similar i la capital és el centre de la receerca, encara que a Terol s'ha de destacar la tesi doctoral d'Ángel Gonzalvo Vallespí, publicada l'any 1996, en la qual, mitjançant un treball antropològic, recupera la memòria cinematogràfica de l'espectador dels primers cinemes de la província.
- Astúries és una comunitat uniprovincial amb una recerca molt interessant sobre la seva història cinematogràfica. Hi destaquen els treballs de Juan Bonifacio, Lorenzo Benavente i Juan Carlos de la Madrid. A més de sobre la ciutat d'Oviedo, hi ha treballs de recerca destacats de Langreo, Llanes, el *concejo* de Mieres i Gijón.
- Pel que fa a les Balears, tot i ser una comunitat uniprovincial, la seva insularitat dona entitat diferencial a cadascuna de les illes. És, precisament, aquesta insularitat la que proporciona una major amplitud geogràfica als estudis cinematogràfics, ja que permet conèixer la història del cinema en pobles com Maó, Lloseta, Alaior i Montuïri. Tot i així, per al conjunt de les illes, destaquen els treballs de Catalina Aguiló.
- Les Canàries, en canvi, a més de ser un conjunt d'illes, és una comunitat dividida en dues províncies. La producció bibliogràfica sobre la seva història cinematogràfica és amplia, encara que són escasses les obres específiques i, encara menys, les que van més enllà de les capitals de les dues províncies. No obstant això, s'ha d'esmentar els treballs específics sobre Puerto de la Cruz i La Laguna.
- Cantàbria és també una comunitat uniprovincial. Els seus estudis cinematogràfics estan marcats per la figura de José Ramón Saiz Viadero. Si bé aquest autor centra molt els treballs a Santander, les seves obres generals no deixen de donar referències sobre altres llocs de la província. A més, és l'autor de l'única referència sobre un estudi fora de la capital, el de Laredo.
- En canvi, a Castella i Lleó, que és una de les comunitats més grans d'Espanya, amb nou províncies, passa una cosa semblant al cas d'Andalusia. Aquí la diversitat d'estudis a cada província és molt variada, tot i que amb menys treballs sobre la seva història cinematogràfica que a Andalusia. En

primer lloc, s'ha de destacar els treballs de Fernando González García per al conjunt de la comunitat i, en segon lloc, el major nombre de referències a Palència i Segòvia per sobre de províncies com Burgos, Lleó o Valladolid, que són molt més importants. En tots s'accentua l'estudi de la capital sobre la resta de pobles de la província, encara que, en el cas de Sòria, la referència només sigui un simple article. Tot i això, s'ha de destacar la notable excepció del treball d'Óscar Blanco i Wilfredo Román (2002) sobre la història cinematogràfica del nord de Palència.

- L'altra gran comunitat és Castella-la Manxa, amb cinc províncies. El seu cas és similar al de Castella i Lleó, tot i que l'esforç i tenacitat de José Antonio Ruiz Rojo estan intentant pal·liar aquesta manca d'estudis des de Guadalajara. La importància de la figura d'aquest estudiós destaca més quan veiem que és Guadalajara la província amb més referències, seguida de Toledo, on s'ha de destacar el treball de Rafael Cerro Malagón. Però, més enllà de les capitals, únicament tenim constància d'estudis sobre Almansa a Albacete, Brihuega a Guadalajara i Talavera a Toledo. Una curiositat final: és una de les dues comunitats on una de les províncies —Ciudad Real— no té cap referència.
- El País Valencià comprèn tres províncies on les referències d'estudis sobre la seva història cinematogràfica són molt desiguals i sorprenents. Si ens centrem en cadascuna de les províncies, hem de dir que sobre Castelló només hi ha una referència —i és de Vinaròs i no de la capital. En canvi, hi ha moltes més referències d'Alacant que de València. El motiu és, potser, que la història cinematogràfica de València està més detallada en les obres generals de la comunitat que les de les altres províncies, a causa de la seva importància en la producció cinematogràfica nacional. En ambdues províncies destaquen dos noms propis: Daniel Narváez Torregrosa, per a Alacant, i Juan Ignacio Lahoz Rodrigo, per a València. També és Alacant la província que concentra una major diversitat de pobles que tenen treballs publicats sobre els inicis del cinema, com ara els d'Alcoi, Oriola, Petrer, Elda, el Pinós i Dénia. En canvi, de la província de València només s'esmenta un estudi sobre Quatretonda.
- A Extremadura, els treballs sobre les seves dues províncies se centren en la tasca de Catalina Pulido Corrales i Francisco Manuel Sánchez Lomba. Aquests autors han estudiat, bàsicament, el cinema a Badajoz, Càceres i Mèrida, les tres ciutats principals de la comunitat.
- A Galícia, en canvi, la producció bibliogràfica és molt més àmplia. Aquí s'ha de destacar els noms dels professors Ángel Luis Hueso Montón, José María

Folgar de la Calle, José Luis Castro de Paz i Xosé Nogueira, els quals tenen una obra destacada sobre el cinema per al conjunt de Galícia i fan aportacions importants per a la província de la Corunya. En canvi, a Lugo, destaca la figura de Fernando Arribas Arias i, a Orense, no hi ha estudis específics sobre els inicis del cinema, cosa que no vol dir que no surti referenciat a obres d'àmbit general, entre les quals cal destacar *O cine en Galicia*, de Xosé Nogueira (1998), on s'estudien els primers cinemes de les principals ciutats i de molts pobles de la comunitat. Però, a part dels estudis sobre el conjunt de la comunitat, en la bibliografia de Pedro Ballesteros es dona referències de treballs sobre Santiago de Compostel·la, Carballino, el Ferrol, Betanzos i Vigo.

- Madrid és una comunitat autònoma molt particular, perquè engloba la capital de l'Estat. Per aquest motiu, el pes de la capital és fonamental, i això fa que hi hagi moltes referències, però, majoritàriament, centrades en la ciutat de Madrid. Cal destacar els treballs de Josefina Martínez. Més enllà de la capital, només apareixen referències sobre Alcalá de Henares.
- Múrcia també és una comunitat uniprovincial. En aquest cas, els estudis sobre la capital continuen sent més importants que sobre altres pobles o ciutats de la província. Cal destacar els treballs de Juan Francisco Cerón Gómez. Tanmateix, també hi ha referències d'estudis sobre Lorca i Cartagena.
- Navarra és una altra comunitat autònoma uniprovincial. Les referències a la història del cinema, fora de la capital, les trobem, únicament, en obres generals, com el treball d'Alberto Cañadas Zarranz (1997).
- Quant al País Basc, s'ha estudiat, àmpliament, les tres províncies en aquest període en els treballs d'Alberto López Echevarrieta, Santiago de Pablo Contreras, Txomin Ansola González o Jon Letamendi i Jean-Claude Seguin. En la majoria dels casos, es fa referències generals sobre el conjunt del País Basc o sobre una província. Alguns d'aquests estudis generals inclouen referències a altres llocs que no són les tres capitals de província (Sant Sebastià, Bilbao i Vitòria). Únicament, uns quants estudis de Txomin Ansola González sobre Portugalete, Barakaldo i la ria del Nervión surten esmentats en aquesta extensa bibliografia de Pedro Ballesteros.
- La Rioja és una altra de les comunitats uniprovincials. Aquí destaquen els estudis de Bernardo Sánchez sobre el conjunt de la comunitat. Més enllà d'aquests pocs estudis sobre la província, on el pes de Logronyo és molt significatiu, s'ha de destacar la referència que ens dona Pedro Ballesteros sobre l'estudi de la història del cinema a Calahorra.

- Finalment, els enclavaments africans de Ceuta i Melilla també tenen estudis sobre la seva història cinematogràfica. Ceuta i Melilla són dues ciutats autònomes amb un territori que no va més enllà de ciutat mateixa, encara que, en realitat, són places representatives d'un territori colonial espanyol més extens, com era el del nord del Marroc. Però els estudis d'aquesta zona més àmplia són més aviat escassos, atesos els problemes que suposa una recerca transfronterera. Tot i això, cal destacar el treball conjunt de diversos autors titulat *Memorias del cine. Melilla, Ceuta y el norte de Marruecos*.

Això només és un petit repàs d'una llista bibliogràfica. Segur que en revistes locals, o de centres d'estudi, hi queden encara moltes més referències. Aquí només hem intentat fer un breu estat de la qüestió. De tots aquests estudis, més enllà de les referències puntuals, creiem que ens han de servir com a inspiració els estudis d'Ángel Gonzalvo Vallespí (1996) sobre la província de Terol, en què treballa molt les fonts orals; el d'Óscar Esteban i Wilfredo Román (2002) sobre la muntanya palentina; el de Xosé Nogueira (1998) sobre Galícia, perquè inclou diversos pobles de la comunitat, i el d'Alberto Cañadas (1997), ja que detalla molt bé l'arribada del cinema a diverses ciutats de la província i el període de l'estudi és molt similar.

3.2 La recerca a Catalunya

Ens queda encara per veure la situació a Catalunya. Aquí el pes de Barcelona és innegable, però, malgrat això, resulta curiós que un dels primers estudis pioners sobre la història del cinema a Catalunya és sobre Girona. Més enllà d'aquesta obra pionera, el pes de Barcelona s'aprecia, sens dubte, en l'extensa producció d'obres generals que tracten de la història del cinema a Catalunya, de la qual destaquen els treballs de Miquel Porter i Moix i Palmira González López. L'extensió dels estudis universitaris d'història de l'art per la geografia catalana ha permès, al costat del treball dels centres d'estudis i associacions locals, millorar-ne molt el coneixement més enllà de la ciutat de Barcelona. A més, al voltant del centenari del cinema, el 1995, van proliferar estudis locals d'aquest tema en molts pobles i ciutats de Catalunya, mitjançant articles en revistes o en llibres. Un exemple, més que remarcable, d'aquesta millora en els estudis locals sobre els inicis del cinema és l'estudi que Jon Letamendi i Jean-Claude Seguin (2004) van titular *Los orígenes del cine en Cataluña*, on van investigar les primeres projeccions cinematogràfiques de Barcelona, Lleida, Manresa, Palafrugell, Sabadell, Mataró, Vilanova i la Geltrú, Reus, Tortosa, Tarragona, Valls, Terrassa, Granollers, el Masnou, Arenys de Mar, Calella, Girona, Olot, Sant Feliu de Guíxols, Banyoles, Figueres, Palamós i Badalona. No pretenem ara ser exhaustius i fer un estudi detallat de la bibliografia que

versa sobre la història del cinema local, simplement pretenem fer un breu esbós de la qüestió. Per tant, la situació de la història local del cinema a Catalunya, per províncies, seria la següent:

- A Barcelona, deixant de banda la capital, que ha estat àmpliament estudiada tant des del punt de vista general com pel que fa a sales concretes, espais d'oci, rodatges i pioners, tenim estudis publicats tant en revistes com en llibres sobre Sabadell, Vic, Granollers, Mataró, Sant Joan Despí, l'Hospitalet de Llobregat, Vilafranca del Penedès, Martorell, Terrassa, Gironella, Molins de Rei, Sant Boi de Llobregat, Berga, Borredà, Vilada, Malgrat de Mar, Esparreguera, Argentona, Sant Feliu de Llobregat i Sitges. Com es pot veure, es tracta d'una àmplia extensió geogràfica que comprèn tot tipus de municipis. De tots aquests estudis, en destaquem els de Manuel Cusachs i Corredor sobre Malgrat de Mar (1999) i Mataró (1994), els de Josep Torrella i Pruneda sobre Sabadell (1996), el d'Andreu Calaf i Josep Font sobre Terrassa (1997) i els treballs de Jordina Medalla i Lambert Botey sobre Granollers (1989).
- Girona té una joia, que és el llibre de José Grahit Grau *El cine en Gerona* (1943), a causa de la seva antiguitat, i un gran estudi de Joaquim Romaguera i Ramió (2005) que repassa la història del cinema poble per poble de tota la província de Girona. Però, a més d'això, es disposa d'estudis sobre Olot, Palafrugell, Torroella de Montgrí, Figueres, Sant Feliu de Guíxols, Arbúcies, l'Escala, Blanes, Cassà de la Selva, Banyoles i Palamós.
- A Lleida, els estudis d'història del cinema s'han prodigat menys, però probablement tenen un dels millors estudis sobre el precinema de tot Catalunya, elaborat per Sandro Machetti Sánchez (1995), que és un dels referents de l'estudi del cinema a la província. Més enllà de la capital hi ha treballs sobre Cervera, Agramunt, Juneda, Tàrrega i Solsona.
- A Tarragona, l'estudi pioner sobre el cinema és el de Bernabè Berbabè i Joan Manel Mallol (1997), un excel·lent treball sobre les sales de cinema de la ciutat de Tarragona, tot i unes petites errades i mancances quant a les primeres projeccions a la ciutat. Juntament amb aquest treball, n'hi ha de publicats en diverses revistes, alguns d'aquests dels mateixos Bernabè i Mallol. Per a la resta de la província, tres són els punts geogràfics que destaquen: Reus, amb els estudis de Pedro Nogales i Josep Estivill; Valls, amb el treball del seu arxiver, Josep Martí, i Tortosa, amb els estudis de Joan Manel Maigí. En aquests tres casos, els orígens del cinema estan molt ben

estudiats i, a més, corresponen a les ciutats més importants de la província. Però, d'aquestes ciutats, només Reus té un llibre publicat que, més que una evolució sobre l'exhibició cinematogràfica, estudia el cinema amateur (Nogales 2006). A banda, hi ha un llibre sobre el cinema Tivoli del Vendrell (Casas 2002), i estudis publicats en revistes[7] sobre el Vendrell, Santa Coloma de Queralt, la Palma d'Ebre, Amposta, la Selva del Camp i Cambrils.
A més d'aquests estudis històrics, en els últims anys han sortit publicades dues obres de referència obligada. La primera és de 2014 i té com a títol *El nostre Cinema Paradís. Els inicis del cinema als pobles del Tarragonès*. Aquest llibre és l'origen d'un projecte del qual forma part aquest estudi que estem fent de la comarca de la Conca de Barberà. Un projecte que vol explicar els inicis del cinema, comarca per comarca, a la província de Tarragona. El segon llibre del projecte, dedicat a la comarca del Montsià, ha estat publicat a finals de 2017. El dedicat a la Conca de Barberà serà el tercer d'aquest ambiciós projecte que vol estudiar poble per poble les dades que es tenen de la implantació del cinema a les comarques de Tarragona, i cercar en fonts noves, que més endavant explicarem, noves dades.
L'altre llibre va sortir l'any 2015 i té com a títol *Historia de los cines tarraconenses. Un viaje de cine por la provincia, desde sus inicios hasta la actualidad*, d'Isaac López Sánchez. És el resultat de la publicació de la seva tesi doctoral llegida i aprovada l'any 2009 (*Cines: espejos socioeconómicos e instrumentos institucionales. Historia de los cines de las comarcas tarraconenses, 1956-2009*). En el llibre, respecte a la tesi, hi ha afegitons, modificacions i un ampli desplegament gràfic. La tesi era un excel·lent treball sobre el cinema i el control que l'estat exercia sobre l'exhibició cinematogràfica, tema que continua sent la base fonamental del llibre, amb l'afegit —que li fa poc favor— de 15 pàgines sobre els inicis del cinema, explicat de forma molt breu, en comparació de la resta dels anys del segle xx, i molt general, cosa que no permet aprofundir localment. Però això és la meitat del llibre, l'altra meitat és un repàs poble per poble de tots els locals cinematogràfics de la província de Tarragona. Aquesta part la comentarem a cada poble utilitzant les referències que dona de la Conca de Barberà.

7 Vegeu les referències d'aquests estudis a la bibliografia final.

En aquest succint repàs als estudis sobre els inicis del cinema a Catalunya, hem vist que en els casos de Girona i Tarragona s'explica la història del seu cinema poble per poble. Quant a Girona, el treball de Joaquim Romaguera (2005), titulat *Silenci, rodem!: història del cinema a les comarques de Girona*, ens servirà per esbrinar si la situació i evolució de la història del cinema en aquests pobles de la Conca de Barberà és similar a la d'altres indrets de Catalunya. Pel que fa a Tarragona, Isaac López afirma que el seu llibre *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 6) és «una completa guía o inventario de cines de los municipios tarraconenses por comarcas que recoge la historia del cine desde sus inicios, 1897, hasta la actualidad, en el siglo XXI». Una idea que reafirma en una entrevista publicada en el *Diari de Tarragona*, el 12 de gener de 2016, en què afirma que la seva «idea era crear un cens rigorós de cinemes, persones i entitats culturals que van fer projeccions a la província». Llavors, és un llibre que hem de seguir, poble per poble, per veure si les seves dades corresponen a les que nosaltres hem trobat a la nostra recerca. Per aquest motiu, de cadascun dels pobles estudiats, n'hem agafat les dades inicials dels anuaris cinematogràfics i les escrites per Isaac López, i les hem contrastades amb les dades obtingues amb la nostra recerca. Al final del llibre, farem una valoració del resultat de tot plegat.

Abans d'això, volem dir que aquesta recerca pretén fer un pas més en el coneixement dels inicis del cinema a Espanya i continuar veient i esbrinant quin és el procés d'implantació del cinema als pobles i qui són els agents que el fan possible. Per a això, utilitzem com a exemple els pobles de la comarca de la Conca de Barberà.

3.3 Dades inicials

Per començar, ens preguntem de quines dades partim. Els primers anuaris cinematogràfics publicats a Espanya, com les *Guías de la Industria y el Comercio Cinematográfico en España e Indústrias relacionadas con el mismo* (1925: 79-85; 1927: 79-85; 1929: 88-95) dels anys vint ens donen referències d'entre 9 i 16 locals cinematogràfics per al conjunt de la comarca, com es pot veure en el quadre següent:

MUNICIPI	1925	1927	1929
Barberà de la Conca	2	2	2
Blancafort			
Conesa			
L'Espluga de Francolí	2	2	4
Forès			
Llorac			
Montblanc	1	2	2
Passanant i Belltall			
Les Piles			
Pira			
Pontils			
Rocafort de Queralt			1
Santa Coloma de Queralt	2	2	3
Sarral	1	1	2
Savallà del Comtat			
Senan			
Solivella			
Vallclara			
Vallfogona de Riucorb			
Vilanova de Prades			
Vilaverd			1
Vimbodí i Poblet	1	1	1
TOTAL	9	10	16

Concretament, aquests anuaris parlen dels locals i empresaris següents:

- A Barberà de la Conca, del Sindicato Agrícola, de Ramón Sivit (1925, 1927 i 1929), i de la Societat Cooperativa (1925, 1927 i 1929).
- A l'Espluga de Francolí, del Cafè-Cine Francolí, de José M.ª Rosell (1925, 1927 i 1929); del Cine Novedades (1925, 1927 i 1929); del Cine del Centro Católico (1929), i del Cine de la Sociedad del Círculo de Propietarios (1929).
- A Montblanc, del Principal Montblanquí, d'Abelló i Solé (1925, 1927 i 1929), i del Cine Obrero Montblanquí (1927 i 1929).
- A Rocafort de Queralt, d'un cinematògraf (1929).

- A Santa Coloma de Queralt, del Cine Iris, de José Domingo (1925, 1927 i 1929); del Cine de la Sociedad La Estrella de Huguet i C.ª, o de Duch i Segura (1925, 1927 i 1929), i de la Sociedad Cooperativa Obrera Republicana (1929).
- A Sarral, del Sindicat Agrícola de Juan Mateo (1925 i 1929) i del Cine Moderno, de José M.ª Barrot (1927 i 1929).
- A Vilaverd, d'un cinematògraf (1929).
- A Vimbodí i Poblet, del Cine-Café del Nina, de Jaime Juan (1925); del Cine El Porvenir, de J. Dalmau i Companyia (1927), i d'un cinematògraf sense especificar (1929).

Com es pot veure, són molt poques dades que plantegen més dubtes que certeses. Dubtes com: d'on van sorgir aquests primers locals? Qui n'eren els propietaris? Quins precedents hi ha? Quan van iniciar les activitats locals que el 1925 ja estaven funcionant a Barberà de la Conca, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Santa Coloma de Queralt, Sarral o Vimbodí? A la resta de pobles, quines van ser les primeres experiències cinematogràfiques, si n'hi va haver? Quin tipus de programació feien? Quines diferències o relacions hi ha amb altres pobles i ciutats properes? I quin paper van tenir les societats culturals, agrícoles i religioses en els inicis del cinema als pobles? Totes aquestes preguntes són les que tracta de respondre aquest estudi i, alhora, intenta recuperar la memòria d'un dels fenòmens principals de l'oci en el segle XX: el cinema, que és l'origen de totes les indústries posteriors d'entreteniment que es basen en la imatge en moviment (televisió, videojocs). Per tant, volem aplicar-hi el màxim rigor històric possible pel que fa a les dades, als noms i les dates esmentades.

4. Recerca a la Conca de Barberà

Abans de respondre a totes aquestes preguntes, és necessari explicar els passos que s'han seguit i les dificultats que ens hem trobat a l'hora de dur a terme la reerca, perquè expliquen les limitacions i les llacunes que, finalment, hi pot haver.

El primer dubte que se'ns plantejava era on buscar. La història del cinema, en especial la història del cinema mut, s'ha reconstruït, bàsicament, mitjançant la font hemerogràfica. Sens dubte, l'hemerografia serveix per reconstruir la història dels inicis del cinema a les ciutats, però és poc eficaç com a font per als pobles. Més endavant veurem les limitacions d'aquesta font en el cas de la Conca de Barberà, però volem anticipar que hem trobat diaris i setmanaris de durada escassa o aquests són diaris de partit amb molt poca informació social. Per això, calia buscar fonts alternatives. José-Vidal Pelaz López, en el seu estudi sobre el cinema a Palència, ens ofereix una via alternativa a la fonts clàssiques quan ens diu que:

> el innegable desarrollo social y económico que la actividad cinematográfica comenzaba a manifestar hizo que el Estado emprendiera su regulación y control administrativo. Los campos en los que el legislador intervino fueron: los impuestos, la seguridad de los cinematógrafos y la censura de las películas. Ello se ha traducido en un amplio abanico de fuentes disponibles para el historiador (2009: 121).

Després comença a desgranar aquestes fonts, que són la contribució industrial, l'impost de timbre de l'Estat, l'impost d'utilitats, els aspectes burocràtics de funcionament dels cinemes que, per legislació, estaven sota supervisió del Govern Civil i dels ajuntaments, i el registre mercantil. S'ha d'anar, per tant, als arxius provincials i municipals per complementar l'escassa informació hemerogràfica. A continuació, anirem veient cadascuna d'aquestes fonts i d'aquests arxius amb els seus problemes i el que ens han aportat a la recerca.

4.1 Fonts hemerogràfiques

La premsa diària o setmanal continua sent la font primordial de recerca sobre els inicis del cinema i de la seva etapa muda. José-Vidal Pelaz ens en descriu el paper de la manera següent:

> La prensa diaria actúa, de alguna manera, como un espejo con relación a la extensión del nuevo fenómeno del entretenimiento. A este respecto hay que afirmar que la información es más rica e interesante para nuestro propósito cuanto más desinteresada. Dicho de otra manera: las informaciones más frescas se encuentran en los momentos iniciales. En cuanto la publicidad va sustituyendo a la información de las redacciones, en lo que al cine se refiere, la prensa pierde ese interés directo e inmediato como fuente.
>
> Aunque el fenómeno de la publicidad es anterior, a partir de 1924 puede decirse que prácticamente toda aparición del cine en la prensa está intoxicada de publicidad y, por tanto, ha de manejarse con otros criterios distintos al análisis de información (2009: 123).

En el cas de la Conca de Barberà, aquesta afirmació no és pot aplicar de forma tan clara com es diu a la cita. El problema amb la premsa en aquesta comarca és que no hi ha una ciutat amb un diari de llarga durada, sinó uns diaris amb una duració molt concreta. El diari més antic consultat és de 1903 i l'últim d'aquest període data de 1936. Editats a la comarca hem pogut consultar 20 diaris, publicats a l'Espluga de Francolí, Montblanc, Santa Coloma de Queralt, Vilaverd i Vimbodí i Poblet, els títols dels quals són els següents:

Aiguat de Sant Lluc, L' (Vilaverd, 1931-1932)
Aires de la Conca (Montblanc, 1925-1936)
Baluart Periòdic d'Acció Municipal, Lo (Montblanc, 1917)
Baluart Periòdich Monàrquich, Lo (Montblanc, 1916)
Conca de Barbará, La (Montblanc, 1903-1918)
Escut, L' (Montblanc, 1916-1918 i 1924-1926)
Francolí, El (l'Espluga de Francolí, 1921-1926)
Gazeta de la Conca (Montblanc, 1911-1913)
Nova Conca, La (Montblanc, 1919-1923)
Nova Llavor (Montblanc, 1922-1923)
Parròquia, La (Montblanc, 1929-1936)
Pedregada, La (Montblanc, 1932)
Renovació (Montblanc, 1931-1932)
Saba Nova (Montblanc, 1931-1932)
Sagarra Nacionalista (Santa Coloma de Queralt, 1922-1923)
Segarra, La (Santa Coloma de Queralt, 1932-1934)
Seny Gros, El (Montblanc, 1924)
Tasca (Montblanc, 1936)
Vimbodí Butlletí Cultural (Vimbodí i Poblet, 1929-1936)

Aquesta informació hemerogràfica l'hem complementada amb diaris i revistes de començaments de segle d'altres ciutats, principalment de Tortosa, Tarragona, Reus, Valls i el Vendrell. També s'ha buidat el diari barcelonès *La Vanguardia*, perquè tenia una interessant secció de notícies comarcals, amb corresponsals a diversos pobles i ciutats de Catalunya i a la comarca de la Conca de Barberà. Tots han complementat les informacions que es tenia dels diaris locals. La llista de diaris, setmanaris o revistes mensuals que hem consultat del període 1897-1939 ha estat la següent:

Acció (Tarragona, 1936-1937)
Antorcha, La (Tarragona, 1919)
Anunciador, El (Tortosa, 1909)
Apat, L' (el Vendrell, 1905-1906)
Atalaya (Tarragona, 1902-1904)
Avançada (Tarragona, 1932-1933)
Avanzada, La (Tarragona, 1902-1904)
Bloque, El (Tarragona, 1929)
Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona (Tarragona, 1900-1920)
Butlletí del Foment de la Sardana L'Harmonia (Tarragona, 1931-1936)
Camp de Tarragona, Lo (Tarragona, 1900-1923)
Catalònia (Tarragona, 1935-1936)

Catalunya Nova (Tarragona, 1907-1913)
Ceda, La (Tarragona, 1935)
Consecuente, El (Reus, 1912-1914)
Correo Ibérico (Tortosa, 1904-1908)
Cossetania (Taragona, 1935-1936)
Cruz, La (Tarragona, 1902-1936)
Debates, Los (Tortosa, 1898-1911)
Diario de Reus (Reus, 1900-1919 i 1928-1931)
Diario de Tarragona / Diari de Tarragona / Diario Español (Tarragona, 1900-1940)
Diario de Tortosa (Tortosa, 1898-1919)
Diario del Comercio (Tarragona, 1897-1911)
Dilluns (Tarragona, 1933)
Ebro, El (Tortosa, 1900-1907)
Eco de la Comarca, El (Amposta, 1914-1923)
Eco de la Fusión, El (Tortosa, 1898-1905)
Emancipación (Tortosa, 1933)
Endavant (Tarragona, 1937)
Estandarte Católico, El (Tortosa, 1898-1900)
Faro, El (Amposta, 1904-1919)
Foment (Reus, 1912-1934)
Fraternidad Republicana (Tarragona, 1903)
Front Antifeixista (Tarragona, 1936)
Front Popular (Tarragona, 1936)
Gent Jove (Tarragona, 1902)
Heraldo de Tarragona (Tarragona, 1903-1910)
Heraldo de Tortosa (Tortosa, 1930)
Heraldo Republicano (Tarragona, 1932)
Ideal, El (Tarragona, 1912-1914)
Ideal, El (Tortosa, 1916-1919)
Justicia, La (Tarragona, 1900-1906)
Juvenia (Tarragona, 1921)
Liberal, El (Amposta, 1906-1910)
Libertad, La (Tortosa, 1901-1903 / 1909-1915)
Llibertat (Tarragona, 1936-1938)
Lucha, La (Reus, 1912-1914)
Lucha, La (Tarragona, 1903)
Mercurio (Tarragona, 1924-1925)
Nostra Revista (Tarragona, 1921-1922)

Nuevo Diario, El (Tortosa, 1898-1900)
Opinión, La (Tarragona, 1900-1904 / 1919-1920)
Poble, El (Tarragona, 1915)
Polémica, La (Tortosa, 1913-1917)
Pueblo, El (Tortosa, 1901-1933)
Radical, El (Reus, 1912-1913)
Radical, El (Tortosa, 1910-1914)
Reconquista, La (Tarragona, 1907-1924)
Reforma, La (Reus, 1903-1904)
Renovació (Tarragona, 1913-1919)
República (Reus, 1903-1904 / 1914)
Restaurador, El (Tortosa, 1908-1920)
Ribera del Ebro, La (Tortosa, 1915-1917)
Senyera Federal, La (Tarragona, 1908-1909)
Serém (Tarragona, 1905)
Somatent, Lo (Reus 1897-1903)
Tarde, La (Tarragona, 1927-1930)
Tarraconense, El (Tarragona, 1912-1916)
Tarragona (Tarragona, 1917 / 1920-1926)
Tarragona Federal (Tarragona, 1914-1934)
Tarragona i el Camp (Tarragona, 1934)
Temps, El (Tarragona, 1929)
Tiempo, El (Tortosa, 1908-1915)
Tradición, La (Tortosa, 1911-1919)
Trompeta, La (Tortosa, 1916-1917)
Unión (el Vendrell, 1909)
Vanguardia, La (Barcelona, 1900-1940)
Vendrellench, Lo (el Vendrell 1900-1904)
Verdad, La (Tortosa, 1898-1903)
Veu de la Comarca, La (Tortosa, 1903-1905)
Veu de Tarragona, La (Tarragona, 1913-1935)
Veu de Tortosa, La (Tortosa, 1899-1902)
Voz de la Provincia, La (Tarragona, 1930-1931)
Voz de Ulldecona, La (Ulldecona, 1916-1917)
Voz de Valls, La (Valls, 1915-1918)
Voz del Pueblo, La (Tarragona, 1911-1932)

Una llarga llista de 85 diaris o revistes, que, sumada als 20 diaris locals de la Conca de Barberà, fa un total de 105 diaris o revistes. Indubtablement, no tots han tingut el mateix pes ni han aportat la mateixa informació. Els diaris de la Conca de Barberà, per la proximitat, han estat els que més informació han proporcionat, seguits de *La Vanguardia*, els diaris de Tarragona ciutat i després la resta. El buidatge de tants diaris, amb la seva diversitat i complexitat, ha suposat un enorme treball, però amb uns bons resultats. Sense aquesta informació hemerogràfica, tot i ser esbiaixada, difícilment s'hauria pogut completar l'estudi a la majoria de pobles de la comarca.

4.2 Fonts orals

Ja el 1997, en un article a *Historia, Antropología y Fuentes Orales* (Mendoza i Nogales 1997: 138-139) escrivíem que:

> La fuente oral es fundamental para la reconstrucción y compresión de la historia del cine en muchos pueblos de nuestra geografía, faltos de cualquier otra documentación y/o para el conocimiento de la visión del espectador del cine alejada de la pura y fría estadística de espectadores.

El que succeeix és que han passat dinou anys des que escrivíem això i aquesta és una font molt sensible al pas del temps. En l'estudi que hem fet, el problema del temps és un gran problema. Si volguéssim conèixer les primeres projeccions mitjançant aquesta font, i pensant que podrien haver-se fet entre 1900 i 1920, hauríem d'entrevistar persones que haguessin nascut a principis del segle XX i que tinguessin actualment entre 97 i 117 anys. A aquesta edat, hi hauríem d'afegir uns deu anys si volguéssim que el testimoni fos vàlid, ja que, perquè la informació fos rellevant, el testimoni hauria de tenir un cert coneixement i record d'aquell període. Així que, finalment, parlem de persones de més de cent anys que són molt difícils de trobar. Possiblement, en les dècades següents (1920-1939) seria més factible poder utilitzar aquesta font, atès que serien persones d'uns noranta anys. Però aquí el problema seria un altre.

Escrivíem en el mateix article (Mendoza i Nogales 1997: 139) que:

> Por supuesto no se puede negar el problema de fiabilidad de los datos aportados por los testimonios orales. Para ello es fundamental una contrastación del testimonio oral con otros testimonios orales y, si es posible, con otras fuentes documentales.

Però, més enllà de la fiabilitat, el problema essencial és si aquesta persona té les facultats mentals intactes i no afectades per cap tipus de demència senil. En definitiva, si els seus records són clars i si el que ens explica ens aporta informació d'interès. A més, hem de tenir present el fenomen migratori i que els testimonis siguin del poble que s'investiga. Pensar, per tant, que en persones d'uns cent anys podrem salvar tots

aquests inconvenients per programar un treball exhaustiu de consultes de fonts orals a la comarca de la Conca de Barberà és pràcticament una quimera. Per això no es va considerar programar una recerca amb aquesta font, encara que no es van descartar els testimonis orals si les circumstàncies ens proporcionaven aquesta possibilitat. I no va passar, però sí que indirectament les fonts orals són presents en aquesta recerca, ja que en alguns pobles s'han trobat llibres publicats que han utilitzat les fonts orals per reconstruir-hi part dels inicis del cinema. Però, malgrat els problemes d'aquesta font, continuem pensant que «la fuente oral debe ser para el historiador del cine un elemento más para conocer y entender el fenómeno cinematográfico» (Mendoza i Nogales 1997: 139).

4.3 Fonts arxivístiques

Si les fonts hemerogràfiques no són gaire abundants i les fonts orals són poques a causa del problema del temps transcorregut, ens queden les fonts arxivístiques, que, en realitat, són les bàsiques en qualsevol recerca històrica. Com afirma José-Vidal Pelaz López:

> la cinematográfica, como empresa que es, ha de mantener relación con la Hacienda del Estado para el pago de los correspondientes impuestos. Esto genera una documentación en las Delegaciones Provinciales de Hacienda, cuyos fondos conservados hoy en día se encuentran en buena medida ubicados en los Archivos Históricos Provinciales (2009: 121).

No és l'única font arxivística. Com ell mateix afirma (Pelaz 2009: 122), el Govern Civil i els ajuntaments també intervenen en l'obertura dels cinemes, aplicant les lleis de protecció de menors, amb la censura i amb el control de les mesures de seguretat. I ens queda, finalment, el Registre Mercantil per tot el que està relacionat amb la creació de les societats i les empreses de gestió dels cinemes. Però una cosa és la teoria general i un altra és la realitat pròpia de cada territori. Ara repassarem aquesta diferència entre el que es va preveure inicialment i el que hem pogut trobar a l'Arxiu Històric de Tarragona, als diversos arxius municipals i a altres arxius o llocs.

L'Arxiu Històric de Tarragona ens aporta la documentació de l'Administració de l'Estat a la província. En aquest sentit, ens van semblar interessants els fons següents que conservaven:

- El fons de la Delegació Provincial de l'Institut Nacional d'Estadística de 1897 a 1930.
- El fons de Govern Civil de Tarragona de 1897 a 1930.
- El fons de la Delegació Provincial d'Hisenda de 1897 a 1930.

Encara que el fons de l'Institut Nacional d'Estadística tenia un ventall de dates que comprenia tot el període de l'estudi, pel que fa al tema del cinema a la comarca de la Conca de Barberà vam preferir concentrar la recerca en la Delegació Provincial d'Hisenda, ja que la informació era molt més abundat, exhaustiva i important. Segons l'experiència adquirida en la recerca de les comarques del Tarragonès i el Montsià, el fons de l'Institut Nacional d'Estadística aporta molt poca informació rellevant, i correspon, únicament, a dos moments molt concrets: 1927 i 1933. Del primer any, hi ha un cens general de les empreses d'espectacles públics de 1927. Al setembre de 1927, el Ministerio de Trabajo, Comercio e Industria publica una ordre per crear un cens de les empreses d'espectacles de la província. L'ordre es publica el 2 de setembre. Vuit dies després, el cap provincial d'Estadística envia una carta a tots els alcaldes per fer-la complir, i hi adjunta el model en què, a més del nom de l'empresa o local i el seu domicili, es demana el nom de la persona que és al capdavant d'aquesta empresa, el nombre de funcions, la capacitat del local, el preu de les entrades i la contribució al tresor públic. No tots els ajuntaments van complir l'ordre de manera adequada o amb totes les dades necessàries. El 1933, el cens és menys complet. Aquell any es posa en marxa un cens general d'establiments d'ensenyament i institucions culturals. Hi ha un apartat, el vuitè, dedicat a locals d'espectacles públics (teatres, cinematògrafs, camps d'esports, frontons i estudis de radiofonia). Ara bé, es tracta més d'una llista de noms de locals que d'una estadística. A més, de moltes poblacions no hi apareix cap referència. En tots dos casos, quant a aquestes dues dates, hi havia més informació al fons de la Delegació Provincial d'Hisenda i, per tant, vam optar per concentra-hi els esforços.

El segon fons, el del Govern Civil de Tarragona, semblava el més adient per veure la veritable tasca de control que exercia l'administració perifèrica de l'Estat sobre l'espectacle cinematogràfic. Segons José-Vidal Pelaz, el Govern Civil tenia les funcions de control de la censura de les pel·lícules i protecció de menors, i també «tramitaban los expedientes de apertura y cierre de los cines y eran responsables de la seguidad de las salas» (2009: 122). En principi, semblava una font molt prometedora i les seves dates semblaven que acompanyaven aquesta esperança, però, finalment, la documentació real de la província de Tarragona que es conservava d'aquest organisme no va complir les expectatives. En el cas de la província de Tarragona, el fons té dos vessants: el dels expedients i el de les associacions. En el cas dels expedients, hi ha documentació sobre la seguretat als cinemes, la moral i els costums, les multes i infraccions, l'obertura d'establiments públics i l'autorització d'espectacles. Però, desgraciadament, les dates de la documentació eren totes posteriors a la Guerra Civil i, en la majoria de casos, es tractava de pobles i ciutats de fora de la comarca, com els expedients d'obertura de cinemes de Tivissa, Tortosa, Reus, el Vendrell o Vila-rodona. Només una única caixa contenia documentació compresa en les dates de l'estudi (1939-1940), però res relacionat amb

la comarca. En canvi, en el cas de les associacions, la informació és més extensa, ja que hi ha un llistat de les associacions culturals de cada poble de la comarca, amb el seu expedient corresponent. Però aquest expedient acostuma a contenir únicament la carta de petició d'autorització de l'associació i una còpia dels estatuts i, per tant, la informació sobre cinema és escassa, tot i que també el vam consultar per a aquest estudi.

Finalment, hi ha el fons de la Delegació Provincial d'Hisenda. Després de descobrir-ne la importància en les anteriors recerques fetes, va passar a ser el nostre objectiu essencial de la recerca a l'Arxiu Històric de Tarragona. José-Vidal Pelaz parla de tres impostos essencials que afecten la indústria cinematogràfica i ens n'explica la implantació i la importància de la manera següent:

> **Contribución industrial**. El subsidio industrial y de comercio nace con la reforma tributaria de Mon-Santillán plasmada en el R. D. de 13 de mayo de 1845. Después de algunas vacilantes intentonas, los hacendistas españoles, tomando como modelo el francés, crearon un impuesto por el que «estará sujeto al pago de la contribución industrial todo español o extranjero que ejerza en la Península e islas adyacentes cualquier industria, comercio, profesión, arte u oficio». Con abundantes modificaciones y correcciones, el nuevo impuesto acabaría consolidando su presencia en el panorama español de los siglos XIX y XX:
>
> Las empresas cinematográficas debían contribuir a este impuesto en relación con el número de funciones al público, en virtud de lo dispuesto por el artículo 127 del Reglamento industrial de 28 de mayo de 1896.
>
> **Impuesto del Timbre del Estado**. Existía un impuesto pagado en función de las localidades expendidas en cada sesión. Gracias a la documentación generada podemos incluso determinar el número y tipo de las entradas vendidas (palco, butaca de patio, galería, gradas, paraíso).
>
> Y otro, llamado «timbre de anuncios», que gravaba los carteles y programas de mano que ponía en circulación la empresa. Se regía por la Ley del Timbre de 30 de agosto de 1896 y sus posteriores modificaciones, como la de 18 de abril de 1932.
>
> **Impuesto de utilidades.** La reforma fiscal de Villaverde de 1899-1900 se proponía captar fiscalmente la revolución industrial, esto es, procurar que los frutos de la misma colaboraran también en la financiación del Estado. Para ello construyó, por ley de 27 de marzo de 1900, un nuevo impuesto: la contribución sobre utilidades de la riqueza mobiliaria, que se mantendrá sin demasiadas modificaciones a lo largo del periodo que abarcamos [1897-1939]. Este impuesto permite seguir la trayectoria de las empresas cinematográficas en particular o de espectáculos en general (2009: 121-122).

Amb aquesta explicació de José-Vidal Pelaz, sembla que puguem fer un perfecte estudi de les empreses cinematogràfiques i les projeccions de cinema en tota la geografia espanyola durant les tres primeres dècades del segle XX; però, en realitat, aquesta

és la seva experiència a Palència, i una cosa és la llei i un altra l'aplicació que se'n fa. A la província de Tarragona, l'impost del Timbre de l'Estat té poca incidència en qualsevol recerca sobre el cinema del primer terç del segle XX i el d'utilitats, cap. En canvi, la matrícula industrial sí que ens aporta una gran quantitat d'informació de caràcter administratiu, amb dades tan destacades com els noms dels locals, els propietaris, la localització, els dies de funció i la rendibilitat de les empreses. Una informació realment molt valuosa. El fons de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona conté tres apartats diferents:

- L'inventari dels expedients, on, en el cas de la comarca de la Conca de Barberà, només l'apartat dedicat als impostos directes té interès. En aquest apartat, hi trobem dos impostos amb informació remarcable:
  1. L'impost sobre els rendiments del treball personal, amb les declaracions trimestrals d'empreses individuals subjectes a l'impost industrial, on apareixen les declaracions jurades de projeccions de pel·lícules.
  2. L'impost sobre activitats i beneficis comercials i industrials. En relació amb la llicència fiscal, hi ha dos tipus de documentació:
     a) Les declaracions d'alta.
     b) La matrícula industrial, que és la documentació més important consultada. A partir de 1920, es fa obligatori que tots els ajuntaments remetin a la Delegació d'Hisenda, juntament amb el llistat de la matrícula industrial, una declaració en què han de fer constar els locals que es dediquen, totalment o en part, a espectacles públics. El problema és que no hi ha una sèrie completa a tots els pobles de 1920 a 1936. En aquest sentit, l'esperança era trobar la sèrie completa a l'arxiu municipal de cada poble, ja que aquesta era una documentació doble: s'enviava una còpia a la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona i una altra còpia es quedava a l'ajuntament de cada poble. De totes maneres, la informació que havia a l'Arxiu Històric de Tarragona ens permetia tenir una primera panoràmica de les sales de la comarca als anys vint i trenta, i aconseguir els primers noms de persones i locals per delimitar la recerca posterior als arxius locals.
- L'inventari dels registres i volums és una extensió i complement de l'inventari d'expedients. Si al primer hi trobem els expedients, aquí hi trobem els llibres dels tributs. Per això hi tornem a trobar els impostos directes i de la matrícula industrial. En aquest cas, és molt més important, perquè els llibres de registres d'altes i baixes contenen informació dels pobles de la comarca de 1908 a 1940. Així, tot i haver-hi altres registres com els de patents ambulants, liquidacions, inspeccions, recursos, comerciants indivi-

duals, empreses individuals, renda de societats i altres entitats jurídiques, o dels comptes corrents de contribució d'espectacles públics, la conservació i serialització d'aquests registres no és comparable a la d'altes i baixes de la matrícula industrial. En resum, encara que són similars, aquesta documentació resulta complementària de l'anterior, però molt més àmplia, quant a dates, que la dels expedients. A més, alguns dels buits documentals que teníem a l'anterior apartat s'han pogut omplir amb la consulta d'aquesta documentació.

– El fons del catàleg de la sèrie de l'impost general sobre la renda de societats té menor importància que els anteriors, ja que les dates de la majoria de la documentació no comprenen les de l'estudi. Aquí hi ha la documentació dels impostos indirectes pels quals les empreses havien de presentar declaracions i balanços, però en la majoria de casos la documentació és dels anys quaranta, cinquanta o seixanta.

Només ens queda dir que el volum i la importància d'aquesta documentació és tal que vàrem organitzar l'estructura de la recerca en funció d'ella. Això ens va permetre tenir una primera base amb la qual continuar la recerca en altres arxius i amb una altra documentació. Aquests fons ens va simplificar enormement el treball en altres arxius i en altres aspectes de la recerca.

Un d'aquests altres arxius per investigar va ser l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, a Montblanc. Aquest és un arxiu amb més de trenta anys de treball i experiència. Es va crear l'any 1982, mitjançant un conveni entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Montblanc. Actualment, la gestió depèn del Consell Comarcal de la Conca de Barberà des de 1990. Situat en un edifici del segle XIV, l'antic hospital de Santa Magdalena, remodelat i adequat a les funcions actuals, ha fet una ingent tasca per «salvaguardar, conservar, gestionar, tutelar i assegurar l'accessibilitat i la difusió del patrimoni documental de la comarca produït per les diverses institucions i organismes públics de la Conca de Barberà», tal com diu al web.[8] Aquí ens ha interessat, sobretot, els fons de l'administració local, concretament els dels municipis de Barberà de la Conca, Blancafort, Montblanc, Solivella i Vilaverd. Els molts anys de treball en la preservació d'aquesta documentació municipal han facilitat molt la recerca en aquest cas, encara que la consulta d'aquesta documentació presenta totes les característiques de les que hem fet als arxius municipals.

La recerca als arxius municipals era molt més complexa, comparativament parlant, com veurem a continuació. En principi, als arxius municipals ens interessava la següent documentació, segons la numeració del quadre general de classificació establert per la Generalitat de Catalunya:

---

8 <http://xac.gencat.cat/ca/llista_arxius_comarcals/conca_de_barbera>

1. Administració general:

1.2 Òrgans col·lectius de govern. Els òrgans col·lectius de govern, el més representatiu dels quals és el ple de l'Ajuntament, generen unes actes de les sessions que, transcrites als llibres corresponents, ens podrien donar informació sobre les autoritzacions de firaires i la contractació de cineastes. Igualment, les ordenances i els reglaments elaborats i aprovats per l'Ajuntament són d'interès pels temes relacionats amb els locals i els firaires. I, finalment, s'ha de tenir en compte la documentació produïda per les comissions especials constituïdes puntualment per assumptes concrets i específics.

1.3 Alcaldia. La documentació procedent d'alcaldia ens pot permetre conèixer bans, edictes, decrets i pregons específics relacionats amb el cinema.

1.7 Correspondència. Obligatòriament, tots els ajuntaments han de portar un registre de la correspondència d'entrada i sortida. Aquests llibres de registre són una documentació poc agraïda i de difícil consulta, ja que, simplement, s'hi anota un resum manuscrit de la carta de poc més d'una línia. Però, a més, hi ha arxius municipals que guarden cartes originals rebudes, que sempre donen molta més informació i és més significativa que la dels llibres. En aquest sentit, la informació està relacionada amb la peticions de permisos per a determinades projeccions o actes, invitacions a l'alcalde o transmissió d'ordes governamentals o municipals de normatives que s'havien d'aplicar als locals cinematogràfics.

2. Hisenda:

2.4 Fiscalitat. Comprèn tota la documentació provinent de la recaptació dels impostos municipals i estatals. Bàsicament, i d'acord amb la normativa legal corresponent, per a cada impost es confeccionaven padrons, relacions, registres i repartiments de les quantitats per abonar. Aquests padrons o registres es formaven o es rectificaven cada any, i donaven lloc a expedients de rectificació on es feia constar les altes i baixes de l'any corresponent. Això ens hauria de proporcionar informació dels propietaris dels locals cinematogràfics i de la vida industrial de les empreses cinematogràfiques. Entre aquests impostos, hi podem trobar:

- la contribució territorial urbana amb fulls declaratoris, registre fiscal de finques, expedients de repartiment de la contribució, expedients de rectificació d'altes i baixes i relacions o llistes de deutors o defraudacions;
- la contribució d'edificis i solars, amb padrons, relacions, registre fiscal de finques i solars, expedients de rectificació del padró d'altes i baixes, i llibretes o llistes de cobraments;

– la contribució industrial i comercial amb declaracions jurades, matrícules, padrons, repartiment general de la contribució, rectificacions del padró d'altes i baixes, llibretes i llistes de cobraments o de deutors.

6. Obres i urbanisme:

6.7 Llicències d'obres particulars. Una de les fonts documentals més interessants que tenen els pobles són aquestes llicències, ja que fan referència als expedients de permisos d'obres particulars. Això ens permet veure les modificacions dels edificis i façanes dels llocs dedicats al cinema.

6.8 Llicències i inspeccions industrials (llicència d'activitats classificades, obertura d'establiments innocus, primera utilització d'edificis i instal·lacions, obertura de locals recreatius i d'espectacles). Aquesta secció la forma el conjunt d'expedients tramitats amb l'objectiu de legalitzar la situació de les activitats industrials que podien ocasionar molèsties i, també, els expedients que fan referència als establiments incòmodes, insalubres i perillosos. Amb el pas del temps, mentre s'anava reglamentant els espectacles, molta de la documentació cinematogràfica s'inclouria en aquest apartat.

12. Cultura:

12.1 Festes. Aquest apartat inclou la documentació produïda amb motiu de la celebració de les festes, especialment la festa major, que, en molts pobles, podia ser el moment de presència de barraques de fira i de les primeres projeccions cinematogràfiques.

12.4 Relacions amb les entitats culturals i recreatives. S'hi pot trobar la documentació relativa a les relacions entre les entitats i el municipi. Sovint hi ha els reglaments i les memòries anuals d'algunes de les institucions, juntament amb les sol·licituds per portar a terme actes públics.

Però tot això és en teoria, i el resultat no sempre és el desitjat. L'experiència de recerques anteriors ha fet que ens concentréssim, en aquesta ocasió, en quatre fons bàsics de documentació dels arxius municipals:

– Els llistats o expedients de la matrícula industrial o contribució industrial.
– La correspondència d'entrada i sortida.
– Els censos d'habitants o padrons de cèdules personals.
– Les llicències d'obres.

Les raons de la concentració en aquesta documentació eren d'eficàcia: es tractava de la documentació que més informació ens aportaria. Per començar, dins del fons de l'Administració general, les actes del ple de l'Ajuntament i tota la documentació dels òrgans col·lectius pràcticament no donen resultats rellevants després de moltes hores de feina. Buidar les actes d'un sol poble podia suposar mesos de feina, amb resultats

molt escassos. Dins del fons d'Hisenda, el registre d'edificis i solars requereix altres dades que, en moltes ocasions, no es tenen. A més, la contribució territorial urbana és individual i va a nom del propietari de l'edifici, que, de vegades, no té res a veure amb l'activitat que es fa al seu edifici. Llavors, el més sensat era concentrar-se en la contribució industrial, ja que, a partir de 1920 s'exigeix a cada Ajuntament un annex en els llistats de la matrícula industrial, en el qual s'ha de certificar el nombre i els dades dels locals del poble dedicats a espectacles públics al poble. En el cas del fons d'obres i urbanisme, la documentació, en molts pobles, és essencialment de dates més recents. Dins del període d'estudi, a la majoria de pobles no es demanava la llicència d'obres i, moltes vegades, el permís se solucionava mitjançant una carta a l'alcalde que no generava cap expedient. Una cosa similar passa amb les llicència i inspeccions industrials, ja que no n'hi havia o no es considerava els establiments cinematogràfics com a locals especials. Finalment, en el fons de cultura, no hi ha documentació remarcable d'interès a, pràcticament, cap poble. A gairebé tots els pobles, la documentació que es conserva d'aquest apartat és molt recent. En realitat, de cada un dels apartats que hem comentat, sempre hi ha hagut un dels fons, si havia documentació anterior a 1940, que hem demanat: la correspondència dins de l'apartat de l'administració general, la contribució industrial dins l'apartat d'hisenda, les llicències d'obres dins l'apartat d'obres i urbanisme, i el de festes dins l'apartat de cultura. A més, hi hem afegit els censos de població i les cèdules personals de l'apartat de població.

Malgrat que hem basat el treball en una documentació que, a priori, ja sabíem que ens donaria bon resultat, tot depenia de l'estat en què es trobés cada arxiu municipal en concret. En aquest punt és on els problemes són molt diversos i la documentació varia molt d'un municipi a un altre, de manera que no en tots els arxius municipals consultats de la Conca de Barberà vam veure la mateixa documentació. Podem parlar, llavors, de dos aspectes específics dels arxius de la comarca pel que fa a la consulta:

1) Desaparició o destrucció de la documentació. Un dels problemes més greus a l'hora de consultar els arxius municipals és no tenir tota la documentació que desitjàvem o una sèrie completa.

   Un dels grans problemes pel que fa a documentació municipal a Catalunya ha estat la destrucció de documentació soferta durant la Guerra Civil. Amb la revolució de les forces d'esquerra durant l'aixecament i amb la retirada de les tropes republicanes, alguns pobles van patir la crema total o parcial de la documentació municipal, judicial i parroquial. Per sort, en el cas de la Conca de Barberà, els efectes van ser mínims, ja que la comarca va caure en mans franquistes ràpidament, en dos dies, i no hi va haver grans batalles ni grans aldarulls en els anys anteriors de control republicà.

Quedava, per tant, la pèrdua de la documentació pel pas dels anys o la negligència i l'abandonament de l'arxiu municipal, però és aquí on entra el gran treball realitzat per l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà amb la catalogació i l'afany de preservació de tota aquesta documentació, de manera que els efectes del pas del temps han estat substancialment minimitzats en molts casos, com veurem més endavant, i amb això han facilitat la nostra recerca.

2) Situació de l'arxiu. Segons la llei, només els municipis de més de 10.000 habitants estan obligats a tenir arxiver i actualment no hi ha un sol municipi a la Conca de Barberà que superi aquesta xifra d'habitants, de manera que cap no té l'obligació de tenir arxiver. És precisament aquí on entra de nou la gran tasca realitzada per l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà en la preservació de la documentació municipal de la comarca. Aquest arxiu ha fet l'inventari i la classificació dels fons, encara que no estiguin actualitzats. Aquesta tasca ens ha facilitat enormement la recerca. Molts dels fons municipals ja eren a les seves dependències i només vam haver de consultar tres arxius municipals i el mateix personal de l'Arxiu Comarcal ens van facilitar els contactes i tràmits administratius per fer la consulta. La consulta de la documentació amb un arxiver és molt més senzilla i enriquidora per a un investigador que on no n'hi ha, perquè moltes vegades l'arxiver pot orientar la consulta de la documentació. En els altres casos, és més lliure i sorprenent. També és més complicat l'accés, però sobretot és tota una aventura segons com estigui sistematitzat l'arxiu. Així que haver comptat amb l'ajuda de l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà ha fet més senzilla i ràpida la consulta dels arxius municipals.

Finalment, podem fer una classificació dels arxius municipals de la Conca de Barberà en tres grups, en relació amb el nostre estudi:

- Arxius no consultats. Després de la recerca a l'Arxiu Històric de Tarragona, de les dades dels anuaris cinematogràfics i de la recerca hemerogràfica, no van trobar cap referència prèvia de projeccions cinematogràfiques en la meitat dels municipis d'aquesta comarca; per això vam considerar que no calia consultar els arxius municipals de Forès, Llorac, Passanant i Belltall, Les Piles, Pira, Pontils, Savallà del Comtat, Senan, Vallclara, Vallfogona de Riucorb i Vilanova de Prades.
- Arxius dipositats a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà. Dels onze municipis restants, els arxius municipals de nou d'ells es poden consultar a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà i són els de Barberà de la Conca, Blancafort, Conesa, Montblanc, Rocafort de Queralt, Solivella, Vilaverd i Vimbodí i Poblet. Un cas a part és el fons municipal de Rojals, que també

és a l'ACCB, per bé que ara és una pedania de Montblanc. La documentació trobada i consultada a cada un va ser la següent:

- Barberà de la Conca. Hi trobem dos fons d'interès: el municipal i el de la Societat de Treballadors Agrícoles del Poble de Barberà. El municipal tenia sèries completes de correspondència i cèdules personals des de 1900 fins als anys trenta, una bona sèrie de la contribució industrial des de 1900 fins a 1926 i llicències d'obres entre 1915 i 1940. La recerca va ser, per tant, satisfactòria. Encara que la gran sorpresa va ser el fons de la Societat de Treballadors Agrícoles del Poble de Barberà, que és a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, encara que no s'ha catalogat i no està disponible per al públic, però ens van permetre consultar-lo. Hi ha molta informació sobre el cinema; però només teníem un petit catàleg per saber què hi havia, aquest catàleg no era gaire fidel a la realitat de la documentació existent i només ens servia com a referència. Per tant, no va ser fàcil treballar aquest fons, ja que hi ha molta quantitat de documentació que no està reflectida en aquest petit catàleg. Però, tot i això, vàrem trobar una informació molt valuosa per aclarir la història del cinema en aquest poble durant aquest període.
- Blancafort. Es va consultar aquest arxiu per comprovar un indici i, per això, es va mirar la correspondència i la matrícula industrial amb resultat negatiu. Tots dos fons tenien una excel·lent sèrie, de 1900 a 1934 per al cas de la correspondència i de 1902 a 1940 pel que fa a la matrícula industrial, però, tot i això, no es va trobar res.
- Conesa. En l'estudi d'aquest poble hi va aparèixer una única referència al fons de la Delegación Provincial de Hacienda de Tarragona el 1925 a l'Arxiu Històric de Tarragona, de manera que es va voler consultar els fons habituals a l'arxiu municipal (contribució industrial i correspondència) de 1924 i 1925 per veure la procedència d'aquesta projecció. Però el resultat de la consulta va ser negatiu. No hi havia cap document al fons de correspondència d'aquest any, ni les matricules industrials.
- Montblanc. Aquest ha estat un dels arxius més complets de la comarca pel que fa a la documentació trobada que volíem consultar. Hi havia sèries completes de 1900 a 1940 d'instàncies i correspondències, de matrícula industrial i de llicències d'obres. També hi havia dos anys (1910 i 1939) del padró d'habitants i altra documentació d'interès a la secció de cultura. Podem considerar que la conservació de la documentació de Montblanc ha estat molt bona i la seva consulta ha estat molt profitosa per a aquest estudi.

- Rocafort de Queralt. En canvi, la consulta de la documentació a l'arxiu municipal de Rocafort de Queralt ha sigut menys positiva. Dels fons d'interès, que abans hem esmentat, només hi havia la correspondència amb una sèrie completa de 1900 a 1939, però el resultat de la consulta ha estat absolutament negatiu, ja que no s'ha trobat res. Per això, en aquest cas, han estat necessàries les altres fonts per reconstruir la seva història cinematogràfica del primer terç del segle XX.
- Rojals. Rojals disposa de documentació pròpia fins al 1940, quan s'annexiona a Montblanc. Tot i això, el fons està bastant fragmentat i no és gaire ampli. Se n'ha pogut consultar la poca correspondència dels anys vint i trenta que hi ha i alguna documentació de tresoreria, com els llibres de caixa de l'Ajuntament.
- Solivella. En aquest cas, les sèries documentals són molt bones, però els resultats són escassos. Així, hi ha sèries completes de 1900 a 1940 de correspondència i matrícula industrial i parcials de permisos d'obres (1901, 1928 i 1929) i padró municipal d'habitants (1901, 1907, 1920, 1924, 1930, 1936 i 1940), però en cap no s'ha trobat informació relacionada amb el cinema en aquest poble.
- Vilaverd. En aquest arxiu hi ha dues molt bones sèries de correspondència i de matrícula industrial, que van de 1900-1902 a 1940 de manera ininterrompuda, amb informació destacada. Aquestes sèries es complementen amb actes de la Comissió Municipal Permanent (1925-1928), del padró municipal (1924, 1930, 1939 i 1940) i dels expedients de la festa major (1920), on hem trobat també alguna informació complementària més. Però les sèries completes de correspondència i matrícula industrial ens han aportat informació valuosa per reconstruir la història dels inicis del cinema en aquest poble.
- Vimbodí i Poblet. A l'arxiu municipal de Vimbodí s'hi conserva una estupenda sèrie documental des de 1901 fins a 1940 de la matrícula industrial. En canvi, la correspondència està molt fragmentada; falten 18 anys per tenir una sèrie completa. Únicament hi podem sumar els padrons municipals de 1905-1910, 1924, 1938 i 1936. D'altra banda, l'aportació d'informació ha estat escassa, ja que només la matrícula industrial ens ha ofert dades rellevants.

– Arxius consultats. Només tres arxius municipals van haver de ser visitats al mateix poble i, per als tràmits, ens va ajudar i facilitar l'accés l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà. Aquests tres arxius són els de l'Espluga de

Francolí, Santa Coloma de Queralt i Sarral. La documentació trobada i consultada a cada un va ser la següent:

- L'Espluga de Francolí. Aquí només hi vam poder trobar dos fons dels que ens interessaven: la matrícula industrial i el registre fiscal d'edificis i solars. Tots dos tenien sèries incompletes; del primer, només hi havia documentació d'entre 1922 i 1940 i, del segon, d'entre 1920 i 1930. Tot i que la informació obtinguda va ser molt destacada, la manca d'una sèrie completa obliga a buscar en altres fonts per a les primeres dècades del segle XX i dificulta una mica més el nostre estudi.
- Santa Coloma de Queralt. En aquest cas, hi va haver algunes diferències entre l'inventari consultat i el que es va trobar finalment. Així, per exemple, de la correspondència només se'n va poder consultar la que va de 1920 a 1940, ja que les anteriors no es van trobar. Igualment, no es va trobar les caixes dels programes de la festa major de 1935 o de la societat L'Estrella de 1940. D'altra banda, les llicències d'obres tenien una sèrie molt curta (1929-1931 i 1939-1942), on no va aparèixer res relacionat amb el cinema. Finalment, només la matrícula industrial va aportar informació d'interès a l'estudi, i això que la sèrie només comprenia la dècada dels anys trenta (1931-1940).
- Sarral. La consulta a Sarral va resultar semblant a la de Santa Coloma. Els catàlegs consultats no corresponien amb la realitat i, per això, les sèries documentals consultades es reduïen. Així, la correspondència es va reduir als anys vint i trenta (de 1921 a 1940); el padró d'habitants, a 1936, 1938 i 1940, i de la matrícula industrial se'n van trobar els anys deu, que no eren al llistat, però van desaparèixer els anys vint, que sí que hi eren, i així la sèrie consultada va de 1909 a 1917 i els anys 1932, 1939 i 1941. Per això, el resultat final és escàs amb importants llacunes per resoldre amb altres fonts.

En resum, comparativament amb altres comarques estudiades, la recerca en els arxius municipals en aquesta comarca ha estat molt més fàcil i eficaç que altres anteriorment estudiades. I això ha estat possible gràcies a la feina que ha realitzat l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, L'accés, la consulta i els horaris han estat fantàstics per a aquesta recerca; llàstima que només hi hem hagut d'estudiar la meitat dels municipis de la comarca i que els resultats no hagin estat tan satisfactoris com volíem. Però, indubtablement, ha estat la millor recerca en els arxius municipals de les realitzades fins ara.

La veritat és que els arxius municipals guarden veritables joies documentals de l'esdevenir diari de l'exhibició cinematogràfica i del control que en feien les autoritats públiques. La recerca que hem fet en aquests arxius, ara a la comarca de la Conca de

Barberà, ens ha refermat en la idea que encara queda molt per investigar sobre el cinema i que hi ha feina per fer a fi d'explicar plenament la història del cinema a Catalunya i a Espanya. Aquesta tasca de recerca local creiem que és fonamental per a la història del cinema en general; si més no, al nostre treball ho ha estat.

El buidatge de la documentació a l'Arxiu Històric de Tarragona i als arxius municipals ha estat un dels pilars de la recerca, ja que vàrem descartar consultar altres arxius que podien oferir-nos dades d'interès, com el Registre Mercantil i l'Arxiu Arxidiocesà, perquè l'experiència d'anteriors recerques a les comarques del Tarragonès i el Montsià ens deia que el resultat d'aquesta consulta seria negativa. Al Registre Mercantil, teòricament, s'hauria de poder trobar dades de les empreses que es dedicaven a l'exhibició cinematogràfica, però hi ha una llacuna documental a l'arxiu abans de la Guerra Civil, o bé les empreses s'havien creat amb un nom diferent de com apareixien a l'altra documentació consultada, o bé s'havien registrat a Barcelona, cosa que impossibilita localitzar-les al Registre Mercantil de Tarragona. L'Arxiu Arxidiocesà semblava interessant per la consulta de documentació sobre associacions i projeccions cinematogràfiques promogudes des de les parròquies, però aquest arxiu no té, en els seus fons, aquesta documentació.

4.4 Fonts bibliogràfiques

No es tracta d'explicar ara de nou l'extensa bibliografia consultada sobre els inicis del cinema, que en conjunt podem veure a final d'aquest treball a l'apartat de bibliografia, ni fer un estat de la qüestió sobre aquestes recerques, que ja ho hem fet, sinó posar de manifest l'existència de persones i grups de recerca local que publiquen estudis en llibres d'abast local i revistes pròpies i posar de manifest la riquesa bibliogràfica i hemerogràfica que encara hi ha als pobles. En alguns casos, amb revistes amb una llarga tradició que arribà fins als anys cinquanta, de poca tirada i difusió escassa més enllà del seu àmbit geogràfic, que, en moltes ocasions, passen desapercebudes per a molts investigadors del cinema. Revistes que el 1995, durant la celebració del centenari del cinema, no van dubtar a fer algun article sobre el cinema i la seva història i, en alguns casos, aquests articles explicaven la història del cinema als seus pobles i recollien testimonis del seu passat cinematogràfic. Testimonis que, de vegades, eren veritables fons orals que aportaven dades molt destacables. Igual que algunes de les monografies històriques locals publicades, que basaven la recerca sobre el cinema en les fonts orals. Per tant, aquesta hemerografia actual i bibliografia local general ha sigut una altra font més per a la nostra recerca i ens ha permès millorar molt l'estudi que hem fet.

Els principals llibres consultats han estat els següents:

Carreras i Casanovas, Antoni (2000-2005). *Història de l'Espluga de Francolí*. L'Espluga de Francolí: Associació de l'Espluga de Francolí.

— (2007). *Breu història de l'Espluga de Francolí*. L'Espluga de Francolí: Associació Història de l'Espluga de Francolí i Pagès Editors.

Grau Pujol, Josep Maria (1989). *Conesa*. Barcelona: Rafael Dalmau.

Fuguet i Sans, Joan (ed.) (1994). *El primer celler cooperatiu de Catalunya: centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

Gómez Travé, Jaume (2008). *Solivella 1900.1950: diari íntim*. Solivella: Ajuntament de Solivella.

Gual i Vilà, Valentí (dir.) (2015). *Història de Vimbodí i Poblet*. Tarragona: Ajuntament de Vimbodí i Poblet.

Mayayo i Artal, Andreu (1986). *La Conca de Barberà (1890-1939). De la crisi agrària a la Guerra Civil*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

Medrano i Torres, Núria (2006). *Músics i ball a la Conca de Barberà. Un segle d'agrupacions instrumentals (1844-1936)*. Valls: Cossetània Edicions.

— (2010). *Ballem? Les orquestres a la Conca de Barberà (1936-1979)*. Valls: Cossetània Edicions.

Moix, Josep (1996). *Del meu poble del temps vell*. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra.

Montseny Sans, Josep (2014). *Història de l'anècdota de Solivella*. Solivella: Ajuntament de Solivella.

Palau Rafecas, Salvador (1993). *Aspectes històrics de Santa Coloma de Queralt i els seus rodals*. Santa Coloma de Queralt.

Poblet, Josep M. (1961). *La Conca de Barberà. La meva terra*. Barcelona: Selecta.

Prats Batet, Josep M. (1996). *Quimeres centenàries. Un segle d'associacionisme agrari a Blancafort*. Blancafort: Cooperativa Agrícola i Caixa Rural de Blancafort.

— (1998). *Blancafort*. Valls: Cossetània Edicions.

Segura i Valls, Joan (1984 [1953]). *Història de Santa Coloma de Queralt. (Refosa i ordenada en la seva ampliació per Joaquim Segura Lamich)*. Lleida: Ajuntament de Sant Coloma de Queralt.

Solé Olivé, Jaume (1999). *Vilaverd*. Valls: Cossetània Edicions.

D'altra banda, les revistes d'època contemporània consultades han estat les següents:

Anguera, L' (Pira, 1991-2003)
Aplec de Treballs (Montblanc, 1978-2016)
Arrels (l'Espluga de Francolí, 1980-1997)
Arrels (Montblanc, 1997)
Butlletí de la Biblioteca Parroquial (Barberà de la Conca, 1958-1973)
Butlletí del Museu (Montblanc, 1996-2008)
Casa de la Vila, La (Montblanc, 1996-1998)
Clam (l'Espluga de Francolí, 1977-1979)
Club Excursionista Collcerola (Montblanc, 1958)
Contrafort (Montblanc, 2005-2006)
Espitllera (Montblanc, 1982- 997)
Font de Baix (Rocafort de Queralt, 1992-2008)
Foradot, El (Montblanc, 2000-2012)
Francolí, El (l'Espluga de Francolí, 1983-2016)
Girasol Solivellenc (Solivella, 1970-2016)
Llum. Barberà de la Conca (Barberà de la Conca, 1977-1998)
Luz (Barberà de la Conca, 1943-1944)
Memoria (Santa Coloma de Queralt, 1948-1951)
Miscel·lània d'Estudis Solivellencs (Solivella, 1983)
Montblanch. Boletín de cultura e información local (Montblanc, 1950-1962)
Notícia (l'Espluga de Francolí, 1981-1982)
Nova Conca (Montblanc, 1992-2010)
Podall (Montblanc, 2011-2016)
Recull (Santa Coloma de Queralt, 1993-1995)
Segarra, La (Santa Coloma de Queralt, 1970-2016)
Vilavert. Boletín informativo (Vilaverd, 1964)
Vilaverd Parla (Vilaverd, 1998-2001)
Xibida (Vallclara, 1998-2016)

Aquesta bibliografia i hemerografia, especialment les publicacions dels centres d'estudis, aportaven informació no només sobre la història del cinema, que de vegades era ben escassa, sinó també sobre les societats recreatives o les persones vinculades a aquests cinemes. En aquest sentit, el suport de contextualització de la informació d'altres fonts ha estat molt important.

Finalment, a tot això hem de sumar-hi les fonts visuals, especialment les pel·lícules de les quals es té notícies —tant si es conserven com si no— que s'han filmat en aquesta comarca en aquells anys. Hi hem dedicat un apartat a fi de donar-ne a conèixer els títols i explicar-ne la història, ja que també ens il·lustren sobre l'evolució del fenomen cinematogràfic en aquesta comarca.

Com es pot veure, es tracta d'un conjunt molt variat i heterogeni de fonts, com correspon a un estudi complex i difícil del fenomen cinematogràfic als pobles abans de la Guerra Civil, les fonts dels quals comencen a escassejar com a conseqüència del pas del temps. Conseqüentment, al final, el treball es converteix en un petit trencaclosques de peces soltes que s'han hagut de reconstruir amb cura. Per tant, el dubte final que ens queda, després de tot aquest repàs de les fonts, és si hem aconseguit l'objectiu d'obtenir prou informació per explicar l'evolució del fenomen cinematogràfic a la comarca de la Conca de Barberà. Això és, precisament, el que podreu jutjar a continuació, perquè explicarem les dades obtingudes poble per poble. Una última cosa prèvia: creiem que hi ha llacunes documentals per la pèrdua de documentació. Per aquest motiu, pensem que aquest no és un treball definitiu sobre el cinema als pobles de la Conca de Barberà, sinó, més aviat, un treball que es pot veure modificat per l'aparició de nova documentació que ara no és disponible. El que veureu a continuació és una aproximació, tan fidel com sigui possible, a la realitat de l'evolució del fenomen cinematogràfic als pobles de la Conca de Barberà, en funció de la documentació existent fins avui.

El cinema als pobles de la Conca de Barberà (1900-1939)

Hem explicat a les pàgines precedents que els municipis que componen la comarca de la Conca de Barberà, tot i compartir un territori administratiu comú, tenen notables diferències entre si. Aquestes diferències també es posen de manifest quan veiem quina va ser l'evolució de la seva relació particular amb el cinema en el primer terç del segle xx. Per estudiar aquesta relació, hem decidit seguir un estricte orde alfabètic dels municipis on hem trobat indicis de projeccions cinematogràfiques abans de la Guerra Civil i hi hem emprat un mateix esquema: començarem amb una breu introducció geogràfica, demogràfica i econòmica; continuarem amb les dades inicials que hi havia, abans d'aquest estudi, en els anuaris cinematogràfics anteriors a la Guerra Civil i en el llibre d'Isaac López *Historia de los cines tarraconenses*, i finalitzarem amb la nostra recerca sobre l'evolució del cinema al poble, repassant tots els llocs on es van fer projeccions fins a la recuperació del cinema després de la Guerra Civil. Al final hi ha dos capítols: un, dedicat als pobles on no hem trobat cap referència cinematogràfica precedent a la Guerra Civil i l'altre amb un catàleg dels films anteriors a 1940 que contenen imatges d'aquesta comarca.

1. Barberà de la Conca



Aquest municipi, de 27 km^2 d'extensió, aproximadament, està al sud-est de la comarca, fa frontera amb l'Alt Camp i es troba a 7 km de Montblanc, la capital de la comarca, i a 45 km de Tarragona, la capital de la província. Situat entre les serres de Miramar i Comaverd, el municipi està travessat pel riu Anguera, que és

un afluent del Francolí. Això fa que la major part del municipi no tingui grans elevacions, sinó petits tossals com el tossal Gros d'Ollers. El nucli principal de població, Barberà, està situat en un d'aquests tossals, que fa que el poble tingui carrers estrets i costeruts. Al municipi, a més de Barberà, hi ha el poble agregat d'Ollers, amb 10 habitants censats el 2004. Actualment, el municipi té 478 habitants, molt lluny dels 1.368 que tenia a principis del segle xx. La crisi de la fil·loxera va produir un descens de la població durant el primer terç del segle xx, però fou un descens progressivament lent. Així que el 1940, i comptant amb els efectes de la Guerra Civil, Barberà tenia 1.031 habitants i només havia perdut, des del començament del segle, 337 habitants (25%). El veritable cataclisme demogràfic va venir entre els anys cinquanta i setanta, en què va perdre un 45% de població (597 habitants). Així, iniciava els anys vuitanta amb 434 habitants. Des de llavors, la població es va estabilitzar entorn dels 400 habitants, per pujar lleugerament per sobre dels 500 al principi del segle xxi i estabilitzar-se de nou entorn d'aquesta xifra.

Al principi del segle xx, aquesta era una comunitat eminentment agrícola que intentava superar la crisi de la fil·loxera i que havia fundat, el 1894, el primer celler cooperatiu de tot Espanya, la Sociedad de Trabajadores Agrícolas del Pueblo de Barbará, coneguda popularment com la Societat. La vinya era el cultiu essencial del municipi, juntament amb la resta de conreus de secà com els cereals, les oliveres i els ametllers. Actualment continua sent un poble principalment agrícola, encara que bona part de la població es dedica al sector serveis i, també, continua tenint aquella empenta de principis del segle xx amb nous projectes per dinamitzar el municipi i revertir el procés de despoblació que va patir a mitjan segle passat.

És en aquesta dinàmica de poble pagès, en crisi demogràfica, però amb dinamisme, on apareix el fenomen cinematogràfic. Isaac López, a la seva *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 474), situa aquests inicis cinematogràfics el 1956, ja que esmenta únicament el Cinema Sindicat, i en diu:

> la aparición del Cine Sindicato de la Hermandad de Labradores del Campo, más conocido popularmente como Cine «Sindicat» de Barberà de la Conca, que se inauguró en 1956.

El problema essencial d'aquesta afirmació és que entra en contradicció amb les dades que donen les *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925 (p. 79), de 1927 (p. 79) i de 1929 (p. 89), on se citen dos cinemes a la dècada dels anys vint: el del Sindicato Agrícola, dirigit per Ramon Sivit, i el de la Cooperativa. Indubtablement, hi ha una diferència notable pel que fa a dates, que s'ha d'aclarir. Però és que, a més, la primera projecció cinematogràfica de la qual s'ha trobat un rastre documental és de 1914, i curiosament no parla d'aquests locals, sinó del cafè de l'Andreu. Al setmanal *La Conca de Barbará* del 28 de març de

1914 es comenta que «cada diumenge a la sala cine del café del Andreu, continuen representant-se películes que tenen bastanta aceptació». Aquesta notícia ens dona a entendre que s'estaven fent projeccions regulars a la sala de cinema del cafè durant, com a mínim, tot el mes de març, i sospitem que al llarg de bona part de gener i febrer. No trobem més notícies d'aquest cinema fins a 1916, però, pel que es publica al setmanari *La Conca de Barbará* el 25 de març de 1916 («Enguany no tenim Cine, i els joves i força gent, el troben a faltar»), les projeccions van continuar durant 1915 i a principis de 1916 van deixar de fer-se. I a partir d'aquesta data sembla que definitivament el cinema abandona aquest local, ja que les dues següents notícies, aparegudes en el mateix diari, no parlen de projeccions. La notícia del 21 de novembre de 1916 comenta el canvi de propietari del cafè:

> S'ha ausentat d'aquesta per anar a viure a Barcelona l'amic Andreu, tan conegut en tot el poble com a amo del «Café Andreu» [...] El nou propietari del Café Andreu es l'amic, el propietari i regidor D. Antonio Civit. Que hi tingui moltes prosperitats.

I la del 14 de febrer de 1920 parla de la possibilitat de tornar a fer cinema: «Rebém noticies anunciant-nos que a cal Andreu s'hi progecta instalar un lloc per a cine. Molt bé. Tothóm te'l dret de divertir-se.»

Totes aquestes notícies ens permeten establir que el cafè de l'Andreu era el local de referència cinematogràfic dels anys deu al poble i que això canvia als anys vint; des de llavors, serà la Societat la preferència pel cine al poble, fins i tot després de la Guerra Civil, quan ja s'havia convertit en Sindicat. Però les cites dels anys deu ens plantegen un dubte: té aquest cafè cap relació amb la Societat o el Sindicat Agrícola? Sembla que sí, especialment amb el Sindicat. Al llibre dirigit per Joan Fuguet i Sans (1994: 157), s'hi afirma que:

> L'hegemonia de la Societat no s'ha de confondre amb l'exclusivitat de l'organització social de la comunitat. Els propietaris gaudien de la seva entitat i dels seus locals socials instal·lats al cafè de l'Andreu i a la coneguda com a sala de cal «Escarram». Amb el pas del temps, els propietaris canviaren d'estratègia i passaren a l'ofensiva amb la creació, el 1913, del Sindicat Agrícola.

Una relació que, a més, ve avalada per altres indicis que apareixen en els documents consultats. Per començar, en la documentació de la contribució industrial no hem trobat cap cafè amb el nom de «cafè de l'Andreu». En la primera dècada del segle XX, apareix un cafè econòmic al carrer del Plomasó, 5, propietat de Teresa Miró Tarragó. Aquest cafè apareix en els llistats de 1901 i 1902. En aquestes mateixes dates trobem, al padró de cèdules personals, al carrer del Plomasó, 5, Andrés Salat Miró, que llavors té 14 anys i en aquest document s'indica que la seva professió és cafeter. Pel cognom podrien ser mare i fill. El registre de cèdules personals ens continua donant

referència d'ell en el mateix domicili i amb el mateix ofici fins a 1916. Casualment, aquesta és la data que el setmanari *La Conca de Barbará* donava com la del trasllat d'Andreu a Barcelona, per això creiem que Andrés Salat Miró era el propietari del cafè, tot i que aquest cafè no apareix mai més a la contribució industrial a partir de 1903. La veritat és que no apareix cap altre cafè fins a 1924 i llavors ja se n'esmenten dos: un, el del Sindicat Agrícola, al carrer de l'Hospital, 5, i l'altre, el de la Societat Agrícola, al carrer de la Llibertat, 11. Però tornem a Andrés Salat Miró, entre 1903 i 1906 s'anota al padró de cèdules personals que exercia l'ofici de pagès. L'any 1906 tornen a posar-l'hi com a cafeter fins a 1916, encara que de tant en tant digui que fa de pagès. Un altre canvi important en la seva vida és que als 21 anys es casa (1908), ja que en el padró de 1909 s'anota que és casat. En tots aquests anys sempre veiem que viu al carrer del Plomasó, 5. I és aquí on trobem una coincidència amb el Sindicat. El Sindicat s'havia fundat el 1913 i el 1916 comunica per carta[9] a l'alcalde el trasllat del local social. En aquesta carta s'hi especifica que el local social estava situat «a la casa nº 5 del carrer del Plomasó d'aquest poble» i que es traslladaven al número 12 del mateix carrer. Per tant, la seu social del Sindicat era al cafè de l'Andreu. Aquest fet tampoc ens ha d'estranyar, ja que moltes associacions de la província de Tarragona, en els inicis, tenen establert com a local social un cafè existent, de manera que és molt probable que el cafè acollís la nova entitat. Però aquesta coincidència ens planteja el problema de no poder saber si és el Sindicat qui impulsa i desenvolupa les projeccions cinematogràfiques o és l'amo del Cafè qui decideix realitzar-les per atreure més clientela.

També hem vist que l'any 1916 el cafè de l'Andreu canvia d'amo i se'n fa càrrec Antonio Civit. A la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925 (p. 79), s'hi esmenta que el cinema del Sindicat Agrícola el porta un home anomenat Ramon Sivit. Al padró de cèdules personals no hi hem trobat cap Ramon Sivit, però sí un Ramon Civit Miró, veí natural de Barberà de la Conca que vivia al carrer de l'Església, 6. Estem fermament convençuts que la guia cinematogràfica va deformar el cognom i que el gerent del cinema del Sindicat Agrícola era Ramon Civit Miró. L'any 1927, al padró de cèdules personals, hi diu que Ramon Civit tenia 27 anys, de manera que el 1916 —data del canvi de propietari del cafè de l'Andreu— havia de tenir 16 anys i pensem que no podria regentar cap cafè ni establiment. Però els cognoms d'Antoni i Ramon coincideixen i llavors bé podria ser que fossin pare i fill. Aquí és on es produeix la segona relació entre el cafè de l'Andreu i el Sindicat Agrícola, que porta de nou a plantejar-nos la possibilitat que aquestes primeres projeccions estiguessin organitzades pel Sindicat. Més encara si pensem que la guia cinematogràfica dona el nom de Sindicat al cinema regentat per Ramon Civit. Hem vist com l'any 1920 es parla de tornar a fer cinema al cafè de l'Andreu i adequar

9 Arxiu Municipal de Barberà de la Conca (ACCB). Ajuntament de Barberà de la Conca. CAT-ACCB310-89-T-164.

l'espai per a projeccions. Joan Abellà, en una entrevista que li fan sobre la Guerra Civil, a la revista *Llum* (1 d'agost de 1993, p. 23) afirma que «al Sindicat només hi havia cine i ball. En canvi, a la Societat hi havia, a més, la biblioteca, el teatre, etcètera», pel que fa a la vida al poble abans del conflicte bèl·lic. Però no hi ha cap referència d'aquest cinema a la matrícula industrial ni a la documentació del Govern Civil i sí de la Societat. No deu ser que Joan Abellà els ha confós per la unificació obligatòria de les dues societats als anys trenta?

Cal, abans de continuar, fer un breu incís per explicar la història del Sindicat. El Sindicat Agrícola de Barberà neix oficialment l'any 1913, però els propietaris agrícoles de Barberà ja es reunien anteriorment al cafè de l'Andreu —com ja hem comentat— i a la sala de ca l'Escarram. La fundació del Sindicat es fa per contrarestar el poder de la Societat que agrupava jornalers i petits propietaris al voltant d'un ideari socialista. Segons Joan Abellà (*Llum*, 1 d'agost de 1993, p. 23):

> A Barberà hi havia més de 1.400 habitants, però estava dividit en dos sectors: el Sindicat i la Societat. Hi havia un antagonisme entre els uns i els altres. En un principi la meva família era de la Societat, però arran d'una estafa que hi va haver en vàrem marxar, ja que per fer front al deute s'havien de pagar 14 duros i el meu pare i d'altres no hi van estar d'acord. Després, aquests i els rics van fundar el Sindicat.

L'any 1919 el Sindicat constitueix la Secció de Viticultura, amb l'objectiu de construir el celler cooperatiu. Un celler que havia de ser millor que el de la Societat, encara que el seu local social era ca l'Escarram, situat al carrer de l'Hospital, 5, on hi havia un cafè que acostuma a sortir a les llistes de la contribució industrial des de 1924. L'any 1932 la Generalitat de Catalunya tramita i aprova la nova Llei de cooperatives, que obligava que als pobles només hi hagués una societat cooperativa. Això suposava la fusió del Sindicat i de la Societat. Aquesta última acaba absorbint el Sindicat el 1934. A partir d'aquell any seran una sola entitat, encara que al poble es parlarà del «Sindicat de Dalt» i del «Sindicat de Baix». Amb l'ocupació de les tropes franquistes, tots els locals són confiscats, fins a la promulgació de la nova Llei de cooperatives de 1942. Amb aquesta nova legislació repressiva, l'entitat unificada que havia estat confiscada, es refunda amb el nom de Cooperativa Agrícola de Barberà i el 1950 comencen la construcció del nou local i del nou cinema que s'inaugurarà el 1956, com afirmava Isaac López (2015: 474), tot i que era l'hereu del de l'antiga Societat.

Així, la notícia de 1920 sobre la possibilitat de tornar a fer cinema al cafè de l'Andreu té certa relació amb el fet que, a partir d'aquest any, és la Societat de Treballadors Agrícoles del Poble de Barberà la que es converteix en referent cinematogràfic de la vila. És per això que el cafè de l'Andreu o el Sindicat volen fer-li la competència i possiblement feien sessions de cinema que van ser ocultades als òrgans administratius

de la Hisenda Pública, molt probable, com hem pogut comprovar en recerques anteriors al Montsià i al Tarragonès.

Deixant de banda les projeccions cinematogràfiques fantasma o no del Sindicat, concentrem-nos, ara, en les reals de la Societat de Treballadors Agrícoles del Poble de Barberà. Aquesta societat es va crear oficialment el 1894 i reunia arrendataris, parcers i jornalers. Va ser la primera societat cooperativa de l'Estat i estava connectada ideològicament als ideals socialistes. Amb els anys, la Societat es va adaptant a les noves normatives i el 1906 canvia el nom pel de Societat Agrícola de Barberà, per, com comenta Andreu Mayayo (1985: 144): «acollir-se als avantatges de la llei de sindicats promulgada el gener del mateix any».

Aviat, la Societat inicia la construcció de la seva seu social, que en el futur es coneixerà com la Casa. L'any 1896 compren els terrenys on s'edificarà l'edifici i, sense un arquitecte que dirigeixi les obres, construeixen un sòlid edifici de dues plantes de 278 m^2. Al primer pis van situar-hi la biblioteca, la secretaria, la casa del conserge, el cafè i l'escola; i, a la planta baixa, dos magatzems, l'economat i la sala del teatre, ball i cinema. Com es pot veure per l'estructura de l'edifici, els seus objectius eren dobles i anaven tant en relació amb els temes agraris com amb els de millora social. Aquest doble vessant es veu en l'organigrama de les seccions, tant internes com externes. Joan Casamitjana, en un article sobre la Societat aparegut a *Aplec de Treballs* (2007: 158), explica que la Societat:

> no deixà de desenvolupar el seu propi projecte social, i endegà una sèrie de seccions internes i altres d'externes per assolir els seus objectius per benefici de tots els socis, de les quals en parlarem.
>
> Seccions internes
>
> Promoció vitícola: planter de peus americans.
> Educatiu: escola primària.
> Cultural: biblioteca i teatre.
> Sanitari: conveni mèdic per assistència als socis.
> Oci i diversió: comissió de festes.
> Alimentari i comercial: cooperativa de consum.
> Serveis: màquina de batre.
> Reivindicatius: unió de mitgers i jornalers.
>
> Seccions externes
>
> Assegurances: Germandat La Caritativa, per a malaltia i accident de persones. Secció d'Assegurances, per als animals de treball.
> Infraestructures: comissions per al manteniment dels camins del terme.

Tot un programa social i instructiu al qual hem d'afegir, en relació amb els temes agraris, l'existència de magatzems i d'un economat a la Casa i la construcció l'any 1904

d'un celler per a la producció de vi. Pel que fa a l'aspecte social, cal comentar que Joan Casamitjana passa de puntetes pel tema del cinema i l'inclou en la secció d'oci i diversió, tot i que a partir dels anys vint es converteix en una de les activitats principals que tractava la Secció Recreativa, com veurem a continuació.

La primera referència o relació de la Societat amb el cinema ens l'explica Joan Fuguet (1994: 201), que afirma que l'any 1919 la Societat adquireix un projector de cinema per a la Casa. Segons la contribució industrial de 1924 a 1926, el local estava situat al carrer de la Llibertat, 11, i tenia un aforament de 186 localitats, repartides en 126 cadires, 40 entrades de general i 20 entrades de preferent, per les quals es pagaven 0,20 ptes. les més barates (generals), 0,25 ptes. les cadires i 0,50 ptes. les preferents. Als anys trenta aquest aforament es redueix a 120 localitats. A partir d'aquí, la documentació conservada a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, al fons de la Societat de Treballadors Agrícoles, ens dona informació sobre el funcionament intern, els dies de funcions als anys trenta, les cases de distribució amb les quals treballava, les despeses ocasionades i un llistat de films de 1933-1934 amb els beneficis o pèrdues sofertes. Aquesta documentació és la de la Secció Recreativa de la Societat, que es constitueix al gener de 1932, amb estatuts interns de funcionament.

En relació amb les sessions, tenim una llista dels dies que es feien projeccions des de setembre de 1929 fins a novembre de 1938, encara que no completa (de 1929 només hi ha 4 mesos i de 1934 hi ha 2 mesos). A través d'aquest llistat, sabem que es realitzaven sessions els dissabtes i diumenges i els dies de festa, excepte a l'estiu. Això suposa unes 8 sessions mensuals, tot i que, en alguns mesos, per festes, es podia arribar a 12 sessions mensuals. Al juny, juliol i agost, les sessions descendien a 2 o 4 al mes o, fins i tot, no se'n feia cap, especialment al juliol. Això suposa entre 71 i 79 sessions anuals abans de la Guerra Civil. Moltes més de les declarades a la Hisenda Pública, que eren 41 sessions de cinema anuals,[10] la qual cosa indica clarament una ocultació de dades o defraudació a Hisenda. En un document de 1932[11] es demostra clarament el frau. En aquesta liquidació a Hisenda es fa una relació de les sessions entre els mesos de gener i setembre de 1932, comparant aquesta llista amb la del llibre de caixa de la Secció Recreativa de la Societat, veiem que només es declarava la meitat de les sessions a Hisenda, normalment 4 per mes, en lloc de les 8 o 10 que es feien.

El llistat també ens permet veure la incidència de la Guerra Civil en les projeccions, ja que abasta aproximadament tres anys del conflicte (1936-1938). Així, veiem que en els mesos de l'alçament (juny i juliol) deixa de fer-se sessions de cinema, tot i

10 L'any 1934 es va declar 41 sessions i 41 més el 1936 (AHT. Fons de la Delegació d'Hisenda de Tarragona. Inventari dels registres i volums de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona. 1934, sign. top. 1037, i 1936, sign. top. 1105 i sign. top. 2711).

11 AHT. Fons de la Delegació d'Hisenda de Tarragona. Inventari dels registres i volums de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona. 1932 (sign. top. 3550).

que s'ha de dir també que l'alçament coincideix amb l'època estival, uns mesos de menor activitat. Fins al setembre de 1936 no es torna a recuperar una activitat normal, per la qual cosa l'any 1936 les sessions anuals es redueixen a 65. En canvi, el 1937, l'activitat és normal, amb 77 sessions anuals, per tornar a baixar dràsticament a 20 sessions el 1938. A partir de maig de 1938, el cinema deixa de funcionar, però en desconeixem les causes, ja que no s'esmenta a la documentació.

D'altra banda, aquest llistat també ens proporciona informació sobre la implantació del cinema sonor al poble. A les anotacions de la comptabilitat hi apareixen algunes sessions especials sonores que es cobren més cares. La primera anotació que fa referència al cinema sonor és de l'octubre de 1935, però aquesta és una data molt tardana perquè comenci a haver-hi cinema sonor. Aquestes anotacions donen a entendre que durant uns anys van conviure el cinema mut i el sonor amb el mateix projector, una cosa bastant complicada tècnicament i pel que fa a distribució de pel·lícules. Abans, hi ha un parell d'anotacions, al febrer i al març de 1931, de despeses ocasionades per la reparació de la màquina a Barcelona. No s'especifica si aquestes reparacions estan relacionades amb un mal funcionament o amb una adaptació del projector al cinema sonor, que també podria ser, ja que 1931 és una data més lògica per a sumar-se al cinema sonor. El que sí que és segur és que a partir de 1936 els programes de cinema són tots sonors.

El llistat també informa de les cases on es contractaven els programes de cinema i d'altres despeses que ens permeten conèixer els treballadors contractats, i podem complementar aquesta informació amb les actes de 1920, 1933 i 1935 de la Secció Recreativa per conèixer millor el funcionament intern del cinema. Pel que fa als maquinistes, en aquests anys es contracta Ramon Vadrí (1930), Pau Grau (1930), José Jané (1930), Josep Giné (1931-1933), Banvanido (1933) i Jacinto Pere (1935-1936). A més del projeccionista hi havia un taquiller i un porter. Aquests oficis s'oferien primer als socis i, si ningú s'hi prestava, es contractava gent de fora. Se sap que l'any 1930 es contracta Josep Cabestany per fer de taquiller. Aquestes persones, el 1920, plantegen a la comissió recreativa que volien cobrar: 3 pessetes per sessió el projeccionista i 2,5 pessetes per sessió el taquiller i el porter, preus que accepta la comissió. I encara a mitjan any, el projeccionista demana un nou augment: 8 pessetes per programa que, de nou, és acceptat. A més, el 1920 es va nomenar una comissió per a la gestió del cinema integrada per un president, un secretari i un tresorer, que feia les funcions del taquiller del cinema i portava el control de la comptabilitat del local.

Entre les cases distribuïdores a les quals es paga pels programes de pel·lícules s'esmenta la Gaumont, la Casa Verdaguer, Capitoli, Trion, Torres, Almira, Paramount, Huguet, Exclusiva Nelson, Ester Films, Arajol, Gisbert, Diamant Films i Magna Films. Aquesta informació de les cases i dels títols es complementa amb una altra que

apareix a la comptabilitat i que ens permet conèixer les despeses que comportaven aquests programes cinematogràfics i el rendiment dels títols. Així, a la Casa Verdaguer de Barcelona, entre setembre de 1929 i abril de 1930, se li paga 1.167 pessetes en concepte de programes de pel·lícules, a unes 35 pessetes cada programa. És una informació econòmica avalada per un altre document on hi ha un llistat de títols projectats al local entre 1933 i 1934, en el qual s'especifica el cost del film, els diners que va fer aquest film i el seu resultat (si van ser pèrdues o guanys). En total, hi ha 32 títols projectats entre el 17 de desembre de 1933 i el 28 d'octubre de 1934. El preu habitual d'aquests films és de 40 pessetes, exceptuant-ne 7 que són més barats, a 35 pessetes. De tots ells, 14 títols (43,75%) van produir pèrdues. Unes pèrdues que anaven de les 1,90 pessetes d'*Adoración* (*Adoration*, 1928, de Frank Lloyd), a les 9,40 pessetes d'*El hombre del momento*. En total, les pèrdues van ser de 52 pessetes. Els altres 18 títols (56,25%) que resten van tenir guanys. Aquests beneficis sumaven un total de 97,60 pessetes i anaven de les 0,35 pessetes de *Trapecio* a les 15 pessetes de *La fiera del mar* (*Moby Dick*, 1930, de Lloyd Bacon). El balanç final és de 45,60 pessetes de benefici per a prop d'un any de projeccions. A aquests diners faltaria restar-hi les despeses de posada en funcionament del local, els impostos i el sou dels empleats.

A més, en aquesta documentació es parla que els empleats del cafè entraven gratis al cinema —encara que no es podien asseure en preferent—, que les pel·lícules es portaven en autobús a través de la casa Conquesa l'any 1929, que l'amo del bar estava contractat també per netejar el cinema el 1929, i que es van comprar a Montblanc 30 cadires noves al desembre de 1929 i 36 més el 1932.

Pel que fa a la història del cinema a les comarques tarragonines, d'abans de la Guerra Civil, aquesta és una de les millors mostres documentals que hi ha per conèixer el funcionament intern dels cinemes de les societats als anys trenta, una documentació que ens ha permès veure la complexitat de la gestió d'aquests cinemes. Es tracta d'uns cinemes amb una economia molt precària i que funcionen més per l'afany de les societats de crear una programació cultural i de progrés al poble que per un benefici econòmic, encara que el cinema fos una de les activitats recreatives més destacades i produïa uns beneficis que rondaven les 40 pessetes anuals, com hem pogut comprovar en el balanç de despeses i ingressos per títol[12] que acabem de comentar.

Finalment, el 1934, com s'ha dit, el Sindicat i la Societat es fusionen, per obligació, en una sola entitat. A partir d'aquesta data, i fins a 1937, a la contribució industrial hi apareixen, en el full d'espectacles, dos cinematògrafs en els locals de les antigues entitats situats als carrers de la Llibertat, 11, i de l'Hospital, 15, amb el nom de Societat Agrícola. El primer, amb un aforament de 227 localitats —repartides en 39 butaques i 188 cadires— i el segon, amb un aforament de 120 cadires. Però no sabem bé si els dos

12 Vegeu el llistat al final, en els annexos (annex 4).

funcionaven com a cinema o un ho feia com a cinema (Societat) i l'altre com a teatre (Sindicat). L'única cosa certa és que la Guerra Civil va alterar substancialment la història del cinema en aquest poble, ja que l'any 1937 deixa de funcionar el local del Sindicat i el 1938 el de la Societat (la Casa). Aquesta última és clausurada el 1939 i, després de la creació de la nova cooperativa, el 1942, passarà a ser cooperativa de consum, mentre que el local del Sindicat tornarà a funcionar com a cinema el 1944, amb 200 localitats d'aforament i amb sessions de cinema molt restingides, com es diu a la nota manuscrita del document d'espectacles públics de la contribució industrial de 1944:

> En dicho local se celebran sesiones de baile para los socios en el día de Fiesta. Desde el primer Domingo de Octubre hasta el primero de Mayo se celebra cada festividad una sesión de cine, administrándola y a cuenta de los Sres. Casanova y Coll, el primero con residencia en Montblanch y Valls el segundo. El aforo del local es de unas doscientas personas.

2. Conesa



Situat al nord de la comarca, el municipi té una superfície de 29 km^2, en els quals es troben, a més del poble de Conesa, els poblats, actualment deshabitats, de Torlanda, Sabella de l'Abadiat i Saladern. El poble de Conesa conserva bona part de la seva estructura medieval, amb les muralles i els carrers estrets del centre. El municipi està envoltat de muntanyes: inclou les muntanyes de la Cogolluda i el Pla de Maria, i els contraforts de la serralada del Tallat, de Forès i Cantallops. Per entremig, diverses rieres el travessen, s'ajunten i formen el riu Seniol, afluent del riu Corb. Actualment (2016) té 116 habitants, immers en una crisi demogràfica profunda, ja que a principis del segle xx quadruplicava la població. L'any 1900 tenia 451 habitants i en aquestes primeres dècades del segle anava creixent fins a arribar a tenir 511 habitants el 1920. La Guerra Civil va fer que baixés a 424 i la despoblació dels anys cinquanta i seixanta el va portar a tenir menys de 200 habitants, fins i tot va estar a punt de perdre la barrera dels 100 habitants el 1996, amb 104 habitants. En el segle xxi va iniciar una lleugera recuperació, però va tornar a entrar en recessió demogràfica. Aquestes fluctuacions estan íntimament relacionades amb l'evolució de l'activitat econòmica principal del municipi: l'agricultura. Conesa és un poble agrícola de secà dedicat essencialment al blat i l'ordi. A més, té ametllers i abundants pastures amb ramats de cabres i bestiar de llana.

L'escassa potència demogràfica del poble i la crisi demogràfica de mitjan segle xx expliquen, teòricament, per què no apareix cap referència de l'existència d'un cinema al poble en cap anuari cinematogràfic dels anys vint, trenta, cinquanta i seixanta. Isaac López (2015), a la *Historia de los cines tarraconenses*, tampoc té cap entrada dedicada a aquest poble i la recerca de la contribució industrial des de 1926 (data de la primera que es conserva) fins a 1969 dona negatiu i no hi ha ni una sola anotació que hi hagués al poble un local dedicat a espectacles públics. I, no obstant això, sembla que sí que hi va haver cinema i espectacles públics. En el llibre de registre d'altes de la llicència fiscal de l'impost d'activitats i beneficis comercials de 1926,[13] hi apareix una anotació amb data d'1 de juliol de 1925 per la qual queda constància que Joan Solé liquida 50 funcions de cinema realitzades a Conesa i paga 41,71 pessetes. No hi ha res més en cap altra documentació o fons conservats a l'Arxiu Històric de Tarragona o a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà (lloc on està dipositat l'Arxiu Municipal de Conesa), així que l'anotació planteja uns quants dubtes: És aquesta anotació un error? On es van fer les projeccions? Quant van durar? Per què es van fer? Qui les va realitzar?

No creiem pas que sigui cap error i la raó d'això és la meticulositat dels funcionaris del Ministeri d'Hisenda en el seu treball. Podien ser enganyats en el nombre de sessions declarades o se'ls podia ocultar algunes projeccions, però és difícil pensar que cometessin un error pel que fa a la documentació presentada, ja que normalment eren els declarants qui emplenaven els formularis i aquesta anotació és un registre d'un expedient que no es conserva.

Hi ha, a més, una sèrie d'indicis que ens permeten aventurar algunes coses sobre aquestes projeccions. Per començar, veiem que es declaren 50 funcions; aquest és un nombre elevat de sessions que abasta pràcticament un any, de manera que aquestes sessions s'haurien d'haver realitzat entre 1924 i 1925, ja que normalment les liquidacions es feien a posteriori. D'altra banda, la presenta Joan Solé, que era un dels propietaris del Cinema Principal de Montblanc i que amb els anys estendrà el control cinematogràfic per diferents pobles de la comarca. En aquests anys, en alguns dels pobles de la Conca de Barberà, empresaris d'altres poblacions demanaven permís per utilitzar un local o programes de cinema a altres pobles per poder fer projeccions cinematogràfiques.[14] Podem pensar que Joan Solé intentà estendre el negoci a altres pobles de la comarca i ho provà a Conesa durant un any per veure si funcionava, però la pregunta és: on les va realitzar? Una petita nota apareguda a *La Vanguardia* el 5 de gener de 1928 ens permet aventurar una hipòtesi del lloc. Diu que «al veí poble de Conesa una companyia

13 AHT. Fons de la Delegació d'Hisenda de Tarragona. Inventari dels registres i volums de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona. 1925-26 (sign. top. 998).

14 En el fons de la Societat de Treballadors Agrícoles del Poble de Barberà (ACCB) hi ha diversos exemples d'això a les actes (negativa a la petició d'un programa de cinema per projectar-lo a Solivella el 1920) o en les anotacions comptables del Llibre de caixa (30 de desembre de 1934, 17 de gener de 1935 o 15 de desembre de 1936).

de varietats va donar una funció en el Sindicat Agrícola, cooperant a l'alegria pròpia de les festes de Cap d'Any». Aquestes línies ens remeten a una activitat recreativa del Sindicat Agrícola i a un local on es podia fer teatre, varietats i, possiblement, cinema. La nota, a més, prova que al poble sí que hi havia un espai dedicat, en part, a espectacles públics, que era el del Sindicat Agrícola, que havia sorgit una mica abans, com bé ens explica Josep Maria Grau Pujol (1989: 108) al seu llibre sobre Conesa:

> Abans dels anys 20, a Conesa, hi havia dues cases, amb sales de cafè i de ball (per cert, molt parents): cal «Favó» i cal «Jaume el Martí». La primera era al Pati i la segona a un racó del carrer de la Font, amb sortida per la Muralla. No hi havia electricitat, encara. L'any 1921 es féu el Sindicat Agrícola-Recreatiu, que aglutinà un 60% de les cases del poble (62 socis). A cal «Favó» hi quedà el 40% restant; poc més d'una quarantena de famílies, força cohesionades, molt més que les del Sindicat.

El mateix Josep Maria Grau (1989: 108) diu que aquest any:

> conjuntament amb el telèfon, es féu la instal·lació de l'electricitat per tot el poble. Els primers locals on s'instal·là foren al Sindicat i a cal «Favó» [Centro Unión], naturalment. Fou inaugurada, de forma provisional i no general, el dia 16 de novembre de 1925, vigília de la Festa Major.

Una curiosa coincidència, la de l'anotació de les projeccions amb l'any de posada en funcionament de l'electricitat al Sindicat i al Centre Unió. Tot això apunta al fet que en un d'aquests dos locals va ser on es van fer aquestes projeccions i per l'article de *La Vanguardia* ens decantem pel Sindicat, encara que, malauradament, la pèrdua de documentació impossibilita que puguem provar aquesta teoria. El que sí que ens demostra aquest exemple és que la majoria dels pobles de la comarca van tenir algun tipus d'experiència cinematogràfica abans de la Guerra Civil, però en molts —pràcticament la meitat— s'ha perdut la memòria d'aquestes funcions.

3. L'Espluga de Francolí



Situat a la part sud-oriental de la comarca, té una superfície de 57 km^2 i fa de frontera amb les comarques lleidatanes de les Garrigues i l'Urgell. Dista 7 km de Montblanc i 44 km de Tarragona, i és travessat per l'eix essencial de comunicacions de la comarca, ja que hi passen l'autopista, la carretera nacional, la línia de ferrocarril cap a Saragossa i l'AVE. En realitat, el municipi és un pas natural de camins, ja que està situat entre la serra del Tallat al nord i les muntanyes de Prades al sud. Bona part del municipi és la vall del riu Francolí i dels seus afluents, el riu Milans i el riu Sec. De passat agrícola, ha anat diversificant l'activitat econòmica i ha desenvolupat la indústria, el comerç i, especialment, el turisme. Pel que fa a l'agricultura, els conreus més importants són els tradicionals de la Conca: cereals, vinya, ametllers i oliveres. També hi ha granges porcines i d'aus. Al voltant d'aquesta activitat agrícola es va desenvolupar una indústria tèxtil important en el segle XIX i agroalimentària en el segle XX. D'altra banda, la proximitat del monestir de Poblet i el complex de fonts naturals, especialment les ferruginoses de les Masies, van suposar l'auge del turisme i el desenvolupament d'activitats econòmiques al seu voltant, com la restauració, l'hostaleria i el comerç, de gran importància en l'actualitat. A aquests punts d'interès turístic se n'hi han afegit de nous, com el mateix nucli de l'Espluga i la cova de la Font Major, convertit en espai museístic.

El municipi té dos nuclis de població habitats: el poble de l'Espluga de Francolí, on es concentra la major part de la població, i el de les Masies, a 2 km al sud, format a partir de l'auge dels balnearis en el segle XIX entorn de les fonts d'aigües ferruginoses de la zona. Actualment (2016) hi habiten 3.791 persones, una xifra molt similar a la que tenia al principi del segle XX (3.654 habitants l'any 1900). L'Espluga de Francolí sempre ha estat el segon o tercer municipi, en nombre d'habitants, de la comarca, amb fluctuacions de població entre els 3.000 i els 4.000 habitants. Igual que la resta de municipis de la comarca, va patir les crisis demogràfiques del primer terç del segle XX i dels anys cinquanta i seixanta, encara que de forma una mica diferent. Per començar, la pèrdua de població no va ser tan profunda com en altres municipis i va tenir constants oscil·lacions que li feien recuperar aquesta població. El dinamisme econòmic del municipi i l'eix de comunicacions que el travessa hi tenen molt a veure. Malgrat tot, l'any 1960 va arribar a tocar fons, amb 2.912 habitants, per anar recuperant progressivament població fins a arribar a un màxim de 3.857 el 2006. A principis del segle XX, aquestes anades i vingudes de gent també es produïren; per exemple, va caure l'any

1920, amb 3.173 habitants, per recuperar-se als anys trenta. Era en aquest procés de recuperació quan va esclatar la Guerra Civil. En finalitzar, havia perdut uns 300 habitants, i es quedava amb 2.959 el 1940.

El dinamisme i la importància de l'Espluga a la Conca també es reflecteix en la seva història cinematogràfica. Per exemple, Isaac López, a la *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 476-479) esmenta tres locals: Cinema Teatre Francolí-Principal (1912-1985), Cinema Saló Novetats – Cultural Congregació Mariana (1924-1966) i Cinema Casal (1965-2006). D'aquests, només els dos primers ens interessen en aquest estudi: el Cinema Francolí i el Saló Novetats. Aquests dos són els que habitualment surten a les *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925 a 1929. El que passa és que a la de 1929, també hi surten dos cinemes més: el del Centre Catòlic i el de la Societat del Cercle de Propietaris. Hem d'esbrinar, per tant, quina és la realitat en aquest primer terç del segle XX.

Pel que fa a l'inici del cinema a l'Espluga de Francolí, hi ha dues tendències: els que es decanten per la instal·lació del primer projector l'any 1912 al Teatre Francolí, com Antoni Carreras (2000-2005: 292) o Jordi Roca (2004: 26), i els que apunten a desembre de 1911 en una sessió de teatre, com afirma Núria Medrano (2011: 133). També tenim la solució de compromís que adopta Isaac López (2015: 476), quan afirma que:

> las proyecciones de cine primitivo habían sido ambulantes y de forma irregular, utilizándose muchas veces los viejos teatros para presentar las imágenes en movimiento. Sabemos que ocurrió así en diciembre de 1911, donde se pusieron imágenes en movimiento en la media parte de una obra teatral, como reflejan los semanarios de la época y *La Gazeta de la Conca*, en su número 36, del 8 de diciembre de 1911. La inauguración del Cine Teatro Francolí acabó con esas proyecciones itinerantes e irregulares de cine de barraca de feria e inició la historia de las salas cinematográficas estables de L'Espluga de Francolí.

Certament, la instal·lació del projector l'any 1912 al Teatre Francolí inicia la història de les sales estables de cinema de l'Espluga de Francolí, però aquí també ens interessa conèixer les primeres projeccions, ja que per a nosaltres qualsevol projecció d'imatges en moviment forma part de la història del cinema del poble que estem estudiant. En el cas de l'Espluga de Francolí, Isaac López aposta per 1911, però deixa oberta la possibilitat que hi hagués altres projeccions en barraques de fira. La veritat és que n'hi va haver, però no en una barraca de fira o en un teatre, sinó en un gran saló de ball d'un hotel. A més, pel que coneixem fins ara, la primera projecció cinematogràfica a l'Espluga de Francolí té una gran rellevància per a la història del cinema a la província, perquè pot tractar-se de la primera projecció de cinema a la comarca de la Conca de

Barberà. Es va produir en un balneari, a l'hotel Vil·la Engràcia, el 19 d'agost de 1900. El diari *La Opinión*, de Tarragona, del 14 d'agost de 1900 publica la notícia següent:

> En el magnífico balneario que en Espluga de Francolí posee nuestro respetable amigo sr. Torres, se preparan para el día de San Magin grandes festejos organizados por la numerosa y distinguida colonia que allí se halla veraneando.
> He aquí el programa:
>
> Hotel VILLA ENGRACIA
> (Espluga de Francolí)
> Festividad de San Magin
> 19 de Agosto de 1900
>
> **Programa**
>
> Primera parte
> 1.º A las siete de la mañana gran diana.
> 2.º A las diez, misa á grade orquesta en la iglesia del balneario. Repartición de pan bendito.
> 3.º A las once, concierto en el hotel.
> Segunda parte
> 1.º A las cuatro de la tarde, corrida de becerros. Caballeros en plaza.
> 2.º A las seis, gran carroussel.
> Tercera parte
> 1.º A las ocho de la noche, Fuminación á la veneciana del jardin del hotel.
> 2.º A las diez, gran castillo de fuegos artificiales.
> 3.º A las once, sesión de cinematógrafo y fonógrafo en el salón del hotel. Baile en el jardín. Bervena. Concierto. Ramos de flores.
> Con tal motivo, son muchas las familias de esta capital que se proponen trasladarse a la Espluga, con objeto de pasar en tan delicioso sitio el resto de la semana actual.

Desconeixem més detalls del programa de pel·lícules projectades, que segurament devia ser curt si ens fixem en l'hora d'inici i les diverses activitats previstes a aquesta hora, i tampoc sabem qui va ser la persona contractada per fer les projeccions. El que sí que podem afirmar és que és una projecció molt peculiar, ja que fins ara no n'havíem trobada cap en un balneari. Malgrat això, pensem, especialment pel final de la notícia, que té certa lògica, ja que a finals del segle XIX el turisme de balneari era una activitat destacada entre l'alta burgesia i l'empresari desitja en aquells moments oferir les majors novetats i les distraccions més modernes a una concurrència que podia venir de les ciutats més importants de Catalunya, com Barcelona o Tarragona.

L'Hotel estava situat a les Masies, un poblet a 2 km del nucli principal de l'Espluga. Allà, des del segle XVIII, es van fer famoses les seves aigües ferruginoses de la font del Ferro. L'any 1887 Pere Antoni Torres Jordi inicia el projecte de construcció

d'un balneari-hotel, que s'inaugura el 1890.[15] Per tant, només tenia 10 anys de funcionament quan es produeix la projecció cinematogràfica. Segons un fullet publicat a Barcelona el 1929,[16] el balneari era: «uno de los lugares ideales de Cataluña para gozar de los beneficios de las aguas maravillosas que a menudo brotan de su suelo». Així, l'aigua de la font del Ferro era recomanada per a la:

> cura de las anemias, cloroanemias y estados de debilidad. Su especialidad es la regulación de la menstruación, la reconstitución de los post-operatorios, de los convalecientes y de la juventud, nutriendo los glóbulos rojos de su sangre. Da brillantes resultados en los hemofílicos y en los neurasténicos. Produce magníficos efectos en las dispepsias atónicas no ácidas. Se usan los lodos en los eczemas y otras afecciones húmedas de la piel así como en las alteraciones de las mucosas (ocular, nasal, ginecológica, etc).

El balneari el componien l'edifici d'aplicació de les aigües, el grup de xalets i les instal·lacions de l'hotel Vil·la Engràcia, on hi havia —segons el fulletó de 1929— «salones de fiestas, billar, ping-pong, tennis, etc.». A més, hi havia: «en el Balneario, mercado diario de carne, volatería, pescado, frutas, etcétera. Así como diversas tiendas, garage y poste de gasolina». Era com un petit poble dins del municipi de l'Espluga de Francolí. Aviat serà famosa la seva festa major de Sant Magí (19 d'agost), que sortia reflectida a la premsa. En la primera festa del segle xx és on té lloc la primera projecció cinematogràfica de l'Espluga de Francolí.

Han de passar 11 anys per trobar la següent referència, i és la comentada per Núria Medrano (2011: 133) de desembre de 1911. *La Gazeta de la Conca* de 8 de desembre de 1911 publica el següent:

> La agrupació dramática «Lo Niu tranquil» ha comensat ab éxit la temporada. Lo passat diumenge se representá en dit teatre lo quadro dramátic *La Ma de Mico* y la pessa *A ca la modista*.
>
> En los intermedis se progectaren sis hermoses pelícoles cinematográfiques. La combinació de cinematógraf ab produccions literaries agradá forsa y fa eseperar boniques y instrutives vetllades.

Tanmateix, com va passar amb la projecció a l'hotel Vil·la Engràcia, aquesta de 1911 també resulta molt curiosa, perquè en anteriors recerques no hem trobat mai, ni coneixem, projeccions similars. El més semblant serien els espectacles Graner, de Barcelona, però les projeccions s'integraven dins de la representació teatral i no en els intermedis dels diferents actes. El Niu Tranquil va ser un grup teatral de l'Espluga que,

15 Per a la història de l'hotel-balneari Vil·la Engràcia, vegeu l'interessant article de Josep M. Vallès Martí (2014): «Les aigües medicinals de l'Espluga de Francolí», *Podall* (Montblanc), 3, p. 365-391.

16 [S. a.] (1929): *Balneario Villa Engracia*. Barcelona: Tipografía Occitania. Hi ha un exemplar al Centre de Lectura de Reus.

en aquesta primera fase, va estar actiu entre 1911 i 1918. Josep Maria Vallès (2006: 18) explica que:

> Pel que fa al teatre La Unión Agrícola, acollirà el grup El Niu Tranquil, actiu des de 1911 fins a 1915, amb un total documentat d'una cinquantena d'obres representades. Des de la fundació de la societat s'hi van fer algunes representacions, però sense nom específic del grup. Després d'extingit aquest per raons polítiques, l'activitat continuà, però molt escadusserament.

Vist això, aquesta segona projecció cinematogràfica seria al local del Sindicat Agrícola, encara que aquest local, cal Partisant, al carrer de l'Hospital, no va ser inaugurat fins a l'agost de 1912,[17] per la qual cosa pot ser que algunes de les actuacions d'aquest grup de teatre fossin en algun dels locals existents, com podria ser el Teatre Francolí. El que sí tothom té segur és que l'any 1912 s'instal·là un projector cinematogràfic al Teatre Francolí.

El Teatre Francolí es va inaugurar l'any 1891 i estava situat al carrer Major, 12. El 1922 el local era propietat d'Antonio Torrelles Roca, segons consta a la matrícula industrial d'aquell any, però a partir de 1926 hi apareix com a propietari José M. Rosell Solanellas, a qui un any abans trobem com a propietari del cafè del cinema. L'edifici on estava situat tenia una superfície de 84 m^2, i constava d'un baix, un primer pis i unes golfes. Suposem que el cinema estava situat als baixos i que al primer pis i a les golfes hi vivia José M. Rosell Solanellas, ja que figura com a propietari del pis domiciliat en aquest lloc. El document també diu que el va rebre en herència. Durant part dels anys vint, ell surt a la documentació de la matrícula industrial com a gestor del cinema, però a partir de 1932 apareix com a arrendatari del teatre Antonio Torrelles Roca. Creiem que, almenys des de 1919, Antonio Torrelles Roca gestionava el cinema, encara que aparegui d'una altra manera a la matrícula industrial, perquè les diferents liquidacions a la Hisenda pública dels anys vint les realitza ell.

En aquests anys el cinema tenia una capacitat de 260 localitats, 160 de preferent i 100 de generals. Es pagaven 0,45 pessetes per les entrades preferents i entre 0,20 i 0,30 pessetes per les entrades generals. Declaraven a l'Ajuntament entre 15 i 20 funcions anuals, fet que suposa que funcionava els diumenges i dies de festa durant la meitat de l'any. Aquesta és una dada que entra en contradicció amb les liquidacions que Antonio Torrelles Roca i el Cinema Francolí presentaven a la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona als anys vint. Per exemple, el 1919 liquida 30 funcions, 60 el 1921, 88 el 1922 i 50 el 1923. Són, a vegades, més del doble de les comentades en la matrícula industrial i el seu funcionament està més d'acord amb el d'un cinema durant tot l'any amb projeccions els diumenges i festius en dues sessions, tal com totes les

---

17 Vegeu *El Francolí*, 15 de gener de 1926, p. 7.

fonts indiquen. Perquè el cinema realitzava dues sessions, una a la tarda i una altra a la nit amb molt alta concurrència. Això no evitava algunes crítiques puntuals. Així, l'any 1916, el setmanari *L'Escut* (14 d'octubre) publica una queixa dirigida a l'empresari perquè repeteixi les primeres pel·lícules, ja que molts espectadors no poden veure aquesta projecció arran de les seves obligacions. Igualment, el 1925, la revista *El Francolí* (15 de març) denuncia que:

> Segons s'ens diu, son bastants els diumenges que l'empresa del «Cine Francolí», despatxa més entrades que seients té dintre el local, obligant als espectadors a permaneixer drets durant la funció, reportant això les consegüents molesties, no solament pels que resten a peu dret si que també pels que seuen, ja que els primers, quan no els hi priven la visualitat s'apoien sobre l'espatlla del veï per no perdre l'equilibri.
>
> Esperem que'l Sr. Rossell evitarà en lo successiu lo exposat, limitant al seu nombre les entrades.

Les projeccions es complementaven amb espectacles de varietats com balls de tangos[18] o es feien altres activitats diverses al local com vetllades literàries i musicals, representacions teatrals, sarsuela, mítings,[19] balls per la festa major o la fira i reunions d'entitats com la celebrada l'any 1917 pel Sindicat Agrícola i Caixa Rural[20] o la de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà el 1920.[21] També es van celebrar sessions benèfiques com la realitzada el 1917 a favor de la vídua del guardatermes, mort accidentalment[22] o la feta a benefici dels soldats morts al Marroc el 1924.[23]

Era un cinema popular, conegut als anys vint al poble com Cinema Vell. El 1930 el local es va remodelar, tot i que la revista *El Francolí* comentava l'any 1925 (28 de febrer) que:

> Es diu que el local de la «Bona Festa», més conegut pel Cine vell, serà completament transformat pels seus propietaris, posant-lo en inmillorables condicions de comoditat i elegància per tal de donar-hi sessions de cine i poguer-hi representar funcions teatrals.

Un dels incidents més importants es va produir l'any 1929 i va ser l'incendi d'una pel·lícula a la cabina. No va succeir cap gran tragèdia gràcies a la intervenció de l'operador Ramon Palau, que va llançar les pel·lícules al carrer. Així explicava l'incident el *Diario de Tarragona* en l'edició del 2 d'agost de 1929:

18 Vegeu *La Conca de Barbará*, 2 de gener de 1915.

19 Vegeu *La Conca de Barbará*, 11 de setembre de 1915, o *La Vanguardia*, 18 de maig de 1935.

20 Vegeu *La Conca de Barbará*, 25 d'agost de 1917.

21 Vegeu *La Nova Conca*, 11 de setembre de 1920.

22 Vegeu *L'Escut*, 10 de febrer de 1917.

23 Vegeu *El Francolí*, 30 de novembre de 1924.

> En un cine de Espluga de Francolí se incendió una cinta, propagándose el fuego a las demás, siendo arrojadas a la calle por una ventana, sin que se produjera alarma en el público.
>
> El operador Ramón Palau sufrió ligeras quemaduras en las manos y caras.

El diari *Las Circunstancias* de Reus del 3 d'octubre també donava la notícia en termes semblants al *Diario de Tarragona*. Però és el diari tarragoní La Cruz, en l'edició del dia 2 d'octubre, el que dona més detalls:

> INCENDIO EN UN CINE
>
> Ayer declaróse un incendio en el cinematógrafo «Francolí», de Espluga, propiedad del vecino de aquella villa, Francisco Rosell Gelog, a consecuencia de haberse incendiado la cinta que se estaba proyectando.
>
> El fuego propagóse rápidamente a las demás que había en la inmediación. Afortunadamente fué sofocado a los pocos momentos, sin que hubiera que lamentar más que unas quemaduras del ayudante del cinematografista, de carácter leve.
>
> Los daños causados ascienden a unas 325 pesetas, aproximadamente.

Fins a la desaparició l'any 1951 de la pel·lícula de nitrat, encara que l'ús va decaure ja als anys quaranta, el suport físic de les pel·lícules era el nitrat de cel·lulosa. Aquest és un producte altament inflamable però molt flexible i d'alta qualitat fotogràfica, de manera que la indústria fotogràfica i cinematogràfica el va adoptar fins a trobar un material millor. Molt aviat (1897, incendi del Basar de la Charité a París) es va comprovar com en podien ser, de perilloses, les projeccions cinematogràfiques amb pel·lícules de nitrat, que es podien incendiar en passar pel projector. Les recurrents tragèdies que van anar succeint a tot el món van portar els governs dels diferents països a adoptar mesures de seguretat. Una va ser la separació de la cabina de projecció, per aïllar-la de la resta de la sala, i això va evitar moltes desgràcies, com va passar en el cas del Cinema Francolí, a l'Espluga.

Finalment, durant la Guerra Civil, entre 1937 (22 de setembre) i 1939, el cinema va ser confiscat per les autoritats republicanes i sembla que fou l'únic cinema que va funcionar al poble. Almenys és l'únic que figura a la matrícula industrial d'aquests anys,[24] tot i que Isaac López (2015: 476) afirma que:

> La Guerra Civil cesó con esta frenética actividad cultural de mañana y tarde, y el cine teatro permaneció cerrado hasta que finalizó la contienda. Y es que, a partir de diciembre de 1937, el local fue confiscado por la autoridades locales y utilizado como almacén de guerra.

24 Una afirmació avalada també pel comentari de J. G. C. a la revista *El Francolí* (maig de 2004, p. 31), on afirma que: «em sembla que durant la guerra civil sols funcionava el Francolí».

I, segons ell, no va tornar a funcionar fins a 1942, rebatejat com a Cinema Teatre Principal, sota la direcció de Joan Solé Folch, empresari cinematogràfic de Montblanc.

El següent local que apareix a l'Espluga de Francolí s'inaugura el 15 de març de 1925[25] i és el Cine Novedades. En realitat, Salón Novedades, que ja funcionava en tota aquesta dècada i que ara es converteix en cinema. A la revista *El Francolí* (maig de 2004, p. 30), s'hi afirma que va ser «el primer local de l'Espluga amb calefacció central, ja els anys 1923 o 24». Antoni Carreras (2000-2005, p. 292) afirma que: «l'any 1925 els germans Porta, propietaris del Saló Novetats [...], incorporaven les projeccions cinematogràfiques». En realitat, en aquest any José Porta Soler ja havia mort, perquè a la matrícula industrial figura la seva vídua, Teodora Roig Ramon, com a propietària de l'edifici situat al carrer de Sant Blai, 19. Un edifici de 268 m^2, amb baixos, primer i segon pis, més un cobert a la dreta, també propietat de Teodora Roig. És el fill de Josep i Teodora, Salvador Porta Roig, qui exerceix les funcions d'administrador d'un local de 305 localitats, repartides entre 125 de preferents, 100 de generals i 80 de mitja entrada. Els preus anaven de les 0,15 pessetes de les mitges entrades a les 0,45 pessetes de les preferents. Declaraven a la hisenda local unes 15 sessions anuals, ja que, segons els certificats del secretari de l'Ajuntament, funcionava només a la tardor i a l'hivern.

Al maig de 1925, s'instal·la al cinema una gran pianola, segons informa la revista *El Francolí* del 15 de maig, i durant el Nadal d'aquell any es va projectar el film *Para toda la vida* (1923, de Benito Perojo). Però aviat s'inicia una sèrie important de canvis. L'any 1926, Isidre Rosell Ingles es fa càrrec del cinema i arrenda el local a Teodora Roig. La seva gestió va durar dos anys. El 1928, l'empresa que dirigeix el cinema diu que ha de deixar-ho a causa de la venda de l'edifici per part de la propietària, i així ho reflecteix el periòdic quinzenal *Aires de la Conca* el 21 de gener de 1928:

> L'Empresa del «Cine Novetats» anuncia als seus concurrents que degut a haver venut el local que tenien arrendat, durant el temps que els queda volen obsequiar als seus concurrents amb les millors cintes de Cine que sien al seu abast.

El relat de què va passar el detallen Josep M. Calbet i Joan Calbet en un article publicat a la revista *Arrels* (1997: 74) de la manera següent:

> Pel desembre de 1927 es va tenir notícia que el propietari del «Novetats», Salvador Porta i Roig, es volia vendre el seu local. Ben aviat els membres de la junta del Centre Cultural es va posar en contacte amb ell. La venda es va fer per divuit mil pessetes i el tracte va quedar tancat el 26 de desembre de 1927. L'escriptura es va fer a favor d'onze socis [...].
>
> La inauguració del local es féu el 2 de febrer de 1928 amb l'entrada de franc. Aquell dia es va projectar la pel·lícula muda *La Ventafocs*.
>
> Però la inauguració oficial no tingué lloc fins al 10 de març de 1929.

25 Vegeu *El Francolí*, 15 de gener de 1926, p. 16.

Només hi ha uns petits detalls de dates que no quadren gaire bé amb la documentació trobada. Ja hem vist a l'anterior article del periòdic quinzenal *Aires de la Conca* de gener de 1928 que la data de desembre de 1927 és la més probable de la decisió de vendre el local per part dels propietaris. No obstant això, hi ha una anotació en el Registre d'edificis i solars de l'Arxiu Municipal de l'Espluga de Francolí que diu que fins al 12 de maig de 1929 no es formalitza l'escriptura de compravenda davant el notari Salvador Rull Porta per part de la societat Centre Cultural. Inaugurar un cinema abans de la formalització de l'escriptura sembla difícil d'entendre, però podria ser. El que ens sembla evident és que la funció de 1928 va ser de les últimes de l'anterior empresa arrendatària.

El que és innegable és que des de 1928 el Cine Novedades va deixar d'existir com a tal, i ara passava a dir-se Cinema Centre Cultural. Abans de continuar amb el cinema, cal fer un petit incís per comentar l'origen del Centre Cultural, que es va fundar el 1927, tal com ho expliquen Antoni Carreras i Jordi Roca (2007: 269):

> A finals de 1926 i principis de 1927 es feren uns exercicis espirituals al balneari Vil·la Engràcia de les Masies. Foren seguits per un centenar d'espluguins. Arran d'aquesta trobada, decidiren crear una entitat que els aixoplugués. El juliol de 1927 s'inaugurava la societat Centre Cultural.

Una societat que, segons Sònia Gual (2014: 158):

> tenia caràcter catòlic, apolític i el seu objecte era el foment de l'activitat catòlica. El cert és que aglutinà les tendències dretanes i va saber atreure el jovent, a través del desplegament de seccions de l'entitat: secció dramàtica, orfeó, secció excursionista, biblioteca pública i una escola obrera gratuïta que havia tingut uns noranta alumnes de tota tendència política i sense recursos econòmics.

El local social de l'entitat l'instal·len a l'edifici del Cine Novedades i per això remodelen el local. Segons Josep M. Calbet i Joan Calbet (1997: 74-75), és Cèsar Martinell qui dirigeix la reforma, i deixa la disposició següent:

> una platea amb sòl enfustat i en pendent, cosa que permetia una bona visualitat i des de tots els punts. Per altra part, tenia l'avantatge i la novetat que s'hi entrava a peu pla i no calia pujar escales. Només s'havia de pujar escales quan s'anava al primer pis, més conegut com a galliner. Entorn de la platea hi havia una galeria amb llotges. Potser l'únic defecte és que tenia un escenari una mica petit, encara que disposava d'un sota-escenari i una part superior per a posar-hi la tramoia de les decoracions [...]. El teló era de vellut i l'acústica, excel·lent.

També expliquen que el 1933 es va instal·lar la calefacció i el 1936 el cinema sonor amb la projecció dels films *El delator* (*The Informer*, 1935, de John Ford) i *La*

diosa de fuego (*She*, 1935, de Lansing C. Holden i Irving Pichel). Més endavant matisarem aquest fet; ara ens agradaria comentar una altra dada curiosa. El 1934, el 31 de gener, *La Vanguardia* publicava una breu notícia de la corresponsal a l'Espluga de Francolí sobre el Centre Cultural. S'hi comentava la conferència que l'enginyer agrònom Fernando Villard havia fet al local sobre «la conveniencia de aplicar los distintos abonos según sus epocas y desarrollos de las plantas». El que és curiós de la notícia és que la conferència la va realitzar «auxiliada con proyecciones cinematográficas», i això ens remet a una mostra molt primerenca de l'ús del cinema amb finalitats didàctiques.

Respecte al funcionament, poca cosa sabem dels films projectats, però sí de la «censura molt estricta», segons Núria Medrano (2011: 134), de les pel·lícules que es projectaven en ser una associació catòlica. Només coneixem que acostumaven a declarar unes 20 funcions anuals a la hisenda pública i que la seva capacitat era de 410 localitats, repartides entre 170 de preferents, 125 de generals i 115 de mitges entrades. Els preus anaven de les 0,40 pessetes la més cara a les 0,15 pessetes les mitges entrades. L'any 1936 el cinema deixa de funcionar, probablement per la confiscació de la societat pels grups republicans davant l'alçament nacional. Ja no tornarà a aparèixer a la matrícula industrial fins a 1941, de manera que el 1940 les noves autoritats franquistes tornen a autoritzar la represa de la societat Centre Cultural i del seu cinema.

Un clar precedent del Centre Cultural, pel que fa a projectar films moralment adequats per al públic, va ser el cinema dels Pares Paüls o de la Congregació dels Sants Àngels. Aquest local no apareix mai a la matrícula industrial com a local dedicat a espectacles públics, però el diari *El Francolí* en dona compte unes quantes vegades. L'any 1926 (15 de gener), *El Francolí* publica una cronologia dels esdeveniments més destacats de l'Espluga entre 1900 i 1926. Mitjançant aquesta cronologia, podem reconstruir part de la història d'aquestes projeccions. El primer que trobem és que el 17 de juny de 1922 (p. 12):

> És de nou ocupat el Convent dels P.P. Paúls, que d'ença de la Guerra Europea estava tancat. Han vingut 30 rel·ligosos entre Pares i Germans, sota la direcció del Superior Rvnt. P. Socies.

Poc després, el 22 d'octubre de 1922 (p. 13):

> A l'Esglesia Vella se celebra amb una explèndida vetllada el traspàs al Convent dels P.P. Paúls, de la Congregació Eucarística dels Sants Angels, que d'encà de la marxa d'aquells rel·ligosos, era dirigida pel virtuós i exemplar sacerdot Mossèn Abdon Saragossa, verdader encaminador d'aquella joventut.

Finalment, el 29 de juny de 1923 (p. 13): «s'inaugura al Cinema moral instructiu de la Congregació dels Sants Angels». Una mica abans, el 15 de gener de 1924, ja havien publicat una llarga notícia sobre el retorn de les projeccions a l'església Vella:

> Desde fa algunes festes, s'han tornat a empendre les sessions de cine moral que s'exhibien temps enrera al local del convent del P.P. Paúls. Es deure de tot bon espluguí ajudar en lo que es pugui i colaborar en l'obra moralitzadora que ha emprés en tan bona hora la Congregació Eucarística dels S.S. Angels. Es precís i necessari que enfront les maldats i intuicions funestes que exerceis avui dia el cine modern en l'ànim dels petits espluguins, s'hi opossi com una muralla infranquejable el cine moral-instructiu. Es per tot això que nosaltres no podem menys que aplaudir entusiasticament l'idea de nostra Congregació, i pregar molt encarescudament als pares que cuidin de que'ls seus fills concorrin a l'esmentat espectacle, on poden tenir la seguretat que aquells, no hi trobaran el verí que poc a poc nia en el seu cor, i acaba per apoderar-se d'ells, com dissortadament succeeix en els altres cines.

Cal remarcar aquí la frase «sessions de cine moral», perquè expressen l'acceptació per part de l'Església del cinema, però rebutjant un cinema corruptor de l'ànima dels espectadors i poc edificant moralment, tal com posa de manifest el redactat d'aquesta notícia. Per aquest motiu l'Església, als anys vint, impulsa molts locals cinematogràfics per oferir una programació edificant per a l'esperit dels seus feligresos. Una posició que també adopten mitjans de comunicació de dretes com la revista *El Francolí*, ja que una mica abans (el 30 d'octubre de 1923) també publicava un altre article títulat «Plaga Universal. Els estralls del Cinema», un article copiat de la revista *Catalunya Social* que, possiblement, volia afavorir les recents projeccions iniciades per la Congregació Eucarística dels Sants Àngels. En el text es parla de la culpa del cinema a la disbauxa dels costums, ja que aquests actuen com a escoles vives dels mals costums, i afirma que: «els homes donats al cine esdevenen maniàtics i neuròtics», i finalitza amb una crida a les autoritats perquè controlin el cinema, ja que ho consideren un «maravellós divertiment, tan digne d'ésser admirat i usat bé i cristianament». És un article que tindrà molt d'èxit en els cercles catòlics i conservadors de la comarca, ja que va circular per altres publicacions de la zona com *El Seny Gros*, que ho va publicar el 5 de juliol de 1924 (Mayayo 1986: 121-122).

Les projeccions comentades dels pares paüls o de la Congregació Eucarística dels Sants Àngels, segons les notícies abans referides, segurament es van realitzar a l'església Vella, ja que hi funcionava un teatre que, segons Josep M. Calbet i Joan Calbet (1997: 70-71):

> esdevingué el local teatral més important de l'Espluga. Com a mínim fins a la fundació del Teatre del Centre Cultural. Les condicions acústiques no eren pas dolentes i la il·luminació es feia amb llums de carbur. Com a seients feien servir els bancs de l'església nova, o col·locaven taulons o bé cadascú es portava la cadira de casa seva. El presbiteri feia d'escenari i s'havien habilitat unes cortines que feien de teló i que podien elevar-se.

Poc més sabem d'aquest local o d'aquestes projeccions, que pensem que van ser efímeres i suposem que es van desenvolupar entre 1923 i 1924. Igualment efímera va ser la vida d'un altre dels locals cinematogràfics de l'Espluga: el Capitol Cinema, que estava situat al carrer de Sant Antoni, 10. Als anys vint, el solar de 210 m2 on es va situar el cinema va ser comprat per Pablo Bergada Cantí, que el 15 de maig de 1928 el va vendre a Joan Sans Estradé. A la revista *El Francolí* (maig de 2004), J. G .C. n'explica la breu història de la manera següent:

> Abans de la guerra civil (no a la dècada dels 20, sinó el 1934 o 1935) es va estrenar un nou local de cinema al carrer de Sant Antoni, dels empresaris de Montblanc Joan Solé (paleta) i Salvador Abelló (serraller). La pel·lícula d'estrena fou de romans: *El signo de la cruz*, molt espectacular, i la qualitat de la projecció era molt superior a la del cinema Francolí.

Durant la guerra civil el Capitol Cinema no va funcionar com a tal, sinó com a sala de ball, i va estar tancat.

No hem trobat cap notícia d'aquest cinema a la premsa i només tres referències a la matrícula industrial, les de 1936, 1937 i 1941. A través d'elles podem matisar l'anterior comentari sobre el cinema. El propietari era Joan Sans Estradé —propietari de l'edifici—, que devia tenir arrendat el local a Joan Solé i Salvador Abelló. Durant la República, el carrer on estava situat va canviar de nom i va passar a anomenar-se Pi i Margall. Pensem, per les referències de la matrícula industrial, que es va inaugurar l'any 1935 i, malauradament per a l'empresa arrendatària, va deixar de funcionar durant tota la Guerra Civil, des de 1936. Possiblement fou confiscat, ja que a la postguerra torna a funcionar molt aviat, el 1940. A l'octubre d'aquell any, Joan Solé i Salvador Abelló liquiden a la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona 15 sessions de cinema en aquest local. Finalment, sabem que el local tenia una capacitat de 300 localitats, que es repartien entre 184 de preferents i 116 de generals.

Amb el Capitol Cinema acabem el recorregut pels locals i les projeccions cinematogràfiques a l'Espluga de Francolí; només ens queda un parell de referències estranyes a la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1929. Hi apareixen dos locals més: el cinema del Centre Catòlic, dirigit per una empresa, i el cinema del Cercle de Propietaris. El primer suposem que és una confusió amb el Centre Cultural, tot i que a la mateixa guia hi apareix també el cinema Novetats, malgrat que en realitat ja havia deixat de funcionar. En relació amb el cinema del Cercle de Propietaris, no hem trobat absolutament res en cap altra documentació consultada. A la guia només s'hi esmenta que era dirigit per una societat. Hem pensat que pot tractar-se d'algunes projeccions esporàdiques, organitzades pel Cercle de Propietaris, però, davant l'absència d'informació en altres fonts que puguin

contrastar aquesta informació, hem optat per considerar-ho un error de la guia i que no va existir.

Finalment, en aquesta trajectòria cinematogràfica hi falta el tema de l'arribada del cinema sonor al poble, però es fa difícil d'establir amb fidelitat. J. G. C., en un article a la revista *El Francolí* (maig de 2004, p. 30-31), parla de l'adveniment del cinema sonor al poble i diu:

> al cine Francolí ja se'n va fer alguna vegada abans de l'any 1930; segons ens diu Magí Bosch, amb la pel·lícula fantàstica *Metròpolis* del famós director alemany Fritz Lang i l'actriu Brigitte Helm (jo la recordo com a pel·lícula de por). De l'any 1932 recordem la biografia del general Prim, amb escenes de la guerra al Marroc i l'arribada del nou rei Amadeu de Savoia.

És difícil prendre en consideració la primera part del comentari, ja que *Metropolis* és un film completament mut de 1927. És cert que per a aquest film es va compondre una banda sonora original per a una gran orquestra simfònica, i que s'interpretava en les projeccions dels grans cinemes de les ciutats més importants. Segurament aquesta composició tenia una versió per a grups musicals reduïts o per a piano, però difícilment es pot considerar un film parlat o sonor. En canvi, la segona part del comentari, referida al film *Prim*, és molt més probable, ja que aquest film de 1930, de José Buchs, es va realitzar mut, però davant la importància que va adquirir el cinema sonor es va haver de sonoritzar ràpidament per estrenar-lo, amb l'objectiu que tingués un cert èxit en taquilla. Abans d'aquest comentari tan confús, en el mateix número de la revista *El Francolí*, Jordi Roca i Armengol (p. 26), el contradiu dient:

> El cinema sonor féu acte de presència al cinema del Centre Cultural el 2 de febrer de 1936 amb les pel·lícules *El Delator* i *La diosa de fuego*.

És una afirmació que també sembla difícil d'acceptar si pensem que en un poble on hi havia llavors dos locals funcionant i fent-se la competència entre si es tardés tant a fer cinema sonor. En aquest panorama, és complicat entendre que el cinema sonor, una novetat molt important per ressaltar un local per sobre dels altres competidors, com passava a les ciutats i els pobles mitjans, trigués 6 anys a arribar a l'Espluga de Francolí. No tenim constància dels títols projectats als cinemes de l'Espluga de Francolí als anys trenta, per la qual cosa es fa difícil establir una data exacta sobre l'arribada del cinema sonor al poble amb aquestes dades escasses. El que sí que sabem és que l'any 1934 ja funcionava una mena de sistema sonor al cinema Francolí, perquè a l'*Anuario cinematográfico español* de 1935 s'hi afirma que aquest cinema estava equipat amb un equip sonor Victor Sincronic. Aquest sembla que era un equip de sincronització d'imatge i so mitjançant discos a través d'un gramòfon. Un d'aquests sistemes era comercialitzat per l'empresa Viktor Talking Machine. Aquests sistemes es van inventar a la dècada dels

anys deu, i això fa creïble en certa manera aquell record que comentaven abans de la projecció del film *Metropolis* sonor, ja que podria ser una projecció sincronitzada amb discos, on es reproduïa la música creada per al film. Però hem de tenir present que es considera cinema sonor quan el so òptic (franges de so llegides per un lector de llum) s'incorpora a la pel·lícula (suport de la filmació), i el que hem explicat no sembla que sigui així.

En fi, deixant de banda aquest misteri dels inicis del cinema sonor a l'Espluga de Francolí, el que hem vist en aquest recorregut per la història del cinema en aquest poble en les primeres dècades del segle xx és que habitualment funcionaven, regularment, a patir dels anys vint dos locals cinematogràfics i projeccions puntuals en altres llocs. A més, hem pogut documentar l'existència de sis locals de cinema o llocs on es va projectar cinema. Amb això, indubtablement, la història del cinema a l'Espluga de Francolí és molt més rica i interessant del que ens havien explicat fins ara, encara que només sigui per la primera projecció cinematogràfica a la comarca, les relacions del cinema amb els balnearis o l'incendi de la cabina del cinema Francolí.

4. Montblanc



Situat al sud-oest de la comarca, és la capital de la Conca de Barberà i dista 37 km de Tarragona. A més, fa de frontera amb l'Alt Camp i és el terme municipal més extens, amb 91 km^2. Les raons de la seva gran extensió són les diferents agregacions, sobretot la de Rojals. És un terme municipal accidentat, especialment en la part sud-occidental, per la presència de les muntanyes de Prades i la serra Carbonària. La part baixa del territori l'ocupen les conques del riu Francolí i el seu afluent Anguera. El 80% d'aquest terme municipal és sòl erm i forestal, i només un 15% és agrícola. Una activitat, l'agrícola, que ja no és la principal activitat econòmica de Montblanc, ja que té una incidència econòmica marginal i amb dedicació a temps parcial. Els principals cultius són la vinya i els cereals, encara que també hi ha oliveres, ametllers i avellaners. La vinya ha marcat l'evolució social del municipi amb la crisi de la fil·loxera, al final del segle xix, i el moviment cooperativista. El cooperativisme ha permès el desenvolupament d'una indústria vitivinícola d'elaboració de vins amb denominació d'origen i de cava, i també ha desenvolupat l'elaboració d'oli. Al costat de l'agricultura destaquen, al sector primari, les granges avícoles i de porcí. Però, tot i la gran importància de l'agricultura en el passat, Montblanc sempre ha estat una vila amb una

activitat econòmica diversificada, encara que a partir dels anys setanta el desenvolupament industrial del municipi li ha permès passar de ser un centre comercial rural a un municipi amb una implantació industrial destacada. Les indústries són de tipus mitjà i destaquen les de materials elèctrics, paper i cartró, prefabricats de formigó, articles de viatge i el sector metal·lúrgic. En general, és una indústria diversificada impulsada per l'Ajuntament amb la instal·lació de polígons industrials com el de les Tres Eres, el de Lluís Companys, els Plans de Jori i el Sòl de l'Horta. El sector industrial va començar a decréixer en el percentatge de la gent ocupada a partir dels anys vuitanta, quan el sector terciari experimenta un important creixement. Hi destaquen les activitats comercials d'empreses individuals de tipus familiar, la presència de mercat setmanal, els serveis administratius derivats de la capitalitat de la comarca i el desenvolupament d'un incipient turisme impulsat pels monuments medievals de la vila i per l'agroturisme.

A tot aquest desenvolupament industrial i turístic hi ha contribuït el fet de convertir-se en un centre de comunicacions essencial per la comarca. A Montblanc hi conflueixen la carretera nacional N-240 cap a Lleida, la C-14 cap a Andorra, l'autopista AP-2 cap a Lleida i els trens regionals cap a Lleida i l'AVE cap a Madrid (encara que no hi tingui parada). Aquest nus de comunicació i el desenvolupament industrial ha facilitat que Montblanc sigui sempre el primer poble en nombre d'habitants de la comarca al llarg de tot el segle xx. També hi ha afavorit el fet de ser la capital comarcal i les diferents agregacions. Actualment, a més de la vila de Montblanc, el terme municipal compta amb les pedanies de la Guàrdia dels Prats, Lilla, Rojals, el Pinatell i Prenafeta i els llogarets de Rojalons, la Barceloneta, la Bartra i els Cogullons. En l'actualitat (2016), tot aquest conjunt té 7.290 habitants, gairebé 2.000 habitants més que a principis del segle xx. L'any 1900 el municipi tenia 5.741 habitants i estava en un clar procés de recessió demogràfica per la crisi de la fil·loxera. Malgrat una petita recuperació el 1936 per sobre dels 5.000 habitants, va acabar el primer terç del segle xx (1940) amb 4.598 habitants. Durant la Guerra Civil havia perdut 522 habitants. Però el descens de població no es va parar fins a la dècada dels anys seixanta. El 1950 toca fons, amb 4.421 habitants, i inicia la recuperació que de forma progressiva i constant li permetrà superar de nou la barrera dels 5.000 habitants el 1970, dels 6.000 habitants l'any 2000 i dels 7.000 habitants l'any 2008. La industrialització de Montblanc als anys seixanta li va permetre parar l'èxode que estava patint des de mitjan segle xix.

Amb aquestes característiques, no cal dubtar que la vida cinematogràfica de Montblanc, en el primer segment del segle xx, ha estat molt rica. Malgrat això, no tan intensa com altres capitals de comarca del Camp de Tarragona, ja que aquesta era una vila mitjanament poblada, amb una agricultura en crisi per la fil·loxera que afectava profundament el paper de centre comercial agrícola i la població, ja que estava en un procés de despoblament que no va poder ser frenat fins a la meitat del segle xx. Encara

que, abans de ficar-nos de ple en aquests inicis del cinema en el primer terç del segle xx a Montblanc, ens agradaria comentar les dades inicials amb què partíem. Isaac López, en el seu llibre *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 468-474), esmenta cinc locals al llarg del segle xx en aquest municipi: cinema Foment (1915-1929), cinema teatre La Artesana (1910-1980), cinema Principal (1922-1998), cinema Kursaal (1932-1971) i cinema Casal Montblanquí (1947-2017). De tots, només el cinema Casal Montblanquí, no té cap interès per al nostre estudi. En canvi, les *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* dels anys vint només n'esmenten dos: el Principal Montblanquí, d'Abelló i Solé (1925, 1927 i 1929), i el cinema Obrer Montblanquí (1927 i 1929). A partir d'aquests noms, ara hem de veure la història del cinema a Montblanc. Per a això, hem de començar pel principi i intentar aclarir quina va ser la primera projecció cinematogràfica a la Vila Ducal. D'ençà que el 1986 Andreu Mayayo (1986: 121) va escriure:

> El cinema arribà a Montblanc una tarda de 1899 en un carro de titellaires, personatges entranyablement populars, pòtols portadors d'artefactes sorpresius que deixaven bocabadats els sedentaris pagesos,

la majoria dels estudiosos situen 1899 com la data d'arribada del cinema a Montblanc. Però no hem trobat cap altra font documental o hemerogràfica que avali aquesta data. L'arribada del cinematògraf a un poble de la categoria de Montblanc era una gran notícia que qualsevol corresponsal hauria recollit en les diverses cròniques que realitzaven per als diaris de Tarragona, però no hem trobat res d'això a la fi del segle xix. D'on treu aquesta informació Andreu Mayayo? Segons tenim entès, d'un llibre inèdit, conservat per la família de l'autor, escrit entre 1959 i 1966 per Lluís Vives Poblet i titulat *Narracions històriques de la vila de Montblanch*. Lluís Vives va ser un reconegut escriptor i historiador montblanquí que va estar al càrrec de l'Arxiu Municipal de Montblanc. Havia nascut a Montblanc el 1900, per la qual cosa no va viure aquesta projecció de 1899, ni possiblement recordava les primeres, ja que era molt petit. Va morir el 1974 a la seva vila natal.[26] Ell descriu aquesta primera projecció de la manera següent (Vives 1959-1966: 508):

> Mentrestant la llavor del cinematògraf sembrada pels francesos havia fructificat, i tota mena de llanterna màgica era titllada pomposament d'espectacle cinematogràfic, que a càrrec d'humils titiritaires ambulants, anaven pels pobles a fer-ne exhibicions com a maravella mai vista. Generalment viatjaven amb carromato, feien espectacles de nit a les places públiques, i cobraven amb voluntat del que'l públic en volgués pagar. Així arribà una tarda de setembre de 1899 el cinema a Montblanc, quedant instalat el carromato que feia de cabina i de vivenda dels titiritaires, davall dels porxos del casal Des

26 Vegeu una biografia més extensa a: Grau, J. M.; Badia, F. (2008). *Diccionari biogràfic històric de Montblanc*. Montblanc: Fundació Martí l'Humà. Tot Conca, p. 242.

> Clergue de la nostra Plaça. Més aquell fou un setembre plujós, fresqívol, i mal acompanyat per estectacles a la via pública, en el qual el veremar d'aquell any molt penós i escaç de gent, motiu pel qual, en vista que'l negoci del cinema no rutllava fi, ni de cap manera, el titiritaire i llur familia —dona i fills— es llogaren de veremadors, i així pogueren, durant aquella temporada, d'omplenar la panxa cada vespre. I els agradà tant la nova vida, que s'instalaren a una casa del carrer Major, i es feren montblanquins, per espai d'un parell d'anys. La llanterna màgica quedà muntada en un racó de la botiga —que feia de sala d'espectacles— i cada diumenge hi havia sessió de vistes fixes que's projectaven sobre un llençol que feia de pantalla. Dita llanterna màgica era un aparell òptic que rebia claror interiorment per un potent llum de petroli el qual projectava i amplificava les figures trassades damunt de vidre, i les quals quedaven mapades a la blancor del llençol estès a l'altre extrem de la botiga. Els titiritaires comptaven amb un remanet de vidre de vistes fixes o diapositives, i també amb dibuixos animats, que l'operador tenia cura de passar-los ràpidament per damunt del focus lumínic, donant la sensació de que les figures es movien i que àdhuc caminaven, deixant bocabadada a la gent. I això era aleshores el cinematògraf.

Hem deixat aquest paràgraf tan llarg perquè explica perfectament la visió que Lluís Vives té d'aquesta projecció de 1899 i de la posterior evolució dels titellaires. Aquesta és la referència que tothom repeteix com la primera projecció cinematogràfica de Montblanc, per frases com «fan cinema» o «això era aleshores el cinematògraf». Però la veritat és que no era així. El primer paràgraf de les memòries de Lluís Vives elimina del tot el fet que aquesta projecció fos d'un cinematògraf, ja que ell mateix afirma que era una llanterna màgica, cosa que després reitera unes quantes vegades i la reforça amb afirmacions com que van fer projeccions de vistes fixes o diapositives. Per tant, aquesta família va venir amb una llanterna màgica el 1899 i va fer algunes projeccions sense èxit al poble i després va traslladar l'aparell a la botiga que van muntar. Però les llanternes màgiques no són un cinematògraf, sinó un dels molts aparells precursors del cinema. Les llanternes màgiques es coneixen des del segle XVIII i molt probablement algun firaire, abans de 1899, ja va projectar imatges amb una llanterna màgica a Montblanc. Aquests aparells són molt similars als projectors de diapositives i projecten plaques fixes, normalment amb dues imatges, i els més avantatjats, els de finals del segle XIX, realitzaven diferents efectes visuals. Amb aquests aparells van circular per Europa i per tot Espanya veritables teatres òptics amb espectacles sofisticats, però no eren aparells que projectaran imatges en moviment, que és la diferència essencial amb el cinematògraf.

Així que la projecció de 1899 no era de cinema, però la idea de les projeccions cinematogràfiques ambulants al carrer sembla molt present en la memòria dels montblanquins. L'any 1961, Josep M. Poblet (1961: 136), escriptor i polític nascut a

Montblanc el 1897 i mort a Barcelona el 1980, escrivia en les seves memòries, titulades *La meva terra*, que:

> El cinema, tret de l'aparició d'algun passavolant, que projectava films de pa sucat amb oli, moltes vegades en plena via pública, bo i passant el platet, encara no havia instal·lat els seus reialmes.

Per ell les projeccions a les sales d'actes de les societats no eren cinema. Així, que la següent projecció que comenten Andreu Mayayo (1986: 121) i Núria Medrano (2011: 130), seguint el llibre de Lluís Vives, a L'Artesana l'any 1904 —projecció que analitzarem més endavant— no era cinema per Josep M. Poblet, perquè no es fa en un local *ex professo*. Tot i que Lluís Vives (1959-1966: 509) afirmi que amb la projecció de 1904 a L'Artesana quedà «amb aquella exhibició inaugurada la cinematografia a Montblanc, per mitjà d'una màquina elèctrica projectada per un reflector», la veritat és que en aquell any sembla que el cinema ja formava part de la programació de les societats de Montblanc i era un element d'enfrontament entre elles. Perquè la primera projecció cinematogràfica documentada és de 1902 al Foment. El *Diario del Comercio* de Tarragona del 3 de maig de 1902 publica, entre les diverses notícies de la crònica enviada el 29 d'abril pel corresponsal a la vila, la següent: «Actualment funciona un cinematògraf al casino «El Fomento»; consta amb un extens y variat repertori que'l publich visita forsa.»

El Foment havia estat creat el 1898 i la seva seu social era al carrer Major, en una casa propietat de Josefa Cabestany, que era veïna de Barcelona, i on als baixos hi havia una botiga.[27] El Foment era un casino – societat recreativa de tendència catalanista. Segons Judit Albalat (2003: 237), «el Foment era freqüentat per la gent més rica de la vila» i, com tota societat de l'època, realitzava diferents activitats, com reunions, balls, actes culturals i teatre. El grup i la secció de teatre van ser molt importants a la fi del segle xix i al principi del segle xx. En aquests anys, aquesta societat competia per oferir les millors representacions i actes culturals amb la societat L'Artesana, amb la qual tenia una pugna social i cultural destacada. Així, el cinema passarà també a formar part d'aquesta rivalitat. I encara que el teatre era l'activitat cultural més important d'aquesta societat, l'any 1907 el cinematògraf ja hi havia entrat de ple, tot i que encara no era prioritari. Entre 1902 i 1907 les sessions són esporàdiques, però cada vegada més freqüents i per això es contractaven empresaris de cinematògrafs itinerants que oferien el seu espectacle a la sala de la societat. Segons Lluís Vives (1959-1966: 509), fins a 1906 al Foment hi ha sessions quinzenals, amb un projector comprat per la societat que posava en marxa el «fuster i campaner de la parròquia, Matias Rosell». L'any

27 v. la Instància presentada l'11 de febrer de 1919 per Juan Anglés Farriol, en nom de Josefa Cabestany, a l'Ajuntament de Montblanc demanant permís per realitzar unes obres en aquesta casa. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17041.

1906, de nou segons Lluís Vives, «ja era establert el cinema amb caràcter fixe, i funció setmanal els diumenges a la tarde, salvant sempre que la societat no hi cel·lebres sarau». Però una notícia del setmanari *La Conca de Barbará* del 22 de desembre de 1906 dona a entendre que aquestes sessions són encara esporàdiques. Així, per les festes de Nadal es contracta projeccions d'un aparell Lumière, tal com explica el periodista, que fa una recomanació final per assistir-hi:

> Ab l'éxit mes falaguer fou acullit l'espectacle cinematográfich que s'ha instalat pera aquestes festes en lo teatre del Foment. En algunes seccións hi hagué espentes pera entrar en lo local; y no ho diem hiperbolicament. Per això cal cridar la atenció de la presidencia d'aquella Societat pera que disposi lo que cregui conveniente a fí de que l'accés al teatre's fassi més ordenadament en les successives seccions.
>
> L'espectacle fou de lo més perfecte qu'hem vist en son genere en aquesta Vila, donchs les películes son presentades ab forsa netedat y algunes d'elles entretenen de debó al espectador. La marca «Lumiere» que porta la máquina del cinematógraf es de primera y está ben ajudada per la potencia llumínica, clara y fixa que li dona la fábrica de electriticat de la nostra Vila.
>
> Tot aixó y apart de que l'empresari accedint a prechs que li han fet, aumentará'l número de películes de cada secció, del que donava, fá que no titubejém gens en recomanar l'espectacle al llegidor si vol passar un rato agradós en aquestes pesades vetlles d'hivern, ara que li tipa.

L'any 1907 les coses canvien: es fa fora del local un dels empresaris itinerants que es contractava i un grup de socis, constituïts en empresa, tal com afirma el diari setmanal *La Conca de Barbará* del 5 de gener de 1907, prenen les regnes de les projeccions amb un nou cinematògraf i un fonògraf. Però les projeccions cinematogràfiques perden l'exclusivitat i les sessions de cinema s'alternen amb representacions teatrals, que ocupen les hores més destacades, tal com explica *La Conca de Barbará* en la següent notícia del 12 d'octubre de 1907:

> Demá a la tarde rependrá ses progeccions lo cinematógraf del Foment. Al vespre funcionará alternant ab lo quadro d'aficionats organisat de poch, qui representará les peces *Una afaita clatells* y *Peró…* acabant ab un ball de societat a la sala del café.

Durant aquests anys es van intercalant representacions teatrals i projeccions cinematogràfiques amb passi de films i audicions de fonògraf, però poc hem pogut esbrinar de la programació, encara que hem de destacar la projecció del febrer de 1907 del film de Ferdinand Zecca *Vida, pasión y muerte de Nuestro Señor Jesucristo* (*Vie et Passion de NS Jesús-Christ*), que s'acabava d'estrenar aquell any a França i que és un dels primers grans èxits del cinema mundial. La projecció és anunciada al setmanari *La Conca de Barbará* el 16 de febrer de 1907. En el mateix anunci es dona detall que

hi havia tres sessions: a les 18 h, a les 20.30 h i a les 21.30 h. Aquestes sessions es realitzaven els dissabtes, diumenges i dies festius. Desconeixem la capacitat d'aquest local, però, segons Lluís Vives (1959-1966: 510), en aquests anys actuava un explicador, encara que amb una manera particular de fer les coses en relació amb el que es coneix d'aquesta figura en altres cinemes. Ell narra que:

> per tal d'il·lustrar al públic, mentre la cinta era pasada una mena de predicador anava explicant en veu alta el que ocorría a la pantalla, i d'aquesta manera els assitents no perdien el fil amb el canvi d'escenes. El parlador era un venedor ambulant de caramels de Reus que li deien «El Caramelitos», ell mateix es fabricava la mercancia, i cada festa pujava a Montblanc. Amb gorra i devantal blanc voltava per la vila fent la cantarella de «caramelitos, caramelitos», i després, sense deixar el caixó de les llaminadures, es plantava al mig de la sala del Foment per fer el sermó que hem esmentat.

De mica en mica al Foment el cinema va deixar de ser-hi important i els aparells comprats pels socis es van anar quedant obsolets. Així, en una ressenya sobre un curs d'agricultura que apareix al diari *El Poble* del 13 de novembre de 1913, es dona a entendre que la màquina de cinema estava feta malbé, ja que es comenta que:

> és llàstima, si, sentim vivament i no podem menys que exposar-ho per a qui pugui correspondre, que valía la pena de tenir resolta de molt abans la qüestió de les projeccions; doncs si la Canadiença no necessita saber d'agricultura, nosaltres si, y, per tant, valia molt la pena tenir resolt aqueix extrem disposat a temps un gasòmetre per a evitar que's malmetessin aquells hermosos clixés representatius dels ceps y plantes que gràficament haviem de coneixe, portant-los i gracies devant la potent màguina del Cine. Sempre se'ns veu lo llautó.

Possiblement, durant aquests anys el cinema va anar perdent pes al Foment, alhora que també perdia importància la societat. Segons Judit Albalat (2003: 239):

> Després de la Gran Guerra, l'entitat quedà fortament ressentida. Alguns socis es donaren de baixa i d'altres optaren per concórrer el local de la competència: L'Artesana [...]. Aquest declivi propicià que l'Associació Catalanista els proposés la compra del local. Finalment, la Junta del Foment només cedí al lloguer del segon pis. La convivència d'ambdudes societats va ser molt curta, perquè l'any 1920 El Foment passà a anomenar-se Joventut Nacionalista.

Tot i que a la vila el seu local es continuarà coneixent com a cinema o teatre Foment.

Gràcies a l'empresa Xalapeira Farré, el cinema va tornar a revifar al Foment, però aquesta nova experiència cinematogràfica durarà escassament dos anys. L'èxit sembla acompanyar les projeccions i durant uns anys només el cinema Foment i el suc-

cessor del cinema Jardí[28] realitzen projeccions a Montblanc. Llavors, el 1922, els amos del nou teatre-cinema Principal decideixen eliminar la competència perquè el seu local tingui l'èxit que esperen i compren tot el material de l'empresa Xalapeira Farré per al seu nou local. Els gestors de l'empresa Xalapeira Farré s'acomiaden del públic a través de les pàgines del setmanari *La Nova Conca* el 23 de desembre de 1922:

> L'empresa Xalapeira-Farré que amb tant de acert regimentà el «Cine Foment», durant uns quants anys, diumenge passat s'acomiadà del públic per haver traspassat tot el material de progecció a l'empresa del «Principal Teatre Montblanquí».

Des d'aquestes columnes ens preguen dits senyors fem avinent a tots els seus fervents favoreixedors que resten agraidíssims de les moltes atencions rebudes.

Amb aquest comiat acaba la relació del Foment amb el cinema. Som als anys vint i hem de tornar a principis del segle xx per veure com el cinema també penetra en altres societats de la Vila Ducal. La primera que veurem és la competència directa del Foment: la Societat L'Artesana.

L'Artesana naixia el 1885, segons Judit Albalat (2003: 239), «hereva de l'antiga Assuzena liberal» i ocupava el palau Alenyà, que a l'època es coneixia com «La Casa cremada de l'Aguiló», al carrer de Sant Josep (actual seu del Consell Comarcal). Segons Judit Albalat (2003: 239):

> A la nova entitat hi confluïen la petita menestralia i l'artesania. Posteriorment, s'anà aburgesant i la convivència entre republicans i carlins acabà amb la desídia dels últims (els partidaris dels carlins decidiren formar una altra entitat).

Però hem de tenir present que era, sobretot, una societat recreativa i com a tal tenia secció de teatre i treballava per oferir balls i altres entreteniments, especialment durant les festes del poble, en què muntaven envelats perquè gaudissin tots els montblanquins. En aquests anys, hi havia una sana competència —com hem comentat abans— entre aquesta societat i el Foment. Per això, l'Artesana aviat incorporarà el cinema entre els espectacles que ofereix. Segons explica Lluís Vives (1959-1966: 508), i avala Núria Medrano (2011: 130), la primera sessió cinematogràfica d'aquesta societat la van realitzar l'any 1904:

> El 1904 els liberals de l'Artesana demanaren permís per fer una demostració de l'autèntic cinematògraf, concedit el qual, la junta realitzà una activa propaganda, feu sortir la música pels carrers, i anuncià preus populars a quinze cèntims l'entrada. L'espectació que aital demostració cinematogràfica despertà fou enorme, omplenant-se la sala de gom a gom. Obrí la festa la Música Vella tocant unes peces de concert, anant la pri-

28 Vegeu, per exemple, el programa de la Fira i Festes de Montblanc del 5 al 8 de desembre de 1922 publicat al setmanari *La Nova Conca* del 2 de desembre de 1922. Només s'hi esmenten sessions de cinema extraordinàries per les festes al cinematògraf El Foment i al cinema «Recreu».

> mera part del programa a càrrec d'uns artistes de jocs malabars i d'acrobàcia. Fet el silenci, un senyor foraster pujà a l'escenari i explicà a l'embadalit públic què cosa era el cinematògraf, procurant fer-li-ho entendre el millor que pogué. Moments després eren apagades les bombetes elèctriques de llum oscilant, [...] i tot seguit començaren a moure's a la pantalla les figures que anaren apareixent [...]. La película fou una cinta de celuloide curta i estreta, que'l públic no en tragué l'entrellat, i que malgrat l'inicial conferència, no comprengué rès ni pel cap, ni pels peus. Però el jovent, i els que presumien «d'entesos», aplaudiren bona estona, fins que l'orquestra tornà a enjegar amb un vals-jota.

Però d'aquesta projecció no n'hem trobat cap altra referència documental o hemerogràfica i, tenint en compte els precedents ja comentats sobre la memòria escrita per Lluís Vives, no sabem què pensar sobre aquesta projecció de 1904. En canvi, hem trobat una referència hemerogràfica, encara que poc definida, l'any 1906, que bé podria ser de L'Artesana. El setmanari *La Conca Barbará* del 6 de setembre de 1906 publica la notícia següent:

> L'envelat que diguerem que s'instalaría al carrer d'Aguió es lo de Vilafranca y's diu que's dels bonichs en la decoració interior. En ell s'hi donarán sessions de cinematógraf y de varietats y hi haura, anexe, servey de café, restaurant, etc.»

Aquest envelat es bastí amb motiu de les festes i fires de Sant Maties. El setmanari no específica qui el va instal·lar, però una notícia de 1917 ens en pot donar una pista. El setmanari *L'Escut* del 15 de setembre de 1917 diu que:

> La Artesana per sa part ha llogat un magnífic i espaiós envelat de Vilafranca, de quina ornamentació en tenim excelents impresíons. La instalació del mateix es farà al pati que hi ha darrera del «Cine Jardí», actuant-hi la companyía còmica-dramàtica Ballart-Marsal amb les bellíssimes produccions Magda (extrangera) i La Propia estimación de'n Benavente.

Possiblement aquesta societat utilitzà aquest espai durant les festes per a una instal·lació efímera que ampliés la capacitat del seu local social en vista de la concurrència, encara que això no s'especifica a la notícia de 1906, o bé aquest envelat de 1906 podria ser una iniciativa pròpia no vinculada a cap societat. Josep M. Poblet[29] (1961: 136), a les seves memòries, apunta cap a aquesta última hipòtesi quan afirma que «abans, però, i en el mateix indret, uns forasters donarien a conèixer les primícies d'aquest art, llavors a les beceroles», amb referència als empresaris de Vilafranca contractats per posar l'envelat. Nosaltres ens decantem per pensar que l'envelat instal·lat

29 Josep Maria Poblet i Guarro va ser un escriptor i polític catalanista nascut a Montblanc el 1897 i mort a Barcelona el 1980. Per la seva ideologia es va haver d'exiliar a França, Cuba, Mèxic i als Estats Units després de la Guerra Civil, i no va poder tornar fins als anys cinquanta a Catalunya.

el 1906 al carrer d'Aguiló era de la Societat L'Artesana, ja que la societat tenia llavors la seu a prop d'aquell indret i aquest era l'espai habitual d'ús per a les seves activitats durant festes.

El que també sembla una hipòtesi plausible és que L'Artesana no va comprar un projector i les seves sessions van haver de ser esporàdiques o realitzades per empresaris cinematogràfics itinerants rebotats d'altres societats, com va passar l'any 1907. Així, segons el setmanari *La Conca de Barbará* del 5 de gener de 1907, «lo cinematógraf que d'uns quants dies ensá funcionava al Foment, s'ha trasladat a la Artesana, hon l'empresari d'aquell se proposa reanudar les sessions cinematográfiques». Després d'aquesta notícia no hem trobat cap altra referència cinematogràfica a aquesta societat, tot i que Elena de Ortueta (2011: 382), en un petit estudi sobre l'espai urbà de Montblanc, comenta que «la Societat L'Artesana que va funcionar en els primers anys com a teatre i, posteriorment, l'any 1919, Ramón Salas va condicionar les instal·lacions teatrals i el jardí per a situar un cinema: els gustos havien canviat». No sabem molt bé si s'ha confós amb un altre cinema, perquè L'Artesana no apareix a les guies cinematogràfiques ni als fulls d'espectacles de la matrícula industrial com a cinema fins a 1936, o bé l'any 1919 adequa la sala d'espectacles per fer-hi cinema permanentment. Sí que hem trobat notícies d'altres activitats com els balls i les representacions teatrals, però no de projeccions cinematogràfiques.

Precisament, per l'anotació de la matrícula industrial de 1936, sabem que la capacitat del seu teatre era de 210 localitats, que es repartien en 30 llotges, 150 butaques i 30 entrades generals. Però això era l'any 1936, després de l'abandonament del local social de «La Casa cremada de l'Aguiló», al carrer de Sant Josep, el 1924. Segons explica Judit Albalat (2003: 241):

> El 25 de maig de 1924 L'Artesana va canviar d'emplaçament. El Foment feia poc temps que havia desaparegut i, després de prendre la decisió de no voler ajuntar-se amb els catalanistes, oferiren el local a L'Artesana. Aquests, hereus dels menestrals i dels pobres de la vila, no van tenir cap inconvenient per quedar-se el vell Centre Montblanquí, que aleshores allotjava El Foment.

Els dies 1 i 2 de juny de 1924, en plena festa major, es convidava els socis i tots els montblanquins a la «inauguració oficial del nou domicili situat al carrer Major, núm. 79».[30] Deu anys després, el 1934, segons *La Vanguardia* (29 de març de 1934), la societat aprova el projecte de construcció d'un nou local:

> En reunión general celebrada por la Sociedad Recreativa La Artesana, acordóse con gran entusiasmo y por unanimidad, la construcción de un nuevo edificio social de nueva planta, que responda a las necesidades de dicha entidad, y a cuyo objeto fue nom-

30 v. ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. CAT-ACCB310-29-T-243.

> brada una Comisión para llevar a cabo los trabajos necesarios para convertir en realidad tan loable proyecto, que ha sido favorablemente acogido por toda la población.

Sembla que el projecte no es dugué a terme, però l'entitat es mudà a un nou local al mateix carrer Major, però uns números més; no al 79, sinó al 105. En aquest sentit, tal com apunta Andreu Mayayo (1986: 394), l'any 1935 L'Artesana (propera a la política de la Lliga) comprà per 30.000 pessetes el local del carrer Major, que fins aleshores ocupava l'Ateneu Obrer de Montblanc (ex-Centre Republicà Catalanista), vinculat a l'esquerra. I suggereix Mayayo que aquest moviment podria formar part de la repressió de les dretes locals després dels fets d'octubre de 1934 i de l'ascens de la Lliga a l'Ajuntament. La disputa pel local no acabarà i, amb la Guerra Civil iniciada, el 6 d'agost de 1936, el Comitè Comarcal d'Esquerra Republicana de Catalunya envia una carta al Comitè Antifeixista de Montblanc[31] en què els comuniquen que:

> per tal de donar satisfacció als nostres anhels de reparació humana, a darrera hora d'avui hem procedit a la incautació del local del carrer Major, núm. 105, estatge que era de la «Societat Artesana» i que nosaltres perdèrem per les opresions patides accentuades en grau superlatiu per el gloriós 6 d'octubre del 1934.

Finalment, el Comitè Antifeixista es farà càrrec del local al setembre, tal com ens indica *La Vanguardia* del 30 de setembre de 1936:

> Los partidos políticos y sindicales representados en el Comité Antifascista local, se han instalado agrupadamente y bajo el nombre de Casa del Pueblo, en el local propiedad de La Artesana y que recientemente había sido incautado por el «Centre Republicà Autonomista d'Esquerra».

Malgrat això, durant aquests anys sembla que no va funcionar i es va utilitzar per a altres usos. Després de l'ocupació franquista de Montblanc, el 22 de maig de 1939 el governador civil autoritza «la continuidad de dicha entidad y funcionamiento de la misma»,[32] tot i que les projeccions cinematogràfiques no es van reprendre, segons Isaac López (2015: 470), fins a 1950, ara com a Cine Ducal d'Acció Catòlica i gestionat per l'Església.

En aquests primers anys del segle xx, moltes societats s'apunten a la moda de donar sessions de cinematògraf, tant si són recreatives com si són polítiques. En moltes són sessions molt puntuals, com en el cas del Centre Unió Republicana. Aquesta era una societat de caràcter polític que tenia com a objectiu: «defender y propagar,

---

31 Carta datada el 21 d'agost de 1936. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-22507.

32 Carta del Governador Civil de Tarragona drigida a l'Ajuntament de Montblanc, datada el 6 de juny de 1939. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-19795.

dentro las leyes, las ideas republicanas y democráticas».[33] Fundada el 23 de novembre de 1903, recollia la tradició republicana i es convertia en suport del nou moviment republicà que va arribar a tenir una gran importància en el districte electoral de Valls-Montblanc, ja que va aconseguir representació parlamentaria. Una de les seves figures polítiques més destacades va ser Matias Guarro i Ribé, diputat provincial el 1913, alcalde de Montblanc entre 1899 i 1902 i president del Centre el 1905. Durant el seu mandat, concretament el 1907, el Centre va fer sessions de cinematògraf per les festes com explica el setmanari *La Conca de Barbará* del 28 de setembre de 1907: «Durant les festes, a la societat «Unión Republicana» hi haurá sessions de cinematógràf y a la «Cooperativa», a la «Juventud Republicana» y a la «Artesana» s'hi faran los balls de costum de tot l'any.» Sent aquesta l'única referència trobada en la documentació arxivística i hemerogràfica, hem de pensar que aquestes sessions van ser una excepció dins de la programació d'activitats del Centre Unió Republicana. Això sí, el republicanisme montblanquí tornaria a estar relacionat amb el cinema l'any 1936. La matrícula industrial d'aquest any esmenta que el Centre Republicà Autonomista, que s'havia fundat el 1935 després de la repressió del republicanisme a Montblanc pels fets de 1934, tenia un local al carrer Major, 79, amb una capacitat de 180 localitats, de les quals 130 eren butaques i 50 eren generals. Possiblement en aquest local s'hi feien projeccions cinematogràfiques, però no ho hem pogut corroborar amb altres fonts. El que sí que hem trobat és que aquest mateix any, després de l'esclat de la Guerra Civil, el Comitè Comarcal d'Esquerra Republicana de Catalunya s'apropia a l'agost del seu antic local del carrer Major, 105, on llavors estava instal·lada la Societat L'Artesana, com ja hem comentat abans. Però tampoc hem trobat cap constància documental que en aquest local s'hi fes cinema durant els anys de la Guerra Civil.

Relacionades amb aquestes dues últimes entitats republicanes, tenim el cinema de l'Orfeó Montblanquí. Aquest neix com una secció de la Joventut Nacionalista l'any 1920.[34] La Joventut Nacionalista, de clar caràcter catalanista, havia sorgit el 1918 i s'ha de reformular el 1923 per la repressió contra el catalanisme de la dictadura de Primo de Rivera. La societat no desapareix, sinó que passa a denominar-se Centre de Lectura fins a 1926. Entre 1926 i 1930 es denominarà Orfeó Montblanquí fins a 1930 i, després, successivament passarà a anomenar-se Centre Català entre 1930 i 1931, Centre Republicà Catalanista entre 1931 i 1933 i Centre Republicà Autonomista d'Esquerra

33 Carta del Centre Unió Republicana drigida a l'Ajuntament de Montblanc, datada el 19 de setembre de 1910. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-19764.

34 Jaume Ferrer i Puig va realitzar el 2015 una extensa tesi doctoral dirigida per la Dra. Maria Campillo i Guajardo sobre la figura de Josep Maria Poblet i Guarro. Gràcies a la vinculació de Josep Maria Poblet i Guarro amb l'Orfeó Montblanquí, podem seguir la trajectòria d'aquesta entitat. És, per tant, d'ella d'on hem extret la informació relacionada amb aquesta entitat. Ferrer i Puig, Jaume (2015): *Josep Maria Poblet i Guarro (1897-1980): Periodisme, literatura testimonial i memorialisme.* Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona (inèdita), p. 50, 53, 75, 79 i 425-431. A més, en aquesta tesi també s'hi comenta la vinculació d'aquest montblanquí amb la distribució cinematogràfica en l'estada que fa a Alacant i a Madrid.

(del qual ja hem comentat abans la relació que tenia amb el cinema) entre 1935 i 1936. Al començament, la Joventut Nacionalista ocupa les dependències de la Societat El Foment, que els arrenda el local. Però el mateix any de la presentació oficial de la secció de l'Orfeó, la Joventut Nacionalista inaugurava el nou local al carrer de Riber. Un local que no els duraria gaire, ja que «aviat es traslladarà a l'antic local dels carlins [...], al tram final del carrer Major» (Ferrer 2015: 53). És en aquest local on es va instal·lar el cinema l'any 1926, dins de l'etapa en què la societat es denomina Orfeó Montblanquí; per això el cinema té aquest nom, tot i que en principi la gestió era privada. Al desembre de 1926 el diari quinzenal *Aires de la Conca* publica la notícia següent:

> NOU CINE. EI dia de la Puríssima s'inaugurà un nou Cine al local teatre de 1'«Orfeó» que's vegé molt concorregut. EI local està arrendat a una Empresa que hi farà cinema tot l'any, mentre no'l tingui de menester la Directiva per donar-hi funcions teatrals, concerts i balls en les diades de consuetut.

L'empresari reusenc Joaquim Pàmies Madurell havia decidit instal·lar un cinema a Montblanc i va escollir el local de l'Orfeó i per això va demanar permís a l'Ajuntament el 6 de desembre de 1926. Tal com es desprèn de la carta de petició, el local devia reunir totes les condicions pertinents per a les projeccions i la instal·lació del projector va ser molt ràpida, ja que el 8 de desembre s'inaugurava. La gestió de Joaquim Pàmies va durar pocs mesos, ja que el 23 d'abril de 1927 el diari quinzenal *Aires de la Conca* anunciava: «NOVA EMPRESA. La del cine de l'Orfeó, passarà la de diumenge vinent a càrrec dels nostres amics En Jaume Bordell i En Macià Abellà, els qui es proposen projectar-hi escullides i valioses pel·lícules.» A partir d'aquí, els canvis seran constants i els podem seguir amb els registres de la matrícula industrial. Així, segons sembla, Jaume Bordell i Macià Abellà deixen la gestió del cinema l'any 1928. Llavors la societat torna a regentar el cinema i Josep Maria Poblet i Guarro figura com a arrendatari. Josep Maria Poblet i Guarro comtinuarà apareixent com a arrendatari els anys següents, però, amb els canvis de denominació de la societat mare, el cinema canvia de nom i passa a dir-se Capitol Cinema a partir de 1930, quan l'Orfeó es converteix en Centre Català. L'any 1934 el cinema deixa d'aparèixer als registres de la matrícula industrial i és probable que deixés de funcionar per aquestes dates, tot i que el local va perviure en mans de L'Artesana i va reaparèixer el 1936, ara com a Centre Republicà Autonomista, del qual ja hem parlat anteriorment.

La mateixa matrícula industrial que ens ha permès seguir la seva trajectoria als anys trenta ens diu que el cinema tenia una capacitat de 310 localitats repartides en 40 per a les 10 llotges, 200 butaques i 50 d'amfiteatre. El local, com hem vist en l'article del quinzenal *Aires de la Conca* de 1926, era compartit amb l'entitat mare, de manera que les projeccions cinematogràfiques convivien amb les activitats teatrals, musicals i els balls que organitzava l'Orfeó o les reunions i assemblees d'entitats o organitzaci-

ons a les quals l'Orfeó llogava el local. També, igual que en altres locals anteriorment explicats, van realitzar sessions benèfiques, encara que en aquestes dates ja estiguessin passades de moda; tot i això, aporten un punt de novetat, ja que el que fan són sessions benèfiques per recaptar fons per als soldats de Montblanc que han de fer el servei militar, i així ho explica *Aires de la Conca* el 12 de gener de 1929:

> BENEFICI PELS SOLDATS. L'Empresa del Cine de l'Orfeó organitzà dimecres passat un benefici pels soldats de la vila. S'hi projectà la formidable producció de la «Ufa» titulada *La Muntanya Sagrada*. Es recaptaren 149,10 ptes. que seran repartides íntegrament i per parts iguals entre tots els joves de la vila incorporats a files, quals adreces i residències respectives es donguin a conèixer a l'esmentada Empresa, per tot el dia de demà.

Sembla, segons el que veiem en aquesta notícia, que l'any 1929 organitzen per primera vegada aquest acte i el van continuar els anys posteriors; almenys tenim constància d'una altra sessió el 1930 explicada també pel diari quinzenal *Aires de la Conca* l'1 de març de 1930:

> A BENEFICI DELS SOLDATS. Per l'Empresa del Cine Orfeó han estat lliurades 10,70 ptes. a cada un dels 17 soldats de la vila que són en files, que són tots els que llurs famílies feren arribar en son coneixement les respectives adreces.

No sabem si va haver-n'hi més després d'aquests dos anys, el que sí que sabem és que l'any següent el Capitol Cinema ha d'enfrontar-se al canvi del cinema mut al sonor. Al març de 1931 amb el film *El preu d'un petó* inauguren el cinema sonor i el diari *Renovació* del 19 d'abril de 1931 explica els canvis i l'estrena de la manera següent:

> CAPITOL CINEMA. Ha hagut instal·lat en aquest local un aparell sonor «Victafon» (doble equip), que va començar a funcionar el dia 27 del passat Març, projectant-se com a inauguració la pel·lícula *El precio de un beso*, agradant molt al públic que va omplir el local totes les sessions que es varen donar de l'esmentada pel·lícula.

A més d'aquest títol, a la premsa només hi hem trobat dos títols més projectats en aquest cinema, però que en aquest cas són de cinema mut: *Otello o El moro de Venècia* (*Othello*), film alemany de Dimitri Buchowetzki de 1922, projectat l'any 1927 i *El setè Cel* (*7th heaven*), film americà de 1927 de Frank Borzag, projectat el 1928.

Finalment, ens queda el període de la Guerra Civil, que, com ja hem vist abans, paralitzarà totes les activitats cinematogràfiques de moltes societats de Montblanc i aquest serà també el cas de l'Orfeó, que deixarà d'existir definitivament durant la dictadura franquista.

Una altra societat que també apareix lligada al cinema a Montblanc és la Lliga Regionalista. Aquesta era una filial del partit fundat per Francesc Cambó l'any 1901,

de caràcter catalanista conservador. El 1923 la dictadura de Primo de Rivera l'il·legalitza fins que va caure el 1930. Durant la República, la Lliga torna a l'activitat política, però perdent l'hegemonia que havia tingut abans i l'any 1933 es canvia el nom per Lliga Catalana. A Montblanc, segons el registre del Govern Civil d'associacions, torna a l'activitat el 1932 com a Lliga Regionalista de Montblanc i pobles agregats.[35] El 1934 la Lliga decideix organitzar una sèrie de sessions de cinema familiar. La primera notícia d'aquestes sessions apareix al diari quinzenal *Aires de la Conca* del 3 de febrer de 1934, en el qual es comenta:

> APLEC DE JOVENALLA. Ahir, a la Sala d'actes de la Lliga Regionalista s'hi reuní gran aplec de Jovenalia per passar la vesprada amb projeccions de cine, que resultaren esplèndides.
>
> Demà, s'hi celebrarà altra vesprada, la qual promet ésser també molt concorreguda.

Les sessions es converteixen en habituals aquell any, amb un marcat caràcter proselitista per a l'associació, darrere les quals podem veure l'organització Acció Popular de la Mare de Déu de la Serra, com es pot comprovar en el següent anunci publicat el 31 de març de 1934 al diari quinzenal *Aires de la Conca*:

> **Diumenge de Pasqua**
> A dos quarts de sis de la tarda, selecte programa de cine, al local de la Lliga Regionalista, organitzat per Acció Popular de la Mare de Déu de la Serra.
> *Violetas Imperiales*
> superproducció interpretada per la célebre artista Raquel Meller.
> *Miguel Strogoff o El Correo del Zar*
> emocinonat drama interpretat pels eminents actors Ivan Mosiouskine i Nathalie Kovanko.
> *Tomando el aire*
> cinta còmica interpretada per Paul Parrot.
> **Dilluns de Pasqua**
> A dos quarts de sis de la tarde
> *CARMEN*
> cinta filmada de l'òpera Carmen, interpretada pels reputats artistes Lluis Lerch i Raquel Meller.
> Després es projectaran las pel·lícules del diumenge.
> *Violetas Imperiales*
> *Miguel Strogoff o El Correo del Zar*
> *Tomando el Aire*

35 Vegeu l'expedient 480 del catàleg de la sèrie dels Expedients d'Associacions del Govern Civil de Tarragona de l'Arxiu Històric de Tarragona.

> No deixin passar l'oportunitat de veure aquest programa interessantíssim.
>
> NOTA. La máquina de projeccions ha estat degudament repassada, a fi de que no hi hagi cap interrupció durant l'espectacle.

Aquest anunci conté un parell de qüestions curioses. La primera és l'entitat organitzadora de les sessions que programa unes projeccions lúdiques, sense contingut religiós, en plena Setmana Santa. Aquest grup és Acció Popular de la Mare de Déu de la Serra, un grup vinculat a la Lliga Regionalista, similar al grup creat pel bisbe Josep Torras i Bages a la fi del segle XIX anomenat Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, un grup confessional catòlic de clara tendència catalanista sorgit en plena Renaixença.

La segona qüestió destacada de l'anunci és la projecció d'una sèrie de films muts l'any 1934, quan el cinema sonor ja era plenament consolidat. Així, els títols que s'esmenten són: *Violetes imperials* (1924, *Violettes imperials*), un film francès d'Henry Roussel; *Miquel Strogoff o el correu del tsar* (1926, *Michel Strogoff*), un film francoalemany de Viktor Tourjansky; *Prenent l'aire*, un film de la casa Pathé que després va circular amb projectors domèstics Pathé Baby mut, i *Carmen* (1926, *Carmen*), un film francès de Jacques Feyder. Es veu per aquesta llista de títols que aquestes projeccions no volien fer la competència als cinemes que existien a Montblanc, sinó que l'objectiu era un altre. A més, tenint en compte l'antiguitat dels films projectats —prop de 10 anys des de l'estrena—, resulta curiosa la nota final dient que han repassat la màquina perquè les projeccions siguin bones, la qual cosa ens diu que probablement estaven treballant amb un projector molt antic. Aquesta programació no sembla que sigui d'una sessió puntual un dia, sinó que era habitual dins de les projeccions del cinema familiar, ja que un parell de setmanes després pregonaven el passi de *Metropolis* (1927), film alemany de Fritz Lang i una de les grans obres mestres del cinema mut dels anys vint. L'anunci apareixia al diari quinzenal *Aires de la Conca* del 13 d'abril de 1934 amb la nota següent:

> CINE FAMILlAR. Dissabte, diumenge i dilluns; dies 14, 15 i 16, a dos quarts de 6 de la tarda, al local de la Lliga Regionalista, es projectarà la celebrada pel·lícula *Metròpolis*, drama super-realista i emocionant; interpretat pel popularíssim artista Ernil Jannings.

Sembla indubtable que les projeccions de cinema familiar de la Lliga Regionalista tenien un caràcter més cultural que una altra cosa, però s'hi va poder veure un film local rodat a Poblet del qual parlarem més endavant i dedicat a l'Aplec Catalanista de Poblet. La seva projecció s'anuncià a *Aires de la Conca* el 29 d'abril de 1934:

> L'APLEC DE POBLET. EI film que es va treure d'aquest Aplec, la diada de Sant Jordi; se'ns diu que ha quedat molt bé i que resulta molt animat i de belles perspectives pobletanes.
>
> Serà projectat al Cine familiar de la Lliga Regionalista.

D'aquestes sessions de cinema familiar, n'hi havia un precedent l'any 1933. El 22 d'abril, *Aires de la Conca* publicava una àcida crítica a l'Ajuntament per unes sessions de cinema infantil, en què comentaven que:

> Van confeccionar, amb els diners del poble —dels que hi estaven conforme i dels que no ho estaven— un programa de festes, que repartien els empleats del Municipi.
> I deien que farien: la vigília, a les nou, gran concert a la Plaça; el dia 14, a les 10 del matí, Cine infantil i instructiu de franc —tira péixet!—; al migdia, manifestació pels carrers; i després, ballada de sardanes a la Plaça. [...]
>
> La funció de Cine pels infants, malgrat ser gratuïta, no pogué ferse, perquè els infants no hi anaren. Estava senyalada a les deu del matí del Divendres Sant. Fou el segon èxit.

La crònica no dona cap referència d'on es va realitzar aquesta projecció i no apareix en cap altre diari dels que hem consultat d'aquell any. En principi tenim dues hipòtesis: una seria que és una iniciativa de l'Ajuntament, que lloga un dels locals existents i organitza una sessió matinal de poc èxit, i l'altra seria que aquestes sessions van ser un precedent del cinema familiar impulsat per Acció Popular de la Mare de Déu de la Serra o la Lliga Regionalista que van incloure en el programa de les festes i que va tenir un èxit moderat. Aquesta darrera suposició ens porta a pensar que la sessió era una mena d'assaig de les funcions de cinema familiar que possiblement es van posar en marxa cap a la segona meitat de 1933. Nosaltres ens decantem per aquesta última possibilitat per certes similituds entre les dues sessions. El que també sembla evident és que el cinema familiar no va anar més enllà de 1935 i segurament va fracassar perquè projectar cinema mut en plena expansió del sonor i amb la forta competència dels altres locals amb cinema sonor de Montblanc sembla més una missió impossible i altruista que un fet lògic i d'èxit. Per això considerem que al final de 1934, quan ja no tenim més notícies a la premsa d'aquestes sessions, van deixar de fer-se.

Després d'aquest repàs a les societats i la seva relació amb el cinema, ens agradaria veure ara els locals creats a Montblanc essencialment amb la idea de projectar-hi cinema. El primer és el cinema Jardí. El considerem el primer perquè la mateixa instància de petició de les obres d'adequació del local de 1908 deixa molt clar que l'objectiu del propietari era «construir un local dedicado a cinematógrafo en el patio».[36] Segons comenta Andreu Mayayo (1986: 121):

36 Instància de sol·licitud datada el 17 de juliol de 1908. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17030.

> un empresari barceloní [en 1908] [...] inaugurava el cinema «Jardí», sembla que per raons de faldilles —el cinema era regentat per una amiga seva de ciutat— i no pas per l'esperit de portar el nou invent als pobles.

Aquesta referència Andreu Mayayo també l'extreu del text inèdit de Lluís Vives (1959-1966: 510), en què es comenta que:

> uns empresaris de Barcelona vingueren ací, compraren un pati al carrer de l'estació, i edificaren un local exprofés que el batejaren amb el nom de Cine Jardí. Sembla que els empresaris eran un parell de trempats, un d'ells fabricant de teixits amb molts diners, que enviaren ací a una mosa amiga seva que feia de taquillera i administradora, motiu pel qual el fabricant venia de tant en tant a vigilar el negoci. Després l'administració passa a l'altre soci, i sembla que finalment quedà aquest sol.

Un d'aquests empresaris era Salvador Busquets Codina, que era natural de Canet de Mar, on residia, segons figura a la instància de petició del permís d'obres. El cinema s'instal·là al «patio propiedad de D. Fernando Chaparro y Papiol, situado en la calle de Aguiló, de esta villa, en la parte o extremo interior de dicho local o patio». El local que s'inaugurà l'any 1908 no era un «cine de barraca», com afirma Isaac López (2015: 468), sinó un edifici d'obra que necessità una sèrie d'ajustos per complir els requisits necessaris que establia la legislació de l'època per a locals d'aquesta mena. La instància de petició del permís d'obres especifica les obres exteriors que s'hi va dur a terme: canviar la porta d'entrada perquè s'obri cap a fora, obrir una finestreta que servís de taquilla, posar una porta de reixa de ferro a continuació de la taquilla, obrir una altra finestra cap a l'exterior del pati, fer la canalització de les aigües exteriors de la teulada mitjançant canalons i construir set pilastres de maons al pati tancades amb planxes de cautxú. Les obres van ser aprovades per l'Ajuntament el 21 de juliol de 1908 i poc després iniciava les activitats cinematogràfiques. No era un gran edifici, però era una estructura estable amb materials sòlids com maons i rajoles i no la fusta i teles habituals de les barraques de fira. Un aspecte característic i propi del local, que li donava nom, era el jardí annex que es llogava a altres entitats o que la mateixa empresa del cinema utilitzava per a altres espectacles, com podem veure en aquesta ressenya de setmanari *Gazeta de la Conca* de l'1 de juliol de 1911:

> En lo cine-teatre del carrer d'Aguiló, desde demá, y segurament durant tot l'estiu, durant les sessions de la nit, donará amenitat a l'espectacle un quinteto qui, en los jardins anexes, hi lluhirá lo seu repertori musical.

Un jardí que és descrit per Josep M. Poblet (1961: 137), que el va veure, de la manera següent: «El petit jardí que voltava l'edifici —d'ací li venia el nom—, amb uns quants arbres acabats de plantar i unes flors, més o menys raquítiques, feien passar les hores».

A poc a poc l'edifici s'anà millorant, a mesura que anaven canviant els propietaris o les inspeccions i la legislació els obligava a fer-ho. La primera reforma és de 1910. Aleshores, els nous propietaris del local, els germans Anton i Maties Amorós Sugranyes, sol·liciten el 3 d'agost de 1910 a l'Ajuntament l'autorització per a la

> galeria per al públic [que acaben de muntar] i encara que li consta a l'empresa reunir absolutes condicions de seguretat abans de permetre el axceso a la mateixa sol·licita de V. se serveixi ordenar la pràctica de la inspecció que ho testifiqui.[37]

La gestió dels germans Amorós Sugranyes també dura uns dos anys, com havia passat abans amb la de Salvador Busquets. El 1912 el Cinema és clausurat per un temps, segons informa la *Gazeta de la Conca* del 30 d'agost de 1912. L'arquitecte provincial va detectar un seguit d'infraccions a les normes vigents i va clausurar el local fins que es fessin les obres pertinents. La instància presentada a l'Ajuntament de Montblanc per Juan Martorell Roca parla només d'obrir una porta a l'entrada de 2,20 per 1,80 metres,[38] però, segons la premsa, sembla que també es van fer altres reformes a l'interior. El cinema tornava a obrir per les fires i festes de Sant Miquel de setembre i el diari *La Cruz* de Tarragona el 2 d'octubre de 1912 n'aprofita la reobertura per comentar que:

> Se ha abierto de nuevo al público el Cine llamado «El Jardín» despúes de haberse hecho en el mismo las reparaciones y reformas para que reuniese las condiciones prevenidas por la ley y evitar las conseuencias que se han tenido que lamentar en algunos cines. Son de aplaudir las acertadas medidas que se han tomado para un fin tan humanitario; pero guárdense todas las precauciones para que sea dicho cine lugar de honesta expansión y nunca incentivo de bajas pasiones, ni foco de abominable inmoralidad.

La següent obra es fa als voltants del cinema i per ella sabem que entrar al cinema no era una experiència agradable per als montblanquins. Per una instància presentada l'any 1914[39] pel propietari del terreny on era el cinema Jardí, sabem que fins a aquesta data els espectadors havien de creuar una reguera d'aigües utilitzades en el rec de les hortes adjacents per accedir al local, de manera que devia ser bastant molest per l'olor d'aquestes aigües.

El 1916 la situació de deteriorament del local arriba fins al ple de l'Ajuntament. A finals de febrer, un inspector de Tarragona, segons el setmanari *L'Escut* (26 de febrer de 1916), visita les galeries del Cinema. El mes següent el cinema és protagonista en el

---

37 Instància de sol·licitud datada el 3 d'agost de 1910. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17023.

38 Instància de sol·licitud datada el 24 de juliol de 1912. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17034.

39 Instància de sol·licitud datada el 19 de febrer de 1914. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17036.

ple de l'Ajuntament per un requeriment d'un regidor. *L'Escut* del 4 de març de 1916, en la crònica de la sessió, explica que:

> El senyor Martorell pregunta a la presidencia si es porta a l'Alcaldía l'argument de les películes que's fant al Cine Jardí.
>
> La presidencia li contesta negativament i el senyor Martorell posa a sa disposició un ofici gubernatiu de quatre anys enrrera en quin aixís ho disposa. També diu el mateix senyor que la màquina no està amb les degudes condicions i fins podria haver-hi desgracies deplorables.
>
> El senyor Foraster li contesta i creu qu'el senyor Martorell no tindríe de portar els odis i discrepancies personals que puga haver-hi entre aquet i l'actual empressari del Cine, al Ajuntament per fer-lo servir de cap de turc. Fa veurer els inconvenients que hi ha amb lo que diu el senyor Martorell a més de que es una disposició molt antiga que podria haver sigut molt bé modificada i es dol de que no es fessin aquestes queixes al anterior Ajuntament, de quin també el senyor Martorell en formava part i per lo tant tenia el mateix dret de fer-ho.
>
> El senyor Martorell diu que no més vol es cumplixi lo que diu la llei i si no feu aquestes mocions al Ajuntament passat era degut a que no hi tenia confiança.
>
> El senyor Malet, diu que no entén doncs, perque sempre votava a favor de l'allavors majoría.
>
> El senyor Poblet contesta i prega al senyor Martorell que retiri la seva esmena fins que s'hagi dictaminat sobre l'estat en que's troba el local del Cine Jardí, doncs creu no tardarà gaire, ja que fa pocs díes vingué un inspector amb aquest fi.
>
> Es de conformitat amb lo manifestat pel senyor Poblet, mes interinament i a proposta del Sr. Foraster, es nombra com a delegat del Ajuntament, per assistir a les representacions de cine, al senyor Martorell. I s'alsa la sessió.

En aquesta interpel·lació hi veiem que es barregen tant aspectes de contingut moral dels films projectats com velles picabaralles i la situació del local. Finalment, al juny de 1916 es comunica als empresaris que cal «dos bones escales de ascens i descens per les galeries» (*L'Escut* del 8 de juny de 1916) i que, una vegada instal·lades, poden tornar a obrir. I així es farà, però els canvis continuaran i l'any següent l'artista local Ismael Balanyá pinta una caricatura en les lletres anunciadores del cinema, com diu *La Conca de Barbará* (9 de juny de 1917). Amb aquest últim retoc tampoc es van acabar les obres, sinó que es van continuar amb els canvis de propietaris, la qual cosa propiciarà també un canvi de nom del local. El 1918 el cinema passa a mans de Jesús Vaziete i Botuda, que el rebateja com a Cinema Montblanquí o Cinematògraf Montblanquí i, segons informa *L'Escut* el 23 de novembre de 1918, també realitza obres:

> El nou propietari del «Cine Jardí», En Jesús Vazíete i Botuda, està portant a cap unes importantíssimes reformes, que després d'acabades deixaràn aquell local completament reformat.
> Desitjaríem que'l més falaguer èxit coronés els esforços i que'l públic per sa part el corresponqués.

Quatre anys després, el 1922, nou canvi de propietari i nou canvi de nom. Ara passa a dir-se Cinema Recreo, però aquesta modificació no va agradar als redactors del setmanari *La Nova Conca*, que el 22 de juliol de 1922 comenten:

> Cine «El Recreo». Amb aquest nom obrirà novament les portes a primers d'Agost, el que fins ara s'havia dit «Cine Montblanquí» on s'hi trevalla de ferm amb les obres de reforma que deixaran el local en millors condicions de les molt poques que reunia.
> El nou nom d'aquest Cine, si que no'ns plau; cap li era més escaient i patriótic que'l de «Montblanquí».

Aquest serà l'últim nom del local, però abans de veure'n el final ens agradaria comentar-ne el funcionament. No en coneixem gaire bé l'estructura o la capacitat, però sí que sabem com eren les sessions que s'hi donaven. Josep M. Poblet (1961: 137) recorda de la següent manera el cinema i les projeccions:

> L'entrada valia un ral. El «Caramelitus» explicava els arguments des del costat de la pantalla, amb molta gràcia i una veracitat més o menys autèntica. A l'estiu s'hi estava bé. La fresca [...] ajudava a suportar l'espectacle, fet a base de la projecció de pel·lícules d'episodis que no s'acabaven mai. Cada setmana deixàvem el protagonista penjat en una corda, o se l'emportava el riu, o un tret l'havia malferit. I així, fins al vinent diumenge. [...] A la mitja part, el públic sortia a beure una gasosa. Deu cèntims, i ben gastats. [...] El local, alçat a la bona de Déu, s'aguantava per miracle. O almenys ho semblava. El Matietes baster —com el coneixíem tots—, començava d'esgarrapar les tecles del piano amb molta precisió. Quan queien quatre gotes, et mullaves més a dins que no pas a fora, car a fora hom s'havia previngut de l'aigua.

Aquestes sessions es realitzaven els diumenges i dies de festa a la tarda i nit i eren projeccions que s'acompanyaven d'actuacions de vodevil com podien ser samsons i herculans, entre d'altres. A poc a poc, els dies de cinema es van allargant i els dilluns també hi va haver funció. Una altra cosa que també es va allargar va ser el metratge dels films. Això retallà el nombre de sessions diàries, com avisa l'any 1918 el setmanari *La Conca de Barbará* (15 de juny de 1918) als espectadors:

> Avís al públic. Degut al llarg metratge dels programes l'Empresa del Cine El Jardi fa avinent al públic que sols progectará 2 sessións de Cine: l'una comensará a les 6 de la tarde i l'altra a les 10 de la nit de l'horari oficial, reservant-se'l dret, si ho créu convenient, de progectar part de programa, desrpés de cada sessió, aixis com si per causes

imprevistes o de forsa major se ven obligada a suprimir l'espectacle, el públic no tindrá dret a cap mena de reclamació.

Sessions que també van tenir problemes i incidents. El primer que hem pogut trobar l'hem esmentat abans i és la interpel·lació a l'alcalde de Montblanc en un ple de l'Ajuntament per part del regidor Martorell. D'aquesta reclamació, se'n desprèn animadversió cap al cinema per la projecció de pel·lícules poc decoroses o moralment inadequades. Una crítica constant dels sectors més conservadors de la societat i que comentarem més àmpliament al final d'aquest capítol. També es parla de les males condicions del local, que queden molt ben reflectides en un altre comentari del setmanari *L'Escut* del 28 de desembre de 1918, on es fa una crítica de les estretors de la sala:

> D'un quant temps ençà que al «Cine Jardí» s'hi venen promovent petits incidents a causa de la falta material de lloc que queda entre les files per les quals hi ha de passar el públic al entrar al local, puig que aquell es tant esquifit que fa totalment impossible llur pàs essent la natural molestia dels que cerquen lloc i l'incomoditat dels que ja en tenen.
>
> Al dia de Sant Esteve la cosa es formalitzà un xic més puig la colocació de les files era detestable.

Encara que, la veritat, sembla que els incidents són escassos i només hem trobat una notícia de 1923 que parli d'un enrenou al cinema de poca importància, tal com relata *La Nova Conca* el 17 de novembre de 1923:

> Cine i xibarri. Dijóus al vespre, al Recreo, hi va haver cine i xibarri.
>
> Els del xibarri, quatre brivalls, van ser amonestats pel senyor alcalde.
>
> Però més que a aquests, cal amonestar als del cine, que's permeten engegar certs espectacles que tothom, encara que hi assisteixi, reproba.
>
> Cal buscar un medi perquè aquets incidents no's succeixin.

Un altre problema és el de la llum, almenys al principi. En un anunci d'aquest cinema de 1909 de la col·lecció Antoni Rosselló Sans,[40] podem llegir una nota que diu que «en caso de no haber electricidad, la Empresa posee aparatos para hacerse la luz y continuar las sesiones». Amb els anys el problema es va solucionar i aquest local es va convertir en el cinema de referència als anys deu per als montblanquins. Per això, la informació hemerogràfica és molt més abundant que la dels altres locals on el teatre era molt més important que el cinema. Això vol dir que la premsa dona més títols de pel·lícules projectades, però aquí ens agradaria únicament ressenyar les més destacades,[41] com és la projecció l'any 1913 de *Quo vadis*, la versió més famosa del cinema mut d'aquesta història relitzada aquell any a Itàlia per Enrico Guazzoni. El *Diario de Tarragona* del 24 de juliol de 1913 comentava d'aquesta projecció que:

40 ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. CAT-ACCB310-29-T-634.

41 A l'annex 4.2 hi podem trobar un llistat dels títols localitzats a la premsa, projectats en aquest local.

> Ayer, día 21, en el cine Jardí se exhibieron con un lleno a revosar las películas tan celebradas del *Quo Vadis*. La numerosa concurrencia, compuesta de las más significativas familias de la población, salió muy bien impresionada de la pulcritud y moralidad de tales películas. Hoy han merecido los honores de la repetición, sin haber desmerecido en nada el entusiasmo con que fueron acogidas por el público. Se dice que son propiedad del banco di Roma, con lo cual dicho se está que están visadas por quien corresponde.

Un altre dels grans títols del cinema mut és *Cabiria*, film italià de 1914 de Giovani Pastrone, que a Montblanc es projectà els dies 9 i 10 d'octubre de 1915, i algú, com el diari *El Poble* (16 d'octubre de 1915) es queixà del preu: «Pera, ¡mon de Deu, tres rals!». Un any després, el 1916, arriba un altre film religiós de gran èxit com és *Christus*, també italià i estrenat a l'abril a Espanya, que havia dirigit Giulio Antamoro. El film es projectarà al cinema Jardí en dues ocasions al juny i al desembre per Nadal, en un moment en què els films s'anunciaven amb els metres que tenien per remarcar si eren llargmetratges o curtmetratges. Entre els curtmetratges, se segueixen projectant amb èxit els films de Charlot —escrit en alguns diaris com *Xarlot*—[42] i, entre els llargmetratges, com abans afirmava Josep M. Poblet, tenen gran importància els films per episodis. L'any 1917 veiem ja, en alguns anuncis, l'aparició dels noticiaris com la *Revista Pathé*[43] que substitueixen els antics films d'actualitats dels inicis del cinema. Finalment, cal destacar la projecció el 21 de juliol de 1918 del film francès *Judex*, de Louis Feuillade. Aquest era un film realitzat l'any 1916, que s'estrena a Montblanc dos anys després. Si ho comparem amb la immediatesa de les estrenes de films com *Christus* o *Cabiria*, ens dona la idea que al final de la dècada dels anys deu aquest local estava perdent puixança, just abans del primer canvi de nom.

Com hem comentat abans, aquestes sessions s'acompanyaven d'espectacles de vodevil, però el local, en aquests anys, com tots els locals d'aquesta època, també era utilitzat o llogat per a altres activitats de diversa índole, com mítings pedagògics o polítics —habitualment de tipus republicà—,[44] reunions d'entitats,[45] conferències i cursos,[46] concerts i balls amb els seus envelats —especialment per festa major—,[47] obres

42 Vegeu *La Conca de Barbará* del 25 de novembre de 1916.

43 Vegeu *La Conca de Barbará* del 26 de maig de 1917.

44 Vegeu, per exemple, el *Diario de Reus* del 10 de desembre de 1912; *La Conca de Barbará* del 10 de juliol de 1914, del 10 de juny de 1916, del 17 de juliol de 1916, del 3 de març de 1917 o del 2 de març de 1918; *L'Escut* del 5 d'abril de 1916 o del 3 de març de 1917, o *La Nova Conca* del 23 de desembre de 1922.

45 Vegeu, per exemple, *L'Escut* del 25 de març de 1916, *La Conca de Barbará* del 23 de març de 1918, o *La Nova Conca* del 20 de març de 1920 o del 26 de novembre de 1921.

46 Vegeu, per exemple, *La Conca de Barbará* del 24 d'abril de 1915, del 15 de gener de 1916, del 22 de gener de 1916, del 15 de juny de 1918 o del 22 de juny de 1918; *L'Escut* del 27 d'abril de 1918, o *La Nova Conca* del 25 de gener de 1919.

47 Vegeu, per exemple, el *Diario de Tarragona* del 30 d'agost de 1913; *La Conca de Barbará* del 22 de gener de 1916 o del 18 de setembre de 1917; *L'Escut* del 6 i 7 de setembre de 1918, o *La Nova Conca* del 22 de gener de 1921, del 7 de

de teatre[48] i altres actes com la publicitat d'un tractor[49] o l'exhibició d'un aeroplà.[50] També, segons comenta Judit Albalat (2003: 241), va ser utilitzat per la Joventut Nacionalista com a seu de les representacions teatrals de la seva secció de teatre.

En algunes ocasions, com van fer tants altres cinemes de les ciutats, també va realitzar sessions benèfiques, que tenien més de propaganda del local que d'altruisme. Una de les primeres que hem pogut localitzar és la sessió realitzada l'any 1912, en plena Guerra del Marroc, a favor dels soldats ferits a Melilla. La *Gazeta de la Conca* del 30 de març de 1912 comenta que:

> La empresa del cine El Jardí, ha cedit a la Junta de senyores constituida per recullir fondos pels ferits de Melilla una sessió de cinematógraf a benefici del mateixos, que's fará avuy a les 9 del vespre. Es molt d'alabar la conducta dels Srs. empresaris que s'encarregan de tots los gastos que ocasioni dita funció.
>
> Tenim entés que les películes que's projectarán son forsa interessants de llarch me tratje.
>
> Es d'esperar que donat el fi benefich d'aqest acte's veurá força concurregut; y sabem que son ja moltes les familles que tenen encarregades localitats.

Una altra sessió benèfica la trobem el 1914, quan el cinema és utilitzat pels Pares Franciscans per celebrar una vetllada literària i musical amb projeccions fílmiques a benefici dels pobres de la ciutat, com explica el setmanari *La Conca de Barbará* del 6 de juny de 1914:

> Dilluns a la tarde, al cine «El Jardí», la Pla Almoina de la V. O. T. del P. Sr. Francesc, hi celebrá una vetllada literaria-musical, durant la qual i al final, s'hi exibiren algunes pelícoles alusives a virtuts caritatives. L'acte es va veure concurregudíssim, emplenant-se tot l'espaiós local, i lluïnt en ell llurs gracies el nostre bell element femení. Tant la part literaria com la musical —aquesta sobre tot— foren desenpenyades amb forsa de gust i estudi, enduient-se'n tots els qui hi coadjuvaren forts i llargs aplausos. Tot el programa, que era bellarnent nodrit, fou molt ben interpretat. La festa durà mes de quatre hores, que, pels concurrents, van ser de deliciós goig i esplai.
>
> Lo recaudat en entrades i dels objectes sortejats durant l'acte, puja, segons hem sentit a dir, a unes 300 pessetes qual producte va destinat als pobres de la vila. Molt

gener de 1922 o del 3 i 10 de desembre de 1922.

48 Vegeu, per exemple, *La Nova Conca* del 3 d'abril de 1920.

49 Vegeu *La Nova Conca* del 27 de gener de 1923.

50 Vegeu *La Conca de Barbará* del 24 d'abril de 1915, que comenta: «Exhibició d'un aeroplá. Avui a la tarde i demá al mati, segòns fulla impresa que hem rebut, se exhibira al Cine Jardi un aeroplà inventat i construit del jove mecànic i electricista En Pere Brianso, qui es natural de Blancafort. Resa la fulla, que es d'un sistema nou i desconegut a Espanya i l'extranger, i del qual se'n faran les proves en aquesta vila. Segons referencies, la forsa mòbil d'aquest aparell, no es de motor, sinó que radica en un joc de pedals. Oportunament en parlarem, desitjant a l'ardit jove un felís éxit, amb el qual reportaria a l'aviació un nou progrès d'economía.»

> alabém festes de tal carácter, fomentadores de sentiments caritatius i estimulats de sana cultura.
>
> Feticitém a la Junta de Senyores i demés organitzadors de tan simpàtica festa, i sia per les senyoretes, joves i quants hi prengueren part, el nostre mes sincer aplauso.

L'últim acte benèfic que hem trobat és la sessió gratuïta donada, després d'una petició de l'Ajuntament, a la Colònia Escolar a l'agost de 1916.[51]

Únicament ens resta comentar d'aquest cinema el procés que el va portar a desaparèixer l'any 1924. Isaac López (2015: 469) comenta que «cerró definitivamente debido a la competencia y comodidad de la sala estable, Cine Principal». Una tesi ja apuntada per Núria Medrano (2011: 131) quatre anys abans, quan diu que «tancà definitivament les portes per la competència amb el Cine Principal». Però aquesta no és la versió que hem trobat a la premsa. El diari *El Seny Gros* del 5 de juliol de 1924 explica que:

> Després de les sessions de demà, deixarà de funcionar el cine El Recreo [últim nom del Cine Jardí].
>
> Els propietaris de l'altre cine «Principal Montblanquí» han contractat amb el qui explotava El Recreo, donant-li 24 duros mensuals a condició de que en dit lloc no s'hi faci cap mena d'espectacle.
>
> Amb això, dels dos cines, només en funcionarà un d'aquí endavant.

Segons aquesta notícia, els propietaris del Cinema Principal, tal com va passar amb el Foment, van comprar la competència per eliminar-la i així és com va desaparèixer dels registres de la matrícula industrial l'any 1924, i acabava la història del que hem de considerar el primer cinema de Montblanc.

El segon local dedicat principalment a projeccions cinematogràfiques serà, precisament, el teatre-cinema Principal, que s'inaugurava per Nadal de 1922, concretament el 24 de desembre de 1922. Aquesta data, tot i que el local no estava acabat, era la culminació d'un procés de mesos que s'havia iniciat a l'agost de 1922. En aquell mes, Salvador Abelló i Joan Solé compren la finca on construiran l'edifici, situada a la carretera de Lleida a Tarragona, al quilòmetre 54 —actual muralla de Santa Tecla—, a Fernando Chaparro Papiol i constitueixen diverses hipoteques per fer front a la compra i les despeses de l'edificació del solar, entre les quals destaca la hipoteca amb el Banc Hipotecari d'Espanya, segons comenta Josep M. Moix Cabeza (2009: 5-6) en un article publicat a la revista *El Foradot*. Joan Solé després demana, en nom propi i en el del seu soci, Salvador Abelló, dos permisos a l'Ajuntament per adequar l'entrada del cinema a l'agost i al setembre d'aquell any.[52] Segons comenta Josep M. Moix (2009: 5), «Solé va

51 Vegeu *La Conca de Barbará* del 26 d'agost de 1916.

52 v. sol·licituds datades el 21 d'agost i el 14 de setembre de 1922. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17044.

fer tot el treball de paleta i Abelló tot el de serralleria». No en va, Salvador Abelló era serraller i Joan Solé i Folch apareix inscrit al padró municipal de 1924 com a paleta.

Els diversos diaris van donant compte de l'avenç de les obres[53] i finalment comenten la inauguració, de la qual recollim la crònica de *La Nova Conca* del 30 de desembre de 1922:

> Principal Teatre. Fou un gros aconteixement, la nombrosíssima concurrencia que assistí a les sessions de cine que's projectaren en aquest gran teatre durant les festes de Nadal, dies de sa inauguració, quedant tothom meravellat de la riquesa i bon gust que predomina en tot l'edifici, per lo que fou l'empresa, objecte de moltes felicitacions i elogis. Nosaltres també ens hi associem, anhelant el dia que podem fruïr d'una manifestació teatral en aquell vast escenari, actualment en construcció.

La inauguració es va avançar a la fi de les obres, per poder aprofitar les festes nadalenques. Faltava per acabar part de l'escenari i la decoració, que havia estat encarregada al «pintor i decorador montblanquí Ismael Balanyà Freixa, pare de l'insigne pintor Ismael Balanyà Moix» (Moix 2009: 5).

Malgrat que en la sol·licitud del permís d'obres realitzada a l'Ajuntament hi deia que el local que s'anava a construir es dedicaria al teatre, l'activitat principal va ser el cinema. L'edifici es componia d'una àmplia sala amb un pati de butaques amb capacitat per a 500 espectadors, un primer pis amb 30 llotges de 6 seients cadascuna i un segon pis amb 80 seients fixos i una escalinata amb capacitat per a 700 persones.[54] L'escenari anava precedit per un arc de gran alçada i amb una modesta decoració amb les inicials de l'empresa, TPM, al centre, com es pot comprovar a través d'una fotografia d'Antoni Moix servada a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà. Pel que fa a la façana principal, es tractava d'un frontal ondulat i obrat totalment de maons, amb tres grans portalades a la part baixa, de forma rectangular i acabades amb peces volades a tall de mènsules per sostenir la biga de ferro que actuava com a llinda. Al centre de la façana, un balcó i dues finestres a esquerra i dreta seguien la mateixa morfologia que les portes i completaven les obertures del frontis.

Aquest local va esdevenir una herència familiar. Salvador Abelló Moya i Joan Solé Folch van ser-ne els primers amos al 50% cadascun. Salvador Abelló havia nascut

---

53 Vegeu, per exemple, la crònica que des de Montblanc realitza el corresponsal del diari tarragoní *La Cruz* el 31 d'octubre de 1922, en què es destaca l'altura de la façana i la possibilitat que hi càpiguen 1.500 persones: «Hállanse algún tanto avanzadas las obras del edificio erigido de nueva planta para teatro y salón de espectáculos, en un lugar muy apropósito de la caretera, cerca la estación del ferrocarril, y cuyos empresarios, don Salvador Abelló y don Juan Solé, industriales de ésta, no han regateado medios para dotarlo de la mayor esbeltez y capacidad, como lo demuestran las considerables dimensiones con que es vestido, cuya altura en la parte exterior será de 15 metros, con elegante vestíbulo en la fachada, utilizable para la instalación de un bar y en cuyo interior tendrá dos pisos de galerías, que con lo espacioso de su planta baja, de veinte metros de largo por trece de ancho, podrá reunir más de 1.500 personas, midiendo además el escenario siete metros de luz y ocho de profundidad, por lo cual, aparte de ser una mejora, contribuirá no poco al mayor embellecimiento de aquel lugar.»

54 Vegeu *La Nova Conca* del 12 d'agost de 1922.

a Montblanc el 1890 i, quan es va inaugurar el cinema, estava casat amb Carmen Boada Ribas i tenia 3 fills; vivien tots al raval de Santa Anna, 2. Joan Solé havia nascut el 1898 a Montblanc i estava casat amb Josefa Sans Moncusí, tenia un fill i vivia al carrer Riber, 31. La relació professional d'aquesta parella va durar fins a 1953, en què Salvador Abelló va vendre la seva part a Joan Solé Sans, fill de Joan Sole Folch. Segons ens comenta Josep M. Moix (2009: 5),

> per tal d'acabar les múltiples desavinences i discussions que el funcionament del local comportava en règim de copropietat, perquè els dos socis tenien un temperament exaltat i exigent, la qual cosa dificultava les recíproques relacions de treball.

L'any 1981, a la mort de Joan Solé Folch, el seu fill Joan Solé Sans es fa càrrec de la gestió i propietat del cinema, que, després de tancar-lo i morir, van heretar la seva dona i les seves filles. Aquesta relació de Salvador Abelló i Joan Solé amb aquest local només es veu interrompuda momentàniament el 1931 pel contracte de cessió de l'explotació que fa Salvador Abelló a Josep M. Poblet per cinc anys.[55] Jaume Ferrer (2015: 137), en la seva tesi sobre Poblet, comenta que a

> l'agost de 1931, Poblet fa un pas més en la seva multiplicitat de facetes d'home orquestra i inicia una fugaç carrera com a empresari teatral amb la signatura d'un contracte de cinc anys per quedar-se amb la part dels drets d'explotació del Teatre-Cine Principal de Montblanc, corresponents a Salvador Abelló. Aquest contracte, però, tot i la bona predisposició de les parts, no es podrà complir a causa de la fallida del negoci familiar dels Poblet que l'obligarà a marxar de la vila.

Ell apunta com a causa de la fi de la relació de Josep Maria Poblet amb el cinema la fallida del negoci familiar. És molt probable que la marxa de Josep Maria Poblet de Montblanc l'obligués a deixar la gestió del cinema, que no sembla que fos gaire reeixida. La premsa satírica es burlava de la seva gestió i les crítiques eren constants per l'augment del preu de les entrades i per la baixa qualitat dels espectacles. L'incident més greu va ser al final de 1931 amb esbroncades i rebel·lió del públic. El diari *Pedregada* del 3 de gener de 1932 dona una àmplia i crítica crònica dels fets sota el títol de «D'interès públic: *El hombre rana* o bé la pel·lícula dels fasos». Tot i la llargària de l'article, val la pena reproduir-lo aquí, ja que explica l'ambient que es va respirar durant aquests mesos entre els espectadors del Teatre-Cinema Principal i totes les queixes que tenien:

> Al cine del «Teatre Principal», mentre van dirigir-lo els amics Abelló i Solé, mai va passar una cosa més enllà de l'altra. Però quan Salvador Abelló va arrendar-lo al Poblet

55 Vegeu *Renovació* del 23 d'agost de 1931, en què es comenta que «amb contracte per cinc anys, s'ha quedat per l'explotació, la part del soci propietari del Teatre-Cine Principal En Salvador Abelló, el mostre amic i empresari En Josep M. Poblet».

i vaig saber que li pagava mil duros l'any, vam ser molts que vam preveure que la cosa portaria cua.

El mal ve que només hi ha, per ara, un cine, que el públic no pot triar i que ha d'aguantar, vulgues que no, les clatellades.

Vaig trobar malament (i em penso tothom també) que abans vèiem les sessions de cine usuals per 60 cts. i que amb el flamant canvi les apugessin a 80 cts. Encara trobavem pitjor que, havent apujat el preu, el programa fos més dolent, cosa que ho atribuïem a que l'empresa feia economies en el preu de les pel·lícules, ja que no en la butxaca de l'indefens espectador. Ens feien més rau rau aquestes combinacions amb l'Espluga, amb Blancafort, etc., amb les quals els empresaris es suposa que hi guanyen, però que gairebé sempre rep l'espectador que tracten com carn de canó.

Francament es feia intolerable que, cada dos per tres, amb l'excusa de les atraccions, ens atraquessin la butxaca fent-se treure sis rals. Sis rals! I que no hi havia més remei. O aburrir-te a les taules del cafè tota la tarda del diumenge, o bé posar al cap el piló per a deixar-te escorxar.

El malestar entre els aficionats al cine era general i la protesta pel procedir dels empresaris, d'ençà del canvi, la compartia tothom. Tothom menys els lacayus que també n'hi ha pocs o molts.

Al públic no se li tenia cap consideració ni cap respecte. Semblava com si el cine fos una màquina per fer esquitxar peles a la gent. Au, escup; això pels gastos, això per l'arrendament i això… per a mi. I el públic que reventi.

Ha vingut un dia, tant i tant n'han fet, que el públic ha reventat. I que podem estar satisfets de la cordura d'aquest públic i de que va demostrar tenir més modes que l'empresa, que sinó, podia haver-hi un dia de dol a la nostra aimada Vila. I va reventar nada menos que el dia de St. Esteve, a la sessió de la tarda.

Allò va ser òpera bona. Suposem que el Pobletet devia fer retirar una pel·licula esperada i de mèrit perquè l'endemà era diumenge i feien funció a l'Artesana i d'aquesta manera els restaria gent: El que sabem de cert és que aquesta pel·lícula era a Montblanc, i que en lloc de donar-la al públic, com estava anunciat, la van enviar a Blancafort; i als pobrets que hem d'anar a raure al cine, ens van donar mai diríeu què? Ja us ho diré: *El hombre de la rana*… que va convertir-se amb la pel·lícula dels fasos… Rana heu dit? Ja n'estem tips de granotes. La gent va estar pels fasos. I quin rebombori es va armar…! En el local, que és gran i fa patxoca, semblava que els dimonis hi ballessin, tal com si hagués vingut una tramontanada de crits i d'escàndol. Van comensar a moure bronca uns quants del Centre Republicà Calalanista (dels que no duen librea) i s'hi va sumar el públic de la platea, el dels palcs i el galliner.

L'empresa podia molt fàcil apaivegar la indignació molt justíficada del públic, perquè el nostre públic és extraordinàriament pacífic. Algú de l'empresa havia de sortir…

Ja ho va fer, però… el remei va ser pitjor que la malaltia.

> Van fer sortir el noi tendre i que ja coneixem prou. I ho va fer amb aquell dire satisfet de l'home que tot ho domina. Encès de cara, congestionat, s'encarà amb el públic i, com si el públic li degués els quartos de l'entrada, va dir, prenent el públic del teatre per un col·legi de caganers: si tots crideu, no ens entendrem. I seguidament va dir que era força major, que un pregó, que no tenien ells cap culpa…
>
> Jo tínc fe que alhora van ressonar quatre o cinc centes veus de contesta: «¡¡Embustero!!» I, de propina, altres paraules més groixudes que no està bé reproduir, per més que l'història, en quan aquest pecat, en vagi coixa.
>
> I després d'això… el diluvi, Saragata, soroll infernal, fasos fenomenals, cadires trencades, cops de peus, crits, xiscles, xisclets eixordadors, foscor, mistos encesos… Allò va ser òpera de la millor. Menys mal, que no hi va haver desgràcies. I tothom va poder treure en clar tres coses: que del públic no està bé abusar-ne massa i que de vegades és contraproduent; que el desgavell ve d'ençà que hi ha el Poblet; i que aquest individu, per la seva manera de procedir, no compta amb cap simpatia entre'l poble montblanquí. J. V.

Aquest mateix diari criticarà cap a finals de mes, el 31 de gener, les formes d'actuar de Josep Maria Poblet, en un escrit bastant satíric titulat «La Dictadura al Cine», on expressava els comentaris següents:

> La popular empresa, popular d'ençà que hi ha el Poblet, ha dictat uns úkases que, poc més o menys, diuen així:
>
> Se prohibeix al públic corejar els números de música.
>
> L'empresa repetirà les pel·lícules quan li vingui bé.
>
> L'empresa canviarà el programa quan li dóni la gana.
>
> Queden prohibides les fraccions d'entrada.
>
> Queda prohibida la repetició de cap número de música.
>
> A més un agent d'autoritat vigila i diu que la guàrdia civil…
>
> Si anem així, qualsevol dia sortirà l'úkase següent.
>
> L'espectador que tussi serà passat immediatament per les armes.

Al maig d'aquell any tornarà a tenir problemes i incidents que van portar la intervenció de la Guàrdia Civil, segons comenta el diari quinzenal *Aires de la Conca* del 7 de maig:

> Al Teatre Principal, els anarquistes-llibertaris feren celebrar la festa del primer de maig amb un miting.
>
> No van apretar la corda. Però tampoc en vàrem treure l'entrellat. Molt afalagar el camperol —que al nostre país també és propietari— i molt tirar contra la propietat.
>
> Al vespre, per completar la festa, l'empresa del cine que, d'ençà que hi ha el Noi Poblet, no bada, feu budevil, amb intervenció de la guàrdia civil i tot per certes baralles amb l'empresa.

Potser la causa de la desvinculació de Josep Maria Poblet del Teatre-Cinema Principal fos la marxa fora de Montblanc, però la gestió al capdavant del cinema semblava insostenible al principi de 1932. Amb el canvi de gestió, de nou amb Salvador Abelló i Joan Solé, els ànims es calmen. Encara que ells tampoc eren uns angelets, ja que, perquè el negoci que havien emprès tingués èxit, es van dedicar en part a eliminar la competència. Ja hem vist abans com van acabar amb el cinema Foment comprant a l'empresa que el portava tot el material per posar en marxa el seu local. Poc després fan desaparèixer el cinema Jardí, que el 1924 s'anomenava cine Recreo, comprant el seu amo, tal com hem vist abans.

La veritat és que fins gairebé una dècada després, l'any 1932, no tindrà un veritable competidor amb el cinema Kursaal, ja que el cinema de l'Orfeó no va ser cap gran amenaça per a aquest modern local. Un establiment que, a part de la rebel·lió dels espectadors per Nadal de 1931, també patirà alguns altres incidents relacionats amb la crema de pel·lícules durant la projecció. En concret, van ser dues vegades —de les quals es té constància— les que la pel·lícula es va incendiar a la cabina sense greus conseqüències. La primera vegada va ser el 27 d'octubre de 1923 i una setmana després el setmanari *La Nova Conca* (3 de novembre) explicava que: «El dissabte passat —molts dissabtes també es fa cine— al Principal Montblanquí es cremá una pelicula sense que afortunadament causés cap desgrácia.» El diari no dona gaire importància al fet, perquè no hi va haver ni escenes de pànic ni desgràcies personals. Similar al que va passar al novembre de 1927, que, segons explica el diari tarragoní *La Cruz* del dia 10:

> En Montblanc, hallándose el cine de la localidad lleno de público, se incendió la película titulada *Un aventurero*, que estaba proyectándose. En el público se produjo la natural alarma, y ya iba a precipitarse a la salida cuando, merced a la destreza del operador, el incendio quedó sofocado, evitándose el tumulto y las desgracias a que seguramente hubiera dado lugar.

Poc després, l'any 1930, es realitzen reformes al local. Tot i no saber-ne amb exactitud els detalls, la premsa remarca que ha estat ampliat notablement. És de suposar que en aquest moment es remodelarà l'arc de l'escenari restant-hi fletxa i decorant-ne la part superior amb noves pintures (encara existents). Al centre, les sigles del local se substitueixen pel nom: «Teatro Principal». La mateixa llegenda constarà a la façana, que veurà amagat el seu parament de maons per un arrebossat i les portes principals seran rebaixades i resguardades sota una marquesina. Finalment, el balcó de la part alta es transformarà en una galeria. El local ja reformat es va inaugurar el 7 de desembre de 1930 amb les sarsueles *La alegría de la huerta* i *La del Soto del Parral*.[56]

56 v. ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. CAT-ACCB310-29-T-658.

Les reformes també van suposar un canvi en la seva capacitat. Si al principi comentàvem que en la inauguració es parlava d'un local que podia acollir 700 persones, la matrícula industrial de 1928 —la primera en què apareixen referenciades les localitats de cinema Principal Montblanquí— donen unes xifres molt inferiors. Fins a 1932 a les diferents matrícules industrials veiem anotades una capacitat de 320 localitats, repartides entre 10 llotges de 4 seients cadascuna, 200 butaques i 80 entrades d'amfiteatre. L'any 1933 la capacitat reflectida en aquests documents ha augmentat a 1.396 localitats, repartides entre 116 entrades per a llotges, 730 per a butaques, 310 per a amfiteatre i 240 per a general. El 1935 torna a ser alterat el registre i es comptabilitzen llavors 676 localitats, repartides en 76 seients de llotja, 420 de butaques, 30 d'amfiteatre i 150 de generals. Fins després de la Guerra Civil no es tornarà a alterar aquest registre, i es passa llavors a 450 localitats, repartides en 50 de llotja, 300 de butaques i 100 de general.

Per atendre tot aquest públic potencial, hi treballaven un pianista durant el període del cinema mut, un projeccionista, un porter, un acomodador i una taquillera. Josep M. Moix (2009: 9) dona els noms de les persones que van estar en aquests llocs, però no dona les dates en què van treballar i per això no podem distingir els que ho van fer abans dels que ho faran després de la Guerra Civil, excepte en el cas de Maties Amorós Abelló, professor de música que feia «la interpretació al piano de partitures adients a l'acció que es visualitzava a la pantalla» durant el període del cinema mut. Josep M. Moix, a més, comenta que hi havia unes persones encarregades de la neteja i que el «local disposava d'un servei de venda de begudes, caramels i, sobretot, cacauets en una mena de minibar».

En relació amb la seva activitat, com el seu nom indica, era un negoci mixt dedicat al teatre i al cinema, encara que finalment va ser el cinema el que a poc a poc va anar arraconant el teatre. Però, com tots els locals d'aquesta època, les seves activitats van ser molt variades: concerts de música com el de l'Orfeó Montblanquí a l'abril de 1923 i que comptà amb l'assistència de l'arquebisbe Vidal i Barraquer;[57] conferències com la que el president de la Diputació de Barcelona, Joan Vallès Pujals, pronuncià al setembre de 1923;[58] homenatges com el celebrat a favor de la Federació Agrícola de la Conca de Barberà esdevingut al gener de 1928 amb la participació de representants de les federacions de Catalunya, València, Aragó i la Manxa;[59] assemblees com la de viti-

57 *La Nova Conca* del 12 de març de 1923. O, també, l'actuació del Cor El Pensament (*Aires de la Conca* del 4 juny de 1927).

58 *La Nova Conca* de l'1 de setembre de 1923. O, també, la conferència sobre Poblet (*La Tarde* del 23 de febrer de 1929), la conferència explicativa a favor de la llei de Contractes de Conreus (*La Vanguardia* del 7 de juny de 1934) o la conferència en pro d'una cooperativa elèctrica (*La Vanguardia* del 17 de juliol de 1936).

59 *Aires de la Conca* del 21 de gener de 1928. O, també, l'homenatge als perseguits i exiliats de la comarca (*Tasca* de l'1 de juny de 1936).

cultors catalans de la Confederación de Sindicatos Agrícolas de la Conca de Barberà;[60] festes com la de l'Estalvi o l'elecció de Miss Montblanc;[61] exercicis espirituals;[62] actes mutualistes com el de la Germandat de la Puríssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist de Montblanc;[63] mítings;[64] sarsuela,[65] i, per descomptat, el teatre amb representacions teatrals, festivals de teatre[66] i espectacles.[67] Als balls, segons comenta Josep M. Moix (2009: 7) «es retiraven les cadires de la platea i quedava una gran sala de ball». Però, sens dubte, l'acte més significatiu fou el míting que el president de la Generalitat, Francesc Macià, pronuncià al novembre de 1931, en el marc de la visita a la vila i després de les pertinents passejades per Montblanc, el Principal fou escenari del míting d'Esquerra Republicana. Acompanyat de les autoritats locals com l'alcalde, Pau Jàvega, i altres polítics com Ventura i Gassol o Puig i Ferrater, entusiasmà el públic, que omplia la sala de gom a gom.[68]

En relació amb el cinema, entre els films projectats més destacats trobem títols com *El milagro de Lourdes* (1924, *Credo ou la tragédie de Lourdes*), de Julien Duvivier, tirada per la Festivitat de la Mare de Déu de la Serra de 1925;[69] *Los Nibelungos. Sigfrido* (1924, *Die Nibelungen*), de Fritz Lang, projectada el 1926;[70] *Los cuatro jinetes del apocalipsis* (1921, *The Four Horsemen of the Apocalypse*), de Rex Ingram, amb Rodolfo Valentino, projectada el 1927;[71] *Los diez mandamientos* (1923, *The Ten Commandments*), de Cecil B. DeMille, passada el 1927;[72] *En cuerpo y alma* (1931), de David Howard, projectada el 1932,[73] o *Sor Angélica* (1934), de Francisco Gargallo, projectada el 1935.[74] Aquests dos últims films, ja sonors, i, en aquest sentit, hem de tenir present

60 *La Vanguardia* del 26 de desembre de 1923.

61 *Tarragona* del 22 de juliol de 1924 i *Aires de la Conca* del 13 d'abril de 1934.

62 *Aires de la Conca* del 29 de setembre de 1926.

63 *La Vanguardia* del 20 de febrer de 1926.

64 Com el realitzat per celebrar l'1 de maig que José Bonet Aixelà comunica a l'Ajuntament per carta datada el 30 d'abril de 1923 (ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-10343) o el miting del Sindicat Obrer d'Oficis Varis (ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. *Renovació* de l'11 de octubre de 1931. CAT-ACCB310-29-T-1527), el miting pro-estatut (ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. *Renovació* l'1 d'agost de 1931. CAT-ACCB310-29-T-1527), el miting d'Esquerra Repúblicana (Foment del 28 de març de 1931) o míting anarquista (ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. *Aires de la Conca* del 7 de maig de 1932. CAT-ACCB310-29-T-1525).

65 v. cartell de 1930. ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. CAT-ACCB310-29-T-658.

66 Com el Festival de Teatre Català comentat per *La Vanguardia* del 17 d'agost de 1935.

67 Com els Espectacles Fantasio comentats per *La Vanguardia* de l'1 de febrer de 1935.

68 *Saba Nova* del 28 de novembre de 1931.

69 v. cartell en ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. CAT-ACCB310-29-T-643.

70 Vegeu *Aires de la Conca* del 29 de setembre de 1926.

71 Vegeu *Aires de la Conca* del 18 de març de 1927.

72 Vegeu *Aires de la Conca* de 18 març de 1927.

73 Vegeu *Avançada* del 2 de setembre de 1932.

74 Vegeu *Aires de la Conca* del 26 de gener de 1935.

que segons Lluís Vives Poblet (1959-1966: 511) el teatre-cinema Principal va ser el primer a oferir cinema sonor l'any 1930:

> L'any 1930 l'empresa del Principal inaugurava el primer aparell de cine sonor que coneixia la vila, aconteixament que obria grans horitzons a l'espectacle del celuloide. De moment les cintes només apareixien sincronitzades amb música de fons, però que n'hi havia prou per desterrar per sempre als pianistes que tocaven a les fosques en les sales de projeccions.

Per l'*Anuario cinematográfico español* de 1935 sabem que l'empresa instal·la un aparell FEDES i que el preu de les entrades se situa llavors entre les 0,50 ptes. la més barata i 1,25 ptes. la més cara. Això és just l'any abans de l'esclat de la Guerra Civil i de la confiscació. Amb el conflicte bèl·lic encetat i la creació del Comitè Antifeixista de Montblanc, el Principal serà confiscat, tot i que el Comitè no sap ben bé què fer amb el cinema, com mostra la següent carta dirigida a l'Ajuntament del 31 d'agost de 1936:[75]

> Cumplimentant la sugerencia feta en la vostra carta del 26 actual, aquest Comité ha procedit a l'incautació del Teatre Principal d'aquesta Vila que es l'unic que es dedica a espectacles públics, dons els demés teatres son de Societats i unicament s'utilitzen per a vetllades i funcions d'aficionats.
>
> Interessa que a continuació ens doneu detalls i instruccions del que cal fer i tota mena de detalls relacionats amb la nova socialització.

Finalment, segons reflecteix el secretari de l'Ajuntament a la matrícula industrial de 1938, «la explotación va a cargo del Ayuntamiento, el cual destina los beneficios íntegramente a Asistencia Social». En realitat, el cinema va funcionar durant tota la guerra, com es pot veure per alguns cartells editats durant aquells anys, conservats a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà,[76] tot i que es projectaven films dins d'actes benèfics en temes relacionats amb la guerra com la infància, el Socors Roig o la construcció de refugis. Amb la caiguda de la Vila Ducal al gener de 1939 sota les tropes nacionals, es posà al servei de la dictadura franquista, ocupat per Falange (FET y de las JONS) i Educación y Descanso.[77] Segons sembla, fou en aquest indret on Montblanc —per boca d'un brigada italià— conegué al vespre del 31 de març de 1939 el final de la guerra.[78] Retornat als seus amos, va recuperar ràpidament l'activitat, ja que no va deixar de funcionar pràcticament i, per tant, va continuar de forma ininterrompuda

75 Carta a ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-22544.

76 v. els cartells de 1937 i 1938 que reflecteixen diverses projeccions en relació a activitats de propaganda del Front Popular (1937), a un Festival Infantil de cinema organitzat per ERC i el PSUC (1937), a un festival en benefici de Socors Roig de Catalunya (1938) i a favor de la construcció de refugis (1938). ACCB. Col·lecció Antoni Roselló Sans. CAT-ACCB310-29-T-825 i ACCB. Col·lecció Ismael Balanyà. CAT-ACCB310-35-T-33, 46, 40 i 41.

77 v. el cartell de 1940 a ACCB. Col·lecció Rosselló Sans, CAT-ACCB310-29-T-826.

78 Vegeu *Espitllera*, núm. 64 (novembre de 1988), p. 5.

fins al tancament l'any 1998, llavors dirigit pel fill de Joan Solé i Folch, Joan Solé Sans (López 2015: 471-472).

L'últim dels locals nascuts expressament per ser cinema abans de la Guerra Civil és el cinema Kursaal. Isaac López (2015: 472), en el seu estudi sobre els cinemes de la província de Tarragona, afirma que: «El Cine Kursaal fue inaugurado en 1932 por Jaime Benet Figuerola, empresario exhibidor barcelonés que tenía arrendado el local a Jaime Vallés, éste último originario de Lérida.» Però en tota la documentació i registres dels anys trenta aquests noms no apareixen vinculats a aquest cinema. La primera informació que hi ha del projecte apareix a la fi de 1931 al diari quinzenal *Aires de la Conca* del 24 de desembre de 1931, en què s'informa d'un nou cine:

> NOU CINE. Se'ns diu que és un fet el projecte de construir un nou cine en la part de casa i magatzem del nostre amic Pau Gaya, antiga casa «Americano», davant la plaça de Sant Francesc.
>
> El local podrà encabir uns 900 espectadors i hom assegura que reunirà tot el confort modern.

Com veiem en aquesta notícia, el nom que apareix vinculat al projecte és el de Pau Gaya. La instància de petició del permís d'obres, amb els plànols del cinema, presentada a l'Ajuntament de Montblanc el 2 de març de 1932, la fa Pau Gaya Sendra.[79] Ell era el propietari de la casa on s'instal·larà el local, que diu que es destinarà a «Sala de Espectáculos y viviendas». Els plànols especifiquen aquesta doble vessant de sala d'espectacles a la planta baixa i, al damunt, dues plantes d'habitatges, en què a la superior hi havia 5 habitatges. Segons s'afirma en aquesta instància, Pau Gaya Sendra havia nascut a Montblanc el 1898 i el 1932, amb 34 anys, estava casat i vivia a Tarragona, a la rambla 14 d'Abril.

Durant un any els diaris van donant compte de l'avenç de les obres i comentant els successius retards en la inauguració, ja que primer es va parlar de fer la inauguració per les festes de la Mare de Déu de la Serra i després per Tots Sants.[80] Entre aquests comentaris destaca el següent d'*Aires de la Conca* del 21 de maig de 1932:

> EL NOU CINE. A l'edifici on s'instal·larà el nou cine s'hi ha hissat la bandera de Catalunya a l'arribar l'obra damunt coberta. L'edifici resulta un casal esplèndid i el local del cine serà de cabuda de 950 seients. Les obres d'aquest van avençant i per la festa major, la Mare de Déu de la Serra, s'inaugurarà.

Però abans de la inauguració ha de passar l'aprovació de la Junta de Teatres del Govern Civil de Tarragona. Al novembre és aprovat provisionalment, no sense alguna

79 v. sol·licitud presentada per Pau Gaya Cendra, datada el 2 de març de 1932. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-17054.

80 Vegeu *Aires de la Conca* del 30 juny o del 24 de setembre de 1932.

crítica al procediment.[81] Just el dia abans de la inauguració, la Junta Consultiva i Inspectora de Teatres del Govern Civil li envia un escrit en què li diu que:

> proceda a ejecutar las obras necesarias para que la planta baja del salón quede en las condiciones que señala dicho Reglamento [de Espectáculos de 1913], esto es, dotarle además de la que tiene de una nueva puerta de salida, de un mínimo de dos metros de anchura y hacer independiente de la salida de la planta baja, la escalera de salida del primer piso que actualmente termina en el salón. Proceda también a revestir de azulejos blancos hasta la altura de 1,40 metros todos los retretes y urinarios.[82]

Així és que el cinema s'inaugura de forma provisional el 3 de desembre de 1932 a la muralla de Sant Francesc, 52, i el diari quinzenal *Aires de la Conca* d'aquest dia anima els lectors a anar a la inauguració de la manera següent:

> CINE KURSAAL. Avui, aquest vespre, s'inaugura el nou cine, situat a la plaça de Sant Francesc.
>
> Es de cabuda de 900 persones i té planta baixa i dos pisos.
>
> L'estil de la sala és moderníssim. Igualment la il·luminació. La lògica i l'estètica s'hi ajunten.
>
> Tenim, amb aquest edifici, una construcció d'influència carbussierana. Es el primer alçat a la nostra vila.
>
> Tot el material esmerçat en la sala del cine és de primera qualitat i bon gust. Tot s'hi ha fet de ric.
>
> El cadiram, és còmode i esplèndid.
>
> La temperatura del local, per especial construcció, serà benigna a l'hivern i fresca a l'estiu.
>
> Tot convidarà a que, aquest local, en cine, conferències i altres actes publics, sia el més visitat i addient de la nostra vila.

En tots aquests documents i notícies hi figura com a propietari Pau Gaya Sendra. No és fins uns mesos després, ja l'any 1933, i com a rumor, que es parla d'un altre amo i ho fa el diari *Aires de la Conca* de l'11 de febrer de 1933, que a més deixa clar que en aquells anys a Montblanc només hi havia dos cinemes, com es pot veure en la notícia que va publicar:

81 Vegeu *Diario de Tarragona* del 29 de novembre de 1932, on s'explica que «s'examinaren diversos expedients d'obertura de sales d'espectacles i es concediren alguns permisos provisionals, entre d'altres, a un nou cine de la vila de Montblanc. Després s'acordà que en el successiu s'extremi en tot allò que sigui necessari el rigor de la llei, pel que fa al compliment d'allò que estableix el reglament d'espectacles, vista la forma descurada i excessivament tolerant com es duien els assumptes de la competència de la Junta, des dels temps del règim monàrquic.»

82 Comunicat de la Junta consultiva de teatres del Govern Civil de Tarragona dirigida a l'alcalde de Montblanc, datada el 2 de desembre de 1932. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-19787.

> CINE KURSAAL. S'ha pregonat que una nova Empresa s'ha encarregat d'aquest cine. Amb tal motiu, ahir es feu sessió al vespre i avui al vespre en faran els dos cines de la vila.
>
> Sembla que s'inaugura un periode de competència que podria fer que el públic estigués ben servit i barat.

Aquests dos cinemes eren el cinema Principal i el cinema Kursaal, tal com surten als registres de la matrícula industrial d'aquells dos primers anys i com es reflecteix en una carta enviada per l'Ajuntament de Montblanc el 5 d'agost de 1933 a l'inspector de Sanitat Provincial[83] en què es detallen els locals següents:

- «Principal Montblanquí - cine - teatro.»
- «Ateneu Obrer - baile.»
- «Cafe del Badó - baile.»
- «Sociedad La Artesana - baile.»
- «Kursaal - cine - teatro.»
- «Penya Juventut - campo de foot-ball.»

En relació amb el canvi en la gestió o en la propietat a la qual feia referència la notícia d'*Aires de la Conca*, a la matrícula industrial no hi apareix aquest cinema fins a 1935 i s'hi diu que el local és propietat del Banc de Valls i que resta arrendat a Matías Murtra Miró. Amb això podem suposar que el cinema tanca l'any 1933 i el local és embargat pel Banc de Valls, possiblement per un préstec realitzat a Pau Gaya. El Banc el lloga a Matías Murtra el 1934, que suposem que estarà al capdavant del cinema fins al principi de 1935, en què el cinema és arrendat pel Banc de Valls als propietaris del cinema Principal, Salvador Abelló i Joan Solé. Aquests sembla que el lloguen per eliminar la competència i, davant l'absència de notícies que trobem a partir del gener de 1935, creiem que cap a la meitat d'aquell any el tanquen.

Entre els títols coneguts projectats en aquest local, destaquen els següents: *El ángel azul* (1930, *Der blaue Engel*), de Josef von Sternber, projectada l'any 1933; *20.000 años en Sing Sing* (1932, *20,000 Years in Sing Sing*), de Michael Curtiz, passada el 1934; *Luces de ciudad* (1931, *City Lights*), de Charles Chaplin, tirada el 1934; *La vida privada de Enrique VIII* (1933, *The Private Life of Henry VIII*), d'Alexander Korda, projectada el 1934, o *Madame du Barry* (1934), de William Dieterle, projectada el 1935.

És possible que algun dels films projectats en aquest cinema es passés sense el permís corresponent de la Societat General d'Autors d'Espanya, que llavors vetllava pels drets d'autor de les obres, ja que el 17 de febrer de 1935 reben una denúncia d'aquesta societat per projectar el film *Te quiero y no sé quién eres* (1934, *Toi que j'adore,*

83 v. carta datada el 5 d'agost de 1933. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-19788.

d'Albert Valentin i Géza von Bolváry) sense l'autorització de la societat, per no pagar els corresponents drets d'autor.

D'altra banda, una de les activitats complementàries més importants era la sala de ball, que en principi, com comenta *Aires de la Conca* el 17 de desembre de 1932, era molt animada: «la gran sala de ball que té en el pis superior, en el qual l'animació hi ha estat continuada a les tardes í vespres dels dies festius». Però tots dos espais són utilitzats per a altres activitats com mítings,[84] especialment vinculats a la Lliga Catalana o Regionalista, i representacions teatrals.[85]

A les primeres informacions d'aquest local es parlava d'una capacitat de 900 persones, però això havia d'incloure la sala de ball, ja que la matrícula industrial de 1934 dona una capacitat de 648 localitats, repartides en 100 de llotja, 448 butaques i 100 de generals. A partir de 1935, aquesta capacitat es rebaixa a la meitat: 325, repartides en 25 de llotja, 250 butaques i 50 de generals. Amb aquestes xifres, tot i la rebaixa, era un gran cinema que naixia ja sonor amb un sistema de so Victofon i un cost de les entrades que anaven dels 50 cèntims les més barates a 1,25 pessetes les llotges.

Després del tancament del cinema l'any 1935, vindrà la Guerra Civil. Durant els anys de la guerra, el cinema només apareix al registre de la matrícula industrial de 1937 sota la propietat del Banc de Valls i l'arrendament de Salvador Abelló i Joan Solé. El local va ser confiscat, igual que ho va ser el teatre-cinema Principal, i, segons Lluís Vives (1959-1966: 511), va ser dedicat a usos diversos:

> També conegué la guerra, i per espai de cinc anys es vegé ocupat per diversos usos. Fou caserna de tropes de recuperació, hospital militar i amb el canvi de truita, camp de concentració de presoners. Després la Falange el feia servir de caserna, i el 1941 tornava a obrir com a saló de cinema.

El 1941 el cinema tornava a ser propietat del Banc de Valls, però hi havia nou gestor, José Casanovas Carré de Valls, que volia treure més partit de la sala de ball i demanà permís al Govern Civil per tornar a celebrar el ball que es feia abans i després de les sessions de cinema, però l'hi neguen. Tot i aquesta negativa, continuarà amb les sessions cinematogràfiques en una nova època que es perllongarà fins al tancament definitiu el 1971. I en l'actualitat, l'edifici, comprat per l'Ajuntament el 2016, s'enfronta al procés d'enderroc total.

Després de veure els locals dels quals hem pogut reconstruir una mica de la seva història, ens queden els misteris que no hem pogut resoldre. El primer el trobem l'any 1916. El 8 d'abril, *La Vanguardia* publica la notícia següent:

84 Vegeu *Aires de la Conca* del 28 de gener de 1933, 7 de setembre de 1933 i 21 d'octubre de 1933.

85 Vegeu *Aires de la Conca* del 7 de setembre de 1933.

> Se ha celebrado un mitin electoral en el cine Montblanquense, acudiendo todo el pueblo. Hablaron los señores Foraster, republicano; Montserrat, reformista; Holgado, de Barcelona; González, regionalista; Oller, liberal; Tomás, conservador; Moragas y Poblet, catalanistas.

En principi podríem pensar que és una referència genèrica a l'existència d'un únic cinema de Montblanc, però el 14 d'octubre de 1916 el setmanari *La Conca de Barbará* fa públic el següent programa cinematogràfic:

> Cine-Montblanch. Demá, s'hi progectarán les películes aquestes:
>
> *A la pesca dels 45 milións* (dues. parts, 900 metres); *Jardíns de Persia* (dues parts, 727 metres); *Desquit de l'orfe* (de 305 metres); *Els cossacs* (de 128 metres); *Oberdau el martre* (cinc parts, 1.850 metres). Total 3.910 metres de pelícoles.

Es fa més difícil de pensar que un diari publicat a Montblanc cometi un error de generalització com aquest. Llavors podríem pensar que fa referència a un dels noms que el cinema Jardí va tenir al llarg de la seva història, però hem vist que el canvi de nom a cinema Montblanquí es produeix amb el canvi de propietari el 1918. Per tant, a quin local s'estan referint aquestes notícies de 1916 amb el nom de cinema Montblanc? No hi ha cap al·lusió dins la documentació consultada a un local amb aquest nom i, així, podem suposar dues coses. Una és que sigui la denominació d'alguna de les empreses que projecten cinema a la societat L'Artesana o el Foment aquell any o bé una denominació genèrica per al cinema Jardí, com a únic cinema de Montblanc. Nosaltres ens decantem per pensar que era algun cinematògraf contractat per fer sessions de cinema a la societat El Foment, perquè en principi hi ha altres notícies aquell mateix any al setmanari *La Conca de Barbará* que identifiquen perfectament el cinema Jardí amb el seu nom correcte. D'altra banda, la sala d'espectacles del Foment continua activa, encara que fos amb altres activitats, de manera que és probable que fes projeccions cinematogràfiques per un temps molt reduït, tot i que no hi ha cap constància documental que provi sense cap mena de dubte aquesta teoria.

El següent misteri el trobem els anys 1927 i 1929 amb el cinema Obrer Montblanquí. Aquest nom apareix a les guies cinematogràfiques d'aquells anys publicades a Barcelona i no hem trobat res més sobre aquest local. A Montblanc sí que hi va haver una Casa del Poble amb un espai per a espectacles. També hem trobat una referència a un Centre Obrer, però és de 1934 i no dels anys vint. Però no creiem que aquestes referències estiguin relacionades amb aquest cinema. En realitat, pensem que devia ser un error tipogràfic de la guia i que es refereixen al cinema Orfeó Montblanquí, que l'any 1926 començava a funcionar. Tenint en compte que el cinema Orfeó Montblanquí no és esmentat a cap de les guies, ens sembla aquesta hipòtesi la més raonable pel que fa a aquest local.

Dos locals ens situen en dues pedanies del municipi de Montblanc. El primer apareix a la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1929 i fa referència a l'existència d'un cinematògraf l'any 1928 a Rojals, dirigit per una empresa de la qual no es dona el nom. Rojals se situa a 12 km de Montblanc i des de 1940 és municipi agregat de la Vila Ducal. Per tant, el 1928, quan apareix aquest cinematògraf, era un poble independent però no n'hem trobat res a la premsa ni a les fonts documentals arxivístiques. Val a dir, en aquest sentit, que el Fons Municipal de Rojals custodiat a l'Arxiu Comarcal és bastant escàs i amb nombrosos buits.

El segon es troba al poble de Lilla, situat a 5 km de Montblanc, que va ser agregat —juntament amb Prenafeta— l'any 1878. En aquest cas, hem trobat una notícia del diari tarragoní *La Veu de Tarragona* del 29 d'abril de 1933 que diu que «el 8 del corrent tingué lloc a Lilla, un míting de propaganda del ideari de Lliga Catalana. El local del Cine estava plé de gent, abundant-hi les senyoretes». Després continua relatant els detalls del míting catalanista de la Lliga Catalana. El que destaca aquí és que diu que va tenir lloc en un local de cinema de Lilla. Això fa suposar que als anys trenta hi havia un local de cinema en aquest poble, però no n'hem trobat cap referència, per la qual cosa dubtem que existís, sobretot com a local físic i exclusiu, per bé que, com apunten Josep M. Grau i Roser Puig (1996: 161-164), durant la dècada dels trenta a Lilla sorgeixen associacions com el Sindicat Agrícola de Lilla, creat entre 1933 i 1934, i de l'òrbita d'Esquerra Republicana i el Partit Comunista, i el Sindicat d'Unió Agrícola de Lilla, fundat l'any 1935, de mentalitat més conservadora i amb simpatitzants de la Lliga. La possibilitat que en els respectius locals socials s'hi realitzés algunes sessions de cine no és descartable, per bé que la que fa menció *La Veu de Tarragona* de 1933 sí que seria impossible d'ubicar en aquestes seus perquè no eren actives en aquell moment.

Finalment, tenim encara una referència molt més estranya. Núria Medrano (2011: 133), al seu article sobre els músics de les sales de cinema de la Conca de Barberà, afirma que «en el local de la plaça Castellví, conegut després com «les monges velles», s'hi projectaren també alguns films abans i després de la guerra i, posteriorment, s'hi feia cinema infantil». Però no esmenta d'on obté aquesta informació i no hem trobat res més en relació amb aquestes projeccions, ni a la documentació dels arxius ni a l'hemerogràfica. Només podem pensar que aquestes projeccions estan relacionades amb alguna activitat dels grups d'Acció Catòlica durant la República o amb el grup d'Acció Popular de la Mare de Déu de la Serra, vinculats a la Lliga Catalana. La veritat és que no sabem gaire bé a què es refereix, ja que no hem trobat cap documentació o referència hemerogràfica relacionada amb projeccions cinematogràfiques en aquesta ubicació. En principi, pensem que aquestes projeccions esmentades per la Núria han

d'estar vinculades amb algun dels locals o projeccions esmentats anteriorment, tot i que no hem estat capaços de relacionar-les exactament amb cap.

Però, més enllà de la història dels locals cinematogràfics i de la seva evolució, Montblanc ens ofereix, a través de la seva premsa, la possibilitat d'explorar altres aspectes relacionats amb el món del cinema que ens agradaria comentar a continuació. Un és el tema de la publicitat cinematogràfica que en aquest cas veiem sorgir molt d'hora. L'any 1903 ja trobem un anunci al setmanari *La Conca de Barbará* (24 de maig de 1903) del Palau de la Il·lusió de Barcelona. En principi, les primeres projeccions apareixien en els diaris com a notícies dels progressos de la ciència. Quan els cinemes s'assenten en les diferents poblacions i es converteixen en estables, cap al final de la primera dècada del segle XX, els diaris fan petites referències als canvis de programació o anuncien els films més destacats amb les seves actuacions de varietats. Als anys deu del segle XX ja és habitual que els diaris publiquin anuncis a les seves pàgines amb les programacions dels locals i les estrenes, notes que es van fent cada vegada més sofisticades. Per això, aquests primers anuncis focalitzats que apareixen a La Conca de Barbarà el 1903 són sorprenents per dos motius: per primerencs i perquè anuncien cinemes de Barcelona en un diari de Montblanc. Pot ser que això estigui relacionat d'alguna manera amb la presència de persones de Barcelona a la comarca, probablement s'adreçaven a la colònia de barcelonins que visitava a l'estiu els balnearis de la zona, tot i que aquesta hipòtesi no la podem demostrar fefaentment. Però no és aquest l'únic cas d'anuncis primerencs; els anuncis destacats relacionats amb locals de Montblanc també apareixen molt d'hora en altres ciutats com Reus, Tortosa o Tarragona. Així, l'any 1907 tenim anuncis de funcions cinematogràfiques del teatre Foment que apareixen també al periòdic *La Conca de Barbará* (16 de febrer de 1907). Però, més enllà d'aquesta precocitat en l'aparició, i ja quan els anuncis es converteixen en habituals a la premsa escrita, hi ha un altre tipus de publicitat que ens ensenya altres coses. Així, l'any 1923, a diversos números del setmanari *La Nova Conca*[86] hi apareix un anunci de venda d'una màquina de cinema Gaumont amb els seus accessoris. Indubtablement, aquest és el projector d'alguna de les empreses locals muntades a l'inici del cinema al Foment o L'Artesana, del qual es desfeien ara per treure'n un últim benefici. Llàstima que no hem pogut esbrinar a qui pertanyia i qui va poder comprar-la, si la van comprar. Un parell d'anys després, al desembre de 1925, hi ha un anunci encara molt més interessant aparegut al quinzenal *Aires de la Conca*. El fotògraf Pere Català Pic hi promociona els seus establiments a Valls (carrer de Baldrich, 37) i a Montblanc (carrer Major, 82) i anuncia que és el representant a la zona per a la venda de productes Pathé-Baby, especialment els seus projectors i pel·lícules. L'any 1922 l'empresa francesa Pathé Frères comercialitzava un aparell projector que utilitzava pel·lícula de 9,5 mm d'amplada, molt lleuger i petit,

86 *La Nova Conca* del 17 i 31 de març i del 7, 21 i 28 d'abril de 1923.

que permetia gaudir del cinema a casa —tal com ells mateixos l'anunciaven. La mateixa casa comercialitzava també petits rotlles de 20 o 30 metres de pel·lícules que es podien projectar en aquell aparell. Alhora, també van comercialitzar una càmera que utilitzava aquest tipus de pel·lícules i que permetia rodar imatges per després poder-les veure en el projector. Aquest va ser el primer aparell destacat de cinema domèstic que es va crear i va suposar que moltes persones amb certa capacitat econòmica compressin aquests aparells per filmar i guardar els seus records. Gràcies a aquests aparells, poc després es va desenvolupar el cinema amateur amb clubs, concursos i grans figures. L'anunci ens indica que el 1925 hi havia una casa fotogràfica que venia aquests aparells a Montblanc i això indica la possibilitat que algunes famílies de la comarca conservin entre les seves pertinences films rodats amb aquest tipus de pel·lícules de 9,5 mm. Pel·lícules d'un alt valor històric, pel contingut de les imatges, i que encara no han estat tretes a la llum pública per conservar-les i gaudir-ne.

L'any 1927 els anuncis dels locals de cinema ja són habituals, tant als diaris com al carrer. Això porta a alguns abusos. Aviat la seva ubicació serà regulada, però mentrestant portaran a algunes crítiques com la que un articulista del diari *Aires de la Conca*, que signa com a Passavolant, realitza el 10 de setembre de 1927. L'article el titula «Incultura» i es queixa de la col·locació dels anuncis de la programació dels cinemes en determinats llocs com l'hospital de Lleida, però especialment en els monuments de Montblanc, i afirma que:

> Fa poc —dies— entravem a la nostra cara vila de Montblanch. Sobre les parets vetustes del Portal de Bové hi eren enganxats uns programes de cine i de teatre. I la pena ens amargà. Tan poc —ens deiem— estima la nostra gent la sacra i augusta majestat del passat? Les mans barroeres que empastifen aquestes parets, quí les mou? L'inconsciència, potser? Conformes. Però els qui diuen amar la cultura, què fan? Còm ho toleren? Còm no amonesten als barroers i inconscients?
>
> Vila endins, a la font major, vegerem més papers enganxats.
>
> Prou, ens diguerem. Farem dues ratlles pels *Aires de la Conca* per tal que els qui ens llegeixin vegin de posar esmena en aquesta mostra d'incultura.
>
> Serem atesos? Quí sap. Mes, de no ser-ho, agraïriem al senyor batlle que hi posés mà i no permetés de cap manera que les parets de certs edificis, els quals la noblesa de la pedra o la patina dels anys o el record de llur passat fa respectuosos, fossin pas enllordats de paperam.

Aquesta queixa ens permet veure la volada que el cinema havia agafat en aquells anys, estenent-se per tot l'entramat dels pobles i ciutats. Ja hem comentat que poc després la col·locació dels anuncis de la programació serà regulada i a Tarragona el Govern Civil, fins i tot, cobrarà un impost per col·locar-los.

Un altre aspecte per destacar és el de l'espectador i la valoració que fa del cinema. Un primer punt és el record d'aquells anys que queden molt ben reflectits en aquestes paraules que Lluís Vives Poblet (1959-1966: 511) escriu en les seves memòries:

> Eren aquells els temps de les cintes còmiques de Max Linder, en *Jaimito* i el gran Xarlot, i també el de les pel·lícoles d'episodis, que ara en diriem serials, com eren *La llave maestra* o *La moneda rota*.

Però, més enllà d'aquest record endolcit per la memòria de qui evoca la seva infantesa, hi ha els constants atacs al cinema, per immoralitat, dels sectors més conservadors i a Montblanc tenim alguns exemples. Així, per exemple, el 2 d'octubre de 1912 el corresponsal a Montblanc del diari catòlic tarragoní *La Cruz*, en comentar la reobertura del cinema Jardí advertia que «guárdense todas las precauciones para que sea dicho cine lugar de honesta expansión y nunca incentivo de bajas pasiones, ni foco de abominable inmoralidad». Però en el cas de Montblanc, el curiós és que part d'aquests atacs no només van dirigits a la immoralitat del cinema, sinó que es generalitzen també al teatre i a altres espectacles. Així, el 12 de gener de 1907 el setmanari *La Conca de Barbará* publicava les línies següents:

> Alguns suscriptors ens han indicat que, essent aquest semanari defensor dels interessos morals y materials de la nostra Vila y comarca, fessim notar la inconveniencia de certes coses que desdiuen de la sana moral, presentades al públich en alguns centres recreatius. Se refereixen a una certa película que's projectá diumenge en lo cinematógraf del Foment que trovan del tot inmoral, com un dels actes dels *Pastorcillos* representats en lo Centre Moral, com lo poch edificant qu'ha succeit per espay de molts dies en les sales del Jutjat entre una entitat y un particular, abdós respectables per lo que son y per lo que desempenyan en aquesta població. [...] Donchs no pera que resulti triomfant la virtut, s'ha d'ensenyar, per exemple, a cometre un crim, puix que no es licit fer coses dolentes a fi de que'n resultin de bones.

Aquí, el periodista unia el cinema al teatre en relació amb la immoralitat del que es mostra al públic i també atacava la difusió que s'havia fet des dels jutjats d'un cas d'assassinat. Però és l'any 1912 quan trobem un exemple millor d'aquesta particularitat de Montblanc en relació amb la moralitat dels espectacles. En un article signat per A. de M., publicat a la *Gazeta de la Conca* el 7 de setembre de 1912, titulat «El teatre i la moralitat» —un títol que no deixa cap dubte sobre l'objectiu del seu atac—, es compara el cinema i el teatre com a espectacles immorals i s'afirma que:

> Sens dupte deu ser el teatre, l'espill de la cultura y moralitat d'un poble, y per això quan veyérn qu'aquest se degrada y s'enfanga en nostra terra, bé podem deduhirne'ls graus de sa cultura y moralitat.

> El teatre nasqué en la culta Grecia; un Píndar, un Sófocles y un Homer, crearen aquesta hermosa escala de costúms heroiques, de cultural doctrina y d'amor a la patria; el teatre era un honest passa-temps en el que, al ensemps qu'es delectaven els sentits, es conreuava l'esperit ab una ética transcendental y nova; les accións heróiques eran exaltades, el crim execrar; la virtut servia d'exemple, essent refusat el viciós com un monstre de la naturalesa; més, avuy, ¿qu'es el teatre?
>
> Una refinada sensualitat, el vici disfressat de virtut regna en les taules; la moral es trepitjada, el crim enaltit y burlada la virtut.
>
> ¡No hi ha pas altre malura avu dia! Ell y el cine son dos plagues socials y podrían ser, ben aprofitades, elements valiosíssims de cultura educativa.
>
> El teatre s'ha imposat y ell es l'arbitre del bon gust y el termómetre de la civilisació moderna.
>
> En el teatre, el vell hi trova la llegitimació de les seves disbauxes, els joves l'estímul de ses passions; la tendra donzella, que s'horroritsa al sentir una paraula baixa, contempla sens ruborisarse, l'enaltiment del amor lliure, en fí, alló, qu'ans era una escola de moralitat, un honest lloch d'esbarjo, se n'es esdevingut un centre de corrupció, un passa-temps perillós per la decencia del home, per la puresa de la dona.
>
> Per això qui sent amor al hermós art de Talia, qui vetlla per la purificació de les costúms públiques, deu procurar el sanejament del teatre, la dignificació de l'escola que fou gran a Grecia posantla a la capdevantera del bell conreu de la bellesa.

La visió general és que no és el cinema l'atacat principalment per immoral, sinó que durant aquest període es viu una mena d'etapa moralista que afectarà tots els espectacles. Possiblement, aquests atacs formen part d'una campanya pel control i la censura del contingut dels espectacles, tant cinematogràfics com teatrals. Per exemple, el 13 de desembre de 1919, el setmanal *La Nova Conca* advoca clarament per la censura cinematogràfica en un article on comenta que:

> Acaba d'escriurer suara l'il·lustre canonge Collell; «Les astranades del teatre (que arriben a Montblanch a fer D. Juan Tenorio al Centre Cultural, com reclam de rel·ligiositat, moralitat i cultura) han desmoralitzat la classe burgesa i ara el cine serveix per embrutir la classe proletaria».
>
> Ço es una gran veritat. La producció cinematográfica perverteix les multituts, perqué aquella está enfestada de virulencia social, fins la de caires aparentment més recomanables.
>
> L'abús es tan general i ocasiona tal desgavell, que un Govern, i no el católic de Bélgica, si no el de la Pensilvania (Estats Units) ha decretat unes normes a les quals s'ha de subjectar la censura cinematográfica.
>
> No les publiqém totes, peró vetaquí unes quantes:
>
> 1. Escenes de vicis absorvents, per exemple de opi, mofrina, cocaina.

2. Escenes que representen actes de delinqüents que poden sugestionar o incitar al delicte: assassinats, envenenaments, furts i llançament de bombres, etc., etc.

3. Seducció de dones especialment de jovenetes, i per tant totes les ecenes de atemptats contra la honestedat.

4. Escenes de atrocitat, com fusellaments, punyalades, execucións eléctriques, operacións quirúrgiques, vista de persones delirants.

5. Escenes que tendeixin a posar en rídicol despreciatiu, races, classes, o qualsevol corporació social.

6. Escenes que representen la borratxera grossera i inconvenient, particularment de les dones.

7. Estudis d'artistes o altres ecenes en forma indecorosa.

Un any abans, Joan Poblet, que es declara defensor del cinema com a element de progrés, també demana, a les pàgines del setmanari la *Gazeta de la Conca*, en un llarg article titulat «El cinematògraf», publicat el 28 de setembre de 1912, el control del cinema:

> No'n som, no'n podem ser, d'enemichs d'aquest progrés admirable de les arts modernes; lo considerem, al contrari, d'un gran valor educatiu social si's posa al servey de la cultura pública; però estimém d'absoluta, d'indispensable necessitat que se'l redueixi a la servitut d'aquesta; y com no hi está ni hi estarà si se'l deix en la irracional llivertat de que avuy disfruta a Espanya, creyérn imprescindible que se'l fiscalisi, se l'intervingui, se'l controli, com ara's diu en terme gabaig.

Per a això també utilitza exemples d'altres països, com feia l'article de 1913, però en aquest cas dona molts més de ciutats com Boston, Londres, Düsseldorf, Ginebra, Berna, Bordeus i Lió, i de països com Anglaterra, els Estats Units, Alemanya, el Japó i Itàlia. A aquesta llista de països hi afegeix després una llista de científics i polítics espanyols que han escrit o parlat a favor de control del cinema:

> Y aquí meteix, en aquest Estat espanyol que tant sovint entrebanca ab una intervenció inoportuna y mal dirigida tantes belles y fructuoses empreses y ab tot no a sabut importar del extranger aquest gran y verdader progrés, s'han pronunciat per la implantació del control, pedagochs com en Joan Palau Vera, Manjon, Eladi Homs, Manuel Ainaud, Pau Vila; metges com en Radua, en Corominas Prats y en Pí y Suñer; polítichs, com l'Ossorio, en Sanz Escartín y en Frederich Rahola; sociólechs com l'Adolf Buyla y en Sangro; escriptors com en Vinardell, en Lopez Pico y l'Eugeni d'Ors; gent, en fi, de totes les procedencies polítiques com es pot veure.

Després d'això, planteja una possible forma de fer-ho, que seria fàcil, i els beneficis que produiria:

> Y a fé que no fora pas difícil la realisació d'aquest gran servey al poble, sobre tot a les criatures. Una comissió respectable, que en cada població tingués lo dever d'examinar totes les pe1ícoles avans de ser progectades y'l dret d'impedirne la exhibició fins y tot imposant penes pecuniaries, que foren les mes doloroses per aquestos comerciants a qui la fam de diner estronca tot sentiment de moralitat, bastaria a despullar al cine del caracter perturbador del anima y fins de la naturalesa física de molts de sos espectadors. Es clar que la propagaciò dels noms dels qui aixís adulteren lo contingut moral de sos afavoridors, hauría de ferse, en vistes a evitar tot lo possible la utilisacio dels llurs espectacles, com per contraposició, podría estimulársels a deixarse controlar fent constar ben visiblement les pelícoles censurades y autorisades.

La campanya va fer efecte i llavors els diaris conservadors lloen la iniciativa, com fa el corresponsal a Montblanc del *Diario de Tarragona* el 5 de gener de 1913:

> Es sumamente laudable el celo que emplea nuestra primera autoridad local para obtener el cumplimiento de las disposiciones legales, sobre todo del plausible bando del señor gobernador civil, sobre exhibiciones cinematográficas. Hoy puede decirse que se han saneado por completo, en esta villa, tales espectáculos, gracias a la constante energía del señor alcalde, que no consiente se dé al público película alguna sin previa fiscalización.
>
> Aplaudimos, con toda la opinión sensata, este celo, que reporta frutos de alta moralización pública.

Però per a alguns això no ha de quedar-se aquí, sinó que s'ha d'estendre al teatre, com indica el periodista del setmanari *Gazeta de la Conca* el 22 de febrer de 1913:

> Vam lloar, perque es digne de tota alabansa, la disposició del Govern manant la revisió preventiva de les pelícoles cinematográfiques a fi de que no se n'exibissin d'inmorals i atentatories a l'educació social, per la qual deu trevallar constantment tot poble progressiu.
>
> Aixís mateix hem encomiat la labor de l'autoritat municipal quan amb bon zel hem vistes posades en practica les normes d'aquella revisió.
>
> Més, per això meteix, ara'ns hem de doldre que no's tingui'l meteix interès, que s'ha tingut amb lo cinema «El Jardí» per certes representacións que's donen los dijous i dissabtes en un teatre de societat d'aquesta Vila, on amb escándol de la gent honesta, s'hi han verificades escenes forsa inmorals, d'aquelles que la meteixa impudícia del acte fa que s'anomenin solo para hombres.
>
> Creiem que igualment, o pitjor, morfeix l'esperit la pelícola sanguinaria, que l'escena sicalíptica.

Aquest control, però, es va fer d'una forma molt peculiar. Lluís Vives (1959-1966: 510), en les seves memories, ens explica com s'aplicava la censura a Montblanc:

> Els programes era ordenat que abans de projectar-los havien de passar per la censura de l'alcalde, i no podia ésser oberta la guixeta, sense la prèvia autorització de l'autoritat municipal. Per a complir amb aquest manament, tots els dissaptes i vigilies de festa, en havent sopat l'empresari havia de passar el programa anunciat per l'endemà al qual generalment sols assitia el propi alcalde, i segons qui ho era, acompanyat dels concejals que eren de la mateixa cleca. Tampoc no mancà alcalde que volent donar excesives facilitats, no possava els peus a les esmentades projeccions i transferia el comès de la censura al secretari municipal, a l'alguatzil, i fins al *sereno*. Mes el 1913 en el qual era alcalde Francesc Sierra i Quartiella, i que per certes questions de competència comercial, tenia rosegor amb l'empresari del Cine Jardí que ho era Anton Amorós i Sugranyes, un diumenge va prohibir per inmoral la projecció de la película *Los novios*, i aquell dia els montblanquins es quedaren sense cinema. No cal dir que hi hagué molta crítica i fortes discussions, puix que aquells mateixos dies al teatre de l'Artesana s'hi havia representat una sarsuela, que segons els entesos, no era comparable ni molt menys, amb la pelicola *Los novios*, tatxada per inmoral. Però aleshores qui manava era l'alcalde, i fent-ho bé o fent-ho malament, s'havia de passar per allá i prou. Només rebé felicitacions dels carlins, de la Comunitat de Santa Maria i del senyor plebà, i això que'l senyor Sierra no era afectat en coses d'Església, i adhuc possiblement ni complin amb el precepte festes i dies de guardar.

Tanmateix, part d'aquest recel al cinema tenia molt a veure amb el perjudici que causava al teatre. Hem vist a dalt com un comentarista de *La Nova Conca* el 13 de desembre de 1919 afirmava que el teatre era un espectacle per a la burgesia i el cinema un espectacle per a les masses proletàries. Per a aquests burgesos amants del teatre, la competència del cinema era perjudicial per a l'art teatral, especialment quan aquest penetra en els seus santuaris i a poc a poc va arraconant la programació teatral. Ja en els inicis del cinema, segons explica Lluís Vives (1959-1966: 508) a les seves memòries, hi havia gent «qui vaticinà que «això del cinematògraf» no faria carrera». Però el cinematògraf va perviure i la competència que aquest va exercir va fer baixar, lentament, la qualitat de les obres de teatre representades segons els crítics, especialment pels que des del principi es van posicionar contra el nou invent. Així, a les festes de Sant Miquel de 1910, el cronista de Montblanc del diari catòlic tarragoní *La Cruz* (1 d'octubre de 1910) escriu:

> Les funcions teatrals, fora la de la «Joventut Tradicionalista», de lo més brut del repertori porc dels teatres llorts de Barcelona; en això si que van estar a la mateixa alsaria'l «Fomento» que'l Cinematògraf. En tots dos teatres hi hagué mostres convincents de que'l públic «curiós» de Montblanc no está per indecencies.

L'any 1914 Victorià Benet, a les pàgines de *La Conca de Barbará* (12 de desembre de 1914), parla obertament de crisi del teatre català en un article que té precisa-

ment aquest títol, on dona la culpa als autors i comenta també la relació amb el cinema de la manera següent:

> Els millors drames son els que volia públic —tinga o no criteri— éll mana i si no'l creiem, se'n va al cine. ¡Devant de tan absolut sobirá, no hi ha, ni autor, ni comediant, ni empresa! Ell sab lo que's bó i lo que's dolent, jutja desapassionadament.

Deixa amb això una referència clara de la forta competència del cinema a les representacions teatrals. Un cinema que, a més, utilitzava les obres teatrals sense escrúpols i, a voltes, sense pagar els drets d'autor. En els inicis del cinema, el plagi o còpia de les obres literàries era a l'ordre del dia. A poc a poc, aquesta pràctica es va anar desterrant i es van crear mecanismes per controlar-lo. A Espanya la Societat General d'Autors aconseguirà del govern que reguli els drets dels autors a la música, el teatre i el cinema. Per això, es nomenaran delegats a les ciutats per controlar els permisos dels espectacles que es realitzen a la seva zona. A Montblanc hi hem trobat dues denúncies de 1934 i 1935 contra el teatre-cinema Principal i el Kursaal. El teatre-cinema Principal és denunciat el 24 de febrer de 1934 perquè «se utiliza el repartorio administrado por dicha Sociedad sin el previo permiso de sus autores».[87] En el cas del Kursaal, la denúncia és perquè «se proyecta la película denominada *Te quiero y no sé quién eres* sin previo permiso de sus autores».[88] Davant aquests fets la societat envia sengles cartes a l'Ajuntament perquè sancioni els locals. No hem pogut esbrinar el resultat d'aquestes denúncies, tot i que hem de creure que el teatre-cinema Principal va ser sancionat i al cinema Kursaal es va suspendre la projecció.

Però hi havia altres perills relacionats amb el cinema que tenen a veure amb la salut, però, en aquest cas, afectaven tots els locals d'espectacles. Així, durant la greu epidèmia de grip de 1918, al llarg de dos mesos, es van tancar els cinemes, les escoles, els teatres i es van prohibir els balls i concerts, a més de decretar-se altres mesures higièniques per evitar la propagació de l'epidèmia. El setmanari *L'Escut* el 23 de novembre de 1918 donava compte de l'alegria que es va produir una vegada va finalitzar el tancament dels locals d'espectacles:

> Diumenge passat, s'obriren novament els balls i cine que per causes de la fatal epidemia es tingueren de tancar.
>
> A tots hi hagué extraordinaria animació, puig el jovent ja deliraba per fruïr de les belleses de la dança.
>
> Dilluns s'obriren les escoles.

Finalment, cal dir que les abundants referències hemerogràfiques existents a Montblanc també ens permeten comentar breument un aspecte poc tractat del trànsit

87 v. carta datada el 24 de febrer de 1934. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-19796.

88 v. carta datada el 17 de febrer de 1935. ACCB. Ajuntament de Montblanc. CAT-ACCB310-23-T-19791.

del cinema mut al sonor: el de la pèrdua dels llocs de treball dels músics. Ja hem comentat diverses vegades l'excel·lent treball que Núria Medrano (2011) va fer sobre els músics als cinemes de la Conca de Barberà. A través d'ell, podem posar nom a moltes d'aquestes persones que entre 1929 i 1932 han de reorientar la seva feina amb el final del cinema mut. Aquest pas del cinema mut al sonor no va ser un trencament de la nit al dia, com acostuma a fer la sensació a la majoria de les històries del cinema, sinó un procés que va durar uns quants anys i que va generar algunes resistències. Per exemple, gràcies a una breu notícia apareguda al diari tarragoní *La Cruz* el 27 de novembre de 1931, relacionada amb Montblanc i amb altres ciutats de la província de Tarragona, hem pogut veure com els músics recorren a l'autoritat per preservar el seu lloc de treball:

> informó el señor Noguer a los reporteros que le habían visitado una nutrida comisión de músicos, dándoles las gracias por su circular recientemente publicada prohibiendo la música mecánica en las salas de espectáculos de ésta, Reus y Tortosa, en donde no se proyectasen película sonoras. Los cominisionados interesaron del señor gobernador que ampliara el acuerdo a las poblaciones de Valls, Vendrell, Montblanc y otras de igual o parecida categoría. Les manifestó el señor Noguer que según vea el resultado que ello dé en Tarragona, Tortosa y Reus, luego verá si procede hacer extensiva la disposición.

Aquesta disposició estava condemnada al fracàs, perquè el que va desaparèixer va ser el cinema mut per exigències del públic. Els músics van passar llavors a altres feines com els balls. El complement que els suposava el cinema va desaparèixer. Però la notícia també ens permet veure com determinats locals feien passar el cinema sincronitzat per cinema sonor, per poder competir amb els locals que ja havien fet el canvi en els projectors. Eren possiblement locals que difícilment podien assumir el cost d'aquesta adaptació. Com ja hem comentat en anteriors treballs, per a molts pobles el pas del cinema mut al sonor va ser el primer gran canvi en l'estructura d'exhibició de Catalunya, on determinades associacions, amb una economia precària, no van poder afrontar les despeses que suposava i van haver de deixar de fer cinema.

El cinema sonor és un dels grans canvis al cinema del principi del segle xx, però res comparable als estralls que va suposar la Guerra Civil espanyola. Després d'ella el panorama cinematogràfic va canviar i l'experiència de l'espectador també, però això correspon a un altre període de la història que queda fora d'aquest estudi. Aquí ens correspon comentar que acabem de veure una rica i complexa història del cinema, que té certes similituds amb la de les grans ciutats, però que en realitat la de Montblanc és a cavall entre la dels pobles i la de les ciutats. En realitat, el que hem vist és la història del cinema d'un poble gran, però preferim quedar-nos, com a reflexió final del cas mont-

blanquí, amb la que fa Lluís Vives (1959-1966: 511) a les seves memòries en relació amb aquests inicis del cinema:

> Hem vist doncs com començà el cinema a Montblanc, com s'ha desenvolupat i com ha crescut al ritme dels temps d'ara. Esguardant l'evolució d'aquest espectacle es pot apreciar la marxa d'una mena de progrès, d'un augment del nivell social de vida, i també, un canvi de costums i de gent.

5. Rocafort de Queralt



A 17 km de Montblanc i 46 km de Tarragona, trobem aquest municipi a la part nord-oriental de la comarca, just a la frontera entre la Conca estricta i la Baixa Segarra. El coll de Deogràcies fa de pas natural entre aquestes dues zones i configura el terme municipal, de 8,5 km^2. Molt a prop de l'únic nucli de població neix el riu Anguera, afluent del Francolí, però el terme municipal està envoltat pels rius Vallverd i Conesa, afluents de l'Anguera. És una societat eminentment agrícola, encara que bona part de la població treballa a les indústries dels voltants. Els cultius del municipi són els tradicionals de secà: vinya i cereals. A través del Celler de la Societat Agrícola, una de les anomenades catedrals del vi de l'arquitecte Cèsar Martinell, es comercialitza el vi i el cava realitzat al poble. De temps passats en queda una única empresa dedicada a la important producció i distribució de safrà. Activitat molt important i destacada al territori des del segle XIII fins ben entrat el segle XX. Una centúria que el poble iniciava al dotzè lloc de la comarca pel que fa a nombre d'habitants, amb 760 habitants. I, malgrat que durant tot aquest primer terç del segle XX anirà perdent població fins a acabar l'any 1940 amb tan sols 590 habitants, millorarà la seva posició per ser l'onzè més poblat a la dècada dels anys quaranta. Un lloc que manté en l'actualitat, tot i que ara té 251 habitants, un 42% menys de població que el 1940. Resulta que els efectes de la Guerra Civil als anys trenta, quan perd 60 habitants, els va aconseguir superar al llarg d'aquesta dècada dels anys quaranta, però no va poder superar el despoblament rural dels anys cinquanta i seixanta, en què cau de mica en mica als 525 habitants el 1960 i 398 el 1970. A partir de llavors, i malgrat una lleugera recuperació a finals dels anys noranta i principis del segle XXI, el nombre d'habitants ha continuat decreixent i és en l'actualitat quan ha arribat al mínim històric de població dels registres moderns.

Però, tornant a principis del segle xx, aquest segle el començava amb una important indústria alimentària dedicada a la distribució del safrà i una producció vitivinícola reconeguda, encara que en crisi per la fil·loxera, igual que la seva població, que estava en retrocés. Això va ser determinant en la implantació del cinematògraf en aquest poble? Els primers indicis apunten que la crisi demogràfica i econòmica va ser la que va marcar la seva relació amb el cinema, ja que les diverses *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* dels anys vint només esmenten un cinematògraf el 1929, sense donar més detalls. Tot i que és més del que esmenta Isaac López per a aquest període en aquest poble en el seu llibre *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 480), ja que ell només parla del cine Rocafort, i explica que va funcionar entre 1953 i 1960. El que hem de fer ara és esbrinar quin era aquest cinematògraf esmentat per la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1929. El problema essencial és que a l'escassa documentació municipal no hi apareix cap document relacionat amb un local cinematogràfic als anys vint. D'altra banda, a l'Arxiu Municipal de Rocafort de Queralt, conservat a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, no hi han perviscut les matrícules industrials. L'única sèrie de matrícules industrials d'aquest poble conservada es troba al fons de la Delegació Provincial d'Hisenda, a l'Arxiu Històric de Tarragona, on només hi ha dades d'entre 1935 i 1968. En aquest llistat, el primer local d'espectacles que hi apareix és de 1944, un centre de ball a la plaça de l'Església, 13. El primer local cinematogràfic que trobem és el cinema Rocafort, al carrer de Montbrió de la Marca, 13, el 1954. Aquest és el local que Isaac López (2015: 480) comenta en el seu llibre. Amb la fitxa corresponent on diu: «la sala retomó el vacio y pulso cultural que en la población dejó antes de la Guerra Civil el local de Llibert Tomàs, donde se proyectaron por primera vez películas de cine mudo en el municipio». Aquest comentari l'extreu del treball de Núria Medrano (2011: 138) sobre els músics a les sales de cinema de la Conca de Barberà, en el qual afirma que:

> Abans de la guerra, a Rocafort es projectaren pel·lícules mudes als baixos del local de Llibert Tomàs, tot i que les fonts orals consultades no recorden que ningú hi toqués el piano ni que hi hagués música de cap tipus.

Ara ja tenim un nom: Llibert Tomàs. Encara que també sabem que les fonts utilitzades per Núria Medrano van ser fonts orals. Amb això, tenim l'hàndicap de la indefinició de les dates i podem assegurar que aquestes sessions van ser ocultades a la Hisenda Pública, per la qual cosa difícilment podrem esbrinar gaire cosa més, però és llavors quan intervé una mica el factor de la sort. Mitjançant el catàleg de la sèrie de l'Impost General sobre la Renda de Societats del fons de la Delegació d'Hisenda de Tarragona, sabem que l'any 1916 existia a Rocafort de Queralt una Societat Agrícola i Recreativa, que el 1917 es va convertir en Sindicat Agrícola i Caixa Rural (Fuguet

1989: 41-42). Aquest Sindicat va encarregar a Cèsar Martinell la construcció d'un celler l'any 1918. El local del sindicat tenia un cafè i per una carta que un col·leccionista anomenat Reusantic posa a subhasta a Internet, datada a Rocafort de Queralt el 4 de febrer de 1921, sabem que Llibert Tomàs regentava aquest cafè,[89] de manera que pensem que al cafè del Sindicat Agrícola o al mateix Sindicat Agrícola s'hi realitzaven projeccions cinematogràfiques gestionades per Llibert Tomàs, que, com a encarregat de les projeccions, hi ha quedat relacionat a la memòria del poble. La guia cinematogràfica de 1929, d'altra banda, parla d'un cinematògraf i una empresa, de manera que no vincula aquest cinematògraf al Sindicat, amb la qual cosa podem pensar que és una iniciativa de Llibert Tomàs, que utilitza les instal·lacions del local que regentava. D'altra banda, aquesta referència a la guia cinematogràfica ens permet establir unes dates aproximades, sempre que ens fiem de les dades d'aquestes guies, ja que hem comprovat en altres llocs que no són del tot fiables. Però, seguint-la, hem de dir que l'any 1927 no apareix Rocafort de Queralt, de manera que el 1926 no hi havia cap cinema al poble. Per això, podem establir que entre 1927 i 1928 es va instal·lar aquest cinema. Però ens queda la data de la fi, i això ens serà molt més complicat d'establir davant la falta de documentació de l'arxiu municipal. Núria Medrano comenta que les projeccions eren de cinema mut, però això podria perllongar-les fins pràcticament l'inici de la Guerra Civil, tot i que els canvis tecnològics ocasionats per la incorporació del so al suport de la pel·lícula, com l'alteració de la cadència o velocitat de la projecció, farien obsolet l'aparell de projecció mut més enllà de 1934 i dificultava la projecció de pel·lícules sonores. Hem de tenir present que a partir de 1933 creiem que la majoria de films es distribuïen sonors i que difícilment es trobaven al mercat films muts en 35 mm a les cases de distribució, tot i que no és descartable que existissin restes de films muts en els catàlegs d'aquestes cases. La projecció de films sonors en projectors muts era complicada per la reducció del quadre de projecció i el canvi de velocitat de projecció. Normalment, la velocitat de projecció del cinema mut és d'entre 16 i 20 imatges per segon, mentre que la incorporació del so al suport fílmic requereix una velocitat de projecció de 24 imatges per segon. Si es projecta cinema mut en un projector de cinema sonor, a més de no reproduir el so i no tenir intertítols per assabentar-se de l'argument, es produeix l'efecte de l'acceleració dels gestos dels protagonistes. Per tant, hem de situar entorn de 1933 o 1934 el final d'aquest cinema de Llibert Tomàs, perquè difícilment pensem que fes una adaptació al cinema sonor, ja que si no hagués quedat més reflectit en la memòria col·lectiva del poble i segurament hagués deixat algun rastre documental. Ja fins a 1953 el poble no tornarà a tenir cinema i aquest sí que forma part essencial de la memòria cinematogràfica col·lectiva

89 La carta la dirigeix Llibert Tomàs a un senyor de Barcelona per preguntar-li pels preus dels vermuts. Hi ha un encapçalament en què apareix, a l'esquerra, «Cafè del Sindicat Agrícola» i, a la dreta, en lletres negretes més grans, Llibert Tomàs.

de Rocafort de Queralt. D'altra banda, amb les poques dades que hem pogut obtenir, les projeccions cinematogràfiques de Llibert Tomàs a Rocafort de Queralt entre 1927 i 1934, aproximadament, es converteixen en un dels grans misteris de la història del cine a la comarca.

6. Santa Coloma de Queralt



Aquest municipi, de prop de 34 km^2, situat a l'extrem nord-oriental de la comarca, dins de l'altiplà de la Baixa Segarra, fa frontera amb les comarques de la Segarra i l'Anoia. El poble principal està situat a la vall del riu Gaià, que neix en aquest municipi i el travessa. La vall està tancada per les serres d'Aguiló, del Codony i de Queralt. A més del riu Gaià, destaca un dels seus afluents, el torrent de Claret, una mica més cabalós que el riu Gaià en aquest primer tram. El municipi té reconegudes quatre entitats de població, que, a més de la vila de Sant Coloma de Queralt, són el poble d'Aguiló (33 habitants el 2004), la Pobla de Carivenys (20 habitants el 2004) i les Roques d'Aguiló (10 habitants el 2004), a més de comptar amb les masies d'Almenara. Dista 29 km de Montblanc i 57 km de Tarragona. Actualment (2016), té una població de 2.726 habitants, i ocupa el tercer lloc entre els municipis més poblats de la comarca. Un lloc que ha alternat al llarg del segle xx amb la segona posició, que es disputa amb l'Espluga de Francolí. L'any 1900, amb 2.886 habitants, era també el tercer poble més poblat de la comarca, però estava llavors en un procés de creixement que el va portar a superar la barrera dels 3.000 habitants, i aconseguia el màxim de població d'aquest últim segle l'any 1930, amb 3.474 habitants. La Guerra Civil i el posterior èxode rural dels anys cinquanta el va portar de nou a perdre els 3.000 habitants, i arribava al mínim l'any 1996, amb 2.518. Després d'una nova recuperació dels 3.000 veïns al principi del segle xxi, ha tornat a caure per sota d'aquesta xifra en aquests últims anys. La base econòmica tradicional d'aquesta població ha estat l'agricultura, bàsicament el cultiu dels cereals (ordi i blat), i, tot i que encara té un pes relativament important en l'economia del municipi, no és la principal activitat econòmica. L'agricultura sempre s'ha complementat amb la ramaderia, tot i que ha sofert un important retrocés, especialment en el sector de l'aviram. Igual que han perdut pes els molins d'aigua per a l'obtenció de farina. Però l'activitat agrícola i ramadera no era l'única del poble. Santa Coloma de Queralt va tenir una important indústria tèxtil sorgida al principi del segle xix. Encara perviuen algunes petites restes

d'aquest passat industrial, però la major part va desaparèixer a partir dels anys seixanta amb les successives crisis del tèxtil a Catalunya. La indústria dels prefabricats de formigó va substituir la tèxtil, i continua sent un dels pilars del segon sector del municipi, que ha impulsat la creació de sòl industrial i la construcció d'un polígon per revitalitzar aquest segment de l'economia local. Malgrat això, actualment, el terciari és el que més creix en relació amb el nombre de persones ocupades.

La importància de Santa Coloma de Queralt a la comarca fa que la presència de locals cinematogràfics sigui també destacada, com testifiquen les *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* dels anys vint, que esmenten la presència en aquest poble del cinema Iris, de José Domingo (1925, 1927 i 1929); del cinema de la Societat L'Estrella, d'Huguet i Cia., o de Duch i Segura (1925, 1927 i 1929) i el cinema de la Societat Cooperativa Obrera Republicana (1929). Locals que també esmenta Isaac López en el seu llibre *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 481-486). Ell acaba referint-se a quatre locals en total: cinema Societat L'Estrella (1908-2015), cinema Cooperativa Obrera (1911-1938), cinema Centre Catòlic (1913-1969) i cinema Associació Colomina (1932-1977). Un recull de locals que segueix l'excel·lent article publicat a la revista *Recull* (núm. 3, 1995: 155-204) per Salvador Palau Rafecas i titulat «El cinema a Santa Coloma de Queralt (1908-1958)». Un treball molt ben documentat, que fa un exhaustiu repàs a tots els locals cinematogràfics de Santa Coloma de Queralt des del començament. Nosaltres poca cosa podem afegir a aquest escrit, de manera que també el seguirem, encara que intentant aportar alguna novetat que hàgim pogut trobar en la nostra recerca o petites puntualitzacions a algunes de les coses que comenta Salvador Palau. Per això seguirem el mateix ordre cronològic de locals que ell estableix. Així, hem de començar per la primera projecció cinematogràfica a Santa Coloma de Queralt, que afirma que va ser a finals de 1908, a iniciativa de quatre veïns del poble, entre els quals destaca Josep Moix Marimon, conegut com a Sastre Martinet, al local de la Societat L'Estrella.

La Societat L'Estrella era una societat recreativa fundada l'any 1876 «d'una dissidència entre la Junta i un grup de joves de «La Artesana»» (Segura 1984: 443) després de l'expulsió pel boicot realitzat a un ball organitzat per als militars. L'any 1911 s'aprova el seu reglament. La seu social la instal·len a cal Saboy fins a 1882, en què es traslladen al carrer Major «fins a 1933, que estrenaven el nou local», segons comenten diversos diaris com *La Segarra* (núm. 37, setembre de 1982) o *La Vanguardia* de 1933 (1 d'agost), tot i que Salvador Palau diu que aquesta inauguració va ser l'any 1934 (1995: 160). Però tornem a l'inici. Una de les aportacions més interessants de Salvador Palau és la comptabilitat de l'empresa, ja que detalla les despeses de la compra del projector Crono Gaumont a la Casa Diorama de Barcelona, el lloguer de les primeres pel·lícules i les despeses i els ingressos de les primeres temporades. Així, comprovem que

la primera temporada (1908-1909) guanyen 178,80 ptes. i la segona (1908-1909) perden 21,95 ptes. Aquestes xifres parlen d'un negoci no gaire rendible, ja que, si sumem a això la inversió, les pèrdues eren considerables. També és cert que l'entrada era molt econòmica: 20 cèntims. Una entrada que, segons Josep Moix (1996: 93), donava per a «sessions d'una hora de durada, [i] sis pel·lícules diferents». Malgrat els pocs guanys i les pèrdues comentades, aquesta primera gestió es manté fins a 1912. A la fi d'aquest any, segons comenta Salvador Palau (1995: 159), es crea una nova companyia amb cinc socis. L'any 1925 la companyia es denomina Huguet i Cia., ja que és com apareix a la guia cinematogràfica d'aquell any, i això ens indica que el soci principal era Francisco Huguet. Durant un breu període, sembla que aquesta companyia deixa el cinema i els senyors Duch i Segura el regenten, ja que és així com apareix a la guia cinematogràfica de 1927, però Huguet i Cia. torna a aparèixer a la guia de 1929, la qual cosa ens indica que tornaven a fer-se càrrec del cinema. A aquest canvi de gestió hi hem de sumar els canvis de nom; segons Salvador Palau, primer es va dir cine L'Estrella, entre 1908 i 1932; després, cine Estrella seguit del nom del cine Cooperativa Obrera, amb els quals s'havien unit, entre 1932 i 1933, i, finalment, es dirà cine Ideal des de 1933 fins a la clausura durant la Guerra Civil.

Era un local gran, amb una capacitat per a 600 localitats repartides en 400 butaques, 120 llotges i 80 entrades circulars —segons consta en els diversos registres de la matrícula industrial dels anys trenta. Però aquesta capacitat és la del nou local inaugurat l'any 1933 a la carretera de Montblanc. Abans, l'antic local només tenia capacitat per a 278 localitats, repartides entre 180 butaques, 48 llotges i 50 entrades laterals. De la seva programació no en coneixem tots els títols projectats durant el període del cinema mut, però Salvador Palau comenta que les sessions «s'amenitzaven amb música, segons el pressupost amb violí o piano i, si més no, amb algun conjunt local» (1995: 159). Com tots els locals de les associacions recreatives o d'altra mena, les sessions de cinema s'alternaven amb altres activitats com balls, teatre, òpera, concerts o caramelles, que són algunes de les que destaca el diari *La Vanguardia* en les seves cròniques de Santa Coloma de Queralt dels anys trenta, fetes en aquest local de la Societat L'Estrella.

A la dècada dels anys trenta és quan s'instal·la el cinema sonor. Santa Coloma triga uns quants anys a rebre aquesta novetat, ja que el primer local que projectarà cinema sonor ho farà a l'octubre de 1932 —gairebé tres anys més tard que el nou invent arribés a Espanya. El procés d'adaptació del cinema mut al sonor de la Societat L'Estrella resta molt ben detallat a l'article de Salvador Palau (1995: 159-160). Aquí ens agradaria comentar que és un procés llarg. Gràcies a la revista *La Segarra* del 20 de febrer de 1932, podem veure com la idea de fer cinema sonor penetra al poble al principi d'aquell any, ja que comenten que: «s'estan ultimant les gestions per la instal·lació, al «Cine Estrella», d'un equip de cinema sonor, el qual és molt probable que comenci

a funcionar a primers del proper mes de Març». La veritat és que no va ser al març de 1932, sinó a finals d'any. Segons Salvador Palau, el cost de l'adaptació del projector al cinema sonor no va poder ser assumit per l'empresa que gestionava el cinema i la societat va decidir unir-se al cinema de la Cooperativa Obrera (cinema Iris) per afrontar la despesa. El 19 de novembre de 1932 *La Segarra* anunciava que:

> aviat serà un fet l'inauguració del cine sonor als Cinemes Iris i Estrella. De resultar verídica aquesta nova serien tres els equips sonors que funcionarien en la nostra vila. Els cineastes estan d'enhorabona.

En aquest punt, hi trobem un petita discrepància amb el relat de Salvador Palau. Ell afirma que «el 28-12-1932, l'Ajuntament autoritza Joan Tomàs a instal·lar cine sonor als dos locals i, a la revista *La Segarra* de febrer, ja es parla de la poca durada de la companyia» (1995: 160), però a la mateixa revista *La Segarra* del 24 de desembre de 1932 s'afirma que al «Cinema Estrella i Cooperativa Obrera, sessions de cine sonor i en l'Associació Colomina, cine sonor i varietats veient-se tots sumament concorreguts» per les festes de Nadal. Llavors ja funcionaven al final de 1932 les projeccions sonores als cinemes L'Estrella i Cooperativa Obrera. Deixant de banda això, segons Salvador Palau, durant dos anys (1932-1933), aproximadament, els dos cinemes funcionen conjuntament com un de sol, tot i que a les matrícules industrials i a la resta de la documentació apareixen com a locals totalment separats. La col·laboració entre els dos locals, que ara sembla que es fusionen, venia de lluny. Hem trobat una notícia del 29 d'abril de 1928 a la crònica de Santa Coloma de Queralt que publicava *La Vanguardia* on diu que el «cine Iris vióse muy concurrido con motivo de filmar la gran película *Miguel Strogoff o el correo del zar*, lo mismo que la Sociedad La Estrella». Aquesta notícia indica la projecció del mateix film als dos locals. En aquesta mateixa nota hi tenim un dels títols projectats en aquest local destacats per la premsa, però, més enllà dels que aporta Salvador Palau a l'apèndix documental del seu article i els que diu que té a la seva col·lecció privada, la premsa local (*La Segarra*) o provincial (*La Veu de la Província*) només destaca els títols següents: *Cuatro de Infantería* (1930, *Westfront 1918: Vier von der Infanterie*), un film mut alemany de Georg Wilhelm Pabst projectat l'any 1931; *La Pasión y muerte de Nuestro Señor Jesucristo*, una variant de les moltes versions sobre la vida i passió de Crist que es van filmar des de 1897,[90] projectada el 1932; *Cheri Bibi* (1931, *Cheri-Bibi*), film americà sonor de Carles F. Borcosque projectat el 1933, on intervé l'actor tarragoní Ernesto Vilches; *Gongorila* (1932, *Gongorila*), documental americà sonor de Martin E. Johnson passat el 1933, i *Trío de la bencina* (1930, *Die Drei*

90 Entre 1897 i 1930 hi ha més de 36 films on surt Jesucrist. Teòricament, aquest títol és molt similar al de *Vida y Pasión de Nuestro Señor Jesucristo*, un film francès de Ferdinand Zecca, de 1907, però ens sorprendria moltíssim que fos aquest el que es projectés en un cinema de pagament l'any 1932. Per tant, no hem pogut esbrinar realment quin és aquest títol en concret i no hem trobat la referència exacta del film.

von der Tankstelle), film alemany de Wilhem Thiele projectat el 1933. Després d'això només ens queda l'etapa de la Guerra Civil. Ja hem comentat que el cinema és clausurat el 1936 i, segons Salvador Palau (1995: 160), no torna a obrir fins a 1950 amb el nom d'Educación y Descanso i la gestió de Josefa Pijuan Almenara.

Ara hem de tornar a la primera dècada del segle XX per continuar amb el següent local on es projectà cinema a Santa Coloma de Queralt: la Societat Cooperativa Obrera. Es fundà l'any 1901[91] i recull la tradició republicana d'altres entitats que al poble s'havien constituït des de 1869. La primera seu de la societat va ser al pati del Castell, on van estar fins al trasllat, el 1923, a l'antic Hospital de Santa Magdalena.[92] Salvador Palau (1995: 160) dona una data imprecisa de l'inici de la relació d'aquesta societat amb el cinema, ja que afirma que «no sabem concretament quan s'instal·là aquest cine, possiblement fou abans de 1913» i amb aquesta referència Isaac López (2015: 483) situa els inicis de les projeccions en aquest local prop de 1911. Popularment era conegut com a cinema del Centre Republicà o cine del Centre, segons ens explica Salvador Palau, el qual, a més, diu que oficialment va tenir els següents altres noms: cinema Centre Republicà fins a 1929, de 1929 a 1932 cine Iris, el 1932 cine Popular, de 1932 a 1933 cinema Estrella i Societat Cooperativa Obrera i, finalment, de nou cine Popular de 1933 a 1934. Només puntualitzem, en relació amb aquesta llista que fa Salvador Palau, que el nom de cine Iris ja és utilitzat abans de 1929, ja que amb aquest nom apareix a la *Guía de la Industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925 i en una breu notícia de *La Vanguardia* del 29 de març de 1928, per la qual cosa, en principi, hem de situar el canvi de nom de cinema del Centre Republicà a cine Iris el 1924. D'altra banda, Salvador Palau (1995: 162) comenta també que entre 1918 i 1920

> el cine del «Centro» tancava portes per no poder competir amb l'«Estrella». La màquina de projecció era del més desballestat que corria, no podien triar les pel·lícules i el local no reunia prou condicions.

En aquests anys, el cinema estava dins del local social de la Societat, que, segons Salvador Palau (1995: 160), «era una antiga fàbrica tèxtil situada al Pati d'Armes del Castell. El cafè era al primer pis i al cine s'hi accedia per una porta que hi havia a les antigues escales». Hem vist que el 1923 la Societat es trasllada a l'antic hospital de Santa Magdalena, on serà fins a 1934, en què el local és clausurat per les autoritats com

91 Aquesta és la data que donen Salvador Palau (1995: 160) i Montserrat Solé (1989: 215), però el llibre editat a Madrid l'any 1917 per l'Institut de Reformes Socials, titulat *Estadístca de Asociaciones. Censo electoral de asociaciones profesionales para la renovación de la parte electiva del Instituto y de las juntas de reformas sociales*, dona com a data de fundació el 13 de febrer de 1902 i aquesta data l'extreuen del registre dels estatuts al Govern Civil.

92 Per a una breu història del Centre Republicà i les seves activitats, és interessant l'article publicat a *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà* per M. Montserrat Solé i Aubia (1989) titulat «Acció social del Centre Republicà de Santa Coloma de Queralt (1873-1939)».

a conseqüència dels fets de maig. Però abans, cap a 1920, es creà una societat constituïda per quatre socis per reactivar el cinema. Salvador Palau (1995: 162) afirma que «als anys 20 l'empresa de cine era de l'Amadeu Andreu (Mariàngela), Jaume Ninot (Coll d'Oriol) i Marià Tomàs (Cutero)», tot i que a la documentació d'aquests anys apareix que el cinema Iris era propietat de José Domingo. En relació amb el funcionament d'aquest cinema als anys vint, Salvador Palau (1995: 162) explica que

> les pel·lícules, generalment, duraven quatre festes, totes eren d'aventures o de l'Oest i el preu era d'un ral els grans i 10 cèntims els petits; mitja hora abans de començar es tocava un sorollós timbre situat a la façana de cal Ximenos.

També afirma que la temporada 1922-1923 «s'inaugurà amb la pel·lícula, dividida en nou parts, titulada *Matias Sandorf*». El que passa és que aquesta afirmació entra en contradicció amb l'anunci aparegut a la revista *Segarra Nacionalista* del 10 de setembre de 1922, on s'anuncia que aquest film inaugurava la temporada del cinema Estrella. Llavors resulta que Salvador Palau s'equivoca o la col·laboració entre aquests dos cinemes, que va acabar portant a la seva fusió, es va establir ja des de 1922. Un altre film que comenta Salvador Palau és la projecció de Terra baixa el 8 de novembre de 1922 i afirma que és «la primera que es feia rotulada en català». Poc després d'aquesta projecció, l'11 de novembre, el setmanari *La Nova Conca* comentava:

> Sigué un éxit l'exhibició de la pelícola *Terra Baixa* projectada al «Centre Republicà» el dia de Santa Coloma que a més de ser una obra d'art te la bona condició de ser feta tota la rotulació en nostra llegua. Així es com deuria ser tot el cinematógraf.

Sobre aquest film, Esteve Riambau (1994: 92), en l'estudi sobre el cinema a Catalunya abans de la Guerra Civil, en parla, encara que no ho esmenta com el primer en català perquè comenta que l'empresa productora va fer una doble versió amb retolació en català i en castellà per distribuir-la tant dins com fora de Catalunya. Realitzada en un moment en què la intel·lectualitat catalana, després de la Primera Guerra Mundial, reclamava un cinema fet en català, d'acord amb la revifalla del nacionalisme, el film és una petita mostra de la resposta de la feble indústria cinematogràfica catalana, que no es volia tancar mercats i per això produïa films essencialment retolats en castellà, que era un mercat molt més ampli que el català. Només algunes petites productores s'atreveixen a retolar en català còpies d'alguns films de temàtica clarament catalanista com aquest. De totes maneres, el que ens permet l'article de *La Nova Conca* és donar resposta a l'afirmació que Esteve Riambau fa que no disposa «de dades sobre els resultats comercials d'aquesta operació». Com es veu per l'article, el públic va respondre molt bé a la projecció del film. Però hem de precisar que aquest èxit sembla circumscrit a cercles molt concrets d'entitats pròximes al nacionalisme català i comentat per diaris de clar matís catalanista.

Tornant al cinema de la Societat Cooperativa Obrera, després del trasllat de 1923, Salvador Palau diu que al nou local «hi sortia una petita galeria o tribuna on hi anava el projector del cine». A través de les matrícules industrials dels anys trenta sabem que aquest nou local tenia una capacitat de 200 localitats repartides entre 150 butaques i 50 cadires al primer pis. Com molts altres locals, les seves activitats eren polivalents, amb funcions de teatre, varietats, revistes,[93] balls, concerts o mítings, com es mostra habitualment a la premsa, especialment a *La Vanguardia*. I amb això, a principis dels anys trenta, irromp amb força el cinema sonor i, com hem comentat abans, la Societat Cooperativa Obrera s'uneix a la Societat L'Estrella, per assumir les despeses d'adaptació dels seus projectors al cinema sonor i durant uns mesos funcionen conjuntament. També hem vist com l'any 1933 el cinema de la Societat Cooperativa Obrera passava a anomenar-se cine Popular, i ja funcionava de nou com a cinema independent, però aquesta etapa durarà poc. El 1934, segons ens explica Montserrat Solé (1989: 215),

> se'ls clausurà el local, i ocuparen extraoficialment l'Estrella vella (local recreatiu situat al carrer Major núm. 27, que havia estat de la «Societat Recreativa l'Estrella» abans que aquesta construís un nou local). A aquest nou local l'anomenaren «Bar Mundial Cafè».

L'any 1935 reformen els estatuts i es converteixen en Centre Republicà i el 1936, amb l'inici de la Guerra Civil, confisquen el local nou de la Societat L'Estrella, on van estar «fins a l'entrada de les tropes franquistes. El nou règim dictatorial clausurà per sempre més el Centre Republicà de Santa Coloma».

De nou, la Guerra Civil truncava l'evolució cinematogràfica d'un local relacionat amb una associació política, però ara hem de tornar enrere, als anys deu, per veure la relació amb el cinema d'una altra associació, aquesta de caràcter totalment oposat a la que acabem de veure, que és el Centre Catòlic d'Obrers. Segons explica Silvestre Palà (1994: 157):

> El Centre Catòlic es constituí formalment el dia 3 d'agost de 1903, segurament com a continuador d'altres associacions que havien estat sota la protecció clerical, com la Joventut Catòlica que l'any 1872 dirigia mossèn Segura.

Aviat, dins d'aquest Centre, es van creant seccions i noves entitats com la Germandat del Centre Catòlic d'Obrers, el Banc Agrícola o Caixa Rural, l'Orfeó del Centre Catòlic o el Sindicat Agrícola Catòlic. Entre les seccions, destaquen la d'instrucció (1904) i la de teatre, de la qual sorgirà el cinema. A partir de 1913 es comença a pro-

93 L'any 1932 la revista *La Segarra* (2 d'abril) anuncia que les projeccions en aquest cinema s'alternaran amb els Espectacles Arnaldo i la Revista Gui-ri-gai.

jectar pel·lícules, segons la informació que Salvador Palau (1993: 166) extreu de l'acta del dia 28 de desembre de 1913 del Centre Catòlic:

> En la referida data s'acordà cedir el teatre de la societat per fer-hi cine a l'empresa formada pels socis Anton Bartolí, Eusebi Vallbona i Manuel Balcells. Les condicions serien: primer, que les pel·lícules fossin revisades per la censura eclesiàstica; segon, que s'abonessin les despeses de llum a la societat; tercer, que totes les despeses, com les de la garita per a la màquina i la instal·lació del gas acetilè per fer-la anar, anessin al seu compte; quart, que el cost de la instal·lació de llum elèctrica a la sala de teatre, antesala i corredor anés a mitges amb la societat, i cinquè, que els preus de les entrades s'establessin d'acord amb la Junta directiva.

No sabem com va evolucionar aquest tracte, ja que poca cosa més coneixem d'aquest local com a cinema fins després de la Guerra Civil. No apareix als anuaris cinematogràfics, ni als registres de la matrícula industrial, tot i que tampoc ho farà després de la Guerra Civil, possiblement perquè mai no va ser considerat un local d'espectacles públics pels funcionaris de l'Ajuntament de Santa Coloma de Queralt. A més, la premsa únicament en destaca les altres activitats, com les caramelles o les conferències que apareixen en algunes cròniques que des de la vila realitza el corresponsal de *La Vanguardia*. Indubtablement, l'empresa esmentada creada l'any 1913 no duraria sempre i possiblement la gestió del cinema va passar de nou a la junta directiva del Centre. És possible que les sessions no tinguessin, almenys abans de la Guerra Civil, una periodicitat regular. Però, segons comenta Salvador Palau, el cinema funcionava l'any 1928, ja que diu que:

> al Centre Republicà 1928-1929 hi feren la pel·lícula Rey de Reyes i mossèn Deogràcies Martí, que aleshores portava el cine del «Catòlic», li demanà si ell mateix podría passar-la al seu cine i així es féu.

Possiblement, el Centre no podia fer front a l'adaptació del projector al cinema sonor i el local va tancar o es va quedar obsolet passant pel·lícules mudes. El que és indiscutible, tot i que no n'hem trobat constància, és que el local va ser confiscat per les autoritats republicanes durant la Guerra Civil i retornat a la parròquia després del triomf de les tropes franquistes. A partir de llavors, començarà l'etapa més esplendorosa, especialment als anys cinquanta i seixanta. Però això ja és propi d'una altra època.

Finalment, ens queda el cinema de l'Associació Colomina. Els orígens d'aquesta associació semblen una mica confusos. Salvador Palau, en tres escrits, dona tres orígens diferents. L'any 1993 (Palau 1993: 74) explicava que:

> després d'un temps, no sabem quan exactament, d'haver-se clausurat la Joventut Nacionalista, la mateixa gent formà l'Associació Colomina i a l'agost de 1931 ja donen a conèixer els nous projectes que duen entre mans.

En un altre escrit seu a la revista *La Segarra* (núm. 38, d'octubre de 1982), on fa un llistat de les associacions polítiques, comenta que la Joventut Nacionalista va ser dissolta el 29 de setembre de 1923 per ordre del govern del dictador Primo de Rivera. En canvi, Joan Segura (1984: 445) situa la creació d'aquesta associació l'any 1919:

> a ca Lamich, avinguda Calvo Sotelo, cantonada al raval de Santa Coloma. Fou fundada i dirigida pel jovent catalanista d'aquella època. L'any 1922 es traslladà al local construït per la pròpia entitat al carrer de Sant Vicenç. Per bé que, com hem dit, era una societat de caràcter polític, val a dir que l'aspecte més brillant d'aquesta associació fou el foment de l'art i la cultura [...]. Pel maig del 1932 inaugurà la seva esplèndida sala d'espectacles amb la vinguda de l'Orfeó Català. Fou una festa memorable.

Aquí veiem com Joan Segura fica al mateix sac la Joventut Nacionalista i l'Associació Colomina, però tant ell com Salvador Palau coincideixen que el 8 de maig de 1932 va actuar l'Orfeó Català, encara que no ho fan en el motiu d'aquesta actuació. Per Salvador Palau (1993: 164), aquest acte és la inauguració del nou local, mentre que per Joan Segura és la inauguració de la sala d'espectacles. Nosaltres no podem dilucidar aquesta diferència, però el que a nosaltres ens interessa és que aquesta és la data d'inauguració del lloc on aquesta associació va projectar pel·lícules. Segons les dades de la matrícula industrial, aquesta sala d'espectacles tenia una capacitat de 410 localitats, repartides entre 250 butaques, 100 de laterals i 60 entrades de llotja (10 llotges amb 6 seients cada llotja). Com totes les sales d'espectacles de les associacions, era una sala multiusos on es feien diverses activitats. *La Vanguardia*, en diferents petites ressenyes, destacava els balls, especialment per les festes majors, l'òpera i el teatre.

Segons Salvador Palau (1993: 164), aquest local era conegut com a Casal del Cinema del Centre Democràtic Catalanista (1934) o Casal del Cinema (1934-1935), i ja va néixer per projectar cinema sonor. Així, segons Salvador Palau, va iniciar les activitats a l'octubre de 1932:

> Quan era president de l'entitat en Josep Bergadà se sol·licità a l'Ajuntament l'autorització per fer-hi cine sonor. Consta en acta [de l'Ajuntament[94]] del 10-10-1932, que la primera pel·lícula es va fer el 29 i 30 d'octubre i era *El precio de un Beso* i *Tenor y Tenorio*.

Seria el primer local del poble que va projectar pel·lícules amb so incorporat (cinema sonor). El més lògic és pensar que aquesta sessió era la primera del cinema d'aquesta associació, ja que des de 1929 es coneixia el cinema sonor i en la construcció d'un nou local seria il·lògic pensar que es fes amb un projector de cinema mut per després haver-lo d'adaptar al cinema sonor uns mesos més tard, però el cartell d'aquesta

94 A la nota a peu de pàgina especifica que és l'acta de l'Ajuntament i no la de l'Associació Colomina, com diu Isaac López (2015: 485) quan comenta aquest local al seu llibre sobre la història dels cinemes a Tarragona.

sessió, que aporta el mateix Salvador Palau a l'annex del seu escrit, és una mica confús, perquè parla d'«inauguració de la temporada amb cinema sonor» i no d'inauguració del local o del cinema sonor. Aquest petit indici ens porta a fer-nos algunes preguntes: hi va haver abans d'octubre sessions de cinema en aquest local? Si aquestes sessions van ser abans de la inauguració del nou local d'espectacles que es va fer al maig de 1932, indubtablement es van ocultar a la Hisenda Pública, perquè el local no surt a la matrícula industrial fins a 1933. Segons això, en principi, hauríem de pensar que no es van fer, però no ho podem assegurar. Com tampoc podem assegurar que no es fessin sessions de cinema abans de l'estiu, entre maig i juliol. Normalment l'agost marcava el canvi de temporada als cinemes, ja que molts tancaven o no feien projeccions perquè eren locals no preparats per als rigors de la calor. Si es van fer projeccions entre maig i juliol, van ser de cinema sonor? Segons Salvador Palau, no ho van ser perquè l'Ajuntament no va aprovar aquestes projeccions fins a l'octubre, però podria ser que sí, ja que la petició podria ser de mesos anteriors i l'Ajuntament la resol en aquell ple o que la petició fos una regularització d'unes sessions que ja s'estaven fent. No seria aquest el primer cas de regularització de sessions als pobles de la província de Tarragona. Però això tampoc ho podem confirmar per manca de documentació que ho corrobori. Fins ara només tenim el cartell que aporta Salvador Palau i l'explicació que en fa a partir de la recerca que ha realitzat, i, tenint en compte l'excel·lent recerca que fa, nosaltres prendrem per certes les dates i dades que aporta. D'altra banda, segons el mateix Salvador Palau:

> Darrere d'aquest esdeveniment hi havia el famós empresari d'espectacles barceloní el Sr. Cariteu, que tenia al seu càrrec —previ acord— els espectacles amb el compromís d'explotar el cine sonor durant cinc anys, al termini dels quals el projector per ell finançat quedaria per a l'entitat.

Aquí també tenim una petita diferència amb les dades que apareixen a la matrícula industrial de l'Ajuntament de Santa Coloma de Queralt. Segons l'afirmació de Salvador Palau, el local es va arrendar a Cariteu i Cia. entre 1932 i 1937. És indiscutible que l'acord no es va complir per l'esclat de la Guerra Civil. En canvi, a la matrícula industrial tenim que, si bé l'any 1933 sí que especifica que l'arrendatari del local és Cariteu i Cia., a la de 1934 i següents ja no hi apareix i és la mateixa societat qui figura com a gestora del cinema. Això indica que el Sr. Cariteu va deixar la direcció del cinema l'any 1933 i a partir de llavors va ser l'entitat qui el va gestionar fins a la Guerra Civil. El 1936 la CNT confisca del local i el converteix en el cinema Espectacles Públics de la CNT fins a 1939. Amb l'entrada de les tropes franquistes a la població, el local passa a mans de la Central Nacional Sindicalista (CNS), que el rebateja com Salón Victoria,

nom que va conservar fins a 1950, encara que no el gestionava directament la CNS.[95] Però això ja és una altra etapa de la seva vida.

Amb aquest local acabem el recorregut per la història del cinema a Santa Coloma de Queralt abans de la Guerra Civil. Una història molt vinculada a les associacions de diverses tendències del poble. Associacions de tot tipus que van acollir el cinema: republicanes, catalanistes, catòliques de dretes o teòricament apolítiques dedicades al foment de la cultura. El que veiem és que les iniciatives particulars s'emmotllen a l'entramat associatiu per desenvolupar les seves iniciatives cinematogràfiques. En alguns d'aquests casos, com al començament a la Societat L'Estrella, són més accions particulars creades dins de la mateixa entitat que iniciatives privades. Per això, en aquest poble hi veiem, una vegada més, com en molts altres pobles de la província, que el cinema forma part de l'activitat cultural de les diverses associacions, sia com a element de promoció de la modernitat i de la mateixa associació, sia com a element d'enfrontament a les agrupacions d'ideologia contrària. Un panorama que canviarà radicalment després de la Guerra Civil.

7. Sarral



Situat al centre de la comarca, a la frontera amb l'Alt Camp, té una extensió d'uns 52 km^2 i dista 11 km de Montblanc i 40 km de Tarragona. El terme municipal s'estén entre la serra del Cogulló i la de Forès. Entremig circulen els rius Vallverd i Anguera, que neixen aquí i s'uneixen més enllà del poble, per acabar com a afluents del Francolí. En aquest extens terme municipal hi trobem el poble de Sarral, les pedanies de Vallverd i Montbrió de la Marca, agregat el 1972, i el despoblat d'Anguera. Actualment, (2016) la població és de 1.587 habitants i majorment (96%) es concentra al poble de Sarral, a Montbrió de la Marca hi viu un escàs 3% i l'1% restant, a Vallverd. Amb aquesta població ocupa el quart lloc entre els pobles de la comarca, el mateix que al principi del segle xx, encara

95 Una instància trobada al fons d'Inventari de les Seccions d'Orde Públic i Autoritzacions administratives del fons del Govern Civil de Tarragona, conservada a l'Arxiu Històric de Tarragona (sign. top. 2387), enviada per Jaume Corbella Piqué al governador civil de la província i datada a Santa Coloma el 21 de febrer de 1941 diu «que habiéndome concedido la Junta del Centro Cultural y Recreativo de Educación y Descanso la explotación del Cine en su local de espectáculos y en sustitución de D. Pedro Vaquero de Barcelona que es quien lo ha hecho hasta la actualidad en dicho local»; acaba suplicant l'autorització pertinent. Aquest escrit demostra que el local era gestionat per empresaris particulars i que oficialment era conegut com a Centre Cultural i Recreatiu d'Educació i Descans, tot i que al poble se'l denominava Saló Victòria, tal com figura a totes les matrícules industrials de 1939 a 1950.

que llavors estava per sobre dels 2.000 habitants. L'any 1900 en tenia 2.217 i amb diferents fluctuacions va mantenir els 2.000 habitants durant bona part del primer terç del segle xx, fins a la Guerra Civil. El conflicte bèl·lic li va suposar una pèrdua de 448 veïns i va restar amb 1.795 habitants l'any 1940. Aquesta va ser la primera gran crisi demogràfica del municipi, la segona li va arribar als anys cinquanta, perllongada posteriorment als anys setanta, en què perd 400 habitants més, i queda per sota dels 1.500; arriba l'any 1998 al mínim de 1.403 habitants. El segle xxi ha suposat una lleugera recuperació de població per tornar a situar-se per sobre dels 1.500 pobladors. Unes persones que s'han dedicat tradicionalment a l'agricultura de secà: la vinya, els cereals, els ametllers i petites extensions d'oliveres són els cultius bàsics de la zona. El cultiu de la vinya ha desenvolupat al poble una indústria vitivinícola important, gràcies als cellers cooperatius, i una destacada indústria del cava. A part de l'agricultura, destaca la indústria artesanal de l'alabastre, amb tallers diversos. També les indústries de la confecció, la fabricació d'aparells elèctrics i d'alimentació, amb una planta de l'empresa de pastes i pa congelat número 1 al seu sector a Espanya.

Lluny d'aquesta industrialització recent, les fonts inicials consultades parlaven de l'existència de dos locals cinematogràfics: el cinema Modern o Principal i el cinema Sarral-Sindicat o Cooperativa. Aquests dos establiments apareixen en diversos moments en les *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925, 1927 i 1929. Per la seva banda, Isaac López, al seu llibre *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 486-487), situa l'inici d'aquests cinemes a l'any 1928 per al cine Moderno (1928-1972) i a 1959 per al cine Sarral o Cooperativa (1959-1992). Així, doncs, segons Isaac López, aquest segon local, hereu del cinema Sindicat Agrícola dels anys vint, queda fora d'aquest estudi que realitzem dels locals cinematogràfics de Sarral del principi del segle xx. Però no és així, perquè possiblement el cinema del Sindicat Agrícola és la sala on es van fer les primeres projeccions de cinema al poble. Segons Isaac López (2015: 486), «el Cine Sarral se inauguró en 1959 en el contexto de la fusión entre el Sindicato Agrícola, fundado en 1907, y el Sindicato de Vinicultores qua apareció en 1913». Una data, la de la inauguració del cinema, equivocada i desmentida per diverses fonts. Una és els llistats de la matrícula industrial de Sarral, que citen per primera vegada aquest cinema, amb el nom de cinema Sarral, l'any 1942. Després tenim l'article de Núria Medrano (2011: 136), que afirma que «poc temps després, a principi dels trenta, s'inaugurà el Cine Agrícol, amb pel·lícules ja sonores». Finalment, tenim les diferents guies i anuaris cinematogràfics. Així, l'*Anuario del cine español* de 1955-1956 esmenta el cinema Sarreal i diu que es va obrir l'any 1925. Precisament la guia cinematogràfica de 1925, juntament amb la de 1929, ja el citen com a Sindicat Agrícola. Aquesta última referència en situa la inauguració cap a 1924, ja que les guies reflecteixen les dades de l'any anterior a ser publicades.

Però abans de prosseguir amb el cinema del Sindicat Agrícola, hem d'anar a 1916. Aquest any trobem la primera referència documental sobre projeccions a Sarral. El 23 de setembre de 1916, el setmanari *L'Escut* dona compte dels actes previstos per la festa major i a la nota final comenta que «alternarán les festes lo cuartet «Montserrat» que dirigeix lo mestre F. Monné; seccions de cine; representacions teatrals, i altres». La nota no especifica on es fan aquestes sessions de cinema, però tampoc diu on es fan les representacions teatrals; només especifica els actes celebrats al carrer i els balls i concerts organitzats pel Centre Republicà Autonomista, el Sindicat Agrícola —escrit «Sindicat Agrícol»— i el cafè de la Unió —conegut com cal Curcat. A finals d'any (9 de desembre de 1916), el mateix diari parla dels actes de la Fira que es fa al poble aquells dies i comenta:

> Els dies 8, 9 i 10 celebrèm la fira amb força assistencia de forasters. Degut a la bona collita que hi ha hagut es de creurer que s'efectuaran gran nombre de transaccions. Durant les mateixes en els cafès i demés espetacles públics, cinematògraf, varietés, balls i funcions teatras, es veuen concorreguts de gran gentada.

Aquesta notícia és encara molt més indefinida pel que fa als llocs on es desenvolupen els espectacles públics comentats. Hem de tenir present que per aquestes dates a la matrícula industrial no hi ha l'obligació d'un registre especial dels locals dedicats a espectacles públics; a més, la sèrie conservada a Sarral és bastant fragmentària. Però continuem amb el cinema a Sarral als anys deu. El 1917 (6 d'octubre), de nou, *L'Escut* fa referència als actes de la festa major i explica que:

> Feia llarg temps que les tartanes venien curulles de gent, les cases eren poques les que no hostajesin a un parent o amic de fora, arreu s'oviraven cares desconegudes, l'especte de la vila fou aitals dias la d'una gran urb, als balcons de les corporacions i lluïen llurs estandars, al Centre Republicà, Café Unió i Sindicat Agicol amenitzaren lluïts balls a carrec d'acreditades orquestes alternan les seccions de ball; funcions teatrals, cine i concerts de cant. La nota de mes remarcable èxit fou lo concurs de sardanes que's ballaren a la plassa de la Esglesia. Los típics caballets instalats al passeig feren les delicies de la manyada.
>
> Lo saló de ball de la Unió que deleitaren al públic les armonioses notes de l'artistica de Barcelona estava engalanat amb lo gust mes artístic que nostre amic Vicens Andreu sab fer-ho patentisant son merit lo crescut nombre d'espectadors que atrets per la curiositat acudiren a l'exhibició.

Continua la indefinició del lloc on es fan les sessions de cinema, però apareix una constant: la dels tres locals que organitzen activitats per la festa major i que són el Centre Republicà, el cafè Unió i el Sindicat Agrícola. Hem de traslladar-nos a 1920 per veure l'última notícia trobada sobre cinema en aquests primers anys a Sarral. En

aquesta ocasió, és el setmanari *La Nova Conca* del 21 de febrer de 1920 qui escriu que: «Totes les festes de Quaresma s'exhibirán espléndits programes de Cine.» Abans han parlat de la Societat Agrícola i del teatre Apolo de Sarral, però les sessions de cinema continuen sense ser ubicades.

Aquesta sèrie de notícies el primer que ens mostren és una continuïtat en les projeccions cinematogràfiques des de 1916, any que hem de considerar com el primer conegut amb sessions de cinema a Sarral. A més, aquesta constant indefinició sobre el lloc on es fan les sessions pot indicar que només hi havia un local on es realitzaven i que tothom al poble el coneixia i, per això, no calia esmentar-lo. Les tres primeres notícies sembla que tenen tres possibles ubicacions: el Centre Republicà Autonomista, el cafè de la Unió i el Sindicat Agrícola de Sarral. A l'última sembla que només n'hi hauria dos: la Societat Agrícola (Sindicat Agrícola) i el teatre Apolo. El que passa és que en totes hi ha un nom que sempre es repeteix: el del Sindicat Agrícola. Tenint en compte això, altres referències posteriors en altra documentació sobre el Sindicat Agrícola i que el cinema Modern no va existir fins als anys vint, nosaltres creiem que aquestes primeres projeccions als anys deu es van fer al local social del Sindicat Agrícola. Llavors aquest local passaria a ser el cinema més antic del poble. Fins i tot, pensem que hi ha moltes possibilitats que en festes majors anteriors a 1916 aquesta societat ja va introduir el cinema al poble, però no n'hi ha constància. La raó d'aquesta hipòtesi és que el Sindicat Agrícola naixia cap al final del segle xx, amb la creació de la Societat de Treballadors Agrícoles, que l'any 1907 es converteix en Sindicat Agrícola. A partir de 1913 serà conegut com el sindicat dels pobres, perquè aquell any s'havia constituït el Sindicat de Vinicultors de Sarral, que va passar a ser considerat el sindicat dels rics. Les dues entitats construiran els seus cellers i les seves seus socials. Tot i la llei de Cooperatives de la Generalitat de Catalunya de 1932 i la nova llei franquista de 1942, que obligaven a la fusió dels sindicats agrícoles en els pobles on n'hi hagués més d'un, aquests no es van fusionar fins a 1959.

Poca cosa sabem d'aquest local, ja que no apareix a la matrícula industrial fins després de la Guerra Civil i les úniques referències anteriors són les guies cinematogràfiques de 1925 i 1929, que no ens serveixen per explicar com era el local, però sí que ens permeten rebatre l'afirmació de Núria Medrano (2011: 136) que «a principis dels trenta, s'inaugurà el Cine Agrícol, amb pel·lícules ja sonores». Indubtablement aquest cinema va projectar pel·lícules mudes perquè funcionava l'any 1924, quan encara es projectava cinema mut. Després desapareix de la guia de 1927 i torna a aparèixer a la de 1929. No sabem les raons d'aquestes aparicions i desaparicions, el que sí que hem vist és que fins a la matrícula industrial de 1941 no en tornem a tenir cap referència, encara que hem de puntualitzar que a l'Arxiu Municipal de Sarral no es conserven les matrícules de 1918 a 1931. D'altra banda, segons la frase de Núria Medrano, aquest

cinema funcionava com cinema sonor als anys trenta, però a les matrícules industrials de Sarral de 1932 a 1939 no hi apareix. És veritat que en un escrit de 1940, que més endavant comentarem, es diu: «que con anterioridad ya se utilizaba para cine, siendo un local moderno y reuniendo las condiciones necesarias para esta clase de espectáculos». Això ens dona a entendre que no havia patit danys durant la Guerra Civil i que estava en bones condicions de funcionament, i avala el fet que havia funcionat als anys trenta com a cinema amb projeccions de pel·lícules sonores, encara que no en tenim constància documental escrita. Pensem que durant la Guerra Civil va ser confiscat per grups republicans d'esquerra, perquè l'any 1939 es converteix en seu de FET y de las JONS i com a tal apareixerà a la matrícula industrial de 1941. Com a seu de FET y de las JONS, el 13 de desembre de 1940, Emilio Mateu Mateu, el cap local de Falange Española, demanava permís al governador civil de Tarragona per «efectuar sesiones de cine sonoro para las fiestas de navidad», ja que volen fer «sesiones especiales para los niños y niñas de las Organizaciones Juveniles y demás menores del pueblo, como también utilizar los programas de que disponga la Jefatura Provincial de Propaganda», amb l'objectiu «de buscar una distracción agradable y moral a las Juventudes y una distracción a los mayores».[96] La gestió del cinema per part de Falange durarà poc, ja que l'any següent l'arrenden a Juan Miguel Poblet i aquest canvia el nom del cinema pel de cinema Sarral. No sabem si es va realitzar cap canvi intern al local, ubicat llavors al carrer del General Mola, 52, però aleshores tenia una capacitat de 400 localitats, repartides entre 250 de preferents i 150 de generals.

Amb aquest breu repàs a la relació del Sindicat Agrícola amb el cinema abans de la Guerra Civil, el que queda clar és que frases com «el més antic fou el Cinema Modern» (Medrano 2011: 136) o «va ser la primera sala estable de Sarral» (López 2015: 486) perden tot el sentit en referir-se al cinema Moderno, l'altre gran protagonista de la història del cinema a Sarral abans de la Guerra Civil. Tampoc sembla, segons la documentació consultada, que la data d'inauguració sigui 1928, com afirma Isaac López, sinó que era entorn de 1925. A la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925 no hi apareix aquest local, de manera que segons aquesta guia no existia l'any 1924, però tenim una carta trobada en el fons de Correspondència de l'Arxiu Municipal de Sarral, datada el 18 de febrer de 1926, emesa pel delegat governatiu a Montblanc i dirigida a l'alcalde de Sarral, en què es prohibeix la projecció del film *Amor de Príncipe* (1925, *Graustark*), un film nord-americà de Dimitri Buchowetzki, i es demana sigui remesa a tots els empresaris de cinema del poble amb l'ordre expressa que signin l'assabentat. A la dreta d'aquest document hi apareix la signatura de José María Barrot, propietari i gerent del

96 Vegeu l'expedient conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona al fons d'Inventari de les seccions d'Ordre públic i Autoritzacions administratives del fons del Govern Civil de Tarragona (sign. top. 2387).

cinema Moderno, que dona l'assabentat. Aquesta carta ens diu que aquest cinema feia un temps que funcionava al poble i, tenint en compte la data, només podem deduir que la inauguració va ser l'any 1925, cosa que no podem corroborar amb les matrícules industrials perquè les d'aquests anys no es conserven ni a l'Arxiu Municipal de Sarral ni al fons de Govern Civil de l'Arxiu Històric de Tarragona.

Una altra cosa que ens sorprèn del relat que Isaac López fa sobre aquest cinema és el nom del propietari. Ell afirma que aquest cinema era «conocido popularmente con el apelativo de Cine Torero por el apodo con el que se conocía a su dueño, Raimundo el Torero». Però en tota la documentació en què apareix aquest cinema (matrícules industrials de Sarral de 1932 a 1939 i el registre d'altes de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona de 1935) el nom vinculat a ell com a propietari i gestor és el de José María Barrot Roca, un veí originari de Sarral, nascut l'any 1892. Malgrat que en els padrons municipals diuen que la seva professió era algutzir, vivia a la mateixa adreça on estava situat el cinema, a la plaça Nova, després convertida en plaça de García Hernández durant la República. Estava casat amb Carmen Montserrate Castel, que era natural de Saragossa. Per tant, no entenem gaire bé la raó per la qual Isaac López atribueix la propietat d'aquest cinema a un tal Raimundo, si no és per una confusió arran del comentari de Núria Medrano (2011: 136) sobre el propietari d'aquest local. Ella afirma que el cinema Modern era conegut «popularment pel renom del seu propietari, el Torero. [...] Durant l'etapa del cine mut, l'encarregada de tocar el piano era la Raimundeta, la filla de l'amo». Però ella no esmenta mai el nom de l'amo del local, que bé podria ser José María Barrot, el renom del qual podria ser el Torero.

Gràcies a l'aparició als registres de la matrícula industrial dels anys trenta, sabem que aquest cinema tenia una capacitat de 304 localitats, repartides entre 155 de preferents i 149 de generals. També sabem, pel registre d'altes de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona, que normalment declarava 20 funcions de cinema el primer terç de l'any 1930, i d'això podem deduir que era un cinema que funcionava els diumenges i dies de festa. Finalment, podem dir que l'any 1936 deixa de funcionar, ja que desapareix dels registres de la matrícula industrial durant la Guerra Civil, possiblement perquè va ser confiscat, però sembla que torna a obrir molt aviat, un cop acabada la Guerra Civil, ja que l'any 1939 reapareix en els nous registres de la matrícula industrial de les noves autoritats franquistes i així perviurà fins al canvi de nom l'any 1951, en què passa a anomenar-se cinema Principal, gestionat per Antonio Miquel Sans. Durant tots aquests anys, sempre figura als registres de la matrícula fins que Antonio Miquel Sans hi causa baixa el 4 d'abril de 1967.

Acabem aquí el nostre recorregut per la història del cinema a Sarral abans de la Guerra Civil. Ha estat un trajecte que hem remuntat més de deu anys abans del que les fonts inicials ens deien, tot i que, com passa en altres casos en aquesta comarca, aquests

orígens estiguin embolicats encara en un halo de misteri, ja que no hem pogut concretar exactament el lloc on es van realitzar les primeres projeccions cinematogràfiques a Sarral.

8. Solivella



Situat a la part central de la comarca, a la zona meridional de la serra del Tallat, és un municipi d'uns 21 km^2. L'únic nucli de població dista 10 km de Montblanc i 46 km de Tarragona i el travessa un dels principals eixos de comunicació de la comarca, la C-14, la carretera que uneix la costa tarragonina amb el Pirineu i Andorra. Una carretera que suposa un dels pilars de la seva economia. Solivella és un punt essencial de comunicació entre les terres de Lleida i el Camp de Tarragona per l'estret de Belltall. Aquesta posició, i la proximitat al monestir de Vallbona de les Monges, ha fet desenvolupar al poble el sector turístic, especialment el gastronòmic. L'agricultura, amb el sector vinícola i la producció de caves, i la ramaderia, són l'altra pota fonamental de l'economia del poble. Un municipi en el qual actualment (2016) viuen 619 habitants, i ocupa el sisè lloc en la llista de pobles de la comarca, segons el nombre d'habitants. Un lloc que també ocupava al principi del segle xx, encara que amb una mica més del doble que ara. L'any 1900 tenia 1.610 habitants i durant les primeres dècades del segle xx manté una població, més o menys estable, entre els 1.500 i els 1.600 veïns. El màxim històric de població l'aconsegueix el 1920, amb 1.626 habitants. La primera gran crisi demogràfica va ser la Guerra Civil, en què va perdre una mica més de 200 pobladors, i per això acabava el primer terç del segle xx amb 1.303 habitants l'any 1940. La segona va ser a la dècada dels anys seixanta, en què va perdre la barrera dels 1.000 habitants, per tenir-ne, el 1970, 918. Després té un progressiu declivi fins a arribar al mínim l'any 2004, amb 588 habitants, i estabilitza, després, la població entorn dels 600.

En aquest poble, Isaac López, en la seva *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 487-488) esmenta dos locals: el cinema Sindicat (1928-2015) i la Sala Parroquial (1928 – anys seixanta), ambdós d'interès per a aquest estudi, ja que situa l'origen al final dels anys vint. Curiosament, en aquest cas, les diferents *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* dels anys vint i trenta no esmenten en aquest poble cap local. Per això, Solivella ens servirà per veure la fiabilitat d'aquestes guies en l'estudi del cinema al principi del segle xx.

De bon començament, tenim la primera sorpresa i és la projecció de 1907. Tothom coincideix en la data,[97] extreta del setmanari *La Conca de Barbará* del 10 d'agost de 1907, on es detalla el programa de la festa major d'aquell any i les activitats organitzades per Solidaritat Solivellenca. Per al dia 16, el tercer dia de festa, s'especifica que:

> Fins a les 21, igual qu'al dia anterior. En dita hora comensarà la sessió de cinematógraf, gramófon y llanterna mágica a la plassa de la Creu. A les 23, ball igual que'ls anteriors.

Una sessió que és una estranya combinació de música, imatge fixa i imatge en moviment, on es barregen invents moderns amb un aparell del segle XVIII. Però, continuant amb aquesta breu notícia, Enric Capdevila i Torres (1995-1996: 26), en un breu article sobre la història del cinema al poble, ens ofereix més informació, ja que ens diu que aquesta projecció es va realitzar a la «seu social al café propietat de Josep Tous (Pedrol) […], a la plaça de la Creu». No hi ha cap altra referència de projeccions cinematogràfiques a Solivella fins a 1927, però ens resulta estrany que es tardi vint anys a tornar a tenir cinema al poble. És també estrany que les sessions a la seu del partit Solidaritat Solivellenca no tinguessin continuïtat. És cert que el moviment de Solidaritat Catalana, del qual formava part Solidaritat Solivellenca, es va dissoldre l'any 1909, però al cafè bé podien haver tingut continuïtat aquestes sessions de cinema. La veritat és que no hi ha constància d'això i la següent referència ens trasllada a un altre cafè, el de Joan Travé, àlies el Barraquetes. S'inaugurava a l'abril de 1912, per Pasqua, amb una sala de ball-cafè. Des de ben aviat va haver de competir per la clientela amb el cafè Mateu, que el 1914 havia inaugurat una gran sala de patinatge. En principi, ho fa amb els balls que organitza, però l'any 1927 decideix contractar els senyors Bordell i Abellà de Montblanc per fer sessions de cinematògraf. Sembla que aquestes sessions només seran durant la Quaresma d'aquell any.

Sembla que aquell any 1927 el cinema es va convertir ja en un fet habitual a Solivella i ho va ser gràcies al rector Mn. Dalmau Llevaria. La primera referència d'aquestes projeccions la trobem al periòdic quinzenal *Aires de la Conca* del 21 de maig de 1927, que dona la notícia següent:

> CINE O LLANTERNA MÁGICA. N'estan donant projeccions els diumenges a la tarda a una espaiosa sala de una casa situada a la carretera del Tallat. Són pels infants i van encaminades a conservar i ensenyar la moral i en són directors els benvolguts Srs. Rector i Vicari.

Pel titular d'aquesta notícia hi ha el dubte si aquestes sessions no van ser altra cosa que projeccions de llanterna màgica. Un fet avalat, a més, per l'explicació que Josep Montseny fa d'aquesta projecció en el seu llibre de memòries (1984: 156), on diu que:

---

97 Aquesta primera sessió de cinema és esmentada per Isaac López (2015: 488), que, encara que cita com a referència Enric Capdevila (1995-1996: 26), copia la frase exacta de Núria Medrano (2011: 136-137).

en un principio ello se expresó con diapostivas, Llanterna mágica, le llamábamos en la década de los años 1920.

O sea, que el sacerdote del pueblo, mossèn Dalmaciu, reunía a una buena parte de la chiquillería del pueblo y alguna persona mayor, en una «sala» (actual casa Sagristà) y allí pasaba las diapositivas en una pantalla bastante grande, al tiempo que iba narrando la historia de las viñetas que iban sucediendo.

Para nosotros, los chiquillos, aquello resultaba asombroso.

Aviat aquestes projeccions seran conegudes com el cinema dels Catequistes, tal com surten referenciades al periòdic *Aires de la Conca* al gener i març de 1928, on, a més, es dona el programa de les projeccions. Un programa que acostumava a contenir vides de sants (*Vida de santa Llúcia* el 7 de gener, *La vida de santa Cecília* el 10 de març o *Els miracles de santa Teresa* el 24 de març) i un film còmic (*La cua de la guineu* el 7 de gener o *El metge carboner* el 24 de març). Per aquests títols podem deduir que hi havia projeccions de llanterna màgica, com eren la vida dels sants, però també projeccions de cinematògraf amb els films còmics. D'altra banda Josep Montseny parla que les projeccions es realitzaven a la casa del sagristà, mentre que la notícia del periòdic quinzenal *Aires de la Conca* sembla dir que es feien en una casa particular. A més, Núria Medrano (2011: 137) afirma que «també se'n projectaven de manera esporàdica a cal Pons, l'Hostal i cal Roig. Aquestes sessions sovint eren organitzades pels vicaris i capellans de la vila». Per exemple, la casa de cal Roig estava situada al carrer del Tallat, la mateixa que esmenta la notícia d'*Aires de la Conca*, la qual cosa ve a avalar el fet de la itinerància per diferents cases de les projeccions de mossèn Dalmau, com afirmava Núria Medrano. El que no ofereix cap dubte és que aquestes sessions es feien als nens de catequesi per ensenyar-los la moral cristiana «tots els diumenges a 2/4 de 6 de la tarda» (Capdevila 1995-1996: 26). Aquestes sessions van tenir continuïtat al llarg dels anys vint i trenta. L'any 1933, segons comenta Enric Capdevila (1995-1996: 26), es crea l'Institut de Cultura Parroquial (al Casal Parroquial), i és aquí on s'assenten definitivament les sessions de cinema de catequesi. A partir de 1934, aquestes sessions són encarregades al grup 223 Heraldos de Cristo. Perquè, ideològicament, les sessions també havien tingut efecte i al maig de 1934 es va constituir un grup de joves cristians, Heraldos de Cristo, que aviat es va afiliar a la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Dins d'aquest grup hi havia una secció de teatre i cinema que s'encarregava de les sessions de cinema catequista.[98] Indubtablement, aquestes sessions van ser interrompudes durant la Guerra Civil i just uns mesos de finalitzar, al novembre de 1939, el nou capellà ecònom de Santa Maria de Solivella va demanar al Govern Civil la represa d'aquestes sessions «deseando continuar la obra de mis predecesores y al fin de encauzar a la ju-

98 Vegeu *La Cruz*, 3 de març de 1936.

ventud por el camino de la moralidad».[99] Des de llavors, i fins a la dècada dels anys seixanta, el cinema continuarà formant part de les activitats de la parròquia de Solivella.

Tornem ara enrere, al final de la dècada dels anys vint. Josep Montseny (1984: 156-157), en les seves memòries, diu que:

> al final de los años 20 pueden hallarse los primeros y rudimentarios intentos de establecer el Cine en nuestro pueblo (actual forn del Fidel). Es raro, pero en un principio no cuajó demasiado.
>
> Es a partir de principios de la década de los años 1930 cuando el cine va estabilizándose en ánimo y la afición de los solivellenses, quedando establecidas definitivamente dos salas de proyección (cine mudo).
>
> El «cini» del Pons (actual casa Pons) y el «cini del Barraquetis» (actual casa Escarré).

Ja hem parlat abans de cal Barraquetes i de les seves sessions de 1927, ens agradaria centrar-nos ara en la referència que dona del cinema del Pons. Per aquest nom no hem trobat cap referència als diaris o a la documentació consultada. En canvi, al diari de Reus *Las Circunstancias* del 15 de gener de 1930 hi trobem la següent notícia referida a Solivella dins de la secció de la comarca: «El pasado domingo en el cine «La Principal» la cinta *El rey del balón* y la primera jornada de la interesante novela *El Judío Errante*.» Aquest últim títol serà projectat per episodis durant prop d'un mes, ja que al diari *La Tarde* del 12 de febrer de 1930 se'ns diu, amb relació a Solivella, que «el domingo dió fin en el cine «Principal» la cinta *El Judío Errante*». Aquestes breus notícies ens parlen d'un local del qual no tenim cap altra informació més que aquestes dues breus línies, però s'hi posa de manifest l'efervescència dels films per episodis i això concorda amb el relat que Josep Montseny (1984: 157) fa a les seves memòries sobre l'afició al cinema a Solivella:

> A partir de entonces paulatinamente se convierte en el acontecimiento por excelencia, y la gente concurre masivamente a las sesiones que van adquiriendo el tono del momento.
>
> Y llegó a tal efervescencia que grandes y chicos esperaban con fruición la siguiente sesión. Privaron, en gran manera, las películas de complemento y por episodios, que mantenían en vilo a las personas durante toda la semana, esperando el próximo domingo para ver en qué acababa la cosa, y que sucedía en el episodio siguiente.

Per nosaltres el cinema Principal era el cinema del Pons que esmenta Josep Montseny. Pel que sembla pels comentaris de Josep Montseny, era una de les sales destacades del poble durant els anys trenta, però de la qual ho desconeixem tot, ja que no

99 Vegeu l'expedient a l'Arxiu Històric de Tarragona al fons Inventari de les seccions d'Ordre públic i Autoritzacions administratives del fons del Govern Civil de Tarragona (sign. top. 2387).

figura en cap registre conservat de la matrícula industrial de Solivella dels anys trenta. Suposem que el cinema va deixar de funcionar durant la Guerra Civil i no va tornar a obrir-se després, però no sabem gaire bé què va passar amb ell i desconeixem com va ser-ne el final.

D'altra banda, tampoc hem trobat cap referència a projeccions cinematogràfiques abans de la Guerra Civil a la Societat Recreativa o a la Societat Agrícola. Ni els diaris ni la bibliografia consultada parlen d'aquest cinema, encara que Isaac López (2015: 487) en situa la inauguració l'any 1928. L'únic que hem trobat és una referència a l'*Anuario del cine español* de 1955-1956 en què es diu que aquest cinema es va obrir l'any 1936, encara que no consta en cap registre de la matrícula industrial d'aquells anys. La primera vegada que apareix aquest local a la matrícula és l'any 1944, quan ja havien estat reunificades la Societat Agrícola i el Sindicat Agrícola de Solivella i convertits, després de la Guerra Civil, en la Cooperativa de Viticultors de Solivella, encara que el nom que figura a la matrícula industrial de 1944 com a propietari d'aquest cinema és el del Sindicato de Viñateros de Solivella.

En un poble on les dades inicials amb les quals partíem semblaven indicar que la història cinematogràfica del mateix seria molt senzilla, hem vist que és plena de llocs i projeccions de les quals poques dades tenim, sia per l'afany d'ocultació a la Hisenda Pública, sia perquè els locals on es realitzaven no es consideraven locals d'espectacles públics i l'Ajuntament no ho comunicava a la Delegació Provincial. Això seria fàcil d'entendre en els casos de les projeccions a la Sala Parroquial o del Sindicat Agrícola, encara que, en pobles d'altres comarques, locals similars a aquests figuren a les llistes de la matrícula industrial. Però en el cas del cinema Principal, que segons les referències periodístiques sembla un local cinematogràfic com els existents en molts altres pobles on sí que apareixen als registres de la matrícula, es fa més difícil d'entendre. Sigui com sigui, la veritat és que a la història del cinema a Solivella d'abans de la Guerra Civil hi resten moltes llacunes per esbrinar i molts forats per tapar.

9. Vallfogona de Riucorb



Aquest municipi es troba al límit nord-oest de la comarca, fent frontera amb la de l'Urgell. Amb una extensió de prop d'11 km^2, és un terme municipal accidentat, ja que una part està dins de les obagues del riu Corb. La vall del riu Corb, que travessa el terme municipal d'oest a est, i els seus afluents —els torrents de Forès i de Saladern— formen la part més baixa del terme. La major part del territori és ocupada per boscos de pins, pinassa, pi blanc i alzinar. Hi ha alguns sectors erms i de pastures i la resta està dedicada als cultius tradicionals de la zona: cereals, llegums, farratge, oliveres i vinya. L'agricultura ha estat un dels pilars de l'economia del poble, l'altre ha sigut el turisme entorn del balneari de Vallfogona de Riucorb, construït al principi del segle xx. Al voltant d'aquest balneari ha crescut un petit nucli de població situat a 2 km del poble, on s'han construït hostals, residències, restaurants i cases particulars. El poble dista 34 km de Montblanc i 68 km de Tarragona, de manera que al llarg de la seva història ha estat més vinculat a Lleida que a Tarragona i ha patit diferents canvis de denominació: Vallfogona de Lorda, de Corbell, de Comalats o de Riucorp. La població actual (2016) és de 94 habitants, i ocupa el lloc dinovè entre els pobles de la comarca segons la població. Un nombre d'habitants molt llunyà dels 467 que tenia l'any 1900. Llavors estava en un procés de creixement, i aconseguia el 1930 el màxim històric de població, amb 538 habitants. Durant aquest primer terç del segle xx, la posició a la llista de pobles de la comarca en funció de la població fluctua entre el dotzè i el setzè. A partir de la Guerra Civil, el procés s'inverteix i als anys cinquanta i seixanta pateix un fort despoblament que el portarà al mínim del segle xx l'any 1994 amb 107 veïns. Els últims anys del segle xx i els primers del segle xxi van ser de recuperació, fins a emprendre una nova caiguda demogràfica en aquesta segona dècada del segle xxi, en què ha perdut la barrera dels 100 habitants.

Un poble agrícola amb menys de 500 habitants, en aquesta comarca deprimida, tenia tots els números per no tenir cap cinema abans de la Guerra Civil. En realitat, tots els indicis inicials ho testimoniaven, a les guies cinematogràfiques dels anys vint no apareixia cap local en aquest poble i Isaac López, en el seu estudi sobre els cinemes tarragonins (2015), no l'esmenta perquè en teoria no hi va trobar cap local cinematogràfic. En el primer cas, no ens estranya, però en el cas de l'estudi d'Isaac López ens sorprèn molt, ja que entre 1951 i 1966 va funcionar al poble el cinema La Dolores —és una llàstima que amb aquest nom tan peculiar no ho estudiés en profunditat. Nosaltres només en parlarem breument més endavant, perquè el nostre interès primordial se

centra en les projeccions o locals cinematogràfics d'abans de la Guerra Civil i el poble de Vallfogona de Riucorb tenia un factor diferenciador respecte a la resta de pobles de la zona o pobles amb les mateixes característiques que ell que no van tenir cinema: l'existència d'un balneari inaugurat al principi del segle xx.

El balneari de Vallfogona de Riucorb va ser fundat l'any 1901 a iniciativa de Mn. Miquel Piera i Marto, tot i que les seves aigües ja eren conegudes des de mitjan segle xix. Al seu voltant van anar costruint nous equipaments i serveis públics com la carretera d'accés (1913-1916), el parc, xalets a la urbanització i hotels. Entre 1921 i 1936, s'hi dona una nova etapa de construcció, amb nous xalets, la modernització dels edificis del balneari i la construcció de l'hotel Regina.[100] L'hotel Regina és un edifici de pedra amb decoració d'estil *art-déco* que es va inaugurar l'any 1929. Durant la Guerra Civil, la zona és transformada en un hospital de sang per les tropes republicanes i l'hotel Regina és confiscat, de manera que bona part de la seva documentació, desgraciadament, desapareix. És en ell en què ens hem de centrar per explicar la història dels inicis del cinema a Vallfogona de Riucorb. El 8 d'agost de 1930, *La Vanguardia* publica la següent notícia sobre Vallfogona de Riucorb a la secció d'«Información regional»:

> Como en años anteriores, la colonia veraniega va en aumento este año, gracias al benigno clima que aquí se disfruta y al alivio que encuentran en sus padecimientos los que toman las salutíferas aguas de nuestros manantiales, más concurridos este año que en el pasado.
>
> Para comodidad de sus enfermos y veraneantes, a más de los que existían se han abierto nuevos hoteles, y en sus salones de fiestas, unos días en uno y otros días en otro, se proyectan películas, se dan conciertos y se acaba para solaz y recreo del elemento joven con unos cuantos bailes.

A la notícia hi ha dues qüestions per destacar. La primera és que parla de l'obertura de nous hotels. Gairebé és més un anunci de les noves instal·lacions del balneari de Vallfogona per a la burgesia barcelonina que una altra cosa. Precisament, un d'aquests hotels nous és l'hotel Regina. Però la notícia no dona noms d'hotels, que semblen uns quants, segons el redactat. Sí que parla de projeccions cinematogràfiques, però sense especificar el lloc. El que sí que veiem, igual que va passar a l'hotel Vil·la Engràcia a l'Espluga de Francolí, és la relació entre burgesia i cinema. L'hotel Regina i el balneari de Vallfogona eren un lloc dedicat al turisme, especialment a la burgesia de Barcelona, de Reus i de Tarragona. Ells ja estaven acostumats a determinats entreteniments moderns com el cinema. Tots aquests establiments havien d'oferir un programa d'activitats més enllà de les aigües termals. El ball era una de les principals diversions que s'oferien en aquests llocs, però el cinema passa també a ser un element essencial de pro-

100 Informació extreta del lloc web, consultat el 14 d'agost de 2017, Pat.mapa – Arquitectura de la Generalitat de Catalunya (<https://bit.ly/2L7hLK5>).

moció del lloc per atraure nous clients, ja habituats en aquesta mena d'espectacles a les ciutats d'origen. I, en aquest cas, com que el poble no tenia local cinematogràfic, són els hotels els que l'han d'oferir. Però ens queda esbrinar quin hotel projectava pel·lícules. No és fins a l'any següent, el 16 de juny de 1931, a la mateixa *La Vanguardia*, que no trobem un anunci de l'hotel Regina que ens aclareix aquest enigma. L'anunci explica el que ofereix l'hotel de la manera següent:

> Gran confort, calefacción, agua fría y caliente, teléfono en las habitaciones. Cuarto de baño, Ascensor, Piscina, Tennis, Cine, Manantial de agua potable, con dictamen del Laboratorio de Barcelona. Cocina de primer orden. Cocina de régimen.

Tot un seguit de serveis que el convertien en una instal·lació de primera, on per 16 ptes. podia gaudir un client de pensió completa. Entre aquests luxes de la modernitat, com l'ascensor, la piscina o el telèfon, també comenten l'existència d'un cinema.

Aquest mateix anunci s'anirà repetint en anys successius.[101] En tots ells es continua esmentant el cinema com una part dels serveis de l'hotel. Suposem que l'hotel ja es va construir amb un saló pensat per a la projecció de pel·lícules, per la qual cosa podem suposar que va entrar en funcionament des del mateix moment de la inauguració de l'hotel, l'any 1929. D'altra banda, sabem que durant la Guerra Civil l'hotel va ser confiscat i s'hi va instal·lar un hospital de sang; no podem confirmar si durant la guerra s'hi va fer cinema o no. Si no s'hi va fer cinema, vol dir que va deixar de funcionar l'any 1936. Encara que, d'altra banda, el 1933 van deixar d'aparèixer els anuncis de l'hotel Regina a *La Vanguardia* i és l'última data confirmada documentalment en què hi havia cinema a l'hotel. D'altra banda, davant la falta de documentació, no sabem si el cinema que s'hi instal·là era mut o sonor. Si era mut, l'any 1933 ja era una instal·lació antiquada per l'auge del sonor i, per tant, és possible que el cinema deixés de funcionar el 1934. Davant la manca de documentació, l'únic que podem assegurar és que va existir un cinema a l'hotel Regina entre 1930 i 1933. Un cinema que era el primer local cinematogràfic de Vallfogona de Riucorb i que funcionava a l'estiu per als turistes que s'hi allotjaven i venien a passar la temporada d'estiu prenent les aigües del balneari. Ja no hi ha cap altra informació de projeccions cinematogràfiques a Vallfogona de Riucorb fins a 1956. En aquest any, a la matrícula industrial hi apareix el local La Dolors, al passeig de V. Garcia, s. n., que era dirigit per Demetrio Llobet Bonell. Aquest cinema tenia una capacitat de 116 persones i va funcionar entre 1951 i 1966. En aquells dies, la cultura dels balnearis havia entrat en crisi i el cinema ja s'havia assentat, fins i tot, en els pobles més petits.

---

101 Vegeu *La Vanguardia*, 30 de juny de 1931, 7 de juny de 1932, 1 de juny de 1933, 7 de juny de 1933 i 10 de juny de 1933.

10. Vilaverd



Està a la zona meridional de la comarca i té una extensió de prop de 13 km^2. Situat als contraforts orientals de les muntanyes de Prades, és un terme municipal molt accidentat, recorregut pel riu Francolí. El poble està situat en una gran vall el·líptica, un cop passat l'estret de la Riba, que enllaça la Conca de Barberà amb la comarca de l'Alt Camp. Aquest estret és una zona de pas fonamental per a les comunicacions entre Lleida i Tarragona, ja que hi passen la carretera C-14 i la línia de ferrocarril convencional i l'AVE. Així, el poble dista 5 km de Montblanc i 31 km de Tarragona. L'únic nucli de població es compon de tres parts: el nucli antic, les Masies o Viles Noves i la zona al voltant del santuari de la Mare de Déu de Montgoi, a prop de l'estació. L'economia tradicional del poble ha estat l'agricultura, amb els típics cultius de la zona: vinya, cereals i oliveres. La crisi agrària va fer abandonar moltes terres de cultiu, de manera que actualment el poble viu de la indústria, complementada amb l'agricultura. Una indústria essencialment de manipulats del paper, encara que molts habitants del poble treballen a les fàbriques properes. Quant a la població, actualment té 452 habitants i ocupa el novè lloc en la llista de municipis de la comarca pel que fa a població. Un lloc similar al del principi del segle xx, encara que a partir dels anys deu baixa al desè lloc. Llavors la població era el doble de l'actual, 949 habitants l'any 1900, i estava immers en un procés de regressió demogràfica iniciat a mitjan segle xix. Tot el segle xx és un lent i progressiu procés de pèrdua de població fins a arribar al mínim de 354 veïns l'any 2000. Així, durant el primer terç del segle xx, va arribar a perdre 272 habitants, i després de la Guerra Civil, l'any 1940, es quedava amb 677. El segle xxi ha suposat una lleugera recuperació de la població.

En aquest poble en crisi sembla que només hi va haver un local cinematogràfic, segons les fonts inicials de les quals partíem. Únicament la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1929 dona referència d'un cinematògraf al poble, sense donar cap més dada. Per Isaac López, a la *Historia de los cines tarraconenses* (2015: 488-489), aquest cinematògraf va ser el cine Sindicato Agrícola (1928-1968), ja que és l'únic que esmenta al poble i en situa la inauguració l'any 1928.

Però abans hi va haver un altre cine, del qual trobem el primer rastre documental al desembre de 1925. El 23 de desembre de 1925, la Junta Municipal de Vilaverd es reuneix i, després de llegir l'acta anterior, el primer punt que tracta, segons la transcripció feta, és el següent:

> La presidencia manifiesta que en el día de la fecha se había presentado en esta Alcaldia José Suñe Panadés una instancia solicitando autorización para poder instalar un cine en la casa Plaza Constitución nº 4 cuya propietaria es Josefa Boleda Fontanellas, al objeto pueda hacer funciones todos los sábados y días festivos.
>
> La Comisión después de su detenido estudio acerca de los peligros que pueden sobrevenir si el referido cine no está en las condiciones que marca la Ley, acuerdan, que por su parte se les condece autorización para poder hacer funciones de cine, siempre que tengan la gabina fuera del local y en las condiciones legales a fin de no perjudicar al vecindario y salvándose su responsabilidad si ocurre algun incidente por parte de las prevenciones invertidas al mismo y que de su coste haga una revisión por el Inspector de la Provincia ó persona delegada por la superioridad que acredite la seguridad del personal en caso de incendio.

Aquesta petició d'instal·lar un cinematògraf va ser sostinguda per 57 veïns que al gener de 1926 van enviar a l'alcalde una instància per sol·licitar l'obertura del local. En aquest escrit hi destaquen els paràgrafs següents:

> siendo, á nuestro entender, el cinematografo, uno de los inventos que mayor responden a nuestros deseos de instruirnos a la par que nos proporciona unas horas de distracción moral y recreativa á menores y mayores, tanto mas que esta al alcance de todas las fortunas, es por lo que nos permitimos elevar á V. el presente escrito en suplica de que que conceda el correspondiente permiso para que dentro el mas breve plazo, pueda funcionar la maquina cinematografica que un vecino de la presente viene instalando con el fin de continuar sus sesiones interrumpidas.
>
> Viene en apoyo de nuestra suplica el hecho comentado en voces publicas de que la Comisión permanente de este ayuntamiento otorgo su voto favorable a nuestras peticiones igualmente que el pleno del mismo y comisión de vecinos que en su visita de revisión del local practicaron no hace muchos dias.
>
> En atención á todo ello, á V. nos permitimos suplicar:
>
> Se sirva otorgar el correspondiente permiso al vecino interesado, para que á la mayor brevedad pueda abrir al publico la sala donde puedan reanudarse las sesiones cinematográficas.

En aquesta instància hi ha dos punts per destacar molt interessants: la consideració sobre el paper del cinematògraf i l'existència de sessions de cinema abans de 1926. Per a bona part dels veïns de Vilaverd, el cinematògraf s'havia convertit en «uno de los inventos que mayor responden a nuestros deseos de instruirnos a la par que nos proporciona unas horas de distracción moral y recreativa á menores y mayores, tanto mas que esta al alcance de todas las fortunas». El que és curiós d'aquesta llarga frase és veure com l'any 1926 el cinematògraf havia penetrat fins als racons més petits de Catalunya i els sectors més progressistes de la societat el consideraven un element imprescindible

per a la millora dels pobles. Aquesta ideologia expressada és la base fonamental de la programació de sessions de cinema a moltes societats culturals, recreatives i polítiques progressistes de molts pobles de Catalunya, que utilitzaven el cinema com a element modernitzador de les seves comunitats.

Les altres frases interessants de la instància són les que parlen de «continuar sesiones interrumpidas» o de «reanudarse las sesiones cinematográficas». Aquestes mencions deixen clara l'existència de sessions cinematogràfiques abans del desembre de 1925 en un local cinematogràfic instal·lat per un veí que no reunia, segons sembla per l'acta de l'Ajuntament, les condicions adequades de seguretat, de manera que possiblement el consistori l'havia tancat després d'una visita a l'establiment. Amb les dades que tenim nosaltres, només podem suposar que l'any 1924 o principi de 1925 es van iniciar unes sessions esporàdiques de cinema que van ser ocultades a la Hisenda Pública, ja que entre 1923 i 1929 al certificat d'espectacles de la matrícula industrial sempre hi apareix el mateix: no hi havia cap local al poble dedicat a espectacles públics. Sembla que aquest local no reunia les condicions establertes per la llei per als espectacles cinematogràfics i va ser tancat. Cap al final de 1925, José Suñé Panadés va demanar permís per instal·lar un cinematògraf a la plaça de la Constitució, 4, per la qual cosa suposem que aquest era el veí que havia fet les primeres projeccions i que les traslladà a un local més adequat. Però aquest tràmit es dilata en el temps, ja que, segons afirma Jaume Solé (1999: 109) en el seu llibre sobre Vilaverd, fins a l'any 1927 no es va obrir la primera sala de cinema de Vilaverd:

> 1927. S'estrena la primera sala de cinema de Vilaverd a la plana baixa de la casa número 3 de la plaça de Catalunya, on actualment hi ha el forn de pa. Els impulsors son Pau Cartanyà i Pere Musté i Gil.

Però en aquesta referència s'hi dona com a impulsors del cinema uns noms diferents dels que trobem a l'acta de l'Ajuntament de 1925. Segons Jaume Solé, els promotors del cinema són alguns dels signants de la instància enviada a l'alcalde al gener de 1926. Hi apareixen diversos Pablo Cartañá i un Pere Musté que podrien ser aquests que Jaume Solé esmenta en el seu llibre. Però aquests noms no coincideixen amb el de José Suñé Panadés, que és qui presenta la instància per instal·lar el cinema. Llavors, qui van ser els promotors d'aquest cinema? No ho sabem, però una carta de l'Ajuntament dirigida a Pablo Cartañá Piñol ens ofereix nous indicis sobre aquest cinema. En aquesta carta del 18 de març de 1928, conservada a l'Arxiu Municipal, al fons de Correspondència, es diu que:

> Habiendo tenido noticia del cambio de gabina para las funciones cinematográficas del lugar que fué concedido por la Inspección de la Comisión Provincial de Sanidad de fecha 17 Febrero de 1926, y autorizado por el Exmo Gobernador Civil de la Provincia

> de fecha 24 del mismo mes y año, y que ha venido funcionando en la forma concedida hasta la fecha.
>
> Se recuerda y se ordena se cumpla lo dispuesto por la Superioridad en las fechas expresadas, debiendo continuar la gabina al mismo lugar de antes, bajo apercibimiento de pasarle los perjuicios que haya lugar en caso de negligencia.

Aquesta carta ens proporciona una sèrie de dades concloents i nous misteris. Segons el que hi consta, el cinema va començar a funcionar al febrer de 1926, després de l'aprovació del Govern Civil. L'any 1928, aquest cinema va ser dirigit per Pablo Cartañá Piñol, fet que confirma l'afirmació de Jaume Solé. Però això ens planteja dos dubtes. El primer és què va passar amb José Suñé Panadés, que era qui figurava al capdavant del projecte a la instància presentada l'any 1925. Pot ser que ell, finalment, no posés en marxa el cinema i ho fes Pau Cartañà Piñol. Una altra possibilitat seria que José Suñé cedís el local a Pablo Cartañá en una data indeterminada entre el final de 1926 i el final de 1927. El que sí que podem afirmar és que estem segurs que aquest és el cinematògraf que apareix a la guia cinematogràfica de 1929 i no pas el cinema Sindicat. Però hi ha una segona cosa estranya a la carta: si el cinema és conegut pel Govern Civil, que és qui dona l'autorització per instal·lar-lo, per què no consta aquest local en cap dels fulls de la matrícula industrial del poble o en les diferents liquidacions d'espectacles públics de la Delegación Provincial de la Hacienda Pública? A aquests dubtes hem de sumar-n'hi encara un altre: el de la seva fi. Segons informa Jaume Solé (1999: 109), el cinema va deixar de funcionar l'any 1929, perquè «es produeix un incendi a la sala de cinema que acaba amb el negoci». El problema amb aquest incendi és que no n'hem trobat cap referència a cap dels diaris consultats i això és molt estrany, ja que en aquests anys qualsevol incident d'aquestes característiques als cinematògrafs era àmpliament difós i detallat als diaris, pel pànic que provocaven, com hem vist en el cas de l'incendi d'unes pel·lícules a la cabina del cinema Francolí de l'Espluga de Francolí l'any 1929, i això que l'incident de l'Espluga va ser molt més lleu que el de Vilaverd, ja que no va acabar amb el negoci com sí que va passar en el cas de Vilaverd, segons ens explica Jaume Solé. Aquí, de nou, la carta de l'Ajuntament de Vilaverd dirigida a Pablo Cartañá Piñol ens aporta dades que fan augmentar els dubtes sobre la forma de fi d'aquest cinema. S'hi afirma que l'Ajuntament s'ha assabentat d'un possible canvi d'ubicació de la cabina de projeccions i adverteix al propietari del cinema que si es realitza aquest canvi, hi haurà sancions. Pot ser que es canviés la cabina i que l'Ajuntament tanqués el cinema com a mesura administrativa punitiva per no complir les normes de seguretat? No tenim cap base documental que passés això; per tant, nosaltres donarem un vot de confiança a Jaume Solé i ens apuntarem a la teoria de l'incendi del cinema, ja que no sabem si es va realitzar finalment el canvi de cabina i també podria ser que, si es va realitzar, fos això la causa de l'incendi.

Amb tots els dubtes que aquest lloc ens planteja, segons la documentació trobada, ens preguntem si aquest lloc té alguna cosa a veure amb el cinema del Sindicato, la inauguració del qual la situen l'any 1928. Segons les evidències que hem trobat, la resposta a aquesta qüestió ha de ser negativa, ja que, a més de la diferència de dates, la direcció coneguda d'ambdós no coincideix; però no se sap mai. El que sí que és cert és que, des dels anys trenta, la referència cinematogràfica del poble serà el cinema Sindicat.

El Sindicat Agrícola de Vilaverd va ser fundat l'any 1914. La seva primera seu fins a 1918 va estar situada al carrer de la Vila, 44. El 1918 es traslladen a la plaça de l'Església fins a 1928, quan compren el local definitiu del carrer Major, 35. Aquest era un edifici de dues plantes, on a la planta baixa hi havia el magatzem i el lloc destinat a cups i a la segona el cafè, la sala de balls, d'espectacles i el cinema (Solé 1999: 84-85). L'arrendatari del cafè era l'encarregat del funcionament de la sala de ball i del cinema. Un cinema inaugurat, segons Isaac López, l'any 1928. Ell segueix el que va escriure Núria Medrano (2011: 138), que afirma que: «a Vilaverd, a partir del 1928, s'hi projectaren pel·lícules al primer pis del Sindicat Agrícola, instal·lat llavors al carrer Major». Una afirmació que extreu, segons diu, del llibre de Jaume Solé. Però Jaume Solé escriu que: «la primera planta acull el cafè, que va entrar en funcionament l'any 1929, i la sala de ball, espectacles i cinema». Per tant, podem apreciar una petita diferència de dates. Una diferència que tampoc ens aclareix Joan Rosich (1998: 14) en el seu article dedicat al cafè del Sindicat a la revista *Vilaverd*, quan al principi diu que:

> En aquest marc col·lectiu, el primer moviment recreatiu que va impulsar la societat dins el seu nou local del carrer de la Carretera (actual carrer Major) es va portar a terme l'any 1929, continuant la tradició cafetera, traslladant-hi la modesta sala de cafè que l'entitat tenia oberta a l'interior del seu edifici de la plaça de l'Església, conegut amb el nom de la Fassina.

Mentre que una mica més endavant afirma que el 4 de juny de 1928 l'entitat va comprar les instal·lacions del carrer principal on es va instal·lar el cafè i que «la festa en pro de la diada inaugural es féu coincidir amb el dia 10 de juliol, Sant Cristòfor». Nosaltres optarem per la data indicada per Núria Medrano, ja que la cafeteria surt com a cafè econòmic de la Sociedat a la Carretera, 35, per primera vegada a la matrícula industrial de 1929, per la qual cosa hauria d'estar funcionant ja l'any anterior. Per la seva banda, el Sindicat Agrícola va funcionar amb una programació cinematogràfica regular fins a la Guerra Civil, quan probablement va deixar de fer-s'hi cinema. Després de la guerra, FET y de las JONS va confiscar el local. Aquest és un altre cinema ocultat a la Hisenda Pública, ja que no apareix en cap matrícula industrial d'aquells anys. Aquesta ocultació sembla que es va produir per ignorància o per desconeixement de l'Ajuntament, que considerava que el local no funcionava regularment i no

era, per tant, un local d'espectacles. En una nota manuscrita de 1934 que hi ha en una comunicació de la Comissaria Delegada d'Ordre Públic de la Generalitat de Catalunya dirigida a l'Ajuntament, es diu que «en aquesta vila no existeixen empresaris de cines ni teatres, i que solament en l'época d'ivern es fan funcions de cine en els dias festius en la Sala de ball». Aquesta anotació sembla la resposta donada a la carta i copiada aquí com a referència. La carta de la Comissaria Delegada d'Ordre Públic de la Generalitat de Catalunya comminava, per segona vegada, a l'Ajuntament de Vilaverd a remetre «los Certificados de haberse hecho la ignifugación y denunciandose a todos aquellos empresarios o propietarios de las salas de espectaculos que no hayan cumplido lo dispuesto». Una ordre que, segons tots els indicis, l'Ajuntament no va complir, i hem de suposar que tampoc es va fer la ignifugació del local cinematogràfic o sala d'espectacles del Sindicat Agrícola de Vilaverd.

Pel que fa al funcionament del cinema, només tenim quatre dades notables. La primera l'acabem de veure en la resposta a la carta de la Comissaria Delegada d'Ordre Públic de la Generalitat de Catalunya. S'hi diu que el local només projecta films a l'hivern els diumenges i festius. Jaume Solé (1999: 85) ens dona la segona dada d'interès en el seu llibre sobre Vilaverd, on diu que:

> L'entitat va explotar la secció de cinema directament entre els anys 1930 i 1932. A partir d'aquesta data i fins al 1968 tingué continuïtat a través de concessions a empresaris forans.

La tercera és l'únic títol trobat d'una pel·lícula projectada en aquest cinema, i ens el dona la revista *Aiguat de Sant Lluc* del 19 de novembre de 1931. La pel·lícula en qüestió és *El desfile del amor* (*The Love Parade*), de 1929, d'Ernst Lubitsch, amb Maurice Chevalier i Jeanette MacDonald, un film musical sonor. Un fet que contradiu la quarta dada que tenim sobre el funcionament d'aquest cinema i que es va trobar en una petició de 1940 per reprendre les sessions de pel·lícules per a menors d'edat. En aquesta petició es parla d'«empezar la temporada de cine mudo».[102] Això donaria a entendre que les sessions de cinema d'aquest lloc haurien sigut mudes sempre, però és difícil d'entendre que l'any 1931 es projectés una comèdia musical sense subtítols. D'aquesta manera, hem de pensar que el projector tenia algun sistema de sonorització que funcionava als anys trenta, encara que continuaven fent sessions de cinema mut.

L'existència d'un cinema consolidat, com el del Sindicato Agrícola al poble, no impedeix que es produeixin rumors i es facin especulacions amb la instal·lació d'un nou local. La revista *Aiguat de Sant Lluc* del 30 de gener de 1932 escriu: «que amb aquest Cine nou que parlen a cada número hi portaran la negra perqué es veu que hi estant tant interessats que la gent ja l'ha batejat amb el nom del "Cine de les dretes"».

102 Vegeu l'expedient conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona al fons d'Inventari de les seccions d'Ordre públic i Autoritzacions administratives del fons del Govern Civil de Tarragona (sign. top. 2398).

Sembla que a la vila, tal com succeïa a molts altres pobles de la província, els elements conservadors volien fer la competència a les associacions d'esquerres, com era el Sindicat Agrícola, i el cinema ja era un element consolidat entre la població i un element important per a la difusió dels ideals de l'entitat promotora.

Pensem, amb tota seguretat, que aquest projecte d'un nou cinema no es va dur a terme. Així, després de la Guerra Civil, l'únic local que va sobreviure va ser el del Sindicat Agrícola, ara convertit en la seu de FET y de las JONS, i és aquí on Estanislao Cartañá Catalá, probablement familiar de Pablo Cartañá, té la intenció de tornar a fer cinema l'any 1940. El 21 de novembre d'aquell any va presentar una instància al Govern Civil on exposava:

> Que deseando empezar la temporada de cine mudo, apta para menores, en la sala de espectáculos de FET y de las JONS sita en la calle de la Carretera numero treinta y siete, a V. E.
>
> SUPLICA: Que previa la tramitación legal se digne acceder y en dia conceder la oportuna autorización.

La tramitació s'allargarà uns quants mesos, ja que requereix una sèrie de documents com un certificat de sanitat que ha de ser emès per un metge i que s'envia mal escrit, i s'ha de rectificar. Suposem que per Nadal de 1940 o al principi de 1941 es van fer aquestes sessions. No tenim cap registre documental que aquestes sessions tinguessin continuïtat, però sí que sabem que el cinema Sindicat finalment va aparèixer a la matrícula industrial del poble l'any 1944, per la qual cosa s'entén que va tornar a funcionar el 1943 com a cine Sindicato, però aquesta és una altra història. El que hem vist fins ara ha sigut més ric del que ens pensàvem al principi amb les dades inicials que teníem i hem vist, també, que aquesta història està plena de misteris per l'ocultació de les sessions a les autoritats d'Hisenda de la província.

11. Vimbodí i Poblet



En un terme municipal de prop de 66 km^2, hi coexisteixen el poble de Vimbodí, el monestir de Poblet, el despoblat de Codoç i les antigues granges de l'abadia de Riudabella, Milmanda, Castellfollit, la Pena i el Tillar. Això va fer que l'any 2006 el municipi canviés de nom per incloure Poblet en la denominació, de manera que s'aprofitava la importància adquirida pel monestir

com a patrimoni de la humanitat i pol d'atracció turística. Situat a la part sud-oest de la comarca, Vimbodí és a 10 km de Montblanc i a 48 km de Tarragona. L'extens terme municipal limita amb les comarques de les Garrigues i del Baix Camp i la banda nord està situada al principal eix de comunicació de la comarca. Per allà hi passen l'N-240, l'autopista AP-2 i la via del tren, que hi té parada. La major part del territori forma part del Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet, ja que s'estén per les vessants septentrionals de les muntanyes de Prades, una de les reserves d'alzines més importants de Catalunya. Només el 30% del terme municipal es dedica a l'agricultura, on predominen el conreu de la vinya, els noguers, les oliveres, els cereals, els avellaners i els ametllers; la vinya i els noguers són els més destacats. L'altre gran pilar de l'economia del poble ha estat el turisme al voltant del monestir de Poblet. Sota la seva ombra s'hi han ubicat establiments de restauració i allotjaments, tant al monestir com als pobles del voltant. A més, la vila ha comptat amb un petit entramat industrial amb empreses de la construcció, tèxtils, fusters, ferrers, electricistes, comerços d'alimentació i artesania, especialment la sorgida a partir de l'antiga indústria del vidre que es va desenvolupar al poble. Actualment (2016) té 954 habitants. L'any 2004, quan tenia 1.039 habitants, aquests es repartien de la manera següent: 953 a Vimbodí, 75 a Poblet i 11 a Riudabella. Ara, ocupa el cinquè lloc a la llista de pobles de la comarca segons el nombre d'habitants, i és el primer de menys de 1.000, una xifra que ha perdut just en aquest segle XXI, ja que al principi del segle XX tenia 1.730 veïns. Tot el segle XX ha estat una lenta i progressiva pèrdua de població, amb comptades excepcions, fins al mínim actual. El primer terç del segle XX el va acabar amb 1.413 habitants l'any 1940, i a la Guerra Civil hi va perdre 91 persones. Però, tot i això, normalment, en aquest primer terç del segle XX, sempre era el cinquè municipi en nombre d'habitants de la Conca.

Aquest poble agrícola, turístic i industrial, però en regressió demogràfica, és el que rep el cinema al principi del segle XX. Segons Isaac López, al seu llibre sobre els cinemes de la província de Tarragona (2015: 489-492), al poble van existir-hi dos locals cinematogràfics: el cine Milan (1915-1971) i el cine Foment (1957-2015). D'ells, només el cine Milan s'inscriu dins d'aquest primer terç del segle XX que estem estudiant. En canvi, les *Guías de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1925, 1927 i 1929 esmenten tres locals diferents: el cinema-cafè del Nina de Jaume Juan (1925); el cine El Porvenir, de J. Dalmau i Companyia (1927), i un cinematògraf sense especificar (1929). Ara hem d'esbrinar quina va ser la realitat, si només va existir un local o van ser tres els locals on es va projectar cinema a Vimbodí al principi del segle passat. El problema en aquest cas és l'escassa informació que apareix a la documentació oficial de l'Ajuntament. La primera vegada que trobem un local d'espectacles a la matrícula industrial és l'any 1932 i les referències de les guies cinematogràfiques són anteriors. El mateix passa amb les notícies dels di-

aris: la primera notícia trobada és de 1931. Hem de recórrer, llavors, a la bibliografia, i en els pocs llibres que parlen del cinema a Vimbodí costa determinar la data d'inici de les projeccions cinematogràfiques al poble, així com el nombre de locals existents. Per començar, tenim que Isaac López (2015: 489-490) ens dona l'any 1915 com el de la inauguració del cine Milan, però en el text que acompanya la fitxa del cinema no especifica d'on obté aquesta data. Possiblement la treu de l'article de Núria Medrano (2011: 137) sobre els músics a la Conca de Barberà, però ella el que afirma és que el «Cine Milans —conegut popularment com cal Samarretes, pel renom del seu propietari: Isidre Dalmau— fou creat entre la dècada del 1910 i 1920 i existí fins als anys vuitanta». Com es pot veure, Núria Medrano tampoc dona una data exacta, sinó un ventall de prop de vint anys. Ens queda el llibre col·lectiu sobre la història de Vimbodí i Poblet dirigit per Valentí Gual (2015: 485), on, al capítol dedicat al segle xx, escrit per Alfons Alsamora i Jiballí, es diu que:

> L'any 1927 ens consta que Vimbodí disposava d'un cinema (segons dades extretes de l'anuari *La cinematografía en España*) tot i que és possible que molt abans ja funcionés (s'havia fet cinema al cobert de la serradora, al costat de la fonda Catalònia). El cinema era El Porvenir, propietat de l'empresa J. Dalmau i Cia.

Certament, la *Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo* de 1927 ens dona com a referència l'existència del cinema El Porvenir a Vimbodí, però aquesta no és la primera guia conservada, ja que n'hi ha una altra d'anterior publicada el 1925 —com hem vist abans— que esmenta un altre local: el cine-cafè del Nina de Jaime Juan. Alfons Alsamora parla a la frase que hem vist abans de projeccions anteriors al cinema El Porvenir al «cobert de la serradora, al costat de la fonda Catalònia» i també unes pàgines abans, quan es refereix a la Casa del Poble de la Cooperativa Vimbodinense, diu que:

> Se sap que també s'havien fet projeccions esporàdiques de cinema, ja que venia un firaire (en aquella època el cinema era una atracció de fira) francès que anava fent, de tant en tant, projeccions de curts.

Però de cap d'aquests dos locals o d'aquestes projeccions no n'explica gaire més i no dona una data que ens permeti situar-les. De totes maneres, ens hem de fixar que quan parla de la Casa del Poble de la Cooperativa Vimbodinense esmenta que es va inaugurar el 23 de setembre de 1903 i, en el mateix apartat del llibre (el dedicat a l'inici del segle xx), Alsamora hi insereix el paràgraf que acabem de comentar. És a partir d'aquí que hem de sumar les poques pistes que tenim. A la matrícula industrial de Vimbodí hi trobem, des de 1919 fins a 1932, un cafè situat al carrer Major, 50, regentat per Jaume Juan Trinitat. A partir de 1932, aquest cafè va passar a mans de la Unió d'Obrers Agricultors de Vimbodí. Aquest és el cafè que apareix a la guia cinematogrà-

fica de 1925 on es fa cinema, ja que es comenta que aquest és regentat per Jaume Joan. Segons un treball de Josep M. Vallès (2012: 164) sobre el republicanisme a Vimbodí, la Casa del Poble estava situada al carrer Major i «el nou edifici era propietat dels associats, amb baixos, dos pisos i golfes, botiga, sala cafè, sala d'actes, biblioteca i aspirava a una escola laica». Segons aquestes referències i el que comenta Alfons Alsamora, al cinema del cafè del Nina es devien fer les projeccions itinerants que es van donar a la Casa del Poble de la Cooperativa Vimbodinense. El problema és situar cronològicament aquestes projeccions. El cafè no apareix vinculat a Jaume Juan a la matrícula industrial fins al llistat de 1918; per tant, segons això, havia iniciat l'activitat l'any 1917, encara que probablement el cafè funcionava des de la inauguració de la Casa del Poble el 1913. Les guies cinematogràfiques ens diuen que l'any 1923 hi havia projeccions en aquest lloc i el 1926 ja no n'hi havia, malgrat que Jaume Juan, segons els registres de la matrícula industrial, continua regentant el cafè fins a 1931. Amb això, el que tenim és un ventall de dades que ens diuen que les projeccions s'iniciaren entre 1917 i 1924 i acabaren entre 1924 i 1926. D'altra banda, ens decantem per pensar que, més que una única sessió, en un moment concret, el gerent del cafè va contractar els serveis d'aquest projeccionista itinerant francès que menciona Alfons Alsamora, amb certa assiduïtat durant un mes o alguna cosa més en diversos anys successius, ja que això és el que hem pogut veure en altres pobles de la província de Tarragona.

Finalment, de les altres projeccions inicials a Vimbodí comentades per Alsamora ho tenim més difícil per esbrinar-ne alguna cosa. Com que només tenim la frase d'Alfons Alsamora «al cobert de la serradora, al costat de la fonda Catalònia» i cap dada més o cap altra referència en cap altra font documental o hemerogràfica, difícilment podem comentar res. Sí que podem dir, en canvi, que les sessions de la Casa del Poble de la Cooperativa Vimbodinense devien ser les que comenta Núria Medrano (2011: 137) i que confon amb el cine Milan, cosa que tampoc és tan sorprenent perquè tots dos locals estaven situats al carrer Major, probablement un gairebé davant de l'altre, ja que el cafè de Jaume Juan es troba al número 50 i el cinema Milan, al número 49, tot i que en aquestes dates la denominació oficial és cine El Porvernir, segons consta a les guies cinematogràfiques, o cinema Dalmau, segons apareix als llistats de les matrícules industrials. Però el nom popular amb què la gent del poble el coneixia era cal Samarretes, el renom de la família. Segons Isaac López (2015: 489), el patriarca de la família, Isidre Dalmau, era un empresari barceloní amb diversos negocis a la zona com cellers i una fàbrica tèxtil a Vimbodí, d'aquí el renom de cal Samarretes. En realitat, Isidre Dalmau Alsamora havia nascut a l'Albi (les Garrigues) l'any 1863. El 1904 fixa la residència a Vimbodí, procedent d'Alcover. Estava casat amb Dolors Álvarez Petanas i tenia sis fills, el lloc de naixement dels quals determina el seu periple vital per Catalunya. Així, la gran, Carme, neix a l'Albi l'any 1890; els dos següents neixen a

Barcelona el 1894 (Soledad) i 1896 (Josep), on probablement es van traslladar cap a 1894; dues filles més ho fan a Alcover els anys 1899 (Càndida) i 1902 (Clara), on s'havien traslladat entre 1894 i 1899, i, finalment, el petit Enrique neix a Vimbodí el 1904, just acabats d'instal·lar. El 1905 tots resideixen al carrer Major, 47. L'any 1924 Isidre ja havia mort i la seva vídua vivia al número 51 amb el seu fill Josep Dalmau Álvarez, que s'havia casat amb Magdalena Palau Huguet. En aquests anys s'especifica que Josep Dalmau era comerciant. En realitat, a partir de la matrícula industrial de 1932 hem trobat que apareix com a criador de vins escumosos en un local situat a l'avinguda de Lleida, 7. Aquesta és la història de la família que va crear i regir el cinema que portà el seu cognom: cinema Dalmau. El que hem de veure ara és la data de la inauguració. Descartem totalment 1915 i tota la dècada dels anys deu, perquè, si hagués sigut aquesta, el cinema hauria aparegut a la guia cinematogràfica de 1925 al costat del cinema del cafè del Nina. Tenint en compte que la primera vegada que trobem alguna cosa relacionada amb aquest cinema és a la guia cinematogràfica de 1927, hem de suposar que l'obertura fou l'any 1925 o el 1926. La següent referència a aquest cinema la trobem a *La Vanguardia* del 29 de juny de 1931, dins del programa de la festa major de Vimbodí, on es parla de projeccions de cinema sonor, possiblement d'instal·lació recent. Un any després, el 1932, apareix per primera vegada a la matrícula industrial amb el nom de cine Dalmau, amb la direcció de José Dalmau Álvarez i la propietat d'ell mateix i la seva família. Des de llavors, surt regularment a la matrícula industrial fins a 1938, per la qual cosa suposem que l'any 1937 deixa de funcionar, possiblement en ser confiscat per les autoritats republicanes. En aquests anys, la nota més curiosa és la que apareix manuscrita a llapis a la matrícula industrial de 1934, on podem llegir que «prop de 2 anys que està tancat». Així, tot i figurar als llistats de la matrícula industrial, entre 1931 i 1933 sembla que el cinema roman tancat, un tancament que hem de situar a la fi de 1931, ja que el 18 d'agost de 1931 José Dalmau Álvarez va liquidar 30 funcions de cinema realitzades aquell any a la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona.

Ja hem comentat abans que el cine Dalmau estava emplaçat al carrer Major, número 50. Segons Alfons Alsamora (2015: 485), era una sala «no gaire gran i amb alguna columna al mig que impedia la visibilitat, fou transformada als anys cinquanta en una nova sala amb llotges i petit escenari, on es feia cinema i ball». Aquesta descripció és molt significativa perquè matisa la realitzada per Isaac López, ja que als anys trenta la seva capacitat era de 152 localitats, repartides entre 52 llotges, 60 cadires i 40 entrades generals. Va ser després de la reforma als anys cinquanta que el local s'ampliarà a 250 espectadors i s'adequarà per fer-hi també ball. Ara la seva funció principal era el cinema i fins a 1931 projectaven cinema mut amb acompanyament musical de piano, tal com comenten Núria Medrano (2011: 137) i Alfons Alsamora (2015: 485). De la programació, poca informació en tenim, llevat d'aquesta breu frase d'Alsamora:

«Una de les pel·lícules que es projectaren amb molt èxit fou *Cuatro de infantería*.» Està parlant d'un film sonor alemany de 1930 dirigit per Georg Wilhelm Pabst, el títol original del qual és *Westfront 1918: Vier von der Infanterie*. Aquest cinema romandrà tancat durant tota la Guerra Civil i no hi ha constància que tornés a funcionar fins a 1949; possiblement la remodelació de la sala que comentava Alfons Alsamora va ser fruit d'alguns danys soferts al local durant el conflicte, però no ho sabem del cert. Del que sí que n'estem segurs és que la família Dalmau va deixar la gestió del cinema i el va arrendar l'any 1949 a Francisco Ferro, però aquesta ja és una altra època i les coses ja havien canviat.

Ens preguntàvem al principi quants locals hi va haver a Vimbodí abans de la Guerra Civil. Nosaltres només hem pogut trobar proves de dos: la Casa del Poble de la Cooperativa Vimbodinense i el cinema Dalmau, els dos que apareixen a les guies cinematogràfiques de 1925 i 1927. El cinematògraf de la guia de 1929 és, sense cap mena de dubtes, el cinema Dalmau. Però, tot i aquestes certeses, encara hi ha alguns misteris per resoldre en la història del cinema a Vimbodí en el primer terç del segle xx, entre ells un de primordial: quan va ser la primera projecció cinematogràfica al poble?

12. Els altres pobles de la Conca de Barberà

En la recerca vam trobar que de la meitat dels pobles de la comarca no hi havia cap constància documental que hi hagués hagut cinema o projeccions cinematogràfiques abans de la Guerra Civil. Per l'experiència de la investigació al Montsià, concretament en el cas de Freginals, bé pot ser que en uns quants hi hagués projeccions itinerants que es van ocultar al control de l'Estat i que no han deixat rastre. A continuació, fem un breu esbós d'aquests pobles, per apuntar la data en què, segons la documentació o bibliografia, van tenir les seves primeres projeccions cinematogràfiques per, així, poder establir algunes conclusions generals de tota la comarca sobre els pobles amb cinema i els que no en van tenir abans de la Guerra Civil.

12.1 Blancafort



Situat a la part central de la comarca, al nord-est, té una superfície de 14,5 km^2 i fa frontera amb la comarca lleidatana de l'Urgell. El seu terme municipal és accidentat, en trobar-se al peu de la serra del Tallat i travessat per nombrosos torrents que discorren de nord a sud. El poble dista 8 km de Montblanc i 42 km de Tarragona. Poble agrícola de conreus de secà amb oliveres, ametlles, cereals i vinya. La vinya és i ha estat el principal cultiu del poble i l'elaboració de vins la principal activitat. Actualment (2016) té 393 habitants, fruit d'una profunda crisi demogràfica als anys seixanta frenada als vuitanta, tot i que va continuar perdent població fins a entrar en el segle XXI amb uns escassos 379 habitants. Durant aquest segle s'ha anat estabilitzant la població entorn dels 400 veïns, amb períodes de recuperació i altres de descens. Però aquest no era el panorama demogràfic del poble a mitjan segle XIX, en què va arribar a assolir els 1.248 habitants. La crisi de la fil·loxera el va fer entrar en el segle XX amb 1.162 habitants. Era llavors el vuitè municipi de la comarca pel que fa a nombre de pobladors, tot i que ara només ha baixat al desè lloc. Tot aquest primer terç del segle XX pateix un lleu descens demogràfic, accentuat profundament durant la Guerra Civil, en què va arribar a perdre 126 persones i la barrera dels 1.000. Així, l'any 1940 tenia escassament 875 habitants, tot i que eren el doble dels que té ara.

Malgrat aquesta situació a la part alta de la classificació dels pobles de la comarca per nombre d'habitants, al principi del segle XX, no hem trobat cap referència cinematogràfica anterior a 1940. A les guies cinematogràfiques dels anys vint i trenta no apareix el poble i Isaac López, en la seva *Història de los cines tarraconenses* (2015: 475-476), només comenta el cine Sindicato, i diu que es va obrir l'any 1943. Núria Medrano (2011: 138), en un excel·lent article sobre els músics a les sales de cinema de la Conca de Barberà del qual ja hem parlat abans, comenta que:

> A Blancafort el 1943 s'habilità la sala de ball de la Cooperativa Agrícola com a sala de cinema i s'instal·là un equip sonor destinat a la projecció de pel·lícules, gràcies al contracte formalitzat amb l'empresari Salvador Abelló de Montblanc.

El cinema es devia condicionar cap al final de 1943 i es devia inaugurar cap al principi de 1944, ja que aquesta hipòtesi coincideix amb el que apareix en l'*Anuario español de cinematografía* de 1963, on s'indica que l'obertura va ser l'any 1944, i amb

la primera aparició en el registre de la contribució industrial el 1945, ja que en aquest registre s'hi anoten els locals en funcionament l'any anterior.

El que resulta molt curiós és que abans de 1943 no es fes cinema en aquesta sala, tenint en compte que la Societat de Treballadors Agrícoles de Blancafort es funda l'any 1896 i que el 1904 es converteix en Societat Cooperativa de Blancafort. És cert que aquesta societat passarà per moments difícils als anys vint i que va costar molt d'esforç la construcció del local social el 1907, un local que no sembla estar adequat per a les funcions de teatre o cinema, sinó més aviat per a sala de ball. Però, si tenim en compte que l'any 1906 s'havia fundat el Sindicat Agrícola de Crèdit i el cafè del Centre Agrícola de Blancafort, i que, durant aquestes tres primeres dècades del segle xx, les dues entitats competeixen per oferir els millors serveis i activitats recreatives als habitants de Blancafort, no s'entén gaire que en alguna de les celebracions de les festes majors (de Santa Magdalena i de l'Arcàngel) qualsevol d'aquestes dues societats no contractés sessions de cinema itinerant pel poble, com un element més de progrés o forma d'oferir entreteniments més moderns que l'altra. Si n'hi va haver, aquestes projeccions no han deixat rastre documental i hem de pensar, també, que en aquestes societats no hi va haver una gran tradició de grups teatrals i això va condicionar el sorgiment de sessions cinematogràfiques, ja que aquests grups de teatre impulsen espais en les seves societats per a les representacions que poden ser convertits ràpidament en cinema. A Blancafort, hi predominava el ball i no és fins a la unificació de les dues entitats que hi haurà cinema, segons la documentació consultada. Aquesta agrupació ve donada primer per la confiscació del local del Sindicat pel govern municipal republicà i el posterior tancament de la Societat, després de l'entrada de les tropes nacionals. Tot sumat a la nova llei de cooperatives que va permetre la reobertura del Sindicat. Tot i així, Josep Recasens i Llort (2000: 89) esmenta l'existència d'un cinema a cal Llort, i diu que: «en aquest local es va fer cine i va haver-hi un molí d'oli». Amb aquesta breu frase difícilment podem afirmar res més sobre aquest cinema, del qual tampoc hem trobat cap altra referència enlloc. Tampoc sabem si és d'abans o de després de la Guerra Civil, ja que no esmenta cap data. En principi, hem de suposar que la història del cinema a Blancafort es desenvolupa després de la Guerra Civil amb el cinema Sindicat.

12.2 Forès



Municipi de 16 km^2, situat al nord de la comarca, al costat dels pobles de Passanant i Belltall, Conesa, Rocafort de Queralt, Sarral i Solivella. Dista 18 km de Montblanc i 48 km de Tarragona i cap dels eixos principals de comunicació no passa per aquest terme. Travessat per la serra del Tallat, aquesta configura el nucli de població, ja que el divideix en tres àrees: el Nucli Antic, el Pla de la Bassa i la Bassa de Roquefort. El Nucli Antic és al cim d'un turó, a 866 metres d'altitud, mentre que els altres dos nuclis estan situats a la falda de l'esmentat monticle. Una altra de les diferències és que el Nucli Antic conserva les característiques de les cases antigues i només es deixa construir en pedra, mentre que els altres dos nuclis són, principalment, cases modernes de segona residència. I aquesta dedicació de part del poble a segones residències defineix una altra de les característiques essencials: la dedicació al turisme. Dels habitants censats al poble, la majoria són jubilats pensionistes i els treballadors afiliats a la Seguretat Social es dediquen exclusivament al sector serveis. No en va, és un poble petit, amb 47 habitants el 2016, que ocupa l'últim lloc de la comarca pel que fa a població. Un panorama molt diferent del de principis del segle xx, quan tenia 418 habitants i ocupava el lloc divuitè. Era llavors un poble agrícola amb deu vegades més veïns que ara i que creixia demogràficament parlant. L'any 1920 arribava al màxim de població de tot el segle xx, amb 445 habitants. Aleshores entra en un procés de pèrdua de població imparable, amb alguns repunts. El 1936 havia aconseguit recuperar part de la població que havia perdut a la dècada dels anys vint i arriba a les 364 persones. Durant la Guerra Civil, perd 55 habitants, però el descens demogràfic més acusat el patirà als anys seixanta, quan passa de 209 habitants a tan sols 86. Acabava de perdre, en una dècada, el 59% de població. La resta del segle serà d'un descens més moderat fins a arribar a la població censada actual. Des d'aquest punt de vista d'ara, i amb menys de 100 habitants durant tota la segona meitat del segle xx, és lògic que no tingués cap local cinematogràfic, però al principi del segle xx es fa més difícil creure-ho, ja que tenia una població similar a la de Conesa. Però hi havia una important diferència entre aquests pobles: sembla que a Forès no hi havia cap associació que pogués impulsar-ne el desenvolupament cultural, social o professional. Això no vol dir que no pogués haver-hi hagut alguna projecció de tipus itinerant, però, si es va fer, no ha deixat cap petjada documental i no hem trobat cap referència de cinema en aquest poble a les guies cinematogràfiques dels anys vint, ni Isaac López (2015) ha trobat tampoc res relacionat amb el cinema a Forès al llarg de tot el segle xx, ja que no apareix en el seu llibre.

12.3 Llorac



És el municipi situat més al nord de la comarca, fronterer amb la Segarra. Té una superfície de 23 km^2, aproximadament, i quatre nuclis de població habitats més un de deshabitat. Municipi accidentat pels contraforts dels altiplans segarrencs i travessat per la vall del riu Corb, que neix en aquest municipi, a Rauric. Bona part del territori està ocupat per garrigues, pastures i bosc. La resta està dedicat al cultiu de cereals, amb algunes vinyes i ametllers i una mica de regadiu. Com es veu, l'agricultura és i ha estat la principal activitat econòmica del municipi, complementada amb granges avícoles i porcines. Actualment (2016), el municipi té 96 habitants, repartits —gairebé proporcionalment— entre els pobles de Llorac (39 l'any 2004), Albió (37 el 2004), la Cirera (21 el 2004) i Rauric (27 el 2004), als quals s'ha de sumar el llogaret despoblat de Montargull. Una situació demogràfica molt diferent de la del principi del segle xx, en què triplicava la població. Curiosament, mentre que actualment se situa en el lloc divuitè a la llista de pobles de la comarca segons la població, al principi del segle xx ocupava els últims llocs, concretament el 21è, amb una població de 341 habitants. A les primeres dècades del segle xx, el poble va créixer demogràficament fins a arribar al seu màxim l'any 1920, amb 421 habitants, i va escalar posicions en la llista de municipis fins a tenir el lloc setzè el 1930. Aleshores el declivi va ser progressiu, més accentuat a les dècades dels anys cinquanta, seixanta i setanta. Però va ser un descens menys acusat que a altres municipis de la zona i no va perdre en cap moment, durant tot el segle xx, la barrera dels 100 veïns, cosa que només ha passat els últims anys.

En relació amb el cinema, Llorac té moltes semblances amb Forès, amb qui, a més, comparteix una població i un comportament demogràfics similars al principi del segle xx, tot i que, a Llorac, la pèrdua de població no va ser tan acusada als anys seixanta. Igual que a Forès, no hem trobat cap referència de cinema o de projeccions cinematogràfiques a Llorac abans de la Guerra Civil i Isaac López (2015) tampoc ho esmenta. Tampoc cap rastre d'associació cultural, recreativa, política o sindical anterior a la Guerra Civil que pogués promoure el desenvolupament i la modernització del poble, un fet que dificulta la possibilitat de projeccions esporàdiques. És, en definitiva, un altre poble sense cinema documentat a la Conca de Barberà.

12.4 Passanant i Belltall



Municipi situat al nord-oest de la comarca, fronterer amb l'Urgell, té una superfície de 27 km^2, aproximadament, repartits entre la zona dels Comalats i els primers altiplans de la plataforma de la Segarra. Està recorregut per diversos torrents que flueixen cap al riu Corb. El poble de Passanant dista 25 km de Montblanc i 60 km de Tarragona i el municipi està travessat per la carretera C-14, un dels eixos destacats de comunicacions de la comarca que connecta Salou amb Ponts i més endavant amb Andorra. Dedicat principalment a l'agricultura, encara que últimament s'hi està desenvolupant el sector dels serveis. L'agricultura és de secà, bàsicament cereals, blat i ordi. A més, hi ha avicultura, ramats d'oví i granges de porcs. Com dèiem abans, a poc a poc, va creixent el sector serveis, especialment els dedicats al turisme rural. També destaca la presència d'artistes ceramistes, escultors i fotògrafs. Actualment (2016), la població és de 161 habitants, repartits entre els pobles de Passanant, Belltall, el Fonoll, la Glorieta, la Sala de Comalats i la Pobla de Ferran, als quals hem d'afegir el despoblat dels Vilars. Semblen molt pocs habitants, però ocupa el lloc tretzè en l'ordre de municipis de la comarca segons el nombre de pobladors. L'actual densitat de població del municipi és prop de nou vegades inferior a la del principi del segle xx. Durant el canvi de segle, tenia 915 habitants i era un poble en creixement demogràfic. L'any 1930 va arribar al màxim històric, amb 1.014, i va arribar a ser el vuitè municipi més poblat de la comarca. A partir de llavors, va començar a baixar demogràficament. Durant la guerra va perdre una mica menys de 100 veïns, i així va passar dels 970 de 1936 als 877 de 1940. Però és als anys cinquanta i seixanta en què veritablement cau la densitat demogràfica, i baixa als 387 habitants l'any 1970. Després, tot i algun repunt, la caiguda demogràfica ha estat constant fins als 161 habitants actuals.

Sent un poble destacat al principi del segle xx, es fa difícil entendre que en el primer terç d'aquell segle no hi hàgim trobat cap referència documental sobre projeccions cinematogràfiques, però és que tampoc hem trobat al fons d'associacions del Govern Civil de Tarragona cap document sobre associacions a Passanant abans de la Guerra Civil. Això podria explicar, en part, aquesta absència de referències cinematogràfiques, tot i que sempre hi ha la possibilitat d'alguna projecció itinerant que no hagi deixat rastre documental. El que sí que sabem, per la recerca d'Isaac López (2015: 479), és que després de la Guerra Civil la parròquia del poble va posar en funcionament, l'any 1956, un cinema al local parroquial que va funcionar, segons ell, fins a 1966.

12.5 Les Piles



Municipi que dista 24 km de Montblanc i 53 km de Tarragona, que té una superfície de 22 km^2, aproximadament. Està situat al nord-est de la comarca, entre els municipis de Santa Coloma de Queralt, Pontils, Sarral i Conesa. És un terme molt accidentat, recorregut per nombrosos barrancs, afluents del riu Gaià. Dins del seu territori hi trobem els pobles de les Piles (149 habitants l'any 2011), Guialmons (35 el 2011), Biure (25 el 2011), Sant Gallard (7 el 2011) i el llogaret despoblat de Figuerola. La seva economia ha estat i és essencialment agrícola, però últimament s'està orientant cap al turisme d'interior. Pel que fa a l'agricultura, els conreus tradicionals de la zona són els predominants: ordi i blat. Aquesta agricultura es complementa amb granges avícoles, porcines, bovines, ovines, de cabrum i d'estruços. La població actual (2016) és de 207 habitants, de manera que ocupa el lloc dotzè en la llista de municipis de la comarca segons la població. Una població que és una mica menys de la meitat de la que tenia al principi del segle xx, quan comptava amb 476 veïns. Llavors ocupava el quinzè lloc a la llista de pobles i, a poc a poc, va anar perdent posicions fins a 1920, per tornar a recuperar-se a la dècada dels anys trenta i acabar el període en el setzè lloc. La raó d'això és que durant el primer terç del segle xx sofreix una lleu regressió demogràfica, ja que lentament, cada dècada, va perdent població fins a arribar als 385 habitants de 1940. Una regressió que continuarà en les dècades següents, encara que no de manera tan abrupta com en altres pobles de la comarca, per arribar al mínim l'any 1981, amb 125 habitants. Inicia posteriorment una lenta recuperació fins a la xifra actual de 207 habitants.

En aquest poble, hi tenim constància de l'existència d'un Centre Agrícola Català l'any 1916, però no hem trobat cap referència a un local cinematogràfic ni a cap projecció abans de la Guerra Civil i no apareix cap cinema després de la guerra en els anuaris cinematogràfics, ni Isaac López (2015) en el seu estudi sobre els cinemes tarragonins esmenta el poble. Aquesta és la raó per la qual, d'acord amb la documentació consultada, es converteix en un altre poble sense cinema en aquesta comarca.

12.6 Pira



Situat al centre de la comarca, el municipi de Pira té uns 8 km^2 de superfície. S'hi troben els últims contraforts de la serralada del Tallat, per la qual cosa és un terme lleugerament accidentat. El riu Anguera hi forma la frontera dreta i hi van a parar els barrancs del Xano i el Molí, que travessen el terme municipal. El poble està situat en un petit massís a uns 384 m d'altitud, a 7 km de Montblanc i 44 km de Tarragona. La seva posició central justifica la presència de la carretera C-241d, que, tot i ser un vial de segon ordre, enllaça de nord a sud la comarca unint la Conca des de Montblanc amb la Baixa Segarra fins a Santa Coloma. La seva economia ha estat lligada a l'agricultura, principalment la vinya, fins a l'arribada de la fil·loxera. Actualment, al costat del cultiu de vinya, hi ha el dels cereals i, en menor mesura, oliveres i ametllers. A mitjan segle xx, es van implantar al poble molins de guix per aprofitar el guix de les pedreres de la zona. Arran de la crisi d'aquests molins de guix, l'Ajuntament va impulsar un polígon industrial per a petites indústries. La població majoritàriament treballa en el sector industrial, en empreses de la zona, i en el dels serveis. La població actual (2016) és de 500 habitants, una mica per sobre de la que tenia al principi del segle xx que era de 486 habitants. Tot i les diverses crisis demogràfiques, Pira ha mantingut una població estable entre els 300 i els 500 habitants al llarg del segle xx i principi del xxi. La primera crisi demogràfica la pateix a la fi del segle xix amb l'adveniment de la fil·loxera, però es recupera en les primeres dècades del segle xx i aconsegueix els 536 veïns l'any 1920. Passada la Guerra Civil, en lloc de veure una pèrdua de població, és dels pocs municipis que augmentarà el nombre d'habitants, i passa dels 522 de 1936 als 547 de 1940. La segona gran crisi demogràfica als anys seixanta el porta a patir una lenta, però progressiva, despoblació fins a arribar al mínim l'any 1992, amb 313 habitants. Des de llavors es veu immers en un procés de recuperació fins als 500 habitants actuals. Aquesta població el porta a ser el setè municipi en nombre d'habitats de la comarca, encara que en el primer terç del segle xx se situava entre el dotzè (anys vint) i el catorzè (inici de segle).

Com hem vist, al principi de segle no era un poble amb gaire població, encara que més que Conesa, però, a diferència d'aquest, no hem trobat cap referència documental que a Pira hi hagués un local cinematogràfic o que s'hi fessin projeccions. Sí que hi ha notícies posteriors a la Guerra Civil. En els anuaris cinematogràfics dels anys cinquanta i seixanta i en l'estudi d'Isaac López (2015: 479-480), hi apareix un local denominat Sindicat o cinema Pira, segons la font, tot i que hi ha una important discre-

pància pel que fa a la data d'inauguració del cinema. Isaac López (2015: 479) afirma que «en 1954 se produjo la apertura de su sala de exhibición», mentre que l'*Anuario del cine español* de 1955-1956 dona com a data d'obertura del cinema Sindicat, dirigit per la Cooperativa Agrícola i amb un aforament de 125 localitats, l'any 1948. Aquesta última datació és confirmada pels registres de la matrícula industrial conservats a l'Arxiu Municipal —dipositat a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà—, on, a més, apareix en el document de 1948 una nota manuscrita que diu que:

> El presente local funciona principiando el primer domingo del mes de noviembre, hasta el domingo último del mes de abril, funcionando la duración de seis meses, o sea veinticinco funciones, con una entrada de ciento veinte.

Aquest registre a la matrícula industrial situa la inauguració del cinema l'any 1947, ja que normalment es refereixen sempre a l'any anterior. Però, tornant al principi del segle XX, i tenint en compte que el Sindicat Agrícola de Pira es va crear el 1917 (Fuguet, 1984: 45) i que durant la Segona República hi ha constància de l'existència d'una Cooperativa Agrària, una Societat d'Agricultors Rabassaires i un Centre Republicà Federal al poble, es fa difícil pensar que no hi va haver cap projecció cinematogràfica abans de la Guerra Civil. Malauradament, si n'hi va haver, no en queda constància documental o nosaltres no hem sabut trobar-la.

12.7 Pontils



És un dels municipis més extensos de la comarca, amb 68 km^2, situat al nord-oest, fent de frontera amb les comarques de l'Anoia i l'Alt Camp. El formen vuit nuclis: Pontils, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Vallespinosa, Vilaperdius, Sant Magí de Brufaganya, Valldeperes i Montalegre. Fins a 1995 es denominava Santa Perpètua de Gaià, ja que era aquest poble el que ostentava la capital, però aquell any la capitalitat va passar a Pontils, en ser el més poblat. Aquest dista 37 km de Montblanc i 51 km de Tarragona. L'extens municipi és molt accidentat pels contraforts de la serra de Queralt, de la Brufaganya i de la tossa de Montclar. Entre aquestes muntanyes hi circula el riu Gaià de nord a sud. La principal activitat econòmica ha estat i és l'agricultura, centrada en el cultiu dels cereals, vinya, oliveres i ametllers. Aquesta agricultura es complementa amb alguna granja de porcí i avícola i últimament un creixent sector serveis. Actualment (2016), el municipi, en la seva totalitat, té 120 habitants. L'any

2004, els habitants del municipi es repartien de la manera següent en cadascun dels seus nuclis: Pontils, 38; Vallespinosa, 35; Seguer, 31; Valldeperes, 20; Santa Perpètua de Gaià, 9; Sant Magí de Brufaganya, 5; Viladeperdius, 4, i Montalegre estava despoblat. Amb aquesta xifra d'habitants totals de 2016, ocupa el catorzè lloc en la llista de municipis de la comarca segons la població. Una població que és set vegades inferior a la que tenia al principi del segle xx, quan tenia 813 habitants. La pèrdua ha estat constant des de llavors, amb dos moments de greu crisi demogràfica. El primer, a la primera dècada del segle xx, quan passa dels 813 veïns de 1900 a 483 l'any 1910. D'aquesta primera crisi, aconseguirà recuperar-se'n als anys vint, i superarà els 500 habitants, però anirà decaient després. Curiosament, és un altre dels municipis d'aquesta comarca que durant la Guerra Civil guanya població en lloc de perdre'n i passa dels 434 habitants de 1936 als 450 de 1940. La següent greu crisi demogràfica va succeir a la dècada dels anys cinquanta, quan passà de 349 habitants el 1950 a 194 el 1960. Des de llavors, estabilitza la població entorn dels 130 o 140 habitants fins a la situació actual, en què ha baixat als 120 habitants. Per tant, podem considerar que Pontils era al principi del segle xx un municipi complex amb diversos pobles escassament poblats, i això potser és la causa que no hi hàgim trobat cap referència sobre projeccions al poble o cap local cinematogràfic ni abans ni després de la Guerra Civil, ni Isaac López (2015), en el seu estudi sobre els cinemes tarragonins. Per això, és un altre dels pobles sense cinema a la Conca de Barberà, encara que en aquest cas concret hauríem de parlar de vuit pobles.

12.8 Savallà del Comtat



Municipi situat a 26 km de Montblanc i a 55 km de Tarragona, a la part septentrional de la comarca i envoltat per Llorac, Conesa, Santa Coloma de Queralt i Vallfogona de Riucorb. Té una extensió de 14 km^2, aproximadament, molt accidentats per la serra de la Teixonera. El riu Corb circula per la part esquerra del terme i el barranc del Segura el drena. La seva activitat econòmica principal és, i ha estat, l'agricultura, especialment els cereals (blat i ordi), amb algun petit sector de vinya i de regadiu. El municipi es compon de dues entitats de població: Savallà del Comtat, amb 44 habitants l'any 2004, i Segura, amb 25 el 2004. Actualment (2016), té 59 habitants i ocupa el lloc vintè a la llista de pobles de la comarca segons la població. Un lloc que també va ostentar durant la major part del primer terç del segle xx, encara que la població era sis vegades més elevada que l'actual. L'any 1900 tenia 366 habitants i, exceptuant l'augment de població dels anys deu, estava en un procés de regressió demo-

gràfica. El primer terç del segle xx l'acabava amb 266 veïns el 1940, una tendència que es va accelerar als anys cinquanta, seixanta i setanta. L'any 1981 havia perdut els 100 habitants i el 1992 va aconseguir el mínim, amb 55. Tot i la recuperació del final del segle xx i el principi del segle xxi, en aquests últims anys ha tornat a perdre població.

Tant ara com al principi del segle xx era un dels pobles més petits, en nombre d'habitants, de la comarca, per la qual cosa no ens ha d'estranyar que no tingués cinema. És un altre més d'aquests nuclis sense cinema de la comarca, ja que no hem trobat cap referència documental de cap local cinematogràfic abans o després de la Guerra Civil, ni Isaac López (2015), en el seu repàs dels cinemes tarragonins, l'esmenta. Tampoc tenim cap notícia referent a projeccions itinerants abans de la Guerra Civil i, si hi va haver cap projecció al poble, no ha deixat cap rastre documental.

12.9 Senan



L'any 1936, aquest petit poble situat a l'oest de la comarca va ser adscrit a la Conca de Barberà, tot i que geogràficament pertany a les Garrigues. Precisament fa frontera entre les Garrigues, l'Urgell i la Conca, a la qual està connectada únicament pel municipi de l'Espluga de Francolí. El seu terme municipal té una extensió d'uns 12 km^2, situat a la vessant occidental de la serra del Tallat, amb un paisatge de mitja muntanya. La major part del territori són boscos i garrigues. Només el 15% està dedicat a conreus i pastures. L'agricultura de secà, amb els típics cultius de la zona d'ordi, oliveres, ametllers, vinyes i petits horts, és, i ha estat, l'activitat econòmica principal de la població. Actualment, també hi ha un important taller de ceràmica i una casa de turisme rural. El seu únic nucli de població concentra els 51 habitants actuals (2016) en tres zones: el nucli antic, el raval de la Creu i el raval de la Font. Sempre ha estat un dels pobles amb menys població de la comarca. Actualment ocupa el penúltim lloc, davant de Forès, però durant tot el primer terç del segle xx era el poble amb menys població de tota la comarca, i això que tenia cinc vegades més habitants que ara. L'any 1900 hi vivien 279 persones i és el màxim de població que va tenir durant tot el segle xx. Com a conseqüència de la crisi agrària del final del segle xix, el poble va entrar en un procés de regressió demogràfica que es va accentuar profundament als anys seixanta i setanta, dècades en les quals perd el 88% de la població que tenia al principi del segle xx. El primer terç del segle xx l'acaba just per sobre dels 200 habitants (203 l'any 1940), barrera que perdrà durant la dècada dels anys quaranta. Als seixanta passa a tenir menys de 100 veïns i

als vuitanta, noranta i principi del segle xxi està per sota dels 50 habitants; va arribar al mínim històric l'any 1992 amb 25. A la segona dècada del segle xxi ha aconseguit estabilitzar la població al voltant dels 50 habitants.

Amb aquest procés de despoblació, ser un dels pobles amb menys habitants de la comarca i estar lluny dels eixos de comunicació són factors que podrien explicar la inexistència de locals cinematogràfics, abans i després de la Guerra Civil. I això malgrat que tenia alguna associació com el Centre Català Republicà d'Esquerres 14 d'Abril als anys trenta. Si hi va haver projeccions cinematogràfiques, no han deixat rastre documental i, per això, nosaltres no les hem trobades. Ni Isaac López (2015) per a després de la Guerra Civil, ja que no esmenta Senan en el seu estudi sobre els cinemes tarragonins. Es converteix, per tant, en un més dels molts pobles d'aquesta comarca sense cinema.

12.10 Vallclara



Situat a la zona sud-occidental de la Conca de Barberà, entre Vimbodí i Vilanova de Prades, fa frontera amb les comarques de les Garrigues i el Baix Camp. Amb 13 km^2 d'extensió, té un terme municipal molt accidentat pels contraforts de la serra de Prades i la serra de la Llena. Entre aquestes, hi flueix el riu de Milans, afluent del Francolí, a través de la vall del barranc de Vallclara. Està situat a 20 km de Montblanc i a 56 km de Tarragona. Les seves activitats econòmiques principals són l'agricultura i el turisme. L'agricultura es limita al 25% del territori, ja que gran part està formada per garrigues, pastures i bosc. Els cultius són els tradicionals de la zona, com la vinya, cereals, oliveres, avellanes i ametllers. També hi ha un important cultiu de regadiu dedicat a la patata, que té denominació d'origen Prades. Per la seva banda, el turisme s'ha desenvolupat a través de les segones residències i de les cases de colònies, impulsades per la Generalitat als anys trenta. Actualment (2016), la població és de 110 habitants i és el dissetè poble de la comarca en nombre d'habitants, el primer per sobre dels 100 habitants. En canvi, al principi del segle xx, tot i tenir tres vegades més població que ara (375 habitants l'any 1900), ocupava els últims llocs (dinovè el 1900 i vintè el 1940). En aquells anys, Vallclara fluctuava entre els 300 i els 400 veïns, fins que la Guerra Civil li va fer perdre el 19% de la població (57 persones). Però la desfeta demogràfica més forta va ser a partir dels anys cinquanta. El 1960 perd els 200 habitants i el 1981, la barrera dels 100, que no tornarà a recuperar fins a 1992. Des de llavors, estabilitza la població oscil·lant entre els 100 i els 120 habitants, fins als actuals 110.

Indubtablement, durant tot el segle xx ha estat una vila poc poblada, que ha patit enormement l'èxode rural de la meitat del segle. En aquestes circumstàncies, i malgrat que se sap de l'existència de tres societats als anys trenta (Societat Recreativa Cultural, Centre Republicà Federal i Ateneu Recreatiu Vallclarense), es comprèn que no hàgim trobat en la documentació cap local cinematogràfic, i que Isaac López (2015) en el seu estudi dels cinemes tarragonins no esmenti aquest poble. El que és més difícil d'entendre és que, havent existit una Societat Recreativa Cultural i un Ateneu Recreatiu, no fessin cap tipus de projeccions cinematogràfiques. Si n'hi va haver, indubtablement van ser ocultades a la Hisenda Pública o no han deixat constància documental. També es podien haver fet sessions informals en cases particulars que mai no van ser considerades per l'Ajuntament com a espectacles públics i per això tampoc van deixar cap rastre. I és molt probable que hi hagués projeccions abans de la Guerra Civil, ja que, per exemple, tenim una referència que ens fa sospitar que aquí i en altres pobles que hem comentat anteriorment sense cinema abans de la Guerra Civil tinguessin alguna experiència propera al cinema familiar que era compartida amb la resta de veïns del poble. Per casualitat hem trobat durant la recerca una carta escrita per Francesc Sales,[103] datada a Vallclara el 19 de novembre de 1928, que diu:

> La Mamà pensava fer un cine a casa i diu a veure si trobéssiu un cinematògraf, és a dir, una màquina de Lance que no passés de 20 duros o bé una «Pathe Baby» que en faríem les festes a casa fent pagar 25 cèntims, és a dir un ral, i a demés ens divertiríem nosaltres.[104]

No sabem si van aconseguir la màquina a Barcelona i si van posar en marxa el projecte de cine per les festes —en principi, hem de pensar que no—, però és molt probable que projeccions com les que es pensaven fer a Vallclara es podien haver fet en altres pobles de la comarca, sia en locals particulars. sia en associacions, i les haurien fetes sense demanar el preceptiu permís necessari o sense deixar cap evidència documental.

---

103 La família Sales és una important nissaga d'editors barcelonins i alguns dels seus membres van ser destacats escriptors com Joan Sales i Vallès, autor d'Incerta glòria. Durant els anys vint, la família es reclou a Vallclara, d'on procedia.

104 Aquesta carta està reproduïda al lloc web *Voltar i voltar per les arts escèniques* (<http://www.nuvol.com/noticies/club-editor-i-la-familia-sales/>).

12.11 Vilanova de Prades



Situat a l'extrem sud-oest de la Conca de Barberà, limita amb les comarques de les Garrigues, el Priorat i el Baix Camp. Té una extensió de 21 km^2 i és un terme municipal molt accidentat, ja que està situat en plena serra de la Llena i és recorregut pel riu Prades i els seus diversos barrancs afluents. La major part del territori està ocupat per botjar, roca i bosc, principalment de pins, bosquina i pastures. La resta està dedicada a l'agricultura, que ha estat i és la principal activitat del poble. Els principals cultius són els avellaners i els castanyers, cultius que han substituït els tradicionals de vinya, ametllers i oliveres, però que encara perviuen al terme. També són importants cultius més moderns com els de la patata i les tòfones. La ramaderia, tot i que encara n'hi ha, és un sector en retrocés i la indústria ha desaparegut del municipi després de la fi de l'explotació de les mines de plom i vareta. Des del final del segle XX, un sector en creixement i que es pot potenciar molt és el del turisme, amb l'obertura d'un càmping de primera categoria, la construcció de serveis i zones esportives, una casa de colònies i un casal i l'establiment de restaurants. L'únic nucli de població està situat a 25 km de Montblanc i a 62 km de Tarragona. La població actual (2016) és de 118 habitants, la qual cosa el situa en el quinzè lloc de la llista de municipis de la comarca segons la població, un lloc molt similar al que ocupava al principi del segle XX (tretzè), encara que llavors quintuplicava la població, ja que tenia 523 veïns. Però, des dels últims anys del segle XIX, el poble estava en un procés de regressió demogràfica lenta i progressiva. El primer terç del segle XX té una pèrdua de població més forta que en les dècades posteriors; així, després de la Guerra Civil, té 280 habitants. La barrera de les 500 persones l'havia perduda a la primera dècada del segle XX; la dels 400, a la segona dècada; la dels 300, als anys trenta, i la dels 200 ho farà als anys setanta. No baixa mai dels 100 habitants i cap a finals del segle XX estabilitza la població entre els 140 i els 150 habitants, encara que ja en el segle XXI tornarà a caure fins als 118 actuals.

Aquest és un altre d'aquests pobles sense local cinematogràfic conegut ni abans ni després de la Guerra Civil; ni s'ha trobat cap referència de cap projecció cinematogràfica abans de la Guerra Civil, ni es coneix que tingués cap associació abans de la Guerra Civil, ni Isaac López (2015) ho esmenta en el seu estudi sobre els cinemes tarragonins. És, en principi, un altre poble sense cinema o un poble que no ha deixat cap rastre documental de la seva experiència cinematogràfica, com molts altres de la Conca de Barberà.

13. Films primitius amb imatges de la Conca de Barberà

A les pàgines precedents hem recorregut els pobles de la Conca de Barberà intentant reconstruir la seva història cinematogràfica durant el primer terç del segle xx. Per completar el trajecte només ens resta veure les imatges cinematogràfiques on apareix aquest territori durant aquest període. A l'estudi que vam fer l'any 2014 sobre la comarca del Tarragonès (Nogales i Suárez 2014), aquest petit catàleg d'imatges el fèiem poble per poble, encara que només de tres pobles i de la ciutat de Tarragona en vàrem trobar imatges. Aquí el que farem serà esmentar els films que tenen imatges d'aquestes terres i que hem trobat en la nostra recerca de forma cronològica. Molts, com veurem, formen part, de moment, del catàleg dels films pendents de trobar.

Les primeres imatges, les més antigues de la comarca, són films que hem de considerar en principi desapareguts. Els dos estan relacionats amb un dels pioners del cinema català i espanyol i realitzats en dues etapes diferents de la seva carrera professional. Els films són *Monasterio de Poblet* (1908) i *Montblanc. La Serra* (1910), dirigits i filmats per Fructuós Gelabert i Badiella. Fructuós Gelabert havia nascut a l'actual barri de Gràcia de Barcelona l'any 1874 i va morir el 1955 a Barcelona. És considerat el pare de la cinematogràfica catalana i espanyola, ja que seu és el primer film que es pot anomenar d'argument espanyol (*Riña en un café*), però també va realitzar el primer reportatge comprat per una casa estrangera, va fer aportacions al cinema de trucatges, va ser pioner del cinema històric espanyol, va fabricar nous aparells cinematogràfics, va millorar la il·luminació dels films i va experimentar amb la sincronització del so ja l'any 1908.[105] Segons Palmira González (1987: 300):

> La figura de Gelabert destaca desde el primer momento en el campo del reportaje cinematográfico y, por el conjunto de su obra, puede ser considerado como el documentalista por excelencia de Cataluña y de la vida catalana hasta los años 30.

Els seus primers passos en el món del cinema els dona l'any 1897, quan crea una càmera de filmar per realitzar els seus films inicials. Després va instal·lar un cinema a Barcelona, que fracassà, i va ser director tècnic i de laboratori de l'Empresa Diorama, empresa que l'any 1906 va crear la productora Films Barcelona.[106] Gelabert dissenya els primers estudis de cinema de Catalunya i filma diferents films, tant d'argument com documentals, entre els quals *Monasterio de Poblet* (1908), film en blanc i negre d'uns 200 metres, on hi ha, segons la Base de Datos de Películas de Cine del Ministerio de Cultura,[107] vistes del monestir de Poblet, dels seus claustres, dels seus portals, de

---

105 Biografia extreta del *Diccionari del cinema a Catalunya* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana), dirigit per Joaquim Romaguera i Ramió (2005), p. 281-289. Entrada feta per Palmira González i Iolanda Ribas.

106 *Ibídem*, p. 265. Entrada feta per Iolanda Ribas i Xavier Ripoll.

107 <https://icaa.mecd.es/Datos_tecnicos_Peliculas.aspx>.

les dues torres reials, de la façana barroca de l'església antiga, dels detalls escultòrics i dels voltants del cenobi. Just abans d'abandonar l'empresa per discrepàncies amb el nou gerent, J. M. Bosch, cap a finals de 1910, Fructuós Gelabert realitza un altre film relacionat amb la Conca de Barberà: *Montblanc. La Serra* (1910). Un documental en blanc i negre de 120 metres, uns 6 minuts, sobre Montblanc i la festa de la Mare de Déu de la Serra.

Ara per ara aquests dos films estan desapareguts, però marquen una constant en el catàleg de films del primer terç del segle xx de la Conca de Barberà: el predomini d'imatges de Poblet com a gran atractiu cinematogràfic de la comarca. Precisament, el següent film que hem trobat també està relacionat amb Poblet. Té per títol *Monasterio de Poblet (Tarragona)* i és un documental geogràfic en blanc i negre, de 35 mm, d'uns 55 metres, datat entre els anys 1911 i 1915. Una còpia en nitrat està dipositada al Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya. Segons les dades que aporta el material i la documentació que l'acompanyava, és un film de la productora Cabot Films. Aquesta productora fou creada l'any 1911 a Barcelona per Andreu Cabot amb laboratoris i estudi i va filmar tant films argumentals com documentals, anuncis, casaments, batejos i actualitats. Hi va treballar també Fructuós Gelabert, en abandonar Films Barcelona, i ho fa des que es va crear fins a 1914. Poc després, l'any 1917, la productora va plegar (Romaguera 2005: 130).

Arribem a la dècada dels deu i, a poc a poc, les produccions cinematogràfiques van canviant, els films es van fent més llargs i la ficció es va imposar a les actualitats i als films documentals. L'any 1916 el Salón Cataluña anuncia a *La Vanguardia* del 19 de setembre l'estrena d'una nova pel·lícula que inaugurava la temporada d'estiu. El film era *Como aquel día…* i al text de l'anunci en destaquen els elements següents:

> insuperable interpretación de la gran artista LEDA GYS; primera película impresionada en España, por la compañía italiana del gran maestro de la cinematografía MARIO CASERINI, que ha sabido sacar un gran partido de las bellezas artísticas de Cataluña, con hermosas perspectivas del histórico Monasterio de Poblet y Claustros del Monasterio de San Cugat.

El film es va estrenar el 23 de setembre i era una producció espanyola amb un equip tècnic italià. Fet en blanc i negre, de 35 mm, de 1.700 metres —segons els anuncis de *La Vanguardia* com el del 2 d'octubre de 1916— i dirigit per Mario Caserini, sota les ordres de la productora Excelsa Films. El guió també era de Caserini, que fins i tot apareix com a actor; la fotografia era d'Angelo Scalenghe i entre els intèrprets hi havia Leda Gys, Paolo Rosmino, Carmen Vicenta, Maria Caserini, Ernestina Paretto, Lola Paris i Gonzalo Peña. De tots aquests actors i actrius, la premsa sempre destacava l'actriu italiana Leda Gys, nascuda a Roma el 1892 i morta a la mateixa ciutat el 1957. L'any 1916 estava al cim de la seva carrera, ja que acabava d'interpretar a la Verge Ma-

ria en el film italià *Christus*, un dels més destacats del cinema religiós mut. Ella havia vingut a Espanya, a Barcelona concretament, amb l'equip que Mario Caserini va portar quan va ser contractat per la productora Excelsa Films. Caserini va ser un dels grans pioners del cinema italià i un dels grans directors del cinema mut d'Itàlia, on «cultivà el gènere històric i literari adaptant obres teatrals i òperes» (Romaguera 2005: 148), fins que va morir l'any 1920. Després de diverses experiències a Itàlia com a productor, el 1915 arriba a Barcelona amb un equip format pels protagonistes del film que estem comentant, el director de fotografia i la seva dona, Maria Caserini-Gasparini. Amb ells farà sis films per a la productora Excesa Films. *Como aquel día…* és el segon i era una ficció dramàtica que, ara per ara, hem de considerar desapareguda i que, com hem vist, contenia imatges de diversos monestirs de Catalunya com el de Poblet, Santes Creus i Sant Cugat. L'argument consistia en la confessió de la mare de Leda, la protagonista, que el jove pianista de qui s'ha enamorat és en realitat el seu germà, i per això acaba suïcidant-se. La productora Excelsa Films va ser una de les firmes destacades de la història del cinema italià. Aquest nom es va utilitzar en diversos moments i etapes del cinema italià. L'any 1916, a la seva primera etapa, la de la fundació de la marca, creada a Barcelona el 1913 per Raimundo Mingella Piñol i dedicada llavors a la importació i exportació de pel·lícules entre Itàlia i Espanya. Davant la situació generada per la Primera Guerra Mundial i l'entrada d'Itàlia, va buscar un nou soci i es va dedicar a la producció de films, que es rodaven a Barcelona. Per a això va contractar un dels millors directors italians del moment i va filmar sis films aquí, tots amb un clar segell italià. Finalment, les dificultats econòmiques van portar a la fallida l'empresa l'any 1922, i s'acabava així aquesta primera etapa hispanoitaliana. Posteriorment, renaixerà la marca com a productora italiana, per tenir un paper destacat en el neorealisme italià. El que aquí ens interessa, però, és aquesta factura italiana del film en què es crea un gran drama amb un final tràgic, on s'utilitzen els grans monuments catalans com a decorats, entre ells el monestir de Poblet.

El mateix 1916, el setmanari *L'Escut* publica el 7 d'octubre la notícia següent: «Un d'aquestos dies es fará en lo Celler una película la qual será impresionada per l'inginyer don Josep Mª Valls». La notícia la dona el corresponsal del periòdic a l'Espluga de Francolí, però no hem pogut esbrinar si parla d'una projecció o d'una filmació. Si és una filmació, no n'hem trobat res més, i això ens porta a pensar que no es va fer, perquè si no la seva estrena o projecció hauria estat un gran esdeveniment al poble, amb una àmplia difusió a la premsa. Per tant, podria ser una projecció i el setmanari utilitza un llenguatge equívoc.

Un any després, el 31 d'octubre de 1917, *La Vanguardia* anuncia la programació del Salón Cataluña de Barcelona, on es llegeix que es projectarà el dimecres un curt documental titulat *Poblet (Real Monasterio)*. El British Film Institute té una fitxa d'un

curt documental amb data de 1917 i el títol de *The Monastery of Poblet*. En aquesta fitxa es dona com a productora la casa Gaumont.[108] En el catàleg de l'Archives Gaumont-Pathé no hi trobem cap filmació de Poblet de 1917, però sí una de 1920 titulada *Geographie: Europe. Espagne*. Aquest és un documental Gaumont de 4 minuts i 24 segons on hi ha vistes generals del monestir i detalls de l'interior, especialment del claustre, així com de zones pròximes com un llac i de nens jugant al claustre a la rotllana. La fitxa diu que la primera difusió d'aquestes imatges es va fer l'any 1920, però pensem que és una errada de datació. La nostra hipòtesi és que aquestes imatges formen part d'un reportatge difós el 1917 amb el títol de *Poblet (Real Monasterio)* i que després es van incloure en una sèrie sobre la geografia europea realitzada per la casa Gaumont, sèrie difosa l'any 1920 i d'aquí la datació a l'Archives Gaumont-Pathé. No hem trobat cap document que provi aquesta hipòtesi, però el més important en aquest cas és la conservació a l'Archives Gaumont-Pathé a París d'aquestes imatges.

Canviem ara de dècada per endinsar-nos als anys vint, on Poblet continua sent el punt d'interès cinematogràfic de la comarca, tot i que en aquest decenni hi haurà petits canvis, especialment importants pel que fa a la generació de les imatges. Per començar, ens trobem que el diari *Tarragona* publica el 5 de desembre de 1923 un article on resumeix la reunió de la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona, i entre els acords reflectits hi surt el següent: «2º Autorizar a una empresa cinematográfica para impresionar películas en el Monasterio de Poblet.» Com en el cas anterior de l'Espluga de Francolí, no hem pogut saber si aquesta filmació es va realitzar o no, ni a quin film pertany aquesta autorització. Pensem que és molt probable que es fes el film, però, amb les escasses dades que ens aporta la notícia, ens és impossible saber quin va ser ni quan es va estrenar.

Poc després, l'any 1925, hi ha una altra notícia a *La Vanguardia* en què és difícil d'establir amb precisió la vinculació al cinema o no. El 30 de gener de 1925, aquest diari barceloní publica a la secció d'espectacles l'activitat prevista per al diumenge 1 de febrer a les 17 hores al Palau de la Música Catalana,[109] on s'havia preparat una festa montblanquina amb l'actuació de l'Orfeó Montblanquí, dirigit per Josep Vendrell, que havia d'interpretar cançons populars catalanes. Abans de l'actuació, es va programar una conferència del canonge Dr. Ramon Sabaté amb el títol de «Montblanc vila mitjeval», en què volia comentar els aspectes destacats de la població, «amb proyeccions». A l'anunci de la conferència no s'hi especifica si aquestes projeccions eren d'imatges en moviment o fixes. En aquests anys s'acostumava ja a utilitzar el terme «projeccions» per a les pel·lícules de cinema i el de «fotografies» per a les d'imatges fixes. Tot i això, pensem que el més probable en aquesta ocasió és que aquesta projecció per il·lustrar

108 En aquesta fitxa, hi comenten que no tenen les imatges i que la informació l'han extreta d'un catàleg de la revista *The Bioscope* (<https://thebioscope.net/>).

109 L'anunci es repetirà a la secció d'espectacles els dies 27 de gener i 1 de febrer.

la xerrada fos d'imatges de diapositives (fetes de vidre, aleshores) projectades amb un aparell primitiu de diapositives similar a una llanterna màgica, perquè, entre altres raons, el local no estava preparat per a projeccions cinematogràfiques.

Aquell mateix any tenim la primera mostra de cinema domèstic relacionat amb la Conca de Barberà. Filmat a 9,5 mm i dipositat al Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya, hi ha un film domèstic amb el títol genèric d'*Escenes familiars*. És d'autor desconegut, ha estat datat l'any 1925 i hi veiem un grup de persones per un camí amb un ase, imatges del monestir de Poblet, una església i el carrer d'un poble amb una parella passejant. Com es pot comprovar, el film es compon d'escenes inconnexes entre si, una estructura molt típica del cinema casolà. Aquest era un cinema que la persona que el filmava, normalment de la burgesia i amb un bon poder adquisitiu per comprar-se una càmera, feia per tenir un record de les seves activitats. Aquest tipus de pel·lícula sorgeix amb el mateix naixement del cinema, però tenir una càmera per filmar estava a l'abast de molt pocs i aquests no malgastaven els diners que costaven les pel·lícules en filmacions de la família o esdeveniments domèstics. Malgrat tot, hi ha filmacions en 35 mm en nitrat de noces i altres celebracions familiars de les primeres dècades del segle xx, però són escasses. A més, la projecció era complexa i perillosa pel material utilitzat. L'any 1922, l'empresa francesa Pathé Frères va inventar una càmera i un projector lleuger amb una pel·lícula no inflamable que permetia el rodatge de films i el visionat a casa. L'invent es va dir Pathé Baby i utilitzava pel·lícula de 9,5 mm. Aquest tipus de càmeres va portar a augmentar les filmacions domèstiques i a popularitzar-les. Fins a 1932 no va tenir més que la competència del 16 mm inventat un any després, el 1923, encara que era més car, per la qual cosa el predomini del Pathé Baby al cinema domèstic va durar fins a la dècada dels anys quaranta, en què el 8 mm el va substituir com el pas de pel·lícula més utilitzat. Amb la creació del Pathé Baby també es va desenvolupar el cinema amateur, el dels aficionats al cinema que volien explicar històries i muntar pel·lícules i els primers clubs es van crear als anys trenta a Espanya i especialment a Catalunya. Però el més interessant de la filmació que estem comentant d'Escenes familiars és que el 1925 només havien passat tres anys des de l'aparició del Pathé Baby i resulta un fet curiós perquè aquest tipus de càmeres es va popularitzar a Catalunya a partir de l'Exposició Universal de Barcelona de 1929. Aquesta filmació ens indica que l'autor era una persona de l'alta burgesia que va comprar la càmera a Barcelona o bé a França i que feia turisme visitant un dels llocs de moda per a les excursions dels barcelonins, el cenobi de Poblet. Llàstima que no hem pogut esbrinar qui va ser l'autor, tot i que ens hem de congratular que aquestes imatges es conservin i puguem veure el monestir abans de la recuperació i de la restauració de la comunitat monàstica.

Després d'aquesta mostra de cinema domèstic, saltem dos anys, a 1927, i trobem dues produccions: una de ficció i una altra documental i amb una curiosa notícia relacionada amb la producció cinematogràfica. Començarem per aquesta última. El diari tarragoní *La Cruz* publica el 13 de març de 1927 la notícia següent:

> Encuéntrase en esta ciudad mister Luis Moure, gerente de la casa Fox-film, con varios turistas americanos que han visitado las bellezas arqueológicas de la ciudad y mañana visitarán Santas Creus y Poblet.
>
> Mister Moore, acompañado del letrado señor Ixart, estuvo en el Palacio Arzobispal para saludar a su Emma. el Cardenal Arzobispo, recibiendo la visita el Vicario general doctor Borrás.
>
> El gerente de la casa Fox-film manifestó a la autoridad eclesiástica que habían editado la grandiosa película XXVIII *Congreso Eucarístico internacional celebrado en Chicago*, cuyos beneficios son dedicados a la Iglesia católica de la población donde se proyecte.
>
> La casa Fox-film tiene el propósito que en cada ciudad que se proyecte tan espléndida proyección revista la sesión cierta solemnidad.

Si bé aquesta notícia no fa referència a cap film amb vistes de la comarca, sí que ens permet veure la importància internacional que tenia el monestir de Poblet com a punt d'atracció turística i cinematogràfica. Aquest interès incidirà en les imatges de la Conca que apareixen en les produccions cinematogràfiques professionals i, especialment, en les no professionals. Un exemple d'aquesta incidència en l'àmbit del cinema professional el trobem novament aquest mateix any en el film *La loca de la casa*. Basat en l'obra de teatral del mateix títol que Benito Pérez Galdós va escriure l'any 1893, el film relata el sacrifici de la filla d'un empresari arruïnat que penja els hàbits per salvar de la ruïna la seva família casant-se amb un indià, antic criat, que torna a Espanya ric però avar i rude, al qual ella no estima i intenta modelar per convertir-lo en una persona més amable sense aconseguir-ho. El film, produït l'any 1926 per la productora madrilenya Producciones Hornemann, d'Oscar Honemann, el va dirigir Luis R. Alonso. Malauradament el film s'ha perdut i només se'n conserven cartells i una novel·la cinematogràfica, publicada per Edicions Bistagne el 1927, que es pot trobar a la Biblioteca de la Filmoteca de Catalunya. A través d'aquesta novel·la podem veure com el monestir de Poblet no surt com a tal en l'argument del film, però sí que va servir d'escenari per a algunes de les escenes rodades, com indica la premsa i es pot veure en aquest fragment de la crítica que *La Vanguardia* li dedicà el 18 de març de 1927:

> La acción, de acuerdo con la obra teatral, se desarrolla en Barcelona y sus alrededores, saliendo asimismo Montserrat y el Monasterio de Poblet, el grandioso monumento nacional que radica en Cataluña.

El film estava protagonitzat per Carmen Viance, Consuelo Quijano, Ana de Siria, Rafael Calvo, Modest Rivas, Manuel San German, Alfons Orozco, Matilde Artero, Juan Nadal i Antonio Mata. Entre aquests noms, destaquen Carmen Viance i Rafael Calvo. Carmen Hernández Álvarez (Carmen Viance) era una de les grans actrius espanyoles del cinema mut i estava llavors al cim de la seva carrera, fins que l'aparició del sonor la va portar a l'ostracisme i a la retirada l'any 1943. Rafael Calvo és un dels grans referents interpretatius del cinema espanyol de l'etapa muda i sonora fins que va morir l'any 1966 a Madrid. Tots dos estan a les ordres de Luis R. Alonso, director, guionista i director de la fotografia del film. Ell era d'origen palentí i va ser un destacat fotògraf i director de fotografia que va recórrer tot Espanya amb la seva activitat cinematogràfica, una activitat en què va sobresortir com a director de fotografia, guionista i director. Films seus com *Un viaje por Galicia*, de 1929, o *El orgullo de Albacete*, de 1927, es consideren veritables joies patrimonials de Galícia i Castella-la Manxa. A Catalunya destacarà amb aquest film, el qual va ser lloat per la crítica de l'època com un gran avanç al cinema espanyol, com podem veure a *La Vanguardia* el 21 de gener de 1927 a la secció «Vida cinematográfica»:

> Con deseo y con temor nos preparamos a ir a la prueba para la prensa, cuyo título encabeza estas lineas. Recordábamos alguna adaptación cinematográfica de obra galdosiana que, en fecha no lejana, nos causó más pena que placer... Por ello, decimos, nos encaminamos al Capitol, con el alma en un hilo... Nuestro temor, sin embargo, no era, afortunadamente, fundado. La prueba de *La loca de la casa*, como alguna otra que hemos visto en la presente temporada, acusa un notable adelanto en nuestra producción nacional que, paso a paso, se hace más fina, más cuidadosa del detalle, más digna en todos sus aspectos. Esto solo bastaría para que alabáramos *La loca de la casa* aunque en ella no hubiera otros extremos dignos de alabanza. Mas los hay. Ante todo, el de haberse alejado los adaptadores de la zarzuelería y la españolada para buscar obra cinematográfica en una de las mejores de nuestra literatura moderna, y la labor de Carmen Viance, que interpreta el papel de protagonista, artista siempre interesante.
>
> Por último, sin olvidar la estimable fotografía, es de alabar la excelente idea de incluir en la película la visión de lugares de los que debemos estar orgullosos: así Poblet, así Montserrat... Ello, sin duda alguna es más conmovedor y más patriótico que la presentación de fantásticas juergas andaluzas y arbitrarias corridas de toros. ¡Lástima que los actores que interpretan *La loca de la casa* estén en exceso preocupados con la técnica del teatro! Pero éstos son, sin duda, lunares que irán borrándose en la continua práctica del lienzo. Como se han borrado otros, ya que nos complace insistir en que *La loca de la casa* respira, sobre todo, una gran dignidad.

La vinculació del film amb Catalunya no està només en els llocs de rodatge, el film era distribuït per Selecciones Capitolio, una de les grans distribuïdores de la his-

tòria del cinema espanyol, creada a Barcelona l'any 1920 per Sadurní Huguet i Riba, i per això, juntament amb el rodatge a Barcelona, la seva estrena va ser al Teatre Tívoli de Barcelona al març de 1927. A Madrid s'estrenarà un any després, el 5 de novembre de 1928. Fins i tot, al Camp de Tarragona ho farà abans que a Madrid. Així, després del pas pels cinemes de Barcelona, al setembre arriba al Camp de Tarragona i el 22 és estrenada a Reus al Teatre Fortuny i Circ, per la reobertura després del canvi de titularitat en la gestió,[110] i, un dia després al Teatre Tarragona, per les festes de Santa Tecla.[111]

El mateix 1927 també tenim un notable exemple d'un altre tipus de film que s'estava desenvolupant en aquesta dècada i és la producció de films locals. Així és com ens trobem amb un dels films més comentats, valorats i recordats a Montblanc: *La revista de la Fiesta de los Reyes en Montblanc*. El següent comentari de Josep M. Giné Roselló (2000: 19) a la revista *El Foradot* ens serveix d'exemple del valor d'aquest film a Montblanc:

> Els Reis més antics que jo recordo no van estar viscuts directament per mi. Cada any, el dia de Reis, anàvem al Cine Principal i, al final de la sessió, passaven una pel·lícula vella, atrotinada, que havien fet de la cavalcada dels Reis de l'any 1926.
>
> En aquella pel·lícula vèiem moltes cares, gent gran, avui tots desapareguts, que hom reconeixia, dient en veu alta el seu nom. Recordo ara, especialment, el pintor Ismael Balanyà que anava vestit de pastor típic, amb barretina, una pell de corder lligada pel pit i a l'esquena i amb un petit ramat de bens. Aquella era una cavalcada esperada cada any.
>
> No sé si la còpia d'aquesta pel·lícula encara existeix, però si així fos, seria una llàstima que es perdés. Amb els mitjans actuals, possiblement es podria fer una acceptable restauració.

La veritat és que la còpia no es va perdre i, avui, forma part del patrimoni cinematogràfic de Catalunya. L'any 2005, gràcies a la iniciativa i col·laboració entre la Comissió de Cultura de les Festes del Centenari de la Coronació Canònica de la Mare de Déu de la Serra, l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà i la Unitat d'Investigació del Cinema de la URV es va aconseguir que la vídua de Joan Solé (propietari del teatre-cinema Principal), Núria Torné Rivera, diposit判 la pel·lícula original, i altres que hi havia al cinema, al Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya i es va poder fer una edició en DVD perquè tot el poble pogués gaudir d'aquestes imatges.

L'interès de Joan Solé Sans per aquesta pel·lícula era especial, ja que ell hi sortia amb 3 anys rebent les joguines al balcó de casa seva i per això el seu pare la va comprar (Moix 2009: 9). A partir d'aquí es va convertir en una tradició la seva projecció al teatre-cinema Principal cada dia de Reis. Però la pel·lícula té alguns misteris per resoldre.

110 Vegeu *Diario de Reus* del 21 de setembre de 1928.

111 Vegeu *Diario de Tarragona* del 22 de setembre de 1928.

El primer és el títol. Molts dels comentaris, com els que hem vist abans, utilitzen un títol donat a posteriori, però nosaltres hem preferit utilitzar el que se li va donar en la projecció al cine Barcelona el 1927, tot i que també durant l'estrena hi va haver algunes variacions. El 10 de febrer, el dia de l'estrena, *La Vanguardia* l'etiqueta amb el nom de *La fiesta mayor de Montblanch*, com podem veure en el següent programa del cine Barcelona:

> Hoy jueves, selecto programa: UN TANGUITO DE MÁS, cómica, de gran risa; CONFESIÓN TARDÍA, por Lyonel Barrimore; La TRATA DE BLANCAS, por la estrella de la pantalla tan afamada como Eva Novack, Eilen Percy, Pauline Starke y Rocklitte Fellows, preciosa comedia del escogido programa Ajuria y *revista de la fiesta mayor de Montblanch*.

En aquest títol es fa referència a la festa major i no a la dels Reis. En realitat, en tots els articles anteriors al 13 de febrer o no es dona el títol o és molt ambigu i genèric; no és fins al dia 13 que es comença a anunciar a les pàgines de *La Vanguardia*, dins del programa del cinema, amb el títol precís de *La revista de la Fiesta de los Reyes en Montblanc*.

Posteriorment, el film serà comprat pels propietaris del teatre-cinema Principal i projectat anualment a Montblanc amb el títol modificat de *Montblanc. Fiesta de Reyes*. Aquest és el títol amb el qual es recupera, que després és de nou modificat pel Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya pel de *Cavalcada dels Reis de Montblanc*. I tot això perquè al film no hi figura cap cartell a l'inici amb el títol i només n'hi apareix un de genèric que diu «Montblanc. Gener 1927». Aquest nitrat[112] de 35 mm, d'uns 380 metres (uns 20 minuts), té fragments tenyits en taronja, intertítols en castellà amb fons decorats i a les imatges la cavalcada dels Reis d'Orient és l'eix central de l'argument i l'excusa també per mostrar alguns llocs i persones de Montblanc. Així, veiem el recorregut de la cavalcada pels diversos carrers del poble, amb el repartiment dels regals als nens als balcons de casa seva; però també veiem una visió general de la Vila Ducal, fotografies de llocs destacats, carrers i monuments del poble, fotografies de pagesos típics de la zona, el públic que veu passar la cavalcada, l'Ajuntament assistint-hi o l'Orfeó Montblanquí, que aquell any era l'organitzador, amb una fotografia de l'actuació a Barcelona i imatges del director, Josep Vendrell Caballé.

El segon misteri del film és l'autor. Normalment, fins a 2008, s'establia que era d'autor desconegut, però al *Diccionari biogràfic històric de Montblanc (1155-1920)*, a

112 El nitrat és el material de suport de la pel·lícula. En realitat, és nitrat de plata, que és una sal o halur de l'àcid nítric, per la qual cosa és altament inflamable a determinades temperatures, però també de gran qualitat per a un ús en fotografia. La utilització de la pel·lícula de nitrat va provocar incomptables incendis a les cabines amb grans tragèdies, per la qual cosa es va treballar per ser substituït per un suport de més seguretat, l'acetat de cel·lulosa, que no es va generalitzar fins als anys quaranta.

l'entrada dedicada a Ramon Miró, els seus autors (Grau i Badia 2008: 151), prenent com a referència Josep M. Porta, escriuen:

> Autor del primer documental cinematogràfic filmat a Montblanc (1927). És un documental sobre la celebració de la festa de Reis a la vila, que durant molts anys es projectava el dia 6 de gener al Cinema Principal.

Si fos així, ja tindríem un misteri resolt. Però ens queda el tercer i últim, el de qui va impulsar la filmació. Ja l'any 2014 Alexandre Rebollo (2014: 139-141), en un article que escrivia a la revista *Aplec de Treballs*, apuntava tres hipòtesis en relació amb la producció del film:

1a. Que fos una iniciativa dels propietaris del teatre-cinema Principal de Montblanc, Joan Solé i Salvador Abelló, ja que són ells els que tenen la pel·lícula i la projecten anualment al seu local.

2a. Que fos una iniciativa de l'Orfeó Montblanquí, que aquell any és l'encarregat d'organitzar la cavalcada.

3a. Que fos una iniciativa d'un grup de montblanquins residents a Barcelona.

Ell finalment descarta els propietaris del teatre-cinema Principal, que, com ja hem vist, van comprar simplement la pel·lícula, i s'inclina per una hipòtesi d'una doble iniciativa de l'Orfeó Montblanquí i de la colònia de montblanquins residents a Barcelona. La coincidència de dates i els articles de *La Vanguadia* i altres diaris de Montblanc i Tarragona ens permeten afirmar ara que era una iniciativa de la colònia de montblanquins residents a Barcelona la que van impulsar aquesta filmació. Hem vist abans els articles de *La Vanguardia* que parlaven de l'estrena d'aquest film al Cine Barcelona, on en donaven el títol. D'altra banda, el diari quinzenal *Aires de la Conca* del 5 de febrer de 1927 fa esment del film i de l'estrena el dia 10 de febrer al Cine Barcelona, amb la qual cosa la relació sembla clara; però també hi ha l'article del *Diario de Tarragona* del 9 de febrer del 1927, titulat «La Pel·lícula de Montblanc», on s'afirma:

> Un grupo de montblanquenses residentes en Barcelona han publicado la siguiente hoja:
>
> «¡Montblanquins! Ha arribat l'hora que'l nostre poble tingui també la seva película pròpia i a tal efecte se feu filmar una cinta cinematogràfica de 400 metres, de la festa celebrada per l'Orfeó, la diada dels Reis.
>
> A més d'aquesta festa típica i pròpia del nostre poble, amb l'adoració corresponent a la nostra benvolguda i sempre molt estimada Mare de Déu de la Serra, s'hi projecten també indrets, de la Vila, monuments, gegants, carrers, desfilada de parents i coneguts nostres, que fan altament atractiva e interessant aquesta película, on s'hi trova tota la vida actual montblanquina.
>
> Essent un aconteixament tan gran i mai vist fins avui de Montblanch, l'Empresa vos assabenta que la projecció d'aquesta pel·licula juntament amb un escollit programa

d'altres, haurà lloc i amb caràcter d'exclusiva, els dies 10, 11 i 12, tarda i nit, d'aquest mes de Febrer, en el Cine Barcelona, situat al carrer de l'Unió, 7 (junt a la Rambla).»

No sembla lògic pensar que l'Orfeó Montblanquí impulsi un film sobre Montblanc i l'estrena es faci a Barcelona. Si l'estrena es fa a Barcelona és perquè la iniciativa ha partit de Barcelona, on s'ha contractat una productora que l'ha filmat i després s'estrena al lloc d'on ha partit la idea, per més endavant poder-ho difondre per tot Catalunya. La posterior compra del film per part dels propietaris del teatre-cinema Principal no ens permet aventurar si la pel·lícula va circular gaire per Catalunya o després de l'estrena a Barcelona va acabar per sempre guardada a Montblanc. Però, més enllà d'aquests misteris, el més important és que es va servar i ha sobreviscut per ser conservada dins del patrimoni cinematogràfic català; perquè, encara que no és la primera filmació sobre Montblanc, sí que és el film professional més antic conservat.

Un any després, el 1928, trobem dues noves mostres de cinema domèstic conservades a la Filmoteca de Catalunya. La primera és un film domèstic recuperat l'any 2010 per l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà amb imatges de Conesa que té el títol genèric de *Familiars de Conesa*. Filmat en 9,5 mm, d'uns 90 metres i amb 11 minuts de durada, és un film mut i la major part del metratge no té res a veure amb Conesa. Hi podem distingir deu parts:

1) Una excursió campestre on veiem els cotxes i la gent que hi va passejant pels voltants i imatges del paisatge.
2) Preparació del foc per al menjar i s'avisa els homes per anar a dinar.
3) Imatge de la família al balcó de la casa d'un poble.
4) La família sortint d'un bosc i pujant al cotxe, que té matrícula de Barcelona.
5) Imatges d'un paisatge campestre.
6) Imatges de cotxes en filera davant la porta d'una finca.
7) Imatges de la família preparant el foc per fer el menjar enmig del camp.
8) Vistes generals del paisatge i de Conesa.
9) Imatges d'una paròdia en què la família i amics, alguns disfressats, fan que estan a un bar-berenador i ballen. Tot això enmig d'un bosc.
10) Enmig del camp, improvisen un camp de joc i els homes per parelles juguen a pilota valenciana i els nens veuen el partit asseguts.

Només a la part vuitena s'hi veuen algunes imatges del poble. Unes vistes que es van datar l'any 1928 i que la família Gassó-Tarrida de Conesa, encara que no eren seves, havia servat. Ells la van portar a l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà per conservar-la i el 2011 la còpia digital es va projectar al poble en una de les últimes activitats del 3r Mercat Vell de Conesa el 6 d'agost, amb un petit muntatge comparatiu del poble llavors i ara i amb una plaça Major plena, tot i que les imatges del poble no duraven més d'un minut.

D'entre 1928 i 1929 és una altra filmació domèstica, recuperada per Encarnació Soler Alomà, dipositada a la Filmoteca de Catalunya per Jordi Solé l'any 2000. És també una pel·lícula de 9,5 mm, d'uns 80 metres, que dura uns 7 minuts i que també té un títol genèric de *Visita de la familia Solé a Poblet i altres*. Aquest títol ja indica que hi trobem diverses imatges de diferents indrets com Cadaqués, la Costa Brava o Barcelona realitzades entre 1928 i 1929. Al principi, però, hi ha una excursió al monestir de Poblet en què l'autor filma l'edifici, el claustre i les persones que l'acompanyen pel monestir o saludant a càmera. L'autor d'aquestes imatges és el metge barceloní, especialista en urologia, Santiago Solé Ambrós, que, a més, era fotògraf aficionat.

Per acabar la dècada, l'any 1929 trobem una filmació domèstica i un film de ficció. El film de ficció s'estrenava a la província al Saló Modern de Tarragona al novembre de 1929 i es titulava *L'auca del senyor Esteve*. Al diari *La Veu de Tarragona* del 23 de novembre de 1929, hi apareixia una crítica del film negativa signada pel Dr. Kroll, en què destacava la segona part del film perquè hi apareixien molts monuments de Catalunya. La crítica deia:

> El dimecres es passà la cinta *L'auca del senyor Esteve*. La primera jornada és la que tothom coneix, obra mestra del gran Russinyol; n'hem de dir que sense que es puguin negar mèrits a la pel·lícola, no està pas a l'alçada de la producció extrangera. La segona part, és senzillament una passejada per els bells indrets de Catalunya. L'esplendidesa dels panorames, la bellesa de la fotografia, l'amor que sentim els catalans per les coses nostres, ens entusiasma sovint i així s'aplaudeix com en el teatre. L'Arc de Barà, la Torre dels Scipions, el Balcó del Mediterrà, Poblet, fan aplaudir als tarragonins, com Sant Pere deu fer aplaudir als de Terrasa i la Seu i Sant Feliu als de Girona i l'Exposició i el Port i el Tibidabo als de Barcelona… i l'Oñà.
>
> Així resulta que, la jornada segona, fa quasi oblidar al senyor Esteve i tots els seus, que devant la grandesa de la Barcelona, d'avui, semblen si es recorden per algú, personatges ridícols de l'antigor.
>
> Trobem a mancar, a la pel·lícola, a més d'un millor moblatge i decorat en als interiors d'avui, una glorificació del Sr. Esteve, aquest tipus, que ens empenyem en ridiculitzar per la seva gasiveria i per el seu tarannà, prescindint de que dels seus amors n'han nascut els homes i de la seva Puntual n'han sortit les pessetes, que han fet possible el miracle barceloní del milió d'habitants i de l'exposició més important que s'ha celebrat en tot el món.

Malgrat el fracàs comercial que va suposar el film, és un dels destacats de la cinematografia catalana en ser la primera adaptació de l'emblemàtica obra de Santiago Rusiñol. *El Diccionari del cinema a Catalunya de Joaquim Romaguera* (2005: 86) hi dedica una entrada pròpia, escrita per Xavier Ripoll, on destaca el comentari següent:

> El desig dels seus autors era fer una cinta d'alt nivell i per això es contractaren professionals de prestigi, però el resultat no fou satisfactori. El film pecà d'un muntatge antiquat, i el text de Rusiñol perd la gràcia de la rèplica teatral. Els interiors es rodaren en escenaris pintats, a cura de l'escenògraf Alarma, i els exteriors a la plaça del Pi, l'església de Santa Maria del Mar i altres indrets de Barcelona. Per tal d'aconseguir la «nit americana» es tintà la pel·lícula. El mestre Morera escriví una partitura que el dia de l'estrena interpretà l'orquestra Sindicat Musical de Catalunya, dirigida pel mestre Torrents i amb la col·laboració de l'orfeó La Violeta d'en Clavé. Al teatre Tivolí, la CINAES el mantingué només tretze dies en cartellera a causa del poc acolliment per part de la crítica i el públic.

Els temps havien canviat i el film es realitzà amb tècniques dels inicis del cinema, quan estava a punt de morir el cinema mut. En realitat, la seva estrena es produeix ja a l'inici del cinema sonor, perquè s'estrena al Tívoli de Barcelona el 8 de maig de 1929 i a Madrid l'any següent, el 19 d'abril. És indubtable, com va passar amb molts altres films muts, que el seu fracàs va ser doble, tant per la factura com pel fet de ser mut i no sonor. El film es considera actualment perdut i la seva concepció antiquada s'entén per l'equip tècnic que el va fer, un equip en el qual intervenen Adrià Gual com a guionista, Josep Gaspar com a director de fotografia i Salvador Alarma com a decorador. Adrià Gual[113] és un dels grans noms de la cultura catalana, que destacava per la faceta d'escriptor i autor teatral. També es va interessar pel cinema i va treballar per la dignificació del cinema col·laborant en els Espectacles Graner de la sala Mercè de Barcelona. Per la seva banda, Josep Gaspar i Serra[114] és un dels pioners del cinema català, es va iniciar al cinema el 1907 i va destacar pels seus treballs a la dècada dels anys deu i principi dels vint. Al capdavant d'aquest equip hi havia Lucas Argilés com a director. Era un director novell que només va realitzar aquest film. El seu ofici era el de periodista i va ser un dels pioners del periodisme cinematogràfic amb la creació i direcció de la revista *El Cine*. Hem de sumar a aquest equip tècnic una productora d'escassa trajectòria cinematogràfica com la companyia madrilenya Troya Films, que delega en Antonio Moriyón el treball de producció. Finalment, l'elenc d'actors en els papers principals era Enrique Borrás, Josefina Tapias, Gerardo Peña, Teodoro Busquets, José Santpere, Enrique Guitart, José María Lado, Joaquín Montero, Matilde Xalart, Anita Giner Soler, Lina Santamaría, Sarita Rivera, Rosa Hernáez, Rafael de Murcia i Roberto Samsó. Aquest sí que era un gran grup, ja que l'actor protagonista, Enrique Borrás, ha estat considerat un dels grans actors del teatre català de tots els temps.

Però, més enllà del valor artístic, el que ens interessa aquí és aquesta successió de monuments tarragonins dels quals parla la premsa, especialment el monestir de Poblet,

113 Vegeu la seva biografia al *Diccionari del cinema a Catalunya* (Romaguera 2005: 305).

114 Vegeu la seva biografia al *Diccionari del cinema a Catalunya* (Romaguera 2005: 285).

tot i que no sabem com era utilitzat en la coneguda història del senyor Esteve, un hereu d'un comerç barceloní de llarga tradició que desitja que el seu fill continuï la tradició, malgrat que aquest vol dedicar-se a l'escultura. Al final dels seus dies, el senyor Esteve anima el seu fill Ramonet a recuperar el camí artístic abandonat. Així, en un mateix film, els autors intenten unir tradició comercial catalana (argument del film), tradició literària catalana (obra de teatre) i patrimoni català (utilització dels monuments de Catalunya a les imatges) en un moment de plena crisi de la indústria cinematogràfica per l'aparició del so i de crisi social amb motiu de la incertesa del final de la dictadura de Primo de Rivera. Una dictadura que havia reprimit durament el catalanisme i sembla com si el film reclamés mesura i modernitat al nou catalanisme del final dels anys vint.

Abans de passar als anys de la República, la dècada dels anys vint la finalitzem amb un compendi de pel·lícules domèstiques conservades a la Filmoteca Espanyola datades entre 1929 i 1930. La Filmoteca Espanyola ha posat com a títol a aquest grup de pel·lícules el de Daniel Montorio: películas familiares. Hi veiem majoritàriament escenes familiars, la dona, la filla i altres familiars o amics de la persona que les filma: Daniel Montorio. La majoria de les escenes estan preses als carrers de Madrid o a la casa de Madrid, però n'hi ha unes quantes de viatges, com el que fan a l'Espluga de Francolí i al monestir de Santa Maria de Poblet. Són poques imatges d'aquests dos llocs entre el conjunt de les escenes familiars i visites. La importància d'aquest fons per a la Filmoteca Espanyola està en la figura de qui les filma. Daniel Montorio[115] va ser un destacat músic aragonès de teatre i cinema que havia nascut a Osca l'any 1904. El 1922 es traslllada a estudiar música a Madrid, on desenvolupa la carrera professional i arriba a compondre 95 obres musicals per a teatre i la música de més de cent pel·lícules, entre les quals es poden destacar *El negro que tenía el alma blanca* (1934), *Fermín Galán* (1931), *La Dolorosa* (1934) o *¡Se ha fugado un preso!* (1935). Va morir a Madrid l'any 1982.

Ara ja entrem, amb la següent filmació domèstica, a la nova dècada dels anys trenta, que vindrà marcada per la ruptura que va suposar la II República Espanyola i per la tragèdia de la Guerra Civil. Però, en el cas de les imatges cinematogràfiques de la Conca de Barberà, durant la primera meitat de la dècada continua la tònica general. Això vol dir que Poblet continua sent el gran protagonista d'aquestes filmacions. Per començar, l'any 1930, tres filmacions domèstiques recullen excursions de persones de Barcelona al monestir de Poblet i per comentar-les seguirem l'ordre d'entrada al Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya, que és on es troben. La primera es recupera l'any 1995 i el conjunt d'aquest dipòsit s'ha convertit, amb el temps, i gràcies a un documental titulat *Un instante en vida ajena* (2003), de José Luis López-Linares, en un petit mite cinematogràfic.[116] Ens referim a les filmacions domèstiques de Madronita

115 Vegeu la seva biografia al web *Artículos literarios del Alto Aragón* (<http://articulos.altoaragon.org/osca50.htm>).

116 Fins i tot, l'any 2007, a la Universitat Politècnica de València, Susana Gómez Castelló va presentar una tesina de llicenciatura a la Facultat de Belles Arts de Sant Carles titulada *Madronita Andreu (1893-1982). Un modelo de artista involuntaria*.

Andreu de Klein. Madronita Andreu era filla de Salvador Andreu (el doctor Andreu), de manera que pertanyia a l'alta burgesia barcelonina. L'any 1922, el seu primer marit, Mauricio Obregón, li regala la seva primera càmera de cinema i fins que va morir el 1982 va estar gravant tota la seva vida: els seus fills —tant els tres del seu primer matrimoni com la seva última filla del seu segon matrimoni amb Max Klein—, els seus viatges per tot el món, alguns esdeveniments històrics que va viure, les seves vacances a la Costa Brava i la seva vida a la casa de Barcelona. Entre les prop de 900 bobines i 150 hores de filmacions de Madronita Andreu de Klein, trobem una filmació en 16 mm, d'aproximadament 84 metres (uns 7 minuts de filmació), que porta per títol *Poblet Tarragona. Cantera Romana. Enero 1930*. En aquest reportatge familiar, hi podem veure el claustre i el monestir de Poblet, al costat de les restes romanes de Tarragona (Arc de Berà, el Mèdol, el Pont del Diable...), visitat per un grup de familiars i amics de la directora. És aquesta una visió molt particular de l'alta burgesia de Barcelona que posa èmfasi a donar a conèixer als seus parents estrangers el patrimoni català.

L'any 1996 ingressa al Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya el fons dipositat per Andreu Coromina Perandones, també rodat en 16 mm. Hi ha dos rotllos que contenen diverses filmacions domèstiques, entre les quals se'n troba una de 1930 a la qual el propietari havia posat per títol Excursió a Poblet. Aquest film forma part d'un conjunt de 6 títols ajuntats en un sol rotlle de diverses filmacions domèstiques datades entre 1928 i 1930. En total, el rotlle té 97 metres i una durada aproximada de 8 minuts. Les primeres imatges del rotlle són les que corresponen a l'*Excursió a Poblet de 1930*, en la qual hi ha unes vistes de l'exterior del monestir de Poblet, en estat d'abandonament, i la vista d'una de les torres.

Finalment, l'any 1998 ingressà el fons de la família Salvans Aurell, que correspon a les filmacions realitzades per Ignasi Salvans i Piera, un dels grans cineastes aficionats de l'inici del cinema amateur a Catalunya. Jordi Tomàs i Freixa resumia la seva biografia i la seva importància en el *Diccionari del cinema a Catalunya* (p. 528-529) amb les paraules següents:

> Industrial de professió, pertanyia a una de les famílies amb més poder polític i econòmic de la Terrassa de la preguerra. Amb el seu germà Joan encapçalà el primer grup de cineastes amateurs terrassencs, i alhora formà part dels inicis de la cinematografia amateur catalana. Està considerat un excel·lent documentalista, i la seva filmografia en 16 mm, encara que curta, té un gran interès. Els films dels germans Salvans foren profusament exhibits arreu de Catalunya i defora i alguns obtingueren guardons de primer ordre.

Dins d'aquest important llegat, hi ha un rotlle de pel·lícula de 16 mm, de 286 metres, d'un reportatge familiar que dura uns 26 minuts i que té per títol *Records diversos I*. Entre aquests records, hi ha imatges de diferents llocs de la geografia catalana

com són Sant Miquel del Fai, Sant Llorenç del Munt, Manresa o Montserrat; hi ha un viatge o excursió a la província de Tarragona, on visiten la capital, Reus, Salou i Poblet. De Poblet en veiem l'exterior, bastant en runes, i el claustre amb detall.

Aquestes filmacions ens mostren aquest desig de l'alta burgesia catalana per conèixer els monuments emblemàtics del país i mostren un monestir de Poblet enrunat i en procés de restauració. Tot i aquesta decadència, Poblet continua sent el gran protagonista de la dècada. Així, seguint l'ordre cronològic, trobem que l'any 1932 el cos de Rovers de Terrassa també visita els monestirs de Poblet i Santes Creus i, segons sembla, impressionen una pel·lícula d'aquest viatge. A *La Vanguardia* del 9 de gener de 1932, dins de la secció «Exploradores de España», quan es comenten els grups de Barcelona, en relació amb el cos de Rovers s'explica el següent:

> Reunión a las seis y media en la estación de los Ferrocarriles de Cataluña para dirigirse a las Fonts de Tarrasa, donde con la cooperación de los exploradores de esta ciudad tendrán efecto los campeonatos individuales de atletismo para Rovers. Por la tarde, partido de basse ball y a continuación se proyectará en el local social de Tarrasa, la película impresionada por los Rovers, durante su visita a los monasterios de Poblet y Santas Creus.

Els Rovers eren una de les branques del moviment escolta català. A Terrassa s'havien constituït al març de 1924 sota el nom de Nens Exploradors de Terrassa. Actualment continua viu i aquest nom és utilitzat dins l'Acció Escolta de Catalunya per englobar els joves d'entre 18 i 20 anys i al Centre Maristes d'Escoltes per incloure els joves d'entre 17 i 22 anys. Malauradament, aquesta filmació es considera desapareguda i és difícil saber-ne el contingut, perquè no hi ha gaires detalls a la notícia. Però possiblement s'assembla a una altra de 1934 recuperada per l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà l'any 2009, que té per títol *Festa a Poblet de l'Estol de la Serra*. Són imatges en una pel·lícula de 9,5 mm, d'uns 110 metres i d'una durada de 14 minuts. Hi veiem imatges del grup de joves, nens i nenes, de l'Estol de la Serra que arriba a Poblet i entren per la porta del monestir. Després es veu la sortida de missa de la capella de Sant Jordi, on es pot veure Eduard Toda, el cap de la restauració del cenobi cistercenc, i la resta d'activitats del grup de nens i nenes: visita al monestir; desfilada a l'esplanada; homenatge a la Pubilla; jocs infantils com el salt de la corda, la gallina cega, curses, saltar, arrencant cebes, futbol, etc.; ball de sardanes, i dinar al camp vora el monestir. Finalment, hi ha la tornada a Montblanc amb una visita al santuari de la Mare de Déu de la Serra i vistes generals de Montblanc. Un fantàstic document històric conservat per Ramon Requesens i Queralt, tot i que l'autoria s'atribueix a Xavier Pedrol i Sabaté.

Eduard Contijoch fa un article digital sobre aquestes imatges titulat «Un Sant Jordi a Poblet» publicat al bloc *La font de Sant Francesc*.[117] S'hi explica que:

> el monestir era una excusa perfecta per fer soroll, per fer campanya i per mobilitzar els montblanquins al voltant d'un dels pilars de l'ideari de la Lliga: la religió. [...]
>
> Per la diada del 23 d'abril, van organitzar una jornada a Poblet. Una mena de costellada multitudinària a la qual van convidar a assistir tots els montblanquins, especialment els més joves. La crida va ser per a tothom.
>
> Arribat el dia, a les sis del matí una gentada s'aplegava a la plaça Major. L'organització havia previst el trasllat: molts d'ells hi van anar en òmnibus i alguns, els més afortunats, en els pocs cotxes particulars que hi havia a Montblanc.
>
> D'altra banda, amb esperit més esportiu, els Minyons de la Serra encapçalaven un grup d'uns setanta xiquets de la vila, que van marxar a peu cap al monestir. La travessa els va prendre un parell d'hores: a les vuit arribaven a la plaça del portal de Prades.
>
> Quan hi van ser tots, van traslladar-se a la gran plaça davant del monestir on els va rebre el mateix Eduard Toda. Perfectament coreografiat, en el mateix moment començava a sonar la campana de l'esglesiola de Sant Jordi. S'iniciava la diada. Ningú no va reparar, però, en el fet que els organitzadors de l'esdeveniment, els regidors de la Lliga, no havien fet encara acte de presència.
>
> De totes maneres, els polítics havien previst un detall imprescindible per a qualsevol acte de propaganda: deixar-ne constància. Des de primera hora, un montblanquí —Xavier Pedrol— proveït d'una modernníssima càmera de filmació va anar gravant els moments estel·lars de la trobada. [...]
>
> Després d'uns breus parlaments i seguint l'oferiment del seu amfitrió, van passar tots els assistents a l'interior de l'església i, per descomptat, va començar la celebració d'una missa. La cerimònia va ser oficiada per mossèn Queralt com a vincle religiós entre Montblanc i Poblet.
>
> No deixa de ser curiós que, com constaten les cròniques de l'època, no va ser fins que no va acabar la missa que van arribar en cotxe els quatre ideòlegs de la trobada, els regidors de la Lliga [...].
>
> Van començar llavors les celebracions més folklòriques. D'una banda, els nois van escollir, per sorteig, l'hereu i les noies la pubilla. Seguint la tradició, tothom, grans i petits, va desfilar-hi al davant per dipositar als seus peus ramells de llorer.
>
> Acomplert el ritual, es va procedir a fer una visita al monestir. Era important veure l'estat de les tasques de restauració. Tothom —inclosos els regidors— va començar a recórrer les zones que ja havien estat condicionades. Al capdavall, en l'imaginari popular, aquell recinte, durant anys i panys, no havia estat sinó unes ruïnes.

117 <http://econtijo.wixsite.com/lafontdesantfrancesc/single-post/2017/07/16/Un-Sant-Jordi-a-Poblet>. L'article del blog té data d'entrada del 16 de juliol de 2017.

Amb tot, s'havia fet migdia i la gana va fer acte de presència: era l'hora de dinar. La gentada es va traslladar a la font de Sant Bernat —a poc més d'un quilòmetre— a fer l'àpat. Allà, l'organitzador habitual d'aquell tipus de celebracions, Vicenç Baldrich —propietari del primer bar de la vila, a la plaça dels Àngels— va preparar una paella per als assistents. La gent va seure on va poder per gaudir d'un bon plat d'arròs. Segons sembla, va ser una menja apoteòsica. Ja se sap, la cultura obre la gana.

[...], a la font de Sant Bernat, després de dinar, la canalla, insensible a l'ancestral necessitat de fer la migdiada dels adults, va decidir que era hora de jugar. Hi havia temps per endavant i van tenir ocasió de revisar tots els jocs infantils d'aquells anys.

La migdiada i els jocs, però, van veure's interromputs. Una sobtada calamarsa va fer que tothom hagués de córrer a aixoplugar-se al claustre i a la sala capitular. Encara bo, perquè en aquell moment van arribar de visita el cardenal de Tarragona i el bisbe de la Seu d'Urgell i la imatge potser no hauria estat la més edificant. A ulls dels anys trenta, és clar. Tampoc aquell imprevist que desslluïa la festa no es va veure reflectit en la pel·lícula de Pedrol. Malauradament, les tisores a la sala d'edició, a més de la calamarsa, es van endur la presència del cardenal i del bisbe. *Sic transit gloria mundi...*

Poca estona li quedava ja a la diada. Havent vist el monestir i havent omplert el pap, era hora de tornar. Amb òmnibus, cotxe o a peu, a les vuit del vespre tothom era a casa. Fet i fet, l'endemà era dimarts i calia treballar. La diada quedava en el record d'aquella pila de montblanquins i, el que és més important, quedava gravat en una pel·lícula que les setmanes posteriors es va projectar a la sala de la Lliga Regionalista.

Una de les grans curiositats d'aquesta filmació és posseir uns extensos i complets intertítols, un fet poc habitual en el cinema domèstic. El valor de propaganda que Eduard Contijoch atribueix a aquesta filmació i la seva posterior projecció a les sessions de cinema familiar de la Lliga Regionalista expliquen aquest punt professional dels intertítols i l'indubtable muntatge de les seqüències. Aquesta projecció i la recerca de Contijoch porten, a més, a la necessitat de canviar el títol del film pel d'*Aplec de Poblet*, ja que el títol inicialment comentat és descriptiu i no apareix en cap moment al film. En canvi, aquest nou és el que figura a la notícia que el diari quinzenal *Aires de la Conca* li va donar el 29 d'abril de 1934 en la seva projecció: «L'APLEC DE POBLET. EI film que es va treure d'aquest Aplec, la diada de Sant Jordi; se'ns diu que ha quedat molt bé i que resulta molt animat i de belles perspectives pobletanes.»

De nou, un any després d'aquesta filmació, el 1935, Poblet torna a ser protagonista d'un altre film, encara que en aquest cas professional. En sabem molt poca cosa, ja que en principi es dona per desaparegut i en realitat només coneixem l'inici de la filmació de les imatges a Tarragona per la notícia que ens dona *La Vanguardia* l'11 de gener de 1935:

> La próxima semana será filmada en Tarragona una película de largo metraje, que después será rodada en diferentes Centros culturales de España y del extranjero.
>
> Figurarán en la misma todos los monumentos arqueológicos de Tarragona, puntos de vista pintorescos, monasterio de Poblet, monasterio de Santas Creus y el puerto.

Segons aquesta notícia, el film era un documental històric que tenia per títol *Civilización ibérica. Siglo VI antes de Jesucristo*. Aquest film es realitzà en els anys del naixement del cinema documental històric i del cinema amb intencions educatives. Així, el títol ens remet a una explicació dels pobles ibèrics, de manera que no s'entén gaire bé la inclusió d'imatges del monestir de Poblet o Santes Creus.

Igualment desaparegut hem de considerar un noticiari estrenat aquest mateix any al Cine Savoy de Barcelona. L'única referència és l'anunci del Cine Savoy que apareix a *La Vanguardia* el 27 d'octubre de 1935. Entre el programa de pel·lícules de ficció i documentals es donen els títols de les últimes notícies que es projectaran dels noticiaris Luce, France Actualités i Fox Movietone. Una és *Poblet. Traslado de los restos del príncipe de Viana al panteón de los monarcas de Cataluña y Aragón*. Després, ja anuncien documentals i notícies sobre la guerra italoetíop i no parlen més d'aquesta notícia ni hem trobat cap més referència. I així és com acabem aquest recorregut cinematogràfic per la primera meitat de la dècada dels anys trenta, tot just abans de l'esclat de la Guerra Civil espanyola. Però abans d'entrar en les imatges de la guerra, hem de comentar les filmacions domèstiques de datació imprecisa que es consideren filmades durant aquesta dècada, sobretot abans del conflicte bèl·lic. Són filmacions de contingut divers on acostuma a haver-hi alguna excursió al monestir de Poblet, ja que, com hem vist abans, en aquests anys era un referent turístic destacat de Catalunya, encara que el primer film que explicarem no fa referència a Poblet, sinó a l'Espluga de Francolí. L'any 1999, Teresa Alboy Martí diposita a la Unitat d'Investigació del Cinema de la URV les filmacions del seu avi matern, Miquel Martí i Roig,[118] comerciant de Reus. Ell havia nascut a Reus el 1893 i pertanyia a la burgesia benestant de la ciutat. El fons contenia tant les filmacions domèstiques del seu avi com pel·lícules comercials de la Pathé, i aquestes últimes eren la majoria de les 180 bobines que formaven part del fons. Les filmacions domèstiques estaven fetes amb pel·lícula de 9,5 mm i es van ajuntar per temes en diverses bobines de 120 metres, aproximadament. Una va reunir les excursions i visites que van realitzar i se'ls va posar el títol de *Familiars Albouy: excursions i visites*. S'hi inclouen excursions a pobles no identificats i a l'Argentera, l'Ametlla del Mar, Salou i l'Espluga de Francolí. En aquesta última excursió, s'hi veu la sortida de la família de l'església del poble i com enfilen un carrer, amb l'església al fons, de tornada a la casa on eren. Amb aquestes poques imatges i referències es fa impossible determinar una

118 Vegeu la filmografia completa i una biografia una mica més àmplia a Nogales, Pedro (2006): *El cine no professional a Reus. Pioners i amateurs (1897-1989)*. Reus: Fundació Privada Liber, p. 110-111.

data exacta per a aquestes imatges, però pel context del conjunt del fons es van datar cap a la dècada dels anys trenta.

Les dues filmacions següents també són d'una família benestant de Reus, els Caixés. Beatriu Caixés i Sunyer va dipositar l'any 2010 al Centre de la Imatge Mas Iglesias de Reus les pel·lícules filmades per un parent seu: Plácido Gilabert. Les havia filmades als anys trenta en 16 mm i aquesta datació es va fer a partir de les referències de la propietària i del context d'algunes de les imatges, encara que en cap no aparegui una data precisa. Moltes d'aquestes imatges eren dels viatges que realitzava d'Espanya a l'Argentina, on tenia els negocis, però una part del fons contenia imatges de la zona i en dues hi havia vistes de Poblet. La primera es titula *Esplugas* i hi ha unes set escenes domèstiques, de les quals en tres s'identifica clarament Poblet, i les altres hi podrien estar relacionades. Les imatges que es veuen en aquestes set escenes són les següents:

1) La família i amics són filmats mentre s'acomiaden a la masia quan van a agafar l'autobus on diu «Chalets y Masía del agua».
2) Retrat d'uns pares amb una nena a la masia a la qual donen una copeta de vi.
3) Passejada campestre a prop de Poblet.
4) Imatges de la família al pati de la masia jugant, divertint-se, xerrant o festejant els més joves.
5) Vistes generals d'un paisatge amb les Masies i Poblet al fons i després es veu un pagès trillant la terra.
6) Imatges de la visita de la família a Poblet a l'entrada, descansant, passejant pel claustre, passejant per la taulada, ballant a la taulada i jugant.
7) A la porta de la masia, és filmada la gent vestida de diumenge i donant voltes pels votants. Un home fa un ball després i es continua amb els retrats de la gent xerrant o asseguda.

De totes aquestes seqüències, és especialment interessant la sisena amb aquest recorregut que fan per l'interior del monestir. L'altra filmació ja té un títol que remet directament al monestir i és Viaje a Poblet. Amb una durada de poc més de 4 minuts, hi veiem un reportatge sobre una excursió a Poblet amb les escenes següents:

1) Vistes generals d'un poble de muntanya.
2) Arribada del tren a l'estació de l'Espluga de Francolí.
3) Vistes de la carretera i del camí que va al poble des de l'estació.
4) Trajecte del viatge en tren per la costa filmat des del tren.
5) Imatges dels carrers de l'Espluga i dels voltants del monestir de Poblet, del pati principal, de l'entrada i de l'interior amb el claustre i altres dependències.
6) Imatges del riu Francolí al pas per l'Espluga.

Aquí l'interès està en el fet que, a més de les imatges de Poblet, tenim també interessants imatges de l'Espluga de Francolí.

La més recent incorporació a aquest catàleg de films domèstics amb imatges de Poblet dels anys 30 són dos filmacions de 9,5 mm de Joan i Manel Servitja Moncunill, enginyers, que la seva néta ha dipositat al Centre de Conservació i Restauració de la Filmoteca de Catalunya el juny del 2018. Amb una datació imprecisa, que estaria entre finals de la dècada dels anys 20 i la primera meitat dels anys 30, aquests germans de Manresa, van filmar una visita a Poblet i una altra al balneari de Vallfogona de Riucorb. La primera d'aquestes dues visites la reflecteixen en dues bobines que tenen per títol *Monastir de Poblet* i *Interior del Monastir de Poblet*, i en elles veiem una panoràmica del monestir, l'exterior amb l'entrada a l'església i vistes de l'interior en ruïnes amb diverses persones passejant per dins. A la del Balneari de Vallfogona de Riucorb, amb el títol de *Balneari de Vallfogona*, veiem una vista general del poble i uns joves per les instal·lacions del balneari (pont i llac); constituint aquestes últimes les imatges més antigues conservades d'aquest poble.

A banda d'aquestes filmacions domèstiques, la Unitat d'Investigació del Cinema de la URV també va localitzar i adquirir un fons molt curiós l'any 2010. Eren 31 petits rotllos en pel·lícula de 35 mm d'1 metre, aproximadament, cada un, que contenia una sèrie de fotografies per ser projectades en una pantalla. Aquestes imatges, si es projecten a la velocitat cinematogràfica normal (de 24 imatges per segon), no duren més de 2 segons, però en realitat són una espècie de diapositives cinematogràfiques editades i distribuïdes per una casa comercial. Entre aquests rotlles, n'hi ha dos amb imatges de Poblet. Aquests rotlles eren la sèrie primera i segona, número 48 i 49 de la col·lecció, del títol *Monasterio de Poblet*. S'hi pot veure la porta d'entrada al monestir, la porta reial, la muralla, els sepulcres reials, la façana de l'església, el claustre, la font, la nau central, el cimbori, la sala capitular, la finestra del palau reial, el pati de les cases noves, la bodega, les cases noves i la cuina. Un complet recorregut pel monestir en una mena de col·lecció fotogràfica-cinematogràfica dels anys trenta que sabem que s'utilitzava per a la divulgació i explicació en col·legis, com vam poder comprovar al col·legi La Salle de Cambrils quan vam realitzar una inspecció per recollir material cinematogràfic. En aquesta sèrie recuperada l'any 2010, a part dels llocs exòtics com el Marroc o Batàvia, les imatges de Poblet formaven part dels grans llocs turístics i monumentals de Catalunya com Santes Creus, Montserrat o la Tarragona romana.

Una excepció d'aquest protagonisme de Poblet a les imatges d'aquesta dècada el trobem en la filmació *Imatges domèstiques de la família Pujades-Capdevila*. Aquest títol genèric fa referència a les pel·lícules de 16 mm recuperades per l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà l'any 2011. En una sola bobina de 120 metres, aproximadament (una mica més d'11 minuts de durada), s'hi van reunir unes 13 escenes domèstiques amb les imatges següents:

1) Un tros negre en què no es veu res.
2) Dues dones i un home baixant unes escales i un carrer d'una ciutat.
3) Un grup de dones i homes en un vaixell parlant amb el capità i passejant per coberta.
4) Un dia a una masia en què es veuen les dones i nenes jugant amb un carretó o passejant entre els avellaners i després una parella passejant amb l'àvia i una nena pel tros.
5) Una dona jove amb els rul·los i després mostrant el pentinat a la càmera.
6) Una vista de la badia de San Francisco amb els vaixells i altres imatges de la zona amb un home passejant per un pont, dues dones i altres homes pels carrers de la ciutat, dos homes fent carreres, el tràfic de la ciutat i el paisatge.
7) Dones a l'interior d'una casa i a la terrassa d'una ciutat americana passejant, saludant-se o fent panoràmiques del paisatge d'edificis de la ciutat.
8) Imatges d'un dia a la platja en què només hi ha una breu panoràmica.
9) Imatges d'un carrer d'una ciutat dels Estats Units preses des de dins d'un cotxe, entremig hi ha imatges de gent a un vaixell que sembla un ferri.
10) Imatges de la família a la carretera amb un poble a l'esquena, que sembla Montblanc, i en fan una panoràmica. Després veiem un paisatge des d'un turó on es veu un altre poble.
11) Unes dones baixen unes escales amb pinta al cap com si anessin a l'església i després veiem una casa al poble i un passeig d'un grup de dones a prop de les muralles de Montblanc.
12) Imatges d'una dona gran i altres membres de la família a un hort i la tornada cap a Montblanc, sense que es vegi el poble.
13) Passejada de la família per Montjuïc i el Palau Nacional.

La majoria d'aquestes imatges són dels Estats Units i només el fragment deu i l'onze mostren imatges de Montblanc. Són imatges filmades per uns emigrants que vivien als Estats Units i tornen al poble de la seva família. El contrast entre les imatges de les grans ciutats americanes i el món rural de Montblanc és un dels aspectes més destacats d'aquesta filmació.

Totes aquestes imatges domèstiques són imatges d'un món feliç. Imatges de felicitat que es poden veure en moltes de les filmacions domèstiques conservades, fins i tot, en moments de guerra, com és el cas del film *Vilavert*. Aquesta és una filmació domèstica molt rara, datada entre 1936 i 1939, que conserva part d'aquest món de felicitat, encara que estigui filmada durant la Guerra Civil i al rerefons hi hagi la tragèdia del conflicte bèl·lic. El film va ser filmat per Francesc Llevat i Rosell (1907-1978),[119] comerciant tèxtil reusenc. Era propietari d'una fàbrica i una botiga tèxtil a Reus i estava

119 Vegeu la filmografia completa i una biografia una mica més àmplia a Nogales (2006: p. 106-110).

emparentat, per matrimoni, amb la família Briansó, una de les famílies destacades en la política i la societat de Reus, que, a més, eren els propietaris del cinema Kursaal de la ciutat. Després de la Guerra Civil, va arribar a ser cap comarcal d'Educació i Descans i regidor de l'Ajuntament de Reus, així com president del Reus Deportiu, gestor de l'Orfeó Reusenc i membre de la comissió directiva de les primeres Fires de Mostres de Reus. Als anys trenta, pels vincles familiars, era un reconegut home de dretes i per això durant la guerra va haver d'exiliar-se fora de Reus i es va refugiar a Vilaverd. Allà, durant aquests primers anys del seu exili, és on va rodar aquestes imatges domèstiques d'escenes als carrers del poble amb un grup de persones, essencialment dones i nens, que passegen i juguen amb la neu o posen davant la càmera amb la gent gran i les criatures més petites. El film no deixa de mostrar aquestes escenes divertides dels nens jugant i les dones somrient i divertint-se dins de la tragèdia que suposa haver de deixar casa teva per les possibles represàlies després de la confiscació de la botiga i la fàbrica.

Però això no serà l'habitual. Durant la Guerra Civil, les filmacions amb imatges de la comarca descendeixen considerablement i, a banda d'aquesta filmació domèstica, només n'hem trobat dues més de tipus documental, amb un gran valor històric. Són documentals sorgits del noticiari Luce d'Itàlia, que era utilitzat com a mitjà de propaganda pel règim feixista italià i pretenen donar a conèixer al món la campanya victoriosa del Cos de Tropa Voluntari (CTV) italià durant la intervenció a la Guerra Civil espanyola. És precisament el CTV un dels cossos del bàndol franquista que ocupa la Conca de Barberà i el noticiari recollirà el seu avanç per la zona. Les dues filmacions trobades són dos documentals muntats amb diverses notícies del Noticiari Luce. Tots dos es troben a l'Archivio Storico Luce, encara que del primer, *I Legionari italiana in Catalogna*, hi ha una còpia en format digital al Centre de Conservació de la Filmoteca de Catalunya. Aquest primer documental dura uns 45 minuts i conté imatges de l'exèrcit italià en l'ofensiva sobre Catalunya amb els soldats avançant, combats, captura de presoners, el lloc de comandament amb el general Gastone Gambara, soldats morts, avions sobrevolant el territori i l'entrada de les tropes a diferents indrets de Catalunya (Igualada, Montblanc, Garraf, Vallcarca, Girona, Figueres) i especialment a Barcelona amb el repartiment de pa entre la multitud, la missa de campanya a la plaça de Catalunya i la desfilada per Barcelona, presidida per Franco, davant la Capitania General. Està datat entre 1938 i 1939 i ens interessa la part de les entrades de les tropes franquistes a Montblanc i Vimbodí, que dura uns 2 minuts, on veiem els carrers de Montblanc, la hissada de la bandera espanyola a l'Ajuntament, la façana de l'església i el pas de les tropes italianes per Vimbodí, que va ser el 10 i l'11 de gener de 1939, just abans d'entrar al Camp de Tarragona i ocupar Reus i la ciutat de Tarragona.

Idèntiques imatges de l'entrada de les tropes italianes a Montblanc i Vimbodí veiem en l'altre documental titulat *No pasaran!* Datat l'any 1939, es troba a l'Archivio

Storico Luce. En relació amb l'altre, hi ha algunes diferències. En aquest cas, és un documental d'una hora i mitja de duració on es fa un repàs a la intervenció del CTV italià a la guerra per tot Espanya, des de l'arribada fins a la victòria final, i s'hi fa una introducció per justificar la intervenció italiana per motius humanitaris. Les imatges del documental es concentren en els soldats del CTV, encara que també apareixen imatges de la captura de presoners o dels efectes dels atacs republicans a la població civil. Però, més enllà d'aquestes diferències, les imatges de Montblanc i Vimbodí són idèntiques, amb les mateixes seqüències i durada, i amb la mateixa sensació tràgica i triomfalista, pel to que el director (desconegut, segons la fitxa del Luce), vol donar a l'avanç de les tropes italianes per terres de la Conca de Barberà i el Camp de Tarragona.

Aquestes imatges són ja el final de la Guerra Civil i del nostre recorregut pels films que contenen vistes d'aquesta zona. Amb elles tanquem aquest petit catàleg, amb 26 títols, on Montblanc i el monestir de Poblet són els grans protagonistes, però on hi ha petits tresors recuperats i d'altres que encara s'han de trobar. En aquest sentit, la nostra gran il·lusió seria que algun dia poguéssim veure totes aquestes imatges que hem comentat i per a això treballa l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà, que, en col·laboració amb la Unitat d'Investigació del Cinema i la Filmoteca de Catalunya, vol que totes aquestes imatges estiguin aviat a la disposició de tots els catalans.

Conclusions

Un cop hem fet el recorregut pels pobles de la Conca de Barberà i hi hem vist els primers passos i l'assentament del cinema, ens resta només extreure unes conclusions generals sobre l'evolució del cinema en aquestes primeres quatre dècades del segle xx. L'any 2014 vàrem publicar un estudi sobre la comarca del Tarragonès (Nogales i Suárez 2014) i el 2017 sobre la comarca del Montsià (Nogales i Suárez 2017). Seria bo fer aquí ara una comparació entre les tres comarques per veure si les conclusions que vàrem extreure llavors també tenen vigència a la Conca de Barberà. Primer hem de tenir present que tota comparació és difícil. En el cas de la comparació amb el Tarragonès, a la Conca de Barberà no hi ha cap ciutat com Tarragona que marqui tan profundament l'economia, la cultura i l'evolució de la comarca.

I, en el cas del Montsià, prop de la meitat dels pobles tenien al principi del segle xx una població de més de 3.000 habitants i, en canvi, a la Conca de Barberà eren únicament dos. A més, la Conca és una comarca amb molts pobles, 22 en total, en què la meitat no tindrà cinema abans de la Guerra Civil i molts ni després de la Guerra. Una xifra molt elevada comparada amb els sis del Tarragonès o que al Montsià tots els pobles tenen projeccions cinematogràfiques abans de la Guerra Civil. També hem de tenir present el fet que al principi del segle xx la Conca de Barberà era una zona deprimida, per la crisi de la fil·loxera del final del segle xix. Al contrari que el Montsià, amb la riquesa del cultiu de l'arròs o la importància econòmica de Tarragona en la situació econòmica de la seva comarca. A més a més, la Conca de Barberà és una comarca marcadament d'interior, l'única diferència que hi ha és entre la plana central i els pobles de muntanya. No hi ha una costa que marqui una gran diferència com passa a les altres comarques. Per tant, hi ha punts que no tenen comparació. Parlar sobre si el cinema va arribar tard o no en relació amb la resta de ciutats de Catalunya i Espanya no té cap sentit, perquè no hi ha cap ciutat important. Per això el cinema no va arribar als pobles de la Conca de Barberà al final del segle xix, sinó al començament del xx.

Llavors aquí és més interessant fer la comparació entre els pobles i especialment amb el Montsià i veure quines coincidències hi ha (vegeu quadres de l'apartat 2 de l'annex d'estadístiques i quadres).

El primer que ens sorprèn és el cas de l'Espluga de Francolí i la primera projecció en aquest poble l'any 1900 a l'hotel Vil·la Engràcia, perquè és dos anys abans que a la ciutat més poblada de la comarca, Montblanc, que tenia uns 2.000 habitants més. Si mirem la llista de les primeres projeccions, la correlació entre població i arribada del cine és alterada més del normal. Així, en la primera dècada del segle xx, quatre pobles de la comarca han rebut ja el cinema i no estan en ordre de major a menor població, encara que sí que hi ha tres dels quatre pobles més poblats de la comarca al principi del segle xx. L'Espluga de Francolí, Solivella, Barberà de la Conca o Conesa són pobles que alteren simptomàticament aquesta correlació nombre d'habitants – primera projecció cinematogràfica. Aquí entren en joc uns altres dos factors molt importants a la comarca. El primer és la importància dels balnearis i llocs amb aigües termals. Aquest és un fenomen particular de la comarca, que, a més, en el cas de l'Espluga de Francolí, té una gran importància històrica en relació amb el cinema. L'empenta i atracció turística d'aquests centres determina una recepció més primerenca del que seria lògic pensar pel seu nombre d'habitants. La raó d'això és que aquests llocs estaven centrats a atraure uns clients selectes de la burgesia catalana, especialment barcelonina, i per això se'ls havia d'oferir instal·lacions amb totes les comoditats i avenços als quals ja estaven acostumats a la gran ciutat i també l'entreteniment del qual ja gaudien, encara que aquí fos en una escala més petita. I en això el cinema hi jugava un paper destacat al principi del segle xx a les grans capitals o ciutats com Barcelona, Tarragona o Reus, punts essencials d'atracció de clients d'aquests locals. A més, la influència dels punts d'atracció turística de la comarca respecte de la burgesia més benestant de Barcelona també es pot veure en la importància del monestir de Poblet en les imatges cinematogràfiques d'aquesta comarca al principi del segle xx.

El segon factor destacat és la rellevància a la comarca de les societats de tipus agrícola en la introducció del cinematògraf. Sarral, Vimbodí, Conesa o Rocafort de Queralt són alguns dels exemples d'això, però també d'altres on ajuden a la consolidació o expansió del fenomen i que comentarem més endavant. En realitat, la Conca de Barberà destaca per la importància de les associacions agrícoles i de les cooperatives en la regeneració de l'economia agrària de la comarca, en la millora de la situació econòmica de la zona després de la crisi de la fil·loxera i en la defensa dels treballadors i petits propietaris agrícoles. Aquesta importància també es veu reflectida en les activitats socials i culturals dels pobles on són presents i la implantació del cinema només n'és una mostra més. Així, cada comarca que hem anat veient reflecteix, en la implantació del

cinema al principi del segle xx, el seu teixit associatiu, més recreatiu i polític en el cas del Tarragonès, més musical i recreatiu en el cas del Montsià i més agrícola en el cas de la Conca de Barberà.

Continuant amb aquesta comparació de les tres comarques, també podem veure que aquí la conclusió extreta després de l'estudi del Montsià que una vegada el cinema s'ha assentat a les ciutats, cap a la meitat de la primera dècada del segle xx, és quan es donen les primeres projeccions als pobles més grans, només es pot sostenir per a la comarca del Montsià. A la Conca de Barberà aquesta afirmació es veu substancialment alterada, perquè l'Espluga de Francolí i Montblanc reben el cinema al principi del segle xx, quan només han passat tres anys de l'arribada a Tarragona i no està totalment assentat en les principals ciutats de la província.

En el cas del Montsià i el Tarragonès, afirmàvem que als pobles mitjans el cinema arriba a la dècada dels anys deu i vint i als més petits o més mal comunicats als anys trenta o no tindran cinema fins després de la Guerra Civil. Ara, en principi, el que costaria seria definir un paràmetre de pobles mitjans i petits. Si definim pobles grans per sobre o prop dels 3.000 habitants, mitjans per sobre o prop dels 1.000 habitants i petits per sota dels 1.000 habitants, es pot establir una classificació millor en la datació de l'arribada del cinema als pobles d'aquestes comarques, sempre amb notables excepcions. Així, al final del segle xix són les ciutats les que reben el cinema, poblacions de més de 10.000 habitants. Els pobles grans ho fan a la primera dècada del segle xx i aquí hi hem de comptar les excepcions de Sant Carles de la Ràpita i Santa Bàrbara, al Montsià, que ho fan amb cert retard, i Torredembarra, al Tarragonès, i Solivella, a la Conca de Barberà, que s'avancen uns anys a aquest esquema bàsic. Els pobles mitjans reben el cinema a la dècada dels anys deu, amb les excepcions de la Canonja i Vilallonga del Camp, al Tarragonès, i Godall i Mas de Barberans, al Montsià. Finalment, els pobles petits ho fan a la dècada dels anys trenta i aquí és on les excepcions són més notables, especialment en el cas de la Conca de Barberà, on pràcticament la meitat dels pobles de la comarca no té cinema, en què destaca el cas de Blancafort, amb 1.162 habitants l'any 1900. En molts casos, en aquests pobles el més sorprenent és que no hi ha constància de locals cinematogràfics després de la Guerra Civil. Però, possiblement, el problema essencial és que si hi va haver projeccions regulars, no van deixar rastre documental, com es pot comprovar en els casos de Freginals, al Montsià, o, aquí a la Conca de Barberà, el comentari que hem trobat a Vallclara. De totes maneres, l'objectiu d'aquest estudi no era veure si hi va haver o no cinema en aquests pobles, això seria una altra recerca, sinó esbrinar els inicis de cinema als pobles de la Conca de Barberà i aquestes són les dades que hem pogut trobar i les que hem analitzat; si hi va haver projeccions cinematogràfiques que no han deixat rastre documental, difícilment podem

analitzar-les. El que sí que podem constatar és que a la Conca de Barberà no hi hem trobat iniciatives similars a les realitzades al Montsià per la Generalitat de Catalunya de fer projeccions de cinema sonor itinerant per les Terres de l'Ebre l'any 1934 o l'experiència de les projeccions itinerants d'un milicià el 1937 a la comarca del Tarragonès, que van permetre a algun poble tenir la primera projecció cinematogràfica abans de 1940, ni hem trobat accions privades itinerants i fora de tot control administratiu com les del senyor Barrunya a Freginals i Masdenverge. Empreses que potser hi ha hagut o no, no ho sabem.

Però sí que hem constatat projeccions i locals fora de tot control administratiu, igual que passava a la resta de comarques, i també ens hem trobat amb misteris o dubtes que no hem pogut resoldre, de manera que encara quedarien aspectes de la història del cinema a la Conca per esbrinar. Misteris i dubtes que cal sumar als de les altres comarques i que en aquest cas abasten pràcticament tots els pobles i molts dels locals estudiats i que fan referència tant a dates com a noms de persones, durada i intencions. Enigmes difícils de resoldre i de confirmar per la manca de documentació i per l'ocultació de dades a les autoritats que hem trobat. Aquesta ocultació posa de manifest que el que havíem dit, en el cas del Tarragonès, que els documents de la Hisenda Pública, especialment els registre de la Contribució Industrial, eren una font molt bona per corregir les errades de les dades dels anuaris o guies cinematogràfiques s'ha convertit en una font que s'ha de contrastar, ja que no sempre reflecteix la realitat cinematogràfica del poble. També és cert que les guies i anuaris cinematogràfics que a la comarca del Tarragonès posàvem en dubte aquí tenen una importància relativa, ja que acostumen a remarcar allò conegut, però també obliden o no esmenten altres referències trobades. En aquesta línia, el llibre més recent de la *Historia de los cines tarraconenses* (López 2015), per aquest període d'abans de la Guerra Civil, ens ha servit ben poc per la manca de dades i errades que conté d'aquests anys, com hem pogut comprovar al llarg d'aquestes pàgines.

Però podem dir que, tot i aquests problemes, hem pogut donar una visió general dels inicis del cinema als pobles de la Conca de Barberà i aportar noves dades sobre la seva història, especialment on no hi havia referències prèvies. A partir d'aquí podem establir la particularitat d'aquesta comarca en relació amb els inicis del cinema. Mentre que al Tarragonès parlàvem del pes destacat dels cafès i les societats i al Montsià s'obria a altres espais, aquí el pes de les associacions és molt important, però també molt variat. En canvi, els cafès han estat totalment escombrats del panorama; només hi ha dos exemples a Barberà de la Conca i Rocafort de Queralt, i tots dos es poden relacionar amb societats agrícoles. La seva importància ha estat substituïda a la Conca de Barberà per la iniciativa privada. El punt en comú amb la resta de comarques estudiades fins ara és el pes de les societats o associacions, que en aquest cas representen un 59% dels

locals (20 dels 34 estudiats), als quals hauríem de sumar els dos cafès (un 6% més), ja que, com hem comentat anteriorment, estaven d'alguna manera relacionats amb societats. Però aquestes societats són de diferent tipus i importància. Hem pogut localitzar i estudiar tres associacions religioses i tres més de recreatives, que representen cadascuna el 9% del total. En el cas de les associacions recreatives, la seva posició en aquesta comarca és molt inferior a la que apareixia en les altres estudiades anteriorment. Per tant, l'element que apuntàvem llavors d'adequació del cinema a la programació de les societats perd raó en aquest cas i el de l'enfrontament ideològic també, ja que nombre de les societats o associacions polítiques tampoc és gaire elevat: 18% (sis locals). En canvi, el de les associacions, societats o sindicats agrícoles és molt destacat, del 23%, amb vuit locals dels 34 estudiats. Estem en una comarca agrícola i de gran importància en el moviment cooperativista agrícola, i això també es nota en la història del cinema. És aquí, llavors, on adquireix més importància la vessant de la utilització del cinema com a element de progrés i desenvolupament del poble, dins d'un programa integral d'aquestes associacions per millorar les condicions laborals, econòmiques i culturals dels agricultors de la seva àrea d'actuació. El contrapès a aquesta importància de les associacions agrícoles l'exerceix la iniciativa privada, que es consolida a partir dels anys trenta, amb alguna excepció notable. Una de les excepcions més destacades és la del cinema Jardí, a Montblanc, per la seva promptitud, ja que neix l'any 1908. Aquesta implantació d'un local privat estable en aquestes dates només és comparable a la consolidació i creació de les primeres sales de cinema permanents de les principals ciutats de les comarques del sud de Catalunya: Tarragona, Reus o Tortosa. També és destacable la iniciativa privada en el cas de Sarral amb el cinema Modern, que s'inicia l'any 1925, o la dels amos del teatre-cinema Principal de Montblanc, que inicien les activitats el 1922. En aquest últim cas, també hi ha diferències destacades del que hem estudiat a la resta de comarques fins avui, per la seva capacitat de fagocitació o eliminació de la competència, amb diferents praxis més o menys acceptables moralment, o els intents d'expansió cap a altres pobles. Així, el pes de la iniciativa privada, amb vuit locals dels 34 estudiats, és similar al de les associacions agrícoles, un 23% del total. Però els ritmes diferents d'implantació d'aquests models de locals cinematogràfics no estableixen una veritable competència entre ells, sinó més aviat una successió. Als pobles on es donen aquests dos models, el de les associacions agrícoles va deixant pas a la iniciativa privada. Quan passa, les entitats concentren aleshores les activitats o programacions en altres entreteniments.

Aquesta implantació del cinema a la Conca de Barberà és diferent de la que fins ara havíem vist a les altres comarques estudiades. Sí que hi ha punts en comú, però amb pesos específics diferents. En totes hi ha associacions, cafès i teatres que implanten i incorporen el cinema a la seva oferta i en totes hi ha iniciatives privades,

però la relació temporal de la implantació i els pesos relatius al conjunt són diferents. En canvi, el fet de les projeccions en els centres d'aigües termals, en els balnearis o en els hotels vinculats, és una cosa singular de la Conca de Barberà i, encara que el nombre de casos sigui baix (dos exemples només dels 34 estudiats, que suposa un 6% del total), són d'una importància històrica molt significativa. Primer, perquè la primera projecció datada a tota la comarca es produeix en un d'aquests centres: l'hotel Vil·la Engràcia, de l'Espluga de Francolí, l'any 1900. I, segon, perquè aporta un nou punt de vista a l'expansió del cinema per Catalunya. Als factors de població, més o menys discutibles, o als de comunicació, també qüestionables, hi hem de sumar el factor de la classe social que acull aquest nou invent: la burgesia benestant, que desvirtua en part la relació feta per altres historiadors del cinema amb les classes populars. El fenomen cinematogràfic neix com un invent relacionat amb la modernitat i dirigit a les classes burgeses. El cinema, en la vessant d'exhibició, aviat es converteix en un fenomen popular a través de les barraques de fira, però continuarà tenint un component burgès que evolucionarà en paral·lel al popular, tot i que el sector burgès de la classe alta retardarà la consolidació del cinema en locals fixos adequats als seus gustos, per la resistència d'alguns intel·lectuals i membres d'aquesta classe a l'ocupació dels llocs sagrats de manifestació de la seva cultura: els teatres. Però allà on viu o on es desplaça o gaudeix del temps lliure aquest grup benestant hi apareix algun cinematògraf relacionat amb el discurs del progrés, la modernitat i les comoditats del món modern. I això és el que representa l'aparició del cinematògraf als balnearis, que, a més, té en ells un recorregut molt escàs; per exemple, a l'hotel Vil·la Engràcia, de l'Espluga de Francolí, només hem pogut datar unes projeccions puntuals l'any 1900 i a Vallfogona de Riucorb, a l'hotel Regina, podem parlar d'un període de cinc anys (1929-1934).

Un altre aspecte curiós és que no tots els pobles, un cop arriba el cinema, aconseguiran consolidar-lo amb un o més locals fins a la Guerra Civil. Però, tal com passa al Montsià, no es pot parlar de consolidació del cinema fins als anys vint, en plena maduresa del cinema mut. Així, només dos locals dels que fan cinema al començament del segle XX, i amb certs intervals d'inactivitat, arriben a la Guerra Civil. Aquest nombre augmenta a cinc als anys deu, a set als anys vint i són sis els que durant la dècada dels trenta s'inauguren com a sonors i es veuen immersos en la crisi que suposa el conflicte bèl·lic. Aquestes xifres donen idea de la feblesa de la indústria de l'exhibició cinematogràfica a Catalunya, una indústria que ha de sustentar la producció cinematogràfica nacional i d'aquí la debilitat de la producció nacional en els primers anys d'història del cinema espanyol.

D'altra banda, la comparativa de l'evolució dels locals a la Conca de Barberà amb les altres comarques estudiades, és complicada per la diversitat de caracterís-

tiques. Sí que és cert que com més població, més complexitat i nombre de locals, i fàcilment els pobles més grans tenen entre sis i nou locals. També és cert que les dates en l'evolució del cinema, aproximadament, coincideixen i trobem un primer període d'introducció del cinema a la primera dècada del segle xx de tipus associatiu i empresarial, un segon període als anys vint de consolidació de les primeres iniciatives privades i un període d'expansió als anys trenta. Per contra, com més petit és el poble, menys locals hi ha i hi trobem un o dos locals com a molt i normalment a les dècades més properes a la guerra. Però sempre hi ha algunes excepcions a cada comarca que fan difícil establir grups homogenis per a aquesta classificació. A la Conca de Barberà és absolutament insostenible el model que suggeríem en el cas del Tarragonès i per al qual s'afirmava que una vegada el cinema es va consolidar a les ciutats, cap a la meitat de la primera dècada del segle xx, el cinema va penetrar de mica en mica en els pobles segons el nombre d'habitants i ho va fer a través de les societats i els cafès. Al Montsià hi vèiem una petita variant en la introducció del cinema quan en aquesta comarca es feia més a través de locals o teatres privats, però a la Conca de Barberà el cinema ja apareix en pobles molt abans que es consolidi a les grans ciutats i això ens porta a repensar la introducció del cinema als pobles només en paràmetres purament econòmics, encara que barrejats una mica amb qüestions de progrés social en alguns llocs. En aquest model que plantejàvem, ens preguntàvem, en el cas del Tarragonès, si el cinema era un fenomen burgès. Després, al Montsià, dèiem que fer aquesta pregunta en una comarca eminentment agrícola i amb pobles de menys de 10.000 habitants no tenia cap sentit, però ara a la Conca de Barberà es torna a plantejar aquesta qüestió amb un sentit diferent. La comarca és principalment agrícola, però la primera projecció de 1900 a l'Espluga de Francolí està clarament vinculada amb la burgesia i el seu gust pels nous invents. Això s'explica en el context del final del segle xix però no al principi del xx. Com vam veure al Montsià, i ara a la Conca, a partir dels anys deu el cinema deixa de ser un fenomen burgès de les ciutats industrials i passa a ser una forma d'entreteniment de masses. També es reafirma, després d'estudiar la Conca de Barberà, la idea que una dècada després, als anys vint, la societat era molt diferent de la del final del segle xix, que és quan neix el cinema, i el cinema ja forma part de la vida quotidiana de la majoria de pobles de tot Catalunya, encara que en els més petits no es consolida del tot. Als anys vint el cinema deixa enrere els locals més senzills per penetrar o consolidar-se en nous espais més luxosos o més ben equipats, o se'n fan de nous amb tota mena de luxes per encabir-hi públic benestant i més senzill. En això també hi tenen molt a veure les noves ordenances de les autoritats vers les mesures d'higiene i seguretat que han de complir els nous locals cinematogràfics. Els incendis continuen sent una de les preocupacions essencials vers el cinema de les noves autoritats i del públic en general. A la Conca de Barberà els incidents hi són escassos i de poca impor-

tància, exceptuant el cas del cinema de Jaume Solé o Pau Cartañà a Vilaverd, on l'any 1929 s'incendia la sala i acaba amb el negoci, segons els historiadors locals, però sense víctimes mortals. A la resta de la comarca només hi ha constància de tres incidents més en els quals es va cremar la pel·lícula a la cabina i va ser desallotjat el públic de la sala amb més o menys escenes de pànic, però sense cap víctima o ferit greu; són els casos del teatre Francolí, a l'Espluga de Francolí, el 1929, i el teatre-cinema Principal, de Montblanc, els anys 1923 i 1927.

Després de la implantació del cinema sonor, que en aquest cas ha estat molt difícil d'estudiar en profunditat a tots els pobles, per falta d'informació, arribem al punt de ruptura d'un període amb un altre a la història del cinema o de l'exhibició cinematogràfica als pobles de tot Catalunya. El veritable sotrac pels locals cinematogràfics va ser la Guerra Civil. Al Tarragonès apuntàvem que va ser un punt i a part que ho va canviar tot. A la Conca de Barberà, el procés va començar igualment l'any 1936 amb les expropiacions de locals d'organitzacions de dretes per part de les organitzacions d'esquerres, principalment la CNT, i amb les revenges per greuges anteriors que podem seguir de forma molt il·lustrativa a Montblanc. Aquí, aquesta excepcionalitat va durar una mica més que al Montsià, ja que la comarca caigué en mans franquistes al gener de 1939. Però, tal com va passar al Montsià, la destrucció dels locals va ser menor que al Tarragonès i els locals cinematogràfics vinculats a organitzacions de dretes o empresaris expropiats van recuperar aviat els establiments, després d'un petit període d'incorporació a les organitzacions del nou règim. D'altra banda, la vinculació de molts locals a sindicats agrícoles va fer que passessin ràpidament a les noves organitzacions agràries del règim i foren reoberts, amb alguna excepció. A la Conca de Barberà també va haver-hi persones espavilades que van intentar aprofitar-se de la situació per obtenir locals gratis, però no es van crear grans imperis. La veritat és que la majoria dels locals que encara van poder perviure els van tornar a recuperar els antics propietaris o gestors. En resum, la Guerra Civil a la Conca de Barberà va suposar un gran sotrac, però no un gran canvi, perquè les societats de caràcter polític amb locals cinematogràfics eren escasses i en general als anys trenta, dins de l'entramat de l'exhibició cinematogràfica, estaven en retrocés. Així, a la Conca de Barberà, molts dels locals confiscats per les organitzacions revolucionàries republicanes es tornen a posar en funcionament entre 1939 i 1940, mentre que els de les societats o sindicats agrícoles entre 1941 i 1944, després d'adaptar-se a la nova legislació de cooperatives agrícoles, tot i que a les poques societats recreatives que projectaven cinema els costarà gairebé una dècada recuperar-se. En aquest procés de readaptació, molts dels noms i llocs on es va fer cinema abans de la Guerra Civil van desaparèixer de la memòria col·lectiva de la gent. Llocs i noms que hem intentat recuperar, per conèixer aquells homes del diumenge que projectaven amb gran il·lusió per als habitants d'aquests

pobles de la Conca de Barberà. Amb els anys, aquells homes van canviar i al final del segle XX van deixar de ser homes del diumenge per ser homes que projectaven cada dia de la setmana. Homes que amb el nou segle sembla que s'estiguin extingint i que ara s'han convertit en resistents d'una cultura cinematogràfica i d'una forma de veure el cinema que s'està perdent amb els grans canvis tecnològics, una forma que ells es neguen que es perdi.

Estadístiques i quadres

1. Població dels municipis de la Conca de Barberà al començament del segle xx

MUNICIPI	1900	1910	1920	1930	1936	1940	2016
Barberà de la Conca	1.368	1.354	1.325	1.250	1.133	1.031	478
Blancafort	1.162	1.141	1.158	1.012	1.001	875	393
Conesa	451	479	511	489	475	424	116
L'Espluga de Francolí	3.654	3.424	3.173	3.224	3.255	2.959	3.791
Forès	418	437	445	339	364	309	47
Llorac	341	351	421	391	346	281	96
Montblanc	5.741	5.325	5.079	4.851	5.120	4.598	7.290
Passanant i Belltall	915	962	973	1.014	960	877	161
Les Piles	476	429	402	379	398	385	207
Pira	486	525	536	517	522	547	500
Pontils	813	483	527	453	434	450	120
Rocafort de Queralt	760	684	689	675	650	590	251
Sta. Coloma de Queralt	2.886	3.087	3.224	3.474	3.434	3.148	2.726
Sarral	2.217	2.048	2.239	2.183	2.243	1.795	1.587
Savallà del Comtat	366	318	370	319	317	266	59
Senan	279	274	248	247	250	203	51
Solivella	1.610	1.587	1.626	1.558	1.516	1.303	619
Vallclara	375	386	332	295	301	244	110
Vallfogona de Riucorb	467	488	496	538	513	430	94
Vilanova de Prades	523	419	395	332	328	280	118
Vilaverd	949	866	757	730	726	677	452
Vimbodí i Poblet	1.730	1.654	1.578	1.493	1.504	1.413	954
TOTAL	27.987	26.721	26.504	25.763	25.790	23.085	20.201

2. Data de les primeres projeccions

2.1 Data de les primeres projeccions als pobles de la Conca de Barberà

Any	Localitat	Lloc	Tipus	Població 1900
1900	L'Espluga de Francolí	Hotel Villa Engracia	Balneari	3.654 hab.
1902	Montblanc	Societat El Foment	Associació	5.741 hab.
1907	Solivella	Solidaritat Solivellenca	Associació	1.610 hab.
1908	Sta. Coloma de Queralt	Societat L'Estrella	Associació	2.886 hab.
1914	Barberà de la Conca	Cafè de l'Andreu	Cafè	1.368 hab.
1916	Sarral	Sindicat Agrícola	Associació	2.217 hab.
1917	Vimbodí i Poblet (1)	Casa del Pueblo Cooperativa Vimbodinense	Associació	1.730 hab.
1925	Vilaverd	Desconegut	Particular	949 hab.
1925	Conesa	Sindicat Agrícola	Itinerant	451 hab.
1927	Rocafort de Queralt	Cafè Sindicat Agrícola (2)	Cafè	760 hab.
1929	Vallfogona de Riucorb	Hotel Regina	Balneari	467 hab.
1943	Blancafort	Cooperativa Agrícola	Cooperativa	1.162 hab.
1948	Pira	Cine Sindicat	Cooperativa	486 hab.
1956	Passanant i Belltall	Cine Parroquial	Església	915 hab.

1) La data indicada és aproximada, ja que no hi ha dades documentals concloents de la inauguració del cine, que situem entre 1917 i 1924.

2) La data indicada és aproximada, ja que no hi ha dades documentals concloents de la inauguració del cine, que situem entre 1927 i 1928.

2.2 Comparació de les dades de les primeres projeccions als pobles de la Conca de Barberà, el Tarragonès i el Montsià

	Conca de Barberà		Tarragonès		Montsià	
Any	**Localitat**	**Població 1900**	**Localitat**	**Població 1900**	**Localitat**	**Població 1900**
1897			Tarragona	23.795 hab.		
1900	L'Espluga de Francolí	3.654 hab.				
1902	Montblanc	5.741 hab.				
1906					Amposta	4.226 hab.
1907	Solivella	1.610 hab.			Ulldecona	6.593 hab.
1908	Sta. Coloma de Queralt	2.886 hab.	Vila-seca Torredem-barra	3.101 hab. 1.973 hab.	La Sénia Alcanar	3.452 hab. 4.998 hab.
1911					Sant Carles de la Ràpita	3.901 hab.
1914	Barberà de la Conca	1.368 hab.			Santa Bàrbara	3.384 hab.
1915			Constantí	2.306 hab.		
1916	Sarral	2.217 hab.			La Galera	1.462 hab.
1917	Vimbodí i Poblet (1)	1.730 hab.	El Morell El Catllar	1.372 hab. 1.252 hab.		
1919			La Riera de Gaià	1.163 hab.		
1921			La Canonja	1.412 hab.		
1922			Vilallonga	1.236 hab.		
1925	Vilaverd Conesa	949 hab. 451 hab.	La Secuita	980 hab.		
1926					Sant Jaume d'Enveja	

1) No hem trobat cap prova documental concloent sobre una data clara de la primera projecció al poble. És una data proposada en funció del ventall de dates màximes sobre la possible inauguració del primer local documentat.

3. Locals i projeccions de cinema a la Conca de Barberà (1900-1939)

Localitat	Locals de Cinema	Tipus	Capacitat (Localitats)	Anys cine(1)	Tornada cine
Barberà de la Conca	Cafè de l'Andreu	Cafè		1914-1915	
	Sociedad de Trabajadores Agrícolas	Associació agrícola	120-186	1919-1938	1944 (2)
	Sindicato Agrícola de Barberà	Associació agrícola	227	1934-1937	
Blancafort	Cap				1943 (3)
Conesa	Sindicat Agrícola (4)	Itinerant		1925	
L'Espluga de Francolí	Hotel Villa Engracia	Itinerant		1900	
	Unión Agrícola	Associació agrícola		1911	
	Cine Francolí	Teatre	260	1912-1937	1942
	Cine Novedades-Centro Cultural	Teatre	305	1924-1936	1940
	Congregació dels Sants Angels-Església Vella	Associació religiosa		1923-1924	
	Cine Capitol	Empresa	300	1935-1936	1940
Forès	Cap				
Llorac	Cap				
Montblanc	Societat El Foment	Associació recreativa		1902-1922	
	Societat L'Artesana	Associació recreativa	210	1906-1936	1950
	Cine Jardí – Cine Montblanquí – Cine Recreo	Empresa		1908-1924	
	Centro Unión Republicana	Associació política	180	1907	
	Teatre-Cine Principal	Empresa	310-1.396	1922-1939	1940
	Cine Orfeó – Cine Capitol – Centre Republicà Autonomista	Associació política	310	1926-1936	
	Cinematògraf de Rojals	Desconegut		1928	
	Cine Kursaal	Empresa	648-325	1932-1935	1941
	Lliga Regionalista – Lliga Catalana	Associació política		1933-1934	
Passanant i Belltall	Cap				
Les Piles	Cap				
Pira	Cap				
Pontils	Cap				

1) S'ha anotat el primer any i l'últim dels quals es té constància de projeccions i això no sempre equival a una programació estable i seguida en aquests anys.

2) La data correspon a la represa de les sessions com a organització unificada.

3) No és la data de la tornada del cinema, sinó de la instal·lació del primer cinema del poble.

4) Aquest nom correspon a la hipòtesi que hem plantejat sobre les projeccions realitzades en aquest poble l'any 1925, segons les anotacions trobades al fons de la Delegació Provincial d'Hisenda de Tarragona (AHT).

Localitat	Locals de Cinema	Tipus	Capacitat (Localitats)	Anys cine[1]	Tornada cine
Rocafort de Queralt	Cafè Sindicat Agrícola	Cafè		1927-1934[5]	1953[6]
Santa Coloma de Queralt	Societat L'Estrella[7]	Associació recreativa	600	1908-1936	1950
	Societat Cooperativa Obrera – Centre Republicà[8]	Associació política	200	1911-1934	
	Centre Catòlic d'Obrers	Associació religiosa		1913-1936	1944
	Associació Colomina	Associació política	410	1932-1939	1939
Sarral	Sindicato Agrícola	Associació agrícola	400	1916-1936	1940
	Cine Moderno	Empresa	304	1925-1936	1939
Savallà del Comtat	Cap				
Senan	Cap				
Solivella	Solidaritat Solivellenca	Associació política		1907	
	Cine Cal Barraquetes	Cafè		1927	
	Cine Catequistes	Església		1927-1936	1939
	Cine Principal	Empresa		1930-1936[9]	
	Cine Sindicato Agrícola	Associació agrícola		1936-1939	1944
Vallclara	Cap				
Vallfogona de Riucorb	Hotel Regina	Balneari		1929-1934	1955[10]
Vilanova de Prades	Cap				
Vilaverd	Cine de Jaume Solé o Pablo Cartañá	Empresa		1925-1929	
	Cine Sindicato	Associació agrícola		1928-1937	1940
Vimbodí i Poblet [11]	Casa del Pueblo Cooperativa Vimbodinense	Associació agrícola		1917-1926[12]	
	Cine Dalmau	Empresa	152	1925-1937	1949

5) Les dates són aproximades, segons les deduccions fetes amb les dades que es tenen.

6) Aquesta no és la data de reobertura del local després de la Guerra Civil, ja que no va tenir continuïtat. És la data del nou local inaugurat després de la Guerra.

7) Al llarg d'aquest primer terç del segle xx, tindrà diverses variants i altres noms com cine Ideal o Ideal Cine.

8) Al llarg d'aquest primer terç del segle xx, tindrà diverses variants i altres noms com cine Iris o cine Popular.

9) Desconeixem la data en què el cinema deixa de funcionar; la data proposada és una suposició.

10) No correspon al mateix local, sinó al següent cine que apareix al poble (cinema La Dolores).

11) Tot i que hi ha bibliografia que parla de diverses projeccions, només hem posat aquí les que hem pogut comprovar i contrastar amb alguna altra font documental.

12) Aquestes no són les dates de funcionament d'aquest cine, sinó les dates màximes deduïdes sobre la possible inauguració i finalització.

4. Llistat de títols projectats

4.1 Projectats a Barberà de la Conca (1933-1934)

Llistat de títols que apareixen al llibre de comptes de la secció recreativa del fons de la Societat de Treballadors Agrícoles del Poble de Barberà

Data de projecció	Títol anotat	Dades del film (si s'han pogut trobar)[1]	Preu (ptes.)	Fet a taquilla (ptes.)	Guanys
17.12.1933	*La muñequita de Francia*		35	32	–3
24.12.1933	*Amor y champagne*		40	31,70	–6,30
25.12.1933	*Tenorios entre bastidores*		40	50,45	10,45
26.12.1933	*Sin escudo ni blasón*		40	33	–7
31.12.1933	*La fiera del mar*	*Moby Dick* (1930), de Lloyd Bacon	40	55	15
01.01.1934			40	52	12
06.01.1934	*El vigia*	*Night watch* (1928), d'Alexander Korda	40	37,45	–2,55
07.01.1934	*El forrado de Cayena*		40	37,90	–2,10
14.01.1934	*Ráfagas parisinas*		40	37,35	–2,65
21.01.1934	*El rey de los jinetes*		35	37,85	2,85
28.01.1934	*Al día siguiente*	*The other tomorrow* (1930), de Lloyd Bacon	40	34,60	–5,40
04.02.1934	*A las ordenes de su alteza*		40	40,45	0,45
11.02.1934	*Aves de paso*	*Aves de paso* (1921), de Ramón Peón	35	41,50	6,50
18.02.1934	*Llamas de juventud*		40	37,05	–2,95
25.02.1934	*Un baño turco*		35	35,50	0,50
04.03.1934	*Trapecio*		40	40,35	0,35
11.03.1934	*Los husares de la reina*	*The stolen bride* (1927), d'Alexander Korda	40	42,90	2,90
18.03.1934	*Hijo mio*	*Dearie* (1927), d'Archie Mayo	35	36,95	1,95
19.03.1934	*Dagfin, el patinador*	*Dagfin* (1926), de Joe May	40	37,05	–2,95
25.03.1934	*Cuidadito solteros*		35	38,75	3,75
01.04.1934	*La Lola de los barcos perdidos*		40	48,40	8,40
08.04.1934	*El sargento Grischa*	*The case of sergeant Grischa* (1930), de Herbert Brenon	40	40,50	0,50
15.04.1934	*Amor de madre*		40	49,35	9,35
22.04.1934	*La reina del boulevard*	*Nana* (1934), de Dorothy Arzner i George Fitzmaurice	40	37,50	–2,50

Data de projecció	Títol anotat	Dades del film (si s'han pogut trobar)(1)	Preu (ptes.)	Fet a taquilla (ptes.)	Guanys
29.04.1934	*Adoración*	*Adoration* (1928), de Frank Lloyd	40	38,10	–1,90
06.05.1934	*El legionario 8772*		40	35,10	–4,90
13.05.1934	*El gool de la victoria*		35	37,85	2,85
16.09.1934	*El hombre del momento*		40	30,60	–9,40
23.09.1934	*Mis America*		40	47,90	7,90
30.09.1934	*El anillo imperial*		40	50,30	10,30
14.10.1934	*Confesión de una mujer*		40	37,60	–2,40
21.10.1934	*Cantare para tí*	*Say it with songs* (1929), de Lloyd Bacon	40	41,60	1,60
28.10.1934	*La mujer del faraón*	*Das Weib des Pharao* (1922), d'Ernst Lubitsch	40		

1) Molts dels títols anotats no corresponen a l'original o s'havien canviat per tenir més impacte en el públic. De vegades, a més, són títols desconeguts o perduts que s'han oblidat, per la qual cosa costa molt trobar-ne referències en l'actualitat.

4.2 Títols apareguts a la premsa projectats al cinema Jardí, de Montblanc

Data de publicació	Diari o periòdic	Títol anotat del film	Dades del film (si s'han pogut trobar)
08.04.1911	*Gazeta de la Conca*	*El evadido de las Tullerias*	
		La ausencia causa el olvido	
		¿Quién es el asesino?	
		El vagabundo	
		Salustiano se decide á trabajar	
		Africa Central	
24.07.1913	*Diario de Tarragona*	*Quo Vadis*	*Quo vadis?* (1913, Itàlia), d'Enrico Guazzoni
16.10.1915	*El Poble*	*Cabiria*	*Cabiria* (1914, Itàlia), de Giovanni Pastrone
03.06.1916	*La Conca de Barbará*	*Christus*	*Christus* (1916, Itàlia), de Giulio Antamoro
23.12.1916	*La Conca de Barbará*	*Christus*	*Christus* (1916, Itàlia), de Giulio Antamoro
29.09.1916	*La Conca de Barbará*	*Bon cor perdona*	
		Exercicis de l'exércit belga	
		Al peu dels Alps	
		Claudia, la minyona del hostal	
		Un día a bordo de un cuiraçat	
28.10.1916	*La Conca de Barbará*	*Clau Mestra*	
		Ordre de detenció	
		Héroe del dia	
04.11.1916	*La Conca de Barbará*	*Clau Mestra*	
		El diposit de Calderes	
		Conciencia que's desperta	
		La Cartera de Kri-Kri	
25.11.1916	*La Conca de Barbará*	*Clau mestra*	
		La pesadilla	
20.01.1917	*La Conca de Barbará*	*Cofrecito negro*	
		Papá Jerolamo	*Papà Gerolamo* (Vent'anni dopo) (1915, Itàlia)
		Mar bella	
		Polidor eléctrico	*Polidor elettrico* (1913, Itàlia)
17.02.1917	*La Conca de Barbará*	*La Duquesa de Belfort*	
		Metge en servei	
		Cástic	*Castigo* (1917, Itàlia), d'Ubaldo Maria del Colle
		Bidoni i Fuma	*Bidoni fuma* (1914, Itàlia)
		Soborno	
05.05.1917	*La Conca de Barbará*	*El record del passat*	
26.05.1917	*La Conca de Barbará*	*La filla adoptiva*	
		Revista Pathé	

Data de publicació	Diari o periòdic	Títol anotat del film	Dades del film (si s'han pogut trobar)
		L'amor prescrit	
		L'idiota	
		Salustiá te els peus sensibles	
		Amor que's mor	
09.06.1917	*La Conca de Barbará*	*Los dos rivals*	
		Revista Guerra	
		Paraula d'honor	
		Venus	
17.11.1917	*L'Escut*	*Libertad*	
		El estilete	
		José ama de llaves	
		Revista Eclair núm. 22	
20.07.1918	*La Conca de Barbará*	*Judex*	
12.08.1922	*La Nova Conca*	*La viudeta alegre*	
		La llei de Talio	
		Treball	

5. Quadre comparatiu entre pobles de la Conca de Barberà, el Montsià i el Tarragonès

S'han fet la comparació amb una població similar en nombre d'habitants a les tres comarques, intentant evitar els pobles amb dates imprecises. Quan no s'ha trobat cap correspondència figura sense cap comparació.

LA CONCA DE BARBERÁ			MONTSIÀ			TARRAGONÈS		
Nom (Població 1900)	Data	Tipus	Nom (Població 1900)	Data	Tipus	Nom (Població 1900)	Data	Tipus
						Tarragona (23.795 hab.)	1897 1897 1898 1899 1899 1899 1900 1903 1904 1905 1905 1906 1906 1906 1907 1907 1912 1920 1923 1928 1930	Societat Teatre Itinerant Itinerant Itinerant Itinerant Itinerant Itinerant Local Itinerant Itinerant Itinerant Itinerant Societat Local Local Local Societat Local Local Cafè
Montblanc (5.741 hab.)	1902 1906 1907 1908 1922 1926 1928 1932 1933	Societat Societat Societat Empresa Empresa Societat Desconegut Empresa Societat	Ulldecona (6.593 hab.)	1907 1908 1916 1924	Desconegut Sala espect. Teatre Societat			
			Alcanar (4.998 hab.)	1908 1915 1922 1933	Desconegut Teatre Local Societat			
			Amposta (4.226 hab.)	1906 1909 1910 1915 1920 1921 1922 1922 1932	Teatre Societat Local Local Local Esportiva Societat Sindicat Cafè			
			Sant Carles de la Ràpita (3.901 hab.)	1911 1916 1919 1935	Cafè Local Local Local			

L'Espluga de Francolí (3.654 hab.)	1900 1911 1912 1924 1923 1935	Itinerant Societat Teatre Teatre Societat Empresa	La Sénia (3.452 hab.)	1908 1919 1921	Cafè Societat Societat			
Santa Coloma de Queralt (2.886 hab.)	1908 1911 1913 1932	Societat Societat Societat Societat	Santa Bàrbara (3.384 hab.)	1914 1927 1931	Teatre Teatre Local	Vila-seca (3.101 hab.)	1908 1911 1930 1931	Societat Església Societat Local
Sarral (2.217 hab.)	1916 1925	Societat Empresa				Constantí (2.306 hab.)	1915 1923 1929 1929 1936	Cafè Local Societat Sindicat Societat
Vimbodí i Poblet (1.730 hab.)	1917 1925	Societat Empresa	Godall (1.884 hab.)	1928 1934	Societat Itinerant	Torredembarra (1.973 hab.)	1908 1920 1920	Societat Cafè Societat
Solivella (1.610 hab.)	1907 1927 1927 1930 1936	Societat Cafè Església Empresa Societat	Mas de Barberans (1.610 hab.)	1934	Itinerant	La Canonja (1.412 hab.)	1921 1925	Societat Societat
Barberà de la Conca (1.368 hab.)	1914 1919 1934	Cafè Societat Societat	La Galera (1.462 hab.)	1916 1927 1928	Itinerant Empresa Societat	El Morell (1.372 hab.)	1917 1921 1923 1934	Itinerant Local Local Societat
			Sant Jaume d'Enveja(1)	1926	Local	El Catllar (1.252 hab.)	1917 1923	Societat Cooperativa
						Vilallonga (1.236 hab.)	1922 1922 1927	Societat Cafè Local
						La Riera de Gaià (1.163 hab.)	1919 1924 1931 1936	Cafè Societat Sindicat Societat
						La Secuita (980 hab.)	1925	Societat
Vilaverd (949 hab.)	1925 1928	Empresa Societat				La Pobla de Montornès (949 hab.)	1930	Societat
			Masdenverge (759 hab.)	1933	Local	Salomó (814 hab.)	1929	Societat
Rocafort de Queralt (760 hab.)	1927	Cafè	Freginals (758 hab.)	1933 1934	Local Itinerant	Altafulla (773 hab.)	1927 1927	Cafè Societat
						Perafort (598 hab.)	1928 1928	Cafè Local
Vallfogona de Riucorb (467 hab.)	1929	Balneari						
Conesa (451 hab.)	1925	Itinerant				La Pobla de Mafumet (447 hab.)	1928	Cafè
						Els Pallaresos (378 hab.)	1937	Itinerant

1) No hi ha anotat cap nombre d'habitants perquè al començament del segle XX aquest poble formava part del municipi de Tortosa. Per tant, s'ha optat per fer la comparació amb municipis de població similar en l'actualitat a Sant Jaume d'Enveja.

Bibliografia

1. Arxius consultats

Arxiu Històric de Tarragona
Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà (ACCB)
Arxiu Municipal de Barberà de la Conca (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de Blancafort (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de Conesa (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de l'Espluga de Francolí
Arxiu Municipal de Montblanc (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de Rocafort de Queralt (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de Santa Coloma de Queralt
Arxiu Municipal de Sarral
Arxiu Municipal de Solivella (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de Vilaverd (dipositat a l'ACCB)
Arxiu Municipal de Vimbodí i Poblet (dipositat a l'ACCB)

2. Arxiu d'imatges

Archivio Storico Istituto Luce
British Film Institute
Centre de Conservació i Restauració de la Filmoteca de Catalunya
Filmoteca Española
Gaumont Pathé Archives
Library UCLA

3. Hemerografia

Acció (Tarragona, 1936-1937)
Agrupació Excursionista Fotogràfica (Tarragona, 1928-1931)
Agrupació Excursionista Ginesta (Tarragona, 1929-1936)
Aiguat de Sant Lluc, L' (Vilaverd, 1931-1932)
Aires de la Conca (Montblanc, 1925-1936)
Anguera, L' (Pira, 1991-2003)
Antorcha, La (Tarragona, 1919)
Anunciador, El (Tortosa, 1909)
Apat, L' (el Vendrell, 1905-1906)
Aplec de Treballs (Montblanc, 1978-2016)
Arrels (l'Espluga de Francolí, 1980-1997)
Arrels (Montblanc, 1997)
Atalaya (Tarragona, 1902-1904)
Avançada (Tarragona, 1932-1933)
Avanzada, La (Tarragona, 1902-1904)
Baluart Periòdic d'Acció Municipal, Lo (Montblanc, 1917)
Baluart Periòdich Monàrquich, Lo (Montblanc, 1916)
Bloque, El (Tarragona, 1929)
Boletín Oficial de la provincia de Tarragona (Tarragona, 1900-1920)
Butlletí de l'Associació d'Empleats Municipals (Tarragona, 1934-1935)
Butlletí de la Biblioteca Parroquial (Barberà de la Conca, 1958-1973)
Butlletí del Foment de la Sardana L'Harmonia (Tarragona, 1931-1936)
Butlletí del Museu (Montblanc, 1996-2008)
Butlletí Secció Excursionista de l'Ateneu (Tarragona, 1918-1920)
Camp de Tarragona, Lo (Tarragona, 1900-1923)
Casa de la Vila, La (Montblanc, 1996-1998)
Catalònia (Tarragona, 1935-1936)
Catalunya Nova (Tarragona, 1907-1913)
Ceda, La (Tarragona, 1935)
Clam (l'Espluga de Francolí, 1977-1979)
Club Excursionista Collcerola (Montblanc, 1958)
Conca de Barbará, La (Montblanc, 1903-1918)
Consecuente, El (Reus, 1912-1914)
Contrafort (Montblanc, 2005-2006)
Correo Ibérico (Tortosa, 1904-1908)
Cossetania (Taragona, 1935-1936)
Cruz, La (Tarragona, 1902-1936)

Debates, Los (Tortosa, 1898-1911)
Diario de Reus (Reus, 1900-1919 i 1928-1931)
Diario de Tarragona / Diari de Tarragona / Diario Español (Tarragona, 1900-1940)
Diario de Tortosa (Tortosa, 1898-1919)
Diario del Comercio (Tarragona, 1897-1911)
Dilluns (Tarragona, 1933)
Ebro, El (Tortosa, 1900-1907)
Eco de la Comarca, El (Amposta, 1914-1923)
Eco de la Fusión, El (Tortosa, 1898-1905)
Emancipación (Tortosa, 1933)
Endavant (Tarragona, 1937)
Escut, L' (Montblanc, 1916-1918 i 1924-1926)
Espitllera (Montblanc, 1982-1997)
Estandarte Católico, El (Tortosa, 1898-1900)
Faro, El (Amposta, 1904-1919)
Foment (Reus, 1912-1934)
Font de Baix (Rocafort de Queralt, 1992-2008)
Foradot, El (Montblanc, 2000-2012)
Francolí, El (l'Espluga de Francolí, 1921-1926)
Francolí, El (l'Espluga de Francolí, 1983-2016)
Fraternidad Republicana (Tarragona, 1903)
Front Antifeixista (Tarragona, 1936)
Front Popular (Tarragona, 1936)
Gazeta de la Conca (Montblanc, 1911-1913)
Gent Jove (Tarragona, 1902)
Girasol Solivellenc (Solivella, 1970-2016)
Grup Excursionista Muntanyenc (Tarragona, 1934-1959)
Heraldo de Tarragona (Tarragona, 1903-1910)
Heraldo de Tortosa (Tortosa, 1930)
Heraldo Republicano (Tarragona, 1932)
Ideal, El (Tarragona, 1912-1914)
Ideal, El (Tortosa, 1916-1919)
Información. Revista mensual de fomento (Tarragona, 1928-1929)
Justicia, La (Tarragona, 1900-1906)
Juvenia (Tarragona, 1921)
Liberal, El (Amposta, 1906-1910)
Libertad, La (Tortosa, 1901-1903 / 1909-1915)

Llibertat (Tarragona, 1936-1938)
Llum. Barberà de la Conca (Barberà de la Conca, 1977-1998)
Lucha, La (Reus, 1912-1914)
Lucha, La (Tarragona, 1903)
Luz (Barberà de la Conca, 1943-1944)
Magisterio Tarraconense, El (Tarragona, 1928-1928)
Memoria (Santa Coloma de Queralt, 1948-1951)
Mercurio (Tarragona, 1924-1925)
Miscel·lània d'Estudis Solivellencs (Solivella, 1983)
Montblanch. Boletín de cultura e información local (Montblanc, 1950-1962)
Nostra Revista (Tarragona, 1921-1922)
Notícia (l'Espluga de Francolí, 1981-1982)
Nova Conca, La (Montblanc, 1919-1923)
Nova Conca (Montblanc, 1992-2010)
Nova Llavor (Montblanc, 1922-1923)
Nuevo Diario, El (Tortosa, 1898-1900)
Opinión, La (Tarragona, 1900-1904 / 1919-1920)
Parròquia, La (Montblanc, 1929-1936)
Patria (Tarragona, 1900-1903 i 1925-1930)
Pedregada, La (Montblanc, 1932)
Poble, El (Tarragona, 1915)
Podall (Montblanc, 2011-2016)
Polémica, La (Tortosa, 1913-1917)
Pueblo, El (Tortosa, 1901-1933)
Quite, El (Tarragona, 1925-1925)
Radical, El (Reus, 1912-1913)
Radical, El (Tortosa, 1910-1914)
Reconquista, La (Tarragona, 1907-1924)
Recull (Santa Coloma de Queralt, 1993-1995)
Reforma, La (Reus, 1903-1904)
Renovació (Montblanc, 1931-1932)
Renovació (Tarragona, 1913-1919)
República (Reus, 1903-1904 / 1914)
Restaurador, El (Tortosa, 1908-1920)
Revista Agrícola (Tarragona, 1935-1935)
Ribera del Ebro, La (Tortosa, 1915-1917)
Saba Nova (Montblanc, 1931-1932)
Sagarra Nacionalista (Santa Coloma de Queralt, 1922-1923)

Segarra, La (Santa Coloma de Queralt, 1932-1934)
Segarra, La (Santa Coloma de Queralt, 1970-2016)
Seny Gros, El (Montblanc, 1924)
Senyera Federal, La (Tarragona, 1908-1909)
Serém (Tarragona, 1905)
Somatent, Lo (Reus 1897-1903)
Tarde, La (Tarragona, 1927-1930)
Tarraco (Tarragona, 1909-1930)
Tarraconense, El (Tarragona, 1912-1916)
Tarragona (Tarragona, 1917 / 1920-1926)
Tarragona Agrícola (Tarragona, 1916-1916)
Tarragona Automobilista (Tarragona, 1931-1931)
Tarragona Federal (Tarragona, 1914-1934)
Tarragona i el Camp (Tarragona, 1934)
Tasca (Montblanc, 1936)
Temps, El (Tarragona, 1929)
Tiempo, El (Tortosa, 1908-1915)
Tradición, La (Tortosa, 1911-1919)
Trompeta, La (Tortosa, 1916-1917)
Unión (el Vendrell, 1909)
Vanguardia, La (Barcelona, 1900-1940)
Vendrellench, Lo (el Vendrell 1900-1904)
Verdad, La (Tortosa, 1898-1903)
Veu de la Comarca, La (Tortosa, 1903-1905)
Veu de Tarragona, La (Tarragona, 1913-1935)
Veu de Tortosa, La (Tortosa, 1899-1902)
Vida Estudiantil (Tarragona, 1934-1934)
Vilaverd. Boletín informativo (Vilaverd, 1964)
Vilaverd Parla (Vilaverd, 1998-2001)
Vimbodí Butlletí Cultural (Vimbodí i Poblet, 1929-1936)
Voz de la Provincia, La (Tarragona, 1930-1931)
Voz de Ulldecona, La (Ulldecona, 1916-1917)
Voz de Valls, La (Valls, 1915-1918)
Voz del Pueblo, La (Tarragona, 1911-1932)
Xibida (Vallclara, 1998-2016)

4. Recursos electrònics

Web Artículos literarios del Alto Aragón:
<http://articulos.altoaragon.org/osca50.htm

Web de l'Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà:
<http://xac.gencat.cat/ca/llista_arxius_comarcals/conca_de_barbera>

Web de la Base de Datos de Películas de Cine del Ministerio de Cultura:
<https://icaa.mecd.es/Datos_tecnicos_Peliculas.aspx>

Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya:
<http://www.idescat.cat>

Web de Pat.mapa-Arquitectura de la Generalitat de Catalunya:
<http://patmapa.gencat.cat/web/guest/patrimoni/arquitectura>

Web de la revista *The Bioscope*:
<https://thebioscope.net>

Web Voltar i voltar per les arts escèniques:
<http://www.nuvol.com/noticies/club-editor-i-la-familia-sales>

5. Fonts bibliogràfiques

Anuario cinematográfico español (1935). Madrid: s. e.

Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo (1925). Barcelona: Arte y Cinematografía.

Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo (1927). Barcelona: Arte y Cinematografía.

Guía de la industria y el comercio cinematográfico en España e industrias relacionadas con el mismo (1929). Barcelona: Arte y Cinematografía.

S. a. (1917). *Estadístca de Asociaciones. Censo electoral de asociaciones profesionales para la renovación de la parte electiva del Instituto y de las Juntas de Reformas Sociales*. Madrid: Instituto de Reformas Sociales.

S. a. (1929). *Balneario Villa Engracia*. Barcelona: Tipografia Occitania.

6. Articles

6.1 Local

Albalat Gao, Judit (2003). «L'activitat teatral a Montblanc (1903-1925)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 21, p. 229-277.

Altès i Serra, Pere (1997). «El cinema a Valls». *Cultura* (Valls), núm. 358, p. 3-13.

Aymí, Josep (1997). «Historia del cinema a Palma». *Lo Mussol,* (la Palma d'Ebre), núm. 3, p. 13-14.

Baptista, Tiago (2014). «Os primeiros sistemas de reprodução de som das salas de cinema em Portugal». *Kinetophone. Journal of music, sound and moving image* (Lisboa), núm. 1, p. 82-138.

Beltran, Joan Baptista (1995). «Cine-teatre Pedrell. Història del cinema sonor a Alcanar». *Alcanar* (Alcanar), núms. stembre/octubre (p. 29) i novembre (p. 31-32).

Bobes Castell, Manuel Adolfo (2013). «El cinema a Ulldecona: Els cinemes Victòria, Savoy i Ateneu (1972-1992)». *Raïls* (Ulldecona), núm. 29, p. 7-21.

Calbet, Josep M.; Calbet, Joan (1997). «Cent anys de teatre a l'Espluga». *Arrels* (l'Espluga de Francolí), núm. 9, p. 1-251.

Capdevila i Torres, Enric (1995-1996). «Cent anys de cinema». *Girasol Solivellenc* (Solivella), núm. 60, p. 26-27.

Carreras, J. M. (1986). «Rosa Farré, aquest mes cent anys, l'enhorabona!». *Espitllera* (Montblanc), núm. 55, p. 17-19.

Casamitjana i Fabregat, Joan (2007). «Activitats socioculturals de la Societat Agrícola de Barberà de la Conca (segles xix-xx)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 25, p. 155-168.

Contijoch, Eduard (2017). «Un Sant Jordi a Poblet». Recuperat del blog *La font de Sant Francesc* (<http://econtijo.wixsite.com/lafontdesantfrancesc/single-post/2017/07/16/Un-Sant-Jordi-a-Poblet>).

Estivill Pérez, Josep (2000). «El cinema i el teatre», a: Josep Sánchez i Jordi Piqué (coords.), *Guerra Civil a les comarques tarragonines (1936-1939)*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, p. 311-337.

Estivill, Josep; Nogales, Pedro; Robert, Xavier (1995). «Els orígens del cinema estable a Reus». *Cinematògraf* (Barcelona), núm. 2, segona època, p. 295-306.

Fuguet i Sans, Joan (1989). «L'arquitectura dels cellers cooperatius a la Conca de Barberà (1900-1923)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia* (Barcelona), núm. 18, p. 29-49.

Garcia Puerto, Xavier (1998). «Els inicis del cinema a Torredembarra (1897-1936)». *Recull de Treballs* (Torredembarra), núm. 5, p. 7-16.

Garcia Puerto, Xavier (2001): «Les associacions i el cinema a Torredembarra (del cinema amb sorolls a l'enderrocament)». *Cinematògraf* (Barcelona), núm. 3, segona època, p. 241-249.

Giné Rosselló, Josep M. (2000). «La nit de Reis en la memòria». *El Foradot* (Montblanc), núm. 4, p. 19-20.

Girol Casals, Joan (1999). «El cine de Cal Maiam (antic cinema de Torredembarra)». *La Sínia* (Torredembarra), núm. 23, p. 15.

Gonzalvo i Bou, Gener (2001). «La mort d'Eduard Toda a Poblet l'any 1941». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 19, p. 143-153.

Grau i Pujol, Josep M. (2011). «El catalanisme catòlic a la Conca de Barberà a través de l'epistolari de Mn. Pau Queralt i Gaya (1903-1936)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 29, p. 89-112.

Gual i Miró, Sònia (2014): «La repressió cultural a la Conca de Barberà durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 32, p. 148-162.

J. G. C. (2004): «El cinema a l'Espluga». *El Francolí* (l'Espluga del Francolí), núm. 229, p. 30-31.

López Albiol, Mario (2001). «Les sales de cinema a Amposta». *Revista Amposta* (Amposta), núm. 625 (p. 18), 626 (p. 12), 627 (p. 16), 628 (p. 14), 629 (p. 17), 630 (p. 17) i 631 (p. 16).

Magí Barreda, Joan Manel (1996-1997). «Naixement del cinema a Tortosa». *L'Estel* (Tortosa), núm. 165-167.

— (1996). «Els inicis del cinema a Tortosa». *Kesse* (Tarragona), núm. 20, p. 12-14.

— (1999). «La presentació del cinematògraf a Tortosa i la posterior consolidació de les projeccions ambulants a la ciutat: 1897-1990». *Recerca* (Castelló), núm. 3, p. 177-194.

— (2008). «L'arribada del cinema a Tortosa: 1897-1907. De les barraques itinerants als cinemes estables», a: *Cinema i modernitat: les transformacions de la percepció*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 257-264.

Martí i Baiget, Josep (1996). «L'arribada del cinema a Valls». *Kesse* (Tarragona), núm. 20, p. 5-11.

Martí i Millán, Joan (1988). «Rèquiem per als locals de cinema rapitencs». *La Ràpita* (Sant Carles de la Ràpita), núm. 343, p. 40.

Masdeu i Guitert, Joaquim M. (1983-1984). «L'Ateneu de la Selva del Camp. Setanta anys d'exhibició cinematogràfica». *Cinematògraf* (Barcelona), volum 1, p. 51-68.

Mayayo i Artal, Andreu (1985). «El naixement del moviment cooperatiu a la Conca de Barberà». *Estudis d'Història Agrària* (Barcelona), núm. 5, p. 133-155.

Medrano i Torres, Núria (2011). «Els músics a les sales de cinema de la Conca de Barberà durant la primera meitat del segle xx». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 29, p. 127-140.

Mendoza, M.ª del Pilar; Nogales, Pedro (1997). «La utilización en la investigación cinematográfica de las fuentes orales». *Historia, Antropología y Fuentes Orales* (Barcelona), 2a època, núm. 18, p. 131-139.

Mendoza, M.ª del Pilar; Nogales, Pedro; Suárez, José Carlos (2001). «L'arribada del cinema a les comarques meridionals de Catalunya», a: *L'origen del cinema i les imatges del s. xix*. Girona: Fundació Museu del Cinema – Col·lecció Tomàs Mallol i Ajuntament de Girona, p. 95-107.

Millán, Àngel (1995). «1885-1995. Cent anys de la història del cine». *Ulldecona* (Ulldecona), núm. 53, p. 13.

Moix Cabeza, Josep M. (2009): «El Teatre-cine Principal de Montblanc». *El Foradot* (Montblanc), núm. 56, p. 5-10

Moreno, Jordi (1995). «80 anys de cinema a Cambrils». *Revista Cambrils* (Cambrils), núm. 293.

Nogales Cárdenas, Pedro (1996). «Els orígens del cinema amateur al camp de Tarragona». *Kesse* (Tarragona), núm. 21, p. 18-21.

Ortueta Hilberath, Elena de (2011). «La mistificació de l'espai urbà de Montblanc. Vies, arquitectures i intervencions en el patrimoni». *Butlletí Arqueològic*, núm. V, 33, p. 361-397.

Palà Augé, Silvestre (1994). «L'assegurança de mules al Sindicat Agrícola Catòlic de Santa Coloma de Queralt». *Recull* (Santa Coloma de Queralt), núm. 2, p. 151-183.

Palau Rafecas, Salvador (1982a). «El procés d'una societat». *La Segarra* (Santa Coloma de Queralt), núm. 35, p. 14.

— (1982b). «Les societats de Santa Coloma de Queralt». *La Segarra* (Santa Coloma de Queralt), núm. 37, p. 21.

— (1982c). «Les societats de Santa Coloma de Queralt (II)». *La Segarra* (Santa Coloma de Queralt), núm. 38, p. 17.

— (1995). «El cine a Santa Coloma de Queralt (1908-1958)». *Recull* (Santa Coloma de Queralt), núm. 3, p. 155-204.

Prats Batet, Josep M. (1997). «A empentes i rodolons: poder local i associacionisme agrari a Blancafort (1896-1936)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 15, p. 81-102.

Rebollo Sánchez, Alexandre (2014). «Més d'un segle d'il·lusió. La cavalcada dels Reis d'Orient a Montblanc». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 32, p. 134-146.

Roca i Armengol, Jordi (2004). «Breu història del cinema a l'Espluga». *El Francolí* (l'Espluga del Francolí), núm. 229, p. 26-27.

Romeu, Josep (1993). «Parlem amb Joan Abellà». *Llum* (Barberà de la Conca), núm. 74, p. 23.

Rosich i Andreu, Joan (1998). «El cafè del Sindicat». *Vilaverd Parla* (Vilaverd), núm. 39, p. 13-14.

Ruart i Guixens, Jaume (1990-1991). «Els primers temps del cinema al Vendrell». *Gran Penedès* (Vilanova i la Geltrú), núm. 22, p. 3-5.

Sabaté Ramon, Joan-Josep i Enric-Ramon (2002). «Oscar Palace, un cinema-teatre per al record». *Amposta* (Amposta), juny, p. 1.

Segura Roca, Domingo (1995-1996). «Cent anys de cine (1895-1995)». *Lo Senienc* (la Sénia), núm. 178 (p. 22-25), 179 (p. 22-25), 180 (p. 22-23), 181 (p. 27-29), 182 (p. 23-25), 183 (p. 25-27), 184 (p. 27-29), 185 (p. 25-27), 186 (p. 31-32) i 187 (p. 22-23).

Solé i Aubia, M. Montserrat (1989). «Acció Social del Centre Republicà de Santa Coloma de Queralt (1873-1939)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 9, p. 213-236.

Suárez, José Carlos; Nogales, Pedro (2008). «Recepció del cine a províncies», a: *Cinema i modernitat: les transformacions de la percepció*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 265-273.

Vallès Martí, Josep M (2006). «La Unión Agrícola 1905: Els primers cooperativistes espluguins». *Cooperació Catalana* (Barcelona), núm. 286, p. 18-19.

— (2012). «El republicanisme a Vimbodí (1901-1911)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), núm. 30, p. 157-170.

— (2014). «Les aigües medicinals de l'Espluga de Francolí». *Podall* (Montblanc), núm, 3, p. 365-391.

6.2 Sobre el cinema a Catalunya

Alsina Rodríguez, Lluís (1991). «Els cinemes de l'Escala». *Full d'Història Local* (l'Escala), núm. XXVIII, p. 253-260.

Baumann, Udo (1995-1996). «El cinema a Blanes». *Actual* (Blanes), núm. 11, p. 6.

Bernils i March, Josep M. (1995). «Els cinemes de Figueres». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), núm. XXVIII, p. 229-263.

Botey, Lambert; Medalla, Jordina (1997). «El cinema a Granollers: noves aportacions». *Anuari del Centre d'Estudis de Granollers* (Granollers), p. 11-44.

Duran i Albareda, Montserrat (1986-1987). «L'exhibició cinematogràfica a Sant Joan Despí». *Cinematògraf* (Barcelona), volum 4, p. 103-124.

«El cinema al Berguedà (dossier)». *L'Erol* (Berga), núm. 51 (1996).

Fernández, Joan; Civit, Toni (1985-1986). «El cinema a Mataró: 1896-1905». *Cinematògraf* (Barcelona), volum 3, p. 119-174.

Ferrer i Serra, Josep (1996). «El cinema a Cassà». *Plecs* (Cassà de la Selva), núm. 5.

— (2003). «L'arribada del cinema a les comarques gironines», a: *La construcció del públic dels primers espectacles cinematogràfics*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 211-214.

García, Eduard (1994). «Els inicis del cinematògraf a Sant Feliu de Llobregat (1906-1915)». *Materials del Baix Llobregat* (Sant Feliu de Llobregat), núm. 1.

González López, Palmira (1987). «Fructuós Gelabert i Badiella, fundador y pilar del cine catalán». *D'Art* (Barcelona), núm. 13, p. 299-313.

— (1995). «La llegada del cine a Barcelona y las primeras salas de proyección (1896-1900)». *D'Art* (Barcelona), núm. 21, p. 37-57.

— (2001). «Los quince primeros años del cine en Cataluña». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 39-75.

Guillem, Mercè (2003). «Cinemes en versió original: més enllà de l'art i assaig». *Comunicació 21* (Barcelona), p. 54-57.

Huerre, Guillemette; González, Palmira (1987): «El cine en Cataluña hasta 1920». *Cinema 2001* (Barcelona), núm. 38, p. 31-33.

Jerez, Luis (1994). «A Figueres ja es feren projeccions l'any 1898». *Ahora Nova* (Figueres), núm. 889, p. 44-46.

Lluís i Falcó, Josep (1995). «Evolució de la legislació sobre sales cinematogràfiques: la prevenció d'incendis (1896-1935)». *Cinematògraf* (Barcelona), 2a època, núm. 2, p. 307-318.

Machetti, Sandro (1995). «Antecedentes y aparición del cinematógrafo en Lérida», a: *De Dalí a Hitchcock: Los caminos del cine. Actas del V Congreso de la AEHC*. La Corunya: Centro Galego de Artes da Imaxe, p. 85-94.

Martí, Daniel; Medalla, Jordina (1996). «El cinema a Arbúcies. Cent anys d'història». *Perxada* (Granollers), núm. 4.

Medalla, Jordina; Botey, Lambert (2003). «Inici d'una història. El cinema al Vallès Oriental». *Lauro. Revista del Museu de Granollers* (Granollers), núm. 24, p. 39-67.

Morales, Ramón (1988). «Els cinemes de l'Hospitalet». *Xipreret* (l'Hospitalet del Llobregat), núm. 97, p. 5-7.

Oliva i Coll, Joan (1995). «100 anys d'història del cinema a Banyoles». *Revista de Banyoles* (Banyoles), núm. 757.

Olivella, F. (1998). «100 anys de cinema a Vilafranca: Els inicis». *La Fura* (Vilafranca del Penedès), núm. 834-835.

Porredon i Bernaux, Joan (1986). «El cine a Cervera de 1905 a 1920». *Miscel·lània Cerverina* (Cervera), núm. IV, p. 237-260.

Quintana i Morraja, Àngel (1983-1984). «Apunts d'una història del cinema en l'àmbit rural. El cas de Torroella de Montgrí». *Cinematògraf* (Barcelona), volum 1, p. 51-68.

Romaguera i Ramió, Joaquim (2003). «Més sobre els explicadors cinematogràfics», a: *La construcció del públic dels primers espectacles cinematogràfics*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 137-146.

Solà i Sala, Josep Maria (1979). «Ventures i desventures del cinematògraf a Vic». *Ausona* (Vic), 24 de febrer, p. 7.

Terribas, Guillem (1996). «De los programas dobles a las palomitas (apuntes de una historia del cine en Gerona)». *Revista de Girona* (Girona), núm. 42, p. 64-67.

Torras i Comamala, Jordi (1992). «Implantació del fet cinematogràfic a Barcelona. Les primeres sales exhibidores. Lloguer i venda de pel·lícules. Empreses distribuïdores nacionals i estrangeres, des del 1895 fins al 31 de desembre de 1910». *Cinematògraf* (Barcelona), 2a època, núm. 1, p. 35-64.

6.3 Sobre el cinema a Espanya

Aguiló, Catalina; Mulet, María José (1987). «Fotografía i cinema a Mallorca: estat de la qüestió». *Estudis Baleàrics* (Palma), núm. 26, p. 23-28.

Alaminos López, Eduardo (1986). «Cinematógrafos madrileños (1896-1918)». *Villa de Madrid* (Madrid), II, núm. 88, p. 48-66.

— (1988). «Diversiones y espectáculos en el Madrid de 1896: La llegada del cinematógrafo». *Villa de Madrid* (Madrid), II, núm. 96, p. 3-20.

Albertí, Margarita (2001). «Los orígenes del cine en las islas Baleares (1895-1910). Estado de la cuestión». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 209-216.

«Alicante, cien años de cine». *Canalobre* (Alacant), núm. 35-36 (1997), monogràfic.

Amar Rodríguez, Víctor Manuel (1999). «Cien años de cine en Cádiz (1898-1998)». *Gades* (Cadis), núm. 23, p. 495-502.

Ansola González, Txomin (1993-1995). «Apuntes para una historia de los cines de Baracaldo (1904-1994)». *Ikusgela. Aula de cine* (Leioia), núm. 7-9.

— (1997): «Primeros pasos de la exhibición cinematográfica en Portugalete (1906-1919)». *Boletín de la Sociedad de Estudios Fray Martín de Coscojales* (Portugalete), núm. 10, p. 5-47.

— (2004). «La regulación del espectáculo cinematográfico: exponente de su desarrollo y expansión social (1907-1912)», a: *Imatge i viatge. De les vistes òptiques al cinema: la configuració de l'imaginari turístic*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 229-236.

Añover, Rosa (1992). «El cine en Cuenca». *Cuenca* (Conca), núm. 39-40, p. 27-63.

Arbe Calavia, Alicia (2000). «Los inicios del cine y su influencia social en Pamplona (1896-1915)». *Príncipe de Viana* (Pamplona), any 61, núm. 221, p. 873-900.

Arce Bueno, Julio (2009). «Del Kinetófono a El Misterio de la Puerta del Sol. Los comienzos del cine sonoro en España». *Revista de Musicología* (Madrid), núm. 32-2, p. 625-645.

Ballesteros Torres, Pedro (2009). «Per a una bibliografia sobre els primers anys del cinema a Espanya: 1895-1910), a: J. A. Ruiz Rojo (coord.), *En torno al cine aficionado. Actas del V Encuentro de Historiadores* (p. 1-38 separata). Guadalajara: Diputación Provincial de Guadalajara, Servicio de Cultura i Centro de la Fotografía y la Imagen Histórica de Guadalajara (Cefihgu).

Barreiro Vilas, Pablo (2004). «Os inicios do cinema en Pontevedra». *Cedofeita: Asociación Socio-Cultural de Lérez* (Pontevedra), núm. 8, p. 36-39.

Barrionuevo Almuzara, Isabel (2004). «El cine en León: 1886-1915», a: *Imatge i viatge. De les vistes òptiques al cinema: la configuració de l'imaginari turístic*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 221-228.

Betancor Pérez, Fernando (1995). «El espectáculo, el gusto y sus tranformaciones en Las Palmas de Gran Canaria a principios del siglo xx». *Vegueta. Anuario de la Facultad de Geografía e Historia* (Las Palmas de Gran Canaria), núm. 2, p. 195-201.

— (2008). «El cine durante la Primera Guerra Mundial a través de las páginas del diario El Progreso de Tenerife». V*egueta. Anuario de la Facultad de Geografía e Historia* (Las Palmas de Gran Canaria), núm. 10, p. 49-58.

Cancho Sánchez, José María (1994). «La llegada del cinematógrafo a Cáceres», a: *Actas XX Coloquios Históricos de Extremadura*. Cáceres: Diputación Provincial de Cáceres, p. 33-38.

— (1996). «Aportaciones a la pequeña historia del cine en Cáceres», a: *Actas XXI Coloquios Históricos de Extremadura*. Cáceres: Diputación Provincial de Cáceres, p. 49-52.

Cánovas Belchí, Joaquín (1995). «Las primeras sesiones del Cinemtógrafo Lumière en Madrid», a: *Actas del V Congreso de la AEHC*. La Corunya: Centro Galego de Artes da Imaxe.

Cerón Gómez, Juan Francisco (1995-1996). «La exhibición cinematográfica en la región de Murcia (1896-1996)». *Imafronte*, Múrcia, núm. 11, p. 65-84.

— (2001). «El cinematógrafo en Murcia». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 145-153.

«Cine i fotografia a Mallorca». *Estudis Baleàrics*, Palma de Mallorca, núm. 26 (1996).

Crovetto, Fernando (2001). «Los inicios del Cinematógrafo en Vitoria», a: *L'origen del cinema i les imatges del s. xix*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 109-120.

— (2002a). «La implantación del cinematógrafo entre los vitorianos (1896-1904)». *Sancho el Sabio. Revista de Cultura e Investigación Vasca,* Vitòria, núm. 16, p. 133-174.

— (2002b). «La implantación del cinematógrafo entre los vitorianos (1905-1910)». *Sancho el Sabio. Revista de Cultura e Investigación Vasca,* Vitòria, núm. 17, p. 145-182.Delgado Muñoz, Fernando (1997). «La llegada del cinematógrafo a la ciudad de Valencia». *Banda Aparte* (València), núm. 7, p. 65-76.

Díaz Pérez, Agustín (1996). «Aproximación a la historia del cine mudo en Talavera (1897-1933)». *Cuaderna: revista de estudios humanísticos de Talavera y su antigua tierra* (Talavera de la Reina), núm. 13, p. 32.

«Dossier. Historia del cine en Canarias». *Revista de Historia Canaria* (La Laguna), núm. 182 (2000).

Espí Valdés, Adrià (1997). «Los primeros veinte años del cine en Alcoy (1896-1916)». *Canelobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 171-184.

Fernández Colorado, Luis (1998). «Visiones imperiales: documental y propaganda en el cine español (1927-1930)», a: *Actas del VI Congreso de la A. E. H. C.* Madrid: Academia de las Artes y las Ciencias Cinematográficas de España, p. 97-110.

Frutos, Esteban; Pérez, Juan Antonio (2001). «Los primeros pasos del cine en Castilla-León». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 173-190.

Galiano Pérez, Antonio Luis (1997). «Casi cien años de cine en Orihuela». *Canalobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 197-213.

Gómez Acebes, Alfredo (1992). «Notas para una historia del cine en Vinaròs». *Centro de Estudios del Maestrazgo. Boletín de Divulgación Cultural* (Benicarló), 10, núm. 38, p. 51-60.

Gonzalvo Vallespí, Ángel (1995). «La llegada del cinematógrafo a Teruel». *Turia: Revista Cultural* (Terol), núm. 34, p. 233-248.

Hueso Montón, Ángel Luis (2001). «Aportaciones sobre los primeros momentos del cine en Galicia». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 128-132.

Jurado Arroyo, Rafael (2003). «La introducción del cinematógrafo en Andalucía: de la barraca de feria al espectáculo de masas», a: *La construcció del públic dels primers espectacles cinematogràfics*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 215-220.

Laguna Vizcaíno, Luis R. (1997). «Las primeras sesiones de cine en la ciudad de Alicante. Una investigación en 1973». *Canelobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 19-26.

Lara García, María Pepa (1988-1993). «Sobre los orígenes del cine en Málaga». *Jábega* (Màlaga), 5 artícles, núm. 59, 60, 64, 68 i 73.

— (2008). «Historia del cine en Málaga (1898/2008)». *Anuario de la Real Academia de Bellas Artes de San Telmo* (Màlaga), núm. 8, p. 21-37.Madrid Álvarez, Juan Carlos de la (1995). «El espectáculo cinematográfico Lumière en Llanes». *El Oriente de Asturias* (Llanes), núm. 21, p. 187-202.

— (1998a). «El espectáculo cinematográfico en Asturias». *D'Art, Revista del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona* (Barcelona), núm. 21, p. 187-199.

— (1998b). «La llegada del cine a Llanes», a: *El libro de Llanes*. Gijón: Editorial Trea, p. 90-91.

Maestre Martí, Concha (1997). «El cine en Petrer». *Canalobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 215-222.

Martín Jiménez, Ignacio (1995a). «El espectáculo cinematográfico en Menorca (1897-1940)», a: *Cent anys de cinema a les Illes*. Palma: Sa Nostra – Caixa de Balears.

— (1995b). «El espectáculo cinematográfico en Menorca (1897-1950)». *Revista de Menorca* (Maó), p. 159-190.

Martín Rodríguez, Fernando Gabriel (2000). «El cine en el siglo xx en Canarias», *Revista de Historia Canaria* (La Laguna), núm. 182, p. 227-332.

— (2001). «Los primeros años del cine en Canarias (1896-1900)». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 220-225.

Martínez Herranz, Amparo (1994-1995). «Cátalogo de cien años de cines en Zaragoza». *Artigrama* (Saragossa), núm. 11, p. 183-215.

— (1996). «1905. Los primeros cines estables de Zaragoza». *El Bosque*, núm. 12, p. 143-148.

— (2001). «Estados de la cuestión en el caso aragonés». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 80-89.

Martínez, Josefina (2001). «Cómo llegó el cine a Madrid». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 25-38.

Martorell Arbona, Miquel (2005). «Les etapes del cinema: Una visió del fet cinematogràfic als pobles de l'illa». *Blanc i negre + curt revista de cinema* (Palma), núm. 20, p. 31-33.

Matallana Hervás, Fernando (1997). «El cine en Elda. El Salón Arte Moderno». *Canalobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 186-187.

Murugarren, Luis (1983). «Primeros tiempos del cine en San Sebastián». *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País* (Azcoitia), vol. XXXIX, núm. 1-2, p. 392-400.

Narváez Torregrosa, Daniel C. (1997). «Orígenes y desarrollo de la exhibición cinematográfica en Alicante». *Canelobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 7-18.— (1998). «Los inicios del cinematógrafo en Alicante». *Cuadernos de la Academia*, Madrid, núm. 2, p. 63-66.— (2001). «Implantación del cinematógrafo en la Comunidad Valenciana». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 134-145.

— (2003). «Una nueva percepción de la imagen: cine y sociedad en Alicante, 1896-1920», a: *La construcció del públic dels primers espectacles cinematogràfics*. Girona: Museu del Cinema i Ajuntament de Girona, p. 127-136.

Ortiz Nuevo, José Luis (1995). «Y al año siguiente llegó a Sevilla. Crónica de los primeros pasos del Cinematógrafo según los testimonios de la prensa local». *El Siglo que Viene* (Sevilla), núm. 24-25, p. 62-64.

Pablo Contreras, Santiago de (2001). «Los orígenes del cine en el País Vasco y Navarra (1895-1910): un estado de la cuestión». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 103-118.

Pablo Miguel, Clemente de (2001). «Un cuadro afónico, génesis del cine en Segovia: El precine en Segovia; la llegada del cinematógrafo Lumière a Segovia; evolución del cinematógrafo en la provincia; rodajes entre 1898 y 1930». *Estudios Segovianos* (Segòvia), núm. 101, p. 277-302.

Pavés Borges, Gonzalo (1998): «De cómo el Puerto de la Cruz conoció la luz del cine en el patio de un ex-convento de monjas (1906-1925)», a: *XII Coloquio de Historia Canario-Americana* (1996). Las Palmas: Casa de Colón, p. 433-462.

— (2000). «Consumidos por los sueños: La exhibición cinematográfica en Canarias». *Revista de Historia Canaria* (La Laguna), núm. 182, p. 283-302.Pelaz López, José-Vidal (2009). «Palencia. Cine y sociedad en la ciudad de Palencia (1897-1939): un apunte sobre fuentes y métodos», a: J. R. Saiz Viadero, *La exhibición cinematográfica en España. De los barracones de feria a los palacios de cine*. Santander: Gobierno de Cantabria – Consejería de Cultura, Turismo y Deporte, p. 119-125.

Pérez, Clara Isabel; Pérez, José Antonio (1997). «El cine en Pinoso». *Canalobre* (Alacant), núm. 35-36, p. 223-231.

Pulido Corrales, Catalina (2001). «Apuntes para la historia del cine en Extremadura (1896-1910)». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 167-172.

Quiroga Valcarce, Luis Miguel (1981). «Los orígenes de la cinematografía en Galicia». *Contracampo* (Rio de Janeiro), núm. 24, p. 4-6.

Ramírez Guedes, Enrique (1998). «Los espacios cinematográficos en La Laguna hasta la Guerra Civil: plazas, teatros y cines», a: *XII Coloquio de Historia Canario-Americana* (1996). Las Palmas: Casa de Colón, p. 411-432.

Reynés Villalonga, Pau (1993). «El cinema a Lloseta». *Revista Lloseta* (Mallorca) (Lloseta), núm. 15, p. 1-34.

Ruiz Rojo, José Antonio (1987). «El cinematógrafo en Guadalajara: 1897». *Revista de Estudios Históricos Wad-Al-Hayara* (Guadalajara), núm. 14, p. 385-395.

— (1993). «Introducción del cine sonoro en Guadalajara», a: *Actas del IV Congreso de la AEHC*. Madrid: Editorial Complutense, p. 155-163.

— (1998). «Los primeros años del cine en Guadalajara (1897-1905)». *Cuadernos de la Academia* (Madrid), núm. 2, p. 67-72.

— (2001a). «Cine en Castilla-La Mancha entre 1897 y 1910». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 191-208.

— (2001b). «El cine en Brihuega». *Revista de Estudios Históricos Wad-Al-Hayara* (Guadalajara), núm. 28, p. 129-142.

Saiz Viadero, José Ramón (2001a). «Los comienzos del cinematógrafo en Ceuta y Melilla». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 217-220.

— (2001b). «Los primeros años del cinematógrafo en Cantabria». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 120-123.

Salort Salort, Pau (1998). «Notícies sobre el naixement del cinematògraf i el seu desenvolupament a Alaior», a: *Festes de Sant Llorenç* (agost de 1988). Alaior: Ajuntament d'Alaior.

Sánchez Alarcón, María Inmaculada (2004). «La pasión por ver: inicios de la exhibición cinematográfica en Málaga (1896-1898)». *HMIC, Història Moderna i Contemporània. Revista del Departament d'Història Moderna i Contemporània de la UAB* (Barcelona), núm. 2, p. 63-75.

Sánchez Lomba, Francisco (1990). «Los comienzos del cine en Cáceres». *Norba-Arte* (Cáceres), núm. X, p. 260-272.

Sánchez Lomba, Francisco, et al. (1991). «Anotaciones sobre el Cine en Cáceres». *Revista Extremadura* (Cáceres), 2a època, núm. 5, p. 41-52.Sánchez Salas, Daniel (1998). «La figura del explicador en los inicios del cine español». *Cuadernos de la Academia* (Madrid), núm. 2, p. 73-84.

— (2004). «El explicador español a través de su reflejo cultural». *Archivos de la Filmoteca* (València), núm. 48, p. 40-60.

Sánchez Vidal, Agustín (2001). «Panorama sobre los orígenes del cine en Zaragoza». *Artigrama* (Saragossa), núm. 16, p. 89-101.

Sánchez, Inmaculada; Martín, Francisco (2004). «Nuevas imágenes para una ciudad antigua: Los inicios de la exhibición cinematográfica en Antequera hasta el comienzo del sistema sonoro (1902-1928)». *Revista de Estudios Antequeranos* (Antequera), vol. 14, p. 283-320.

— (2005). «Imágenes para un nuevo siglo. Los inicios de la exhibición cinematográfica en Antequera hasta la primera proyección sonora (1902-1928)», a: J. Montero i J. Cabeza (eds.), *Por el precio de una entrada*. Madrid: Rialp, p. 73-93.

Saro Gandarillas, Francisco (1999). «El cinematógrafo en Melilla», a: Eloy Martín Corrales, *et alii*: *Memorias del cine. Melilla, Ceuta y Norte de Marruecos*. Melilla: Ciudad Autónoma de Melilla – Consejería de Cultura, Educación, Juventud y Deporte. Servicio de Publicaciones, p. 85-93.

Seguin, Jean-Claude (1995). «Cuando el cine llegó a Madrid…». *Historia 16* (Madrid), núm. 234, p. 110-117.

Ventajas Dote, Fernando (2007). «Arquitectura y espacios para el espectáculo: hacia una historia de las salas cinematográficas de las comarcas de Guadix, Baza y Huécar (primera parte, 1896-1959)». B*oletín del Centro de Estudios Pedro Suárez. Estudios sobre las comarcas de Guadix, Baza y Huéscar* (Guadix), núm. 20, p. 181-242.

7. Llibres

7.1 General sobre història i geografia

Borrás, Eduardo (2006). *Las aguas bajan turbias*. Buenos Aires: Biblos-Argentores.

Cahner, Max (dir.) (1991-1996). *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Lynch, John (dir.) (2007). *Historia de España* (20 vols.). Madrid: El País.

Mangas, J.; Martín, J. L.; Martínez Shaw, C.; Tusell, J. (coords.) (1996). *Historia de España* (30 vols.). Madrid: Historia 16 i Temas de Hoy.

Margalef, Joaquim (2012). *Una visió econòmica del llarg segle xx al Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*. Tarragona: Publicacions URV.

Roquer, Santiago (coord.) (1993). *Comarques de Tarragona*. Tarragona: Diari de Tarragona i Diputació de Tarragona.

Tarragona poble a poble. Guia de les nostres comarques (2000). Tarragona: Diari de Tarragona i Diputació de Tarragona.

Termes, Josep (coord.) (1995). *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

7.2 Local

Almonacid, Xavier (1988). *Les antigues postals de Santa Coloma de Queralt*. Tarragona: Xavier Almonacid.

Alsamora i Jibalí, Alfons (1997). *Vimbodí*. Valls: Cossetània.

Bernabè, Bernabè; Mallol, Joan Manel (1997). *Història del cinema a Tarragona*. Tarragona: s. e.

Carreras i Casanovas, Antoni (2000-2005). *Història de l'Espluga de Francolí*. L'Espluga de Francolí: Associació de l'Espluga de Francolí.

— (2007). *Breu història de l'Espluga de Francolí*. L'Espluga de Francolí: Pagès Editors.

Casas Urgell, Marta (2002). *Història del Tívoli del Vendrell*. El Vendrell: Ajuntament del Vendrell.

Corbella, Ramon (1975). *Història de Vallfogona*. Barcelona: s. e.

Cortiella i Òdena, Francesc (1982). *Història de Vilaverd*. Vilaverd: Ajuntament de Vilaverd.

Ferrer i Puig, Jaume (2015). «Josep Maria Poblet i Guarro (1897-1980): periodisme, literatura testimonial i memorialisme», tesi doctoral inèdita. Cerdanyola del Vallès: Universitat Autònoma de Barcelona.

Fuguet i Sans, Joan (ed.) (1994). *El primer celler cooperatiu de Catalunya: centenari de la Societat de Barberà de la Conca (1894-1994)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

Gómez Travé, Jaume (2008). *Solivella 1900-1950: diari íntim*. Solivella: Ajuntament de Solivella.

Grau Pujol, Josep Maria (1989). *Conesa*. Barcelona: Rafael Dalmau.

Grau, J. M.; Badia, F. (2008). *Diccionari biogràfic històric de Montblanc*. Montblanc: Fundació Martí l'Humà i Tot Conca.Grau, J. M.; Puig, R. (1996). *Lilla. Aproximació a la història d'un poble*. Montblanc: Parròquia de Sant Joan Evangelista de Lilla.

Gual i Vilà, Valentí (dir.) (2015). *Història de Vimbodí i Poblet*. Tarragona: Ajuntament de Vimbodí i Poblet.

López Sánchez, Isaac (2009). «Cines: espejos socioeconómicos e instrumentos institucionales. Historia de los cines de las comarcas tarraconenses 1956-2009», tesi doctoral inèdita. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

— (2015). *Historia de los cines tarraconenses*. Reus: Day-Print.

Marsal i Bonet, Antoni M. (1998). *Sarral*. Valls: Cossetània Edicions.

Mayayo i Artal, Andreu (1986). *La Conca de Barberà (1890-1939). De la crisi agrària a la Guerra Civil*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

Medrano i Torres, Núria (2006). *Músics i ball a la Conca de Barberà. Un segle d'agrupacions instrumentals (1844-1936)*. Valls: Cossetània Edicions.

— (2010). *Ballem? Les orquestres a la Conca de Barberà (1936-1979)*. Valls: Cossetània Edicions.

Miró i Torres, Josep (1991). *Belltall*. Valls: Publicacions Alt Camp.

Moix, Josep (1996). *Del meu poble del temps vell*. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Revista *La Segarra*.

Montseny Sans, Josep (2014). *Història de l'anècdota de Solivella, 1916-1984*. Valls: Ajuntament de Solivella.

Nogales Cárdenas, Pedro (2006). *El cinema no professional a Reus: pioners i amateurs (1897-1989)*. Reus: Fundació Privada Liber.

Nogales, Pedro; Suárez, José Carlos (2014). *El nostre cinema Paradís. Els inicis del cinema als pobles del Tarragonès*. Tarragona: Arola Editors.

— (2017). *La nostra gran il·lusió. Els inicis del cinema als pobles del Montsià*. Tarragona: Publicacions URV.

Palau Rafecas, Salvador (1993). *Aspectes històrics de Santa Coloma de Queralt i els seus rodals*. Valls: Arxiu Galo.

Piera Hill, Isidre (1984). *Vallfogona de Riucorb: setanta anys de balneari*. Santes Creus: Fundació d'Història i Art Roger de Belfort.

Pijoan Parellada, Josep (2009). *Conesa: història i vida*. Conesa: Ajuntament de Conesa.

Poblet, Josep M. (1961). *La Conca de Barberà. La meva terra*. Barcelona: Selecta.

— (1971). *Montblanc a començaments de segle amb el catalanisme i els seus costums*. Barcelona: Pòrtic.

— (1975). *Aquell Montblanc: tipus, costums, efemèrides: breu història-guia de la vila ducal*. Barcelona: Selecta.

Porta i Blanch, Josep (1984). *Arreplec de dades per a la història de Barberà*. Barberà de la Conca: Ajuntament de Barberà de la Conca.

Prats Batet, Josep M. (1996). *Quimeres centenàries. Un segle d'associacionisme agrari a Blancafort*. Blancafort: Cooperativa Agrícola i Caixa Rural de Blancafort.

— (1998). *Blancafort*. Valls: Cossetània Edicions.

Recasens i Llort, Josep (1986). *Blancafort: aproximació geograficohistòrica*. Blancafort: Ajuntament de Blancafort.

— (2000a). *Blancafort: aspecte social 1800-1912*. Blancafort: Ajuntament de Blancafort.

— (2000b). *Blancafort, a partir dels noms passats i presents*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

— (2000c). *La repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945): documents per al seu estudi*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

Rozada Suárez, Ramon (1987). *Colomins d'ahir. Recull de caricatures*. Valls: La Segarra.

Segura i Valls, Joan (1984). *Història de Santa Coloma de Queralt*. Lleida: Ajuntament de Santa Coloma de Queralt.

Selvat i Cogul, Andreu (1965). *Notes històriques montblanquinosantescreuïnes*. Santes Creus: Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus.

Solé Olivé, Jaume (1999). *Vilaverd*. Valls: Cossetània Edicions.

Vallverdú i Briansó, Ernestina (1995). *Senan*. Senan: Ajuntament i Parròquia de Senan.

Vives Poblet, Lluís (1959-1966). «Narracions històriques de la vila de Montblanc». Montblanc (inèdit).

7.3 Sobre el cinema a Catalunya

Bagué i Vila, Enric (1995). *El Palafrugell popular: tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona.

Bellpart Roig, J. (1995). *El nostre cinema: introducció a la història del cinema a Torroella de Montgrí (1895-1995)*. Torroella de Montgrí: Ajuntament de Torroella de Montgrí.

Botey, Lambert; Medalla, Jordina; Corominas, Agustí; Gener, Manuel (1989). *El cinema a Granollers abans de la Guerra Civil*. Granollers: Ajuntament de Granollers – Àrea de Serveis Personals.

Bruach, Agustí (1986). *Terrassa: la cultura del nostre segle (cinema, teatre i música)*. Barcelona: Institut d'Edicions.

Calaf, Andreu; Font, Dolors; López, Roser (1997). *El cine a Terrassa*. Terrassa: Comissió del Centenari del Cinema a Terrassa.

Casas Busquets, Josep (2004). *El cinema a Palamós, 100 anys*. Palamós: Ajuntament de Palamós.

Cautera i Solans, Montserrat (1996). *Cent anys de cinema a Catalunya... i la seva presència a Molins de Rei*. Molins de Rei: Ajuntament de Molins de Rei.

Clopas Batlle, Isidre (1990). *Historial de la fotografia i el cinema a Martorell*. Martorell: Club Cine-Foto.

Col·lectiu Esparraguerí de Recerques (1995). *Història del cinema a Esparraguera: L'Estrella, La Sempreviva, L'Ateneu, El Patronat Parroquial, La Passió*. Esparraguera: Ajuntament d'Esparraguera – Patronat de Cultura.

Crusells, Magí (2009). *Directores de cine en Cataluña. De la A a la Z*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.

Cuéllar i Bassols, Alexandre (1989). *El Teatre Principal d'Olot*. Olot: Edicions Municipals de l'Ajuntament.

Cusachs i Corredor, Manuel (1997). *El cinema de la vila d'Argentona (1914-1996)*. Argentona: Ajuntament d'Argentona.

— (1999). *El cinema a Malgrat de Mar. 1904-1997*. Malgrat de Mar: Ajuntament de Malgrat de Mar.

Cusachs, Manuel; Sivilla, Josep (1994). *El cinema a Mataró (1897-1939). De la llanterna màgica al cinema sonor.* Barcelona: Caixa Laietana.

Domingo Pons, Pere (2006). *Crònica del cinema a Tàrrega. Un segle de records i moments emocionants*. Tàrrega: Ajuntament de Tàrrega.

Grahit Grau, José (1943). *El cine en Gerona*. Girona: Gráfica Fénix.

Letamendi, Jon; Seguin, Jean-Claude (2004). *Los orígenes del cine en Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Machetti, Sandro (1995). *El precinema a Lleida (cultura i espectacles precinematogràfics i el seu públic entre 1845 i 1896)*. Lleida: Pagès Editors.

Medalla, Jordina; Martí, Daniel (1998). *El cinema a la vila d'Arbúcies*. Gaüses: Llibres del Segle.

Munsó Cabús, Joan (1995). *El cinemes de Barcelona*. Barcelona: Proa.

Olivella Ferran, Anna (1989). *Història del cinema a Vilafranca del Penedès (1899 – anys 80)*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Vilafranca del Penedès – Servei de Cultura.

Perspectives entorn dels cent anys de cinema a Sant Feliu de Guíxols (1995). Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols.

Porter i Moix, Miquel (1992). *Història del cinema a Catalunya. 1895-1990*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Riambau, Esteve (1994). *Paisatge abans de la batalla. El cinema a Catalunya (1986-1939)*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

Romaguera i Ramió, Joaquim (2005a). *Diccionari del cinema a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

— (2005b). *Silenci, rodem! Història del cinema a les comarques de Girona*. Girona: Collegi de Periodistes de Catalunya i Demarcació de Girona.

Serret i Bernús, Carles (1996). *100 anys de cinema a Sant Boi*. Sant Boi de Llobregat: Patronat Municipal de Cultura i Joventut de l'Ajuntament de Sant Boi de Llobregat i L'Oreig Grup d'Acció Cultural.

Solé Mateus, Joan J. (1997). *El cinema a Juneda, 1906-1989*. Juneda: Editorial Fonoll i Associació Cultural Fonoll.

Suárez Carmona, Luisa (2001). *El cinema i la constitució d'un públic popular a Barcelona. El cas del paral·lel, tesi doctoral*. Girona: Universitat de Girona.

Toril, Núria; Garcés, Òscar (1996). *El cinema a l'Hospitalet: de l'espectacle de fira a la multisala (1907-1996)*. L'Hospitalet de Llobregat: Centre d'Estudis L'Hospitalet.

Torras i Comamala, Jordi (1999). *Somnis de reestrena: Història dels cinemes de Gràcia*. Barcelona: Tallers d'Història de Gràcia.

Torrella i Pineda, Josep (1980). *Introducció i desenvolupament del cinema a Sabadell: 1897-1936*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach.

Torrella, Josep; Beorlegui, Albert (1996). *Sabadell, un segle de cinema*. Sabadell: Fundació Amics de les Arts i de les Lletres de Sabadell.

7.4 Sobre el cinema a Espanya

Acuña, Xosé Enrique (1996). *Da historia do cine en Pontevedra 1897-1936*. Vigo: Edicións A Nosa Terra.

Aguiló, Catalina; Pérez, Josep Antoni (coord.) (1995). *100 anys de cinema a les Illes*. Palma: Sa Nostra Caixa Balears.

Agulló, Mercedes (ed.) (1986). *El cinematógrafo en Madrid. 1896-1960*. Madrid: Ayuntamiento de Madrid.

Aldazabal Bardají, Pedro (1998). *Los cineastas: historia del cine en Euskal Herria. 1896-1998*. Vitoria: Fundación Sancho el Sabio i Caja de Ahorros de Vitoria y Álava.

Alfaro Núñez, José (1997). *La imagen encantada: El cine a su paso por Cuenca*. Jábala: s. e.

Álvarez Benito, Juan Manuel (2005). *El cine leonés: un estudio*. León: Instituto Leonés de Cultura i Diputación Provincial de León.

Amo, Alfonso del; Ibáñez, Maria Luisa (1996). *Catálogo general del cine de la Guerra Civil*. Madrid: Cátedra i Filmoteca Española.

Ansola, Txomin (2002a). *Cinematógrafos barakaldeses: crónica de cien años de historia (1904-2004)*. Barakaldo: Ayuntamiento de Barakaldo.

— (2002b). *Del taller a la fábrica de sueños. El cine en una ciudad industrial: Barakaldo (1904-1937)*. Bilbao: Servicio de Publicaciones EHU.

Arribas Arias, Fernando (1996). *O cine en Lugo (1897-1977). Notas para una historia cinematográfica*. Vigo: Edicións Xerais.

— (2006). *O cinematógrafo nas festas de San Froilán de Lugo: (1898-1930)*. Lugo: Concello de Lugo.

Arroyo, José (1997). *Un siglo de cine en Zamora. Autorizado para todos los públicos*. Zamora: Ayuntamiento de Zamora.

Ballesteros Torres, Pedro (1995). *Alcalá y el cine*. Alcalá de Henares: Festival de Cine de Alcalá de Henares.

Ballesteros, Pedro; Ruiz, José Antonio (1997). *Centenario del cine en Alcalá y Guadalajara (1897)*. Alcalá de Henares: Asociación Cultural Hijos y Amigos de Alcalá.

Barrientos Bueno, Mónica (2003). *Antonio de la Rosa: empresario pionero del cinematógrafo en Sevilla, 1902-1907*. Sevilla: Padilla Libros.

Barrientos Bueno, Mónica (2006). *Inicios del cine en Sevilla (1896-1906). De la presentación en la ciudad a las exhibiciones continuadas*. Sevilla: Universidad de Sevilla.

Bello Cuevas, José Antonio (2010). *Cine mudo español. 1896-1920 (ficción, documental y reportaje)*. Barcelona: Laertes.

Betancort Pérez, Fernando (1996). *La arquitectura de las sombras: el mundo del cinematógrafo en Las Palmas de Gran Canaria*. Las Palmas de Gran Canària: Universidad de Las Palmas – Departamento de Arte, Ciudad y Territorio.

Blanco, Óscar; Román, Wilfredo (2002). *Castillos de ceniza: Historia de los cines en la montaña palentina*. Villalón de Campos: Cultura y Comunicaciones.

Blasco y Laguna, Ricard (1981). *Introducció a la història del cine valencià*. València: Ayuntamiento de Valencia.

Caballero Rodríguez, José (1993). *Historia gráfica del cine en Mérida (1898-1998)*. Mérida: Editora Regional de Extremadura.

Cabo, José Luis (1990). *Espectáculos precinematográficos en Galicia: das sombras chinescas os panormas*. O Carballiño: Xociviga.

— (1992). *Cinematógrafos de Compostela: 1900-1986*. Santiago de Compostel·la: CGAI i Xunta de Galicia.

Cabo, José Luis; Coira, José A.; Pena, Jaime J. (2001). *Diccionario do cine en Galicia: (1896-2000)*. La Corunya: Centro Galego de Artes da Imaxe.

Cabo, José Luis; Sánchez, Jesús Á.; Etcheverría, Marta (2004). *Cinematógrafos de Galicia 1896-2002*. La Corunya: Centro Galego de Artes da Imaxe i Xunta de Galicia.

Cabrera Déniz, Gregorio José (1990). *Cine y control social en Canarias (1896-1931)*. La Laguna: Centro de la Cultura Popular Canaria.

Cañada Zarranz, Alberto (1997). *Llegada e implantación del cinematógrafo en Navarra (1896-1930)*. Pamplona: Gobierno de Navarra.

— (2005). *El cine en Pamplona durante la II República y la Guerra Civil (1931-1939)*. Pamplona: Gobierno de Navarra.

Caparrós Lera, Josep M. (1996). *Una historia por autonomías*, 2 volums. Barcelona: PPU.

Carnero, Aurelio; Pérez, José Antonio (1996). *El cine en Tenerife (apuntes para una historia)*. Santa Cruz de Tenerife: Ayuntamiento de Santa Cruz de Tenerife.

Castrillón, José Luis; Martín, Ignacio (1997). *El espectáculo cinematográfico en Valladolid (1920-1932)*. Valladolid: Semana Internacional de Cine de Valladolid.

Castro de Paz, José Luis (1995). *La Coruña y el cine I. 100 años de historia. 1896-1936*. Oleiros: Via Láctea Editorial i Ayuntamiento de La Coruña.

— (coord.) (1996). *Historia do cine en Galicia*. La Corunya: Via Láctea.

Castro, José Luis; Folgar, José M. (1996). *José Sellier, La Coruña y los orígenes del cine en Galicia*. La Corunya: Vía Láctea i Ayuntamiento de la Coruña.

Cebollada, P.; Santa Eulalia, M. (2000). *Madrid y el cine*. Madrid: Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid.

Cerón, Juan Francisco; Martínez, Jesús (1999). *Cien años de cine en Lorca*. Múrcia: Universidad de Murcia/Lorca i Primavera Cinematográfica, Semana del Cine Español.

Cien años de cine en Castilla y León (1997). Valladolid: Asociación Cultural Surco.

Colón Perales, Carlos (1981). *Los comienzos del cinematógrafo en Sevilla. 1896-1928*. Sevilla: Ayuntamiento de Sevilla – Servicio de Publicaciones.

— (1983). *El cine en Sevilla, 1929-1950*. Sevilla: Temas sevillanos.

Cortés Ibáñez, Emilia (2008). *El cine en Almansa en el siglo xx*. Albacete: Instituto de Estudios Albacetenses Don Jan Manuel.

Crespo Jordán, Mercedes (1995). *Distribución urbana de los cines del Madrid de los orígenes*. Madrid: Universidad Complutense – Facultad de Geografía e Historia.

Crespo, Antonio (1996). *Cien años de cine en Murcia*. Múrcia: Comunidad Autónoma de Murcia i Caja de Ahorros del Mediterráneo.

Díez Puertas, Emeterio (2003). *Historia social del cine en España*. Madrid: Fundamentos.

Díez Sánchez, Juan (1997). *Melilla y el mundo de la imagen. Aproximación a la fotografía, el cine y la televisión*. Melilla: Ciudad Autónoma de Melilla i Consejería de Cultura, Educación, Juventud y Deporte – Servicio de Publicaciones.

Erias, Alfredo; Sarmiento, Rosario (1997). *O cinematógrafo en Betanzos (1897-1951)*. La Corunya: Diputación Provincial de A Coruña.

Federación de Cine-Clubs de Castilla-La Mancha (1996). *Cien años de cine español en Castilla-La Mancha*. Atienza: Federación de Cine-Clubs de Castilla-La Mancha.

Fernández, Miguel Anxo (1994). *Crónica de cine: O Carballiño 1900-1994*. La Corunya: Centro Galego de Artes da Imaxe.

Fernández Gutiérrez, María Fernanda (1999). *Un Mieres de cine: aproximación a la historia del cinematógrafo en el Concejo de Mieres*. Mieres: Ayuntamiento de Mieres – Comisión de Juventud.

— (2000). *Arquitectura y cine en Mieres, Asturias: estudio histórico y artístico de los cinematógrafos del Concejo y la villa de Mieres*. Oviedo: Real Instituto de Estudios Asturianos.

Fernández Sánchez, Manuel Carlos (2002). *Historia del cine en el Campo de Gibraltar (1895-2000)*. Algesires: Ediciones Bahía.

Folgar de la Calle, J. L. (1986). *Aproximación a la historia del espectáculo cinematográfico en Galicia (1896-1920)*. Santiago de Compostel·la: Universidad de Santiago de Compostela.

— (1987). *El espectáculo cinematográfico en Galicia. 1896-1920*. Santiago de Compostel·la: Imprenta Universitaria.

Francia Sánchez, Ignacio (2000). *Salamanca de cine*. Salamanca: Caja Duero.

Galán, Eduardo (1997). *O bosque animado. Cen anos de cine en Galicia*. Santiago de Compostel·la: Xunta de Galicia i Centro Galego de Artes da Imaxe.

García Fernández, Alfonso Santos (2004). *Cines y teatros de Cartagena: su historia*. Cartagena: Aglaya.

García Fernández, Emilio Carlos (1985). *Historia del cine en Galicia, 1896-1984*. La Corunya: La Voz de Galicia.

— (1995). *Ávila y el cine. Historia, documentos y filmografía*. Àvila: Diputación Provincial de Ávila i Institución Gran Duque de Alba.García, Jesús; López, José Fidel (1995). *La aventura del cine 1897-1995 (Albacete, en el centenario del séptimo arte)*. Albacete: Diputación Provincial de Albacete.

Garofáno, Rafael (1986). *El cinematógrafo en Cádiz. Una sociología de la imagen, 1896-1930*. Cadis: Fundación Municipal de Cultura.

— (1996). *Crónica social del cine en Cádiz*. Cadis: Quórum Libros Editores.Gómez Castelló, Susana (2007). «Madronita Andreu (1893-1982). Un modelo de artista involuntaria», tesina inèdita. València: Universitat Politècnica de València.

González García, Fernando (1998). *Castilla y León en el cine*. Valladolid: Junta de Castilla y León i Semana Internacional de Cine de Valladolid.

González López, Palmira (2005). *Los inicios del cine en España (1896-1909). La llegada del cine, su expansión y primeras producciones*. Madrid: Liceus Servicios de Gestión y Comunicación.

González Torreblanca, Nieves (2007). *Madrid patio de butacas: crónica social de los cinematógrafos madrileños*. Madrid: La Librería.

Gonzalvo Vallespí, Ángel (1996). *La memoria cinematográfica del espectador: Panorámica sobre los cines de Teruel*. Terol: Seminario de Arqueología y Etnología Turolense i Instituto de Estudios Turolenses.

Gutiérrez Quintero, Marcelo (2003). *Apuntes sobre el cinematógrafo en El Hierro*. Valverde: Cabildo Insular de El Hierro.

Historia del Cine Valenciano (1996). València: Prensa Valenciana, SA.

Jorge, A.; Maya, R. (1998). *Exhibición cinematográfica en Andalucía*. Sevilla: Junta de Andalucía i Consejería de Cultura – Filmoteca de Andalucía.

Jurado Arroyo, Rafael (1986). *Los inicios del cinematógrafo en Córdoba*. Còrdova: Filmoteca de Andalucía.

Lahoz Rodrigo, Juan Ignacio (coord.) (2010). *A propósito de Cuesta. Escritos sobre los comienzos del cine español. 1896-1920*. València: Generalitat Valenciana i IVAC.

— (dir.) (1991). *Historia del cine valenciano*. València: Prensa Valenciana.

Lara García, Maria Pepa (1988). *Historia de los cines malageños (Desde sus orígenes hasta 1946)*. Màlaga: Diputación Provincial de Málaga.

— (1999). *Historia del cine en Málaga*. Màlaga: Sarriá.

Lázaro Cebrián, Antonio (coord.) (1996). *Cien años de cine español en Castilla-La Mancha*. Toledo: Federación de Cine-clubs de Castilla-La Mancha.

Letamendi, Jon; Seguin, Jean-Claude (1997). *Los orígenes del cine en Álava y sus pioneros. 1896-1897*. Sant Sebastià: Filmoteca Vasca, Ayuntamiento de Vitoria i Fundación Caja Vital Kutxa.

— (1998a). *Los orígenes del cine en Bizkaia y sus pioneros*. Sant Sebastià: Filmoteca Vasca.

— (1998b). *Los orígenes del cine en Gipuzkoa y sus pioneros*. Sant Sebastià: Filmoteca Vasca.

López Echevarrieta, Alberto (1977): *El cine en Vizcaya*. Bilbao: Caja de Ahorros Vizcaína i Editorial Vizcaína.

— (2000a). *Bilbao, cine y cinematógrafos*. Bilbao: Laga para la Fundación Bilbao 700 i III Milenium Fundazioa.— (2000b). Los cines de Bilbao. San Sebastián: Filmoteca Vasca.

López Piñeiro, Carlos A. (1998). *O nacemento dunha ciudade. A implantación do cine en Pontevedra*. Pontevedra: Diputación Provincial de Pontevedra.

Lorenzo Benavente, Juan Bonifacio (1984). *Asturias y el cine*. Gijón: Ediciones Mases.

Madariaga Ateka, Javier (1988). *Los inicios del cine y la fotografía en Navarra (1840-1940)*. Pamplona: Departamento de Cultura del Gobierno de Navarra, 1988.

— (1989). *De la fotografía a la cinematografía. Bizkaia 1839-1959*. Bilbao: Diputación Foral de Vizcaya.

— (1995). *Los orígenes del cine en Euskal Herria*. Bilbao: Bilbao Vizcaya Kutxa i Universidad del País Vasco.

Madrid Álvarez, Juan Carlos de la (1996). *Cinematógrafo y varietés en Asturias (1896-1915)*. Oviedo: Principado de Asturias – Servicio de Publicaciones.

— (2009). *8.000 películas de cine primitivo: Asturias 1896-1915*. Gijón: Incuna.

— (coord.) (1996). *Primeros tiempos del cinematógrafo en España*. Gijón: Universidad de Oviedo i Ayuntamiento de Gijón.

Mahiques Oltra, Pepita (1998). *El pas del cinema per Quatretonda: imatges, funcions i històries d'una època*. Quatretonda: Ajuntament de Quatretonda i Cooperativa V. Quatretonda.

Martín Curty, José Antonio (2004). *Cines de Vigo*. Vigo: Instituto de Estudios Vigueses.

Martín Jiménez, Ignacio (1997). *El espectáculo cinematográfico en Maó, 1897-1942*. Maó: Insitut Menorquí d'Estudis.

Martín Rodríguez, Fernando Gabriel (ed.) (1997). *Cien años de cine en Canarias*. La Laguna: Centro de Cultura Popuar Canaria.

Martín, Luis; Sainz, Pedro (1986). *El cinematógrafo (1896-1919)*. Valladolid: Obra Cultural de la Caja de Ahorros Popular.

Martínez, Josefina (1993). *Los primeros veinticinco años de cine en Madrid*. 1896-1920. Madrid: Filmoteca Española.

Martínez Fernández, Benito (1991). *Córdoba en el cine*. Còrdova: Diputación Provincial de Córdoba.

Martínez Herranz, Amparo (1997). *Los cines en Zaragoza, 1896-1936*. Saragossa: Ayuntamiento de Zaragoza i Servicio de Acción Cultural.

Martínez, Félix; Martínez, Eva María; Rincón, María Jesús del (2002). *El cine en Calahorra*. Calahorra: María Jesús del Rincón Alonso.

Martorell Arbona, Miquel (2002). *Montuïri, 75 anys amb el cinema. 1907-1981: evocacions d'un espectador*. Palma: Consell Insular de Mallorca.

Memorias del cine. Melilla, Ceuta y el Norte de Marruecos (1999). Melilla: Concejería de Cultura, Educación, Juventud y Deportes de la Ciudad Autónoma de Melilla – Servicio de Publicaciones.

Muñoz Zielinski, Manuel (1985). *Inicios del espectáculo cinematográfico en la región murciana. 1896-1907*. Múrcia: Real Academia de Alfonso X el Sabio.

— (1999). *Lorca en los tiempos del cine mudo*. Múrcia: Continuos Paper.

Nadal, José (2002). *Los cines en Granada*. Granada: Asociación Granada Histórica y Cultural.

Narváez Torregrosa, Daniel C. (2000). *Los inicios del cinematógrafo en Alicante, 1896-1931*. València: Filmoteca de la Generalitat Valenciana i Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

Nogueira, Xosé (1997). *O cine en Galicia*. Vigo: Promocións Culturais Galegas.

Oltras Mas, Alfred M. (2000). *Cien años de cine en Valencia*. València: Fundació Municipal de Cine i Mostra de València i Ajuntament de València.

Ortega Campos, Ignacio (1998). *El cinematógrafo en Jaén*. Jaén: Unicaja.

— (2005). *Crónica social del cine en Almería (1896-1936)*. Màlaga: Fundación Unicaja.

Pablo Contreras, Santiago de (1996). *Cien años de cine en el País Vasco (1896-1995)*. Vitòria: Diputación Foral de Álava – Departamento de Cultura y Euskera.

Paco Navarro, José de (coord.) (2005). *Historia del cinematógrafo en la Región de Murcia*. Mula: Semana de Cine Español i Cine Club Segundo de Chomón.

PAGOLA, Manu (1990). *Bilbao y el cine*. Bilbao: Ayuntamiento de Bilabo i Área de Cultura y Turismo.

PEIRÓ, Josep Lluís (2001). *Cent anys d'il·lusions*. Alcoi: Imatges.

PÉREZ BOWIE, José Antonio (1996). *Materiales para un sueño: en torno a la recepción del cine en España 1896-1936*. Salamanca: Librería Cervantes.

PLATA, Juan de la (1996). *Los orígenes del cine en Jerez (en el centenario del cinematógrafo)*. Cadis: Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía i Delegación Provincial de Cultura.

PLATERO FERNÁNDEZ, Carlos (1981). *El cine en Canarias*. Las Palmas de Gran Canaria: Editora Regional Canaria.

POZO ARENAS, S. (1985). *La indústria del cine en España. Legislación y aspectos económicos. 1896-1970*. Barcelona: s. e.

PUJALS, Margalida; SANTANA, Manel (1999). *Clasificació 3R. El cinema a Mallorca*. Palma: Edicions Documenta Balear.

PULIDO CORRALES, Catalina (1997). *Inicios del cine en Badajoz (1896-1900)*. Mérida: Editora Regional de Extremadura.

QUESADA, Luis (1990). *Madrid y el cine*. Madrid: s. e.

QUIRÓS ACEVEDRO, Elena (coord.) (1996). *Cien años de cine en Cádiz*. Cadis: Fundación Municipal de Cultura.

RAMÍREZ GUEDES, Enrique (2002). *El espectáculo cinematográfico en La Laguna. Desde sus inicios hasta la Guerra Civil*. La Laguna: Ayuntamiento de San Cristóbal de La Laguna.

REIG, Antoni; CRESPO, Miquel (2004). *Dénia, ciutat de cine*. Dénia: Ajuntament de Dénia.

RUBIO MARCOS, Elías (1995). *La linterna mágica: 100 años de cinematógrafo en Burgos*. Burgos: s. e.

RUIZ ROJO, José Antonio (1987). *90 años de cine en Guadalajara (1897-1987)*. Guadalajara: Cine-Club Alcarreño i Ayuntamiento de Guadalajara.

RUIZ, José Antonio; RECIO, David (eds.) (1998). *Cien años de cine en Guadalajara (1897-1987)*. Guadalajara: Cine-Club Alcarreño i Colegio de Arquitectos de Guadalajara.

SADA, Javier María (1991). *Cinematógrafos donostiarras*. Sant Sebastià: Filmoteca Vasca.

SAIZ VIADERO, José Ramón (1999). *Una historia del cine en Cantabria*. Santander: Ayuntamiento de Santander, Concejalía de Cultura, Turismo y Deportes del Gobierno de Cantabria i Ediciones de Librería Estudio.

— (2005). *Santander, una ciudad de cine*. Santander: Ayuntamiento de Santander i Caja Cantabria.

— (coord.) (1998). *La llegada del cinematógrafo a España*. Santander: Gobierno de Cantabria i Consejería de Cultura y Deportes.

— (coord.) (2005). *Los primeros rodajes cinematográficos en España*. Santander: Gobierno de Cantabria i Liébana 2006.

— (ed.) (2009). *La exhibición cinematográfica en España*. Santander: Gobierno de Cantabria.

Sánchez Salas, Bernardo (1990). *1896-1955, del cinematógrafo al cinemascope. Primera vuelta de manivela para una historia del cine en La Rioja*. Logronyo: Consejería de Cultura de La Rioja.

— (1995). *Cien años luz. El tiempo cinematográfico en La Rioja*. Logronyo: Cultural Rioja i Editorial Gráficas Quintana.

Sánchez Vidal, Agustín (1984). *Los Jimeno y los orígenes del cine en Zaragoza*. Saragossa: Ayuntamiento de Zaragoza. Sbert i Barceló, Cristòfol-Miquel (2001). *El cinema a les Balears des de 1896*. Palma: Edicions Documenta Balear.

Utrera Macías, Rafael (2005). *Las rutas del cine en Andalucía*. Sevilla: Fundación José Manuel Lara.

Utrera, Rafael; Delgado, Juan Fabián (eds.) (1991). *Cine en Andalucía*. Sevilla: Argantorio Ediciones Andaluzas.

Vera Nicolás, Pascual (1991). *Empresa y exhibición cinematográfica en Murcia (1895-1939)*. Múrcia: Real Academia Alfonso X el Sabio.

Zunzunegui, Santos (1985). *El cine en el País Vasco*. Bilbao: Diputación Foral de Vizcaya.

— (1986). *El cine en el País Vasco: la aventura de una cinematografía periférica*. Múrcia: Filmoteca Regional de Murcia i Editora Regional.



Quan es va fer la primera projecció de cinema a la Conca de Barberà? Quines sales hi havia a començament de segle a cada poble de la comarca? La pel·lícula més antiga rodada a la Conca, de quan és? Teniu a les mans la resposta a aquestes i altres preguntes sobre els primers quaranta anys de cinema a la Conca de Barberà. Un art, el de la cinematografia, que des que arribà a la nostra comarca va captivar els seus habitants. En aquestes pàgines trobareu la història dels locals, els projeccionistes, els empresaris i els espectadors que configuren aquesta part de la nostra memòria col·lectiva. Descobriu aquests homes del diumenge que van fer gaudir els nostres avantpassats.

UNIVERSITAT ROVIRA i VIRGILI
[publicacions] urv
Consell Comarcal de la Conca de Barberà